Vojna uprava jugoslavenske armije i gospodarske prilike u hrvatskome dijelu Istre 1945. – 1947.

Dukovski, Vedran

Doctoral thesis / Disertacija

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:840133

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-03**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zagrebu

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet

Vedran Dukovski

VOJNA UPRAVA JUGOSLAVENSKE ARMIJE I GOSPODARSKE PRILIKE U HRVATSKOME DIJELU ISTRE 1945. – 1947.

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2023.

Sveučilište u Zagrebu

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet

Vedran Dukovski

VOJNA UPRAVA JUGOSLAVENSKE ARMIJE I GOSPODARSKE PRILIKE U HRVATSKOME DIJELU ISTRE 1945. – 1947.

DOKTORSKI RAD

Mentor:
prof. dr. sc. Igor Duda

Zagreb, 2023.

Sveučilište u Zagrebu

University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences

Vedran Dukovski

THE YUGOSLAV MILITARY ADMINISTRATION AND THE ECONOMIC CIRCUMSTANCES IN THE CROATIAN PART OF ISTRIA 1945-1947

DOCTORAL THESIS

Supervisor:
Igor Duda, PhD, Full Professor

Zagreb, 2023

Bilješka o mentoru

prof. dr. sc. Igor Duda

Igor Duda rođen je 1977. u Puli. Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu diplomirao je povijest i kroatistiku te magistrirao i doktorirao povijest. Kao OSI/FCO Chevening Scholar boravio je na Sveučilištu u Oxfordu, a potom kao gostujući istraživač na Centru za jugoistočno europske studije (CSEES) Sveučilišta u Grazu i institutu IOS u Regensburgu. Surađivao je s Leksikografskim zavodom Miroslav Krleža u Zagrebu te bio istraživač na međunarodnom znanstvenom projektu Sveučilišta u Grazu. Trenutno je zaposlen kao redoviti profesor na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kao vanjski suradnik na doktorskom studiju moderne i suvremene povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Poglavito se bavi poviješću svakodnevice i društvenom povijesti socijalističke Jugoslavije. Bio je voditelj uspostavnog istraživačkog projekta „Stvaranje socijalističkoga čovjeka. Hrvatsko društvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma“ (HRZZ, 2014-2017), a trenutno vodi istraživački projekt „Mikrostrukture jugoslavenskoga socijalizma: Hrvatska 1970-1990.“ (HRZZ, 2018-2022). Na pulskom sveučilištu predaje više predmeta iz suvremene povijesti. Pokretač je ljetne Doktorske radionice CKPIS-a i Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Puli, koja se od 2015. održava jednom godišnje. Od 2013. suorganizator je niza dvogodišnjih međunarodnih znanstvenih skupova Socijalizam na klupi. Suurednik je časopisa History in Flux, pokrenutog 2019. Istraživač je u sveučilišnom Centru za kulturološka i povijesna istraživanja socijalizma te je bio prvi voditelj Centra u godini 2012/13. (ponovno 2016/17. i 2020/21.). Od 2013/14. do 2016/17. bio je predstojnik Odsjeka za povijest. Autor je tri, suautor jedne i urednik pet znanstvenih monografija te autor više desetaka znanstvenih radova.

VOJNA UPRAVA JUGOSLAVENSKE ARMIJE I GOSPODARSKE PRILIKE U HRVATSKOME DIJELU ISTRE 1945.-1947.

Sažetak

Završetkom Drugoga svjetskog rata u Julijskoj krajini su zbog nemogućnosti rješavanja njezina državno-pravnog statusa uvedene vojne okupacijske uprave. Istra, Slovensko primorje i grad Rijeka postali su djelom Zone B Julijske krajine, kojom je upravljala Vojna uprava Jugoslavenske armije, dok su grad Pula s užom okolicom te Trst i Gorica s područjem koje ih je spajalo pripali Zoni A Julijske krajine, kojom je upravljala Savezn ička vojna uprava (Allied Military Government). Ova podjela potrajala je do 15. rujna 1947. kada je na snagu stupila provedba Mirovnog ugovora između Jugoslavije i Italije.

Vojna uprava u Zoni B svoju je vlast dijelila s civilnim vlastima, tj. narodnim odborima. Glavni predstavnik civilnih vlasti u Slovenskom primorju bio je Pokrajinski narodni odbor za Slovensko primorje, u Istri je istu funkciju imao Oblasni narodni odbor za Istru, dok je u Rijeci to bio Gradski narodni odbor za Rijeku.

Obnova istarskog gospodarstva tekla je vrlo sporo. Većina industrije bila je uništena i opljačkana tijekom rata, a situaciju je dodatno otežavala nestašica materijala i opća neimaština. Problem vlastima stvarao je nedostatak stručnjaka, ali i radne snage. Obnovu gospodarstva dodatno je otežavala činjenica da su vlasti istovremeno morale voditi računa o osiguravanju minimalnih životnih uvjeta stanovništvu. U najvećoj mjeri to se odnosilo na nabavu hrane i saniranje porušenih kuća. Do kraja 1945. nije postojao nikakav plan obnove, nego se obnavljalo stihijski i prema važnosti, uglavnom kako bi stanovništvo osjetilo da se nešto poduzima za njihovo dobro. Krajem 1945. i početkom 1946. nastali su prvi planovi obnove. Prvi značajniji rezultati postignuti su u drugoj polovici 1946., ali nakon odluke mirovne konferencije da će Istra pripasti Jugoslaviji, odnosno nakon potpisivanja mirovnog sporazuma između Jugoslavije i Italije, obnova i razvoj su stali te se čekalo pripojenje.

Veliki utjecaj na usporavanje obnove imala je politička indoktriniranost i kruto držanje ideoloških smjernica. Vojnim i civilnim vlastima u Zoni B najvažniji cilj bio je priključenje cijeloga tog područja Jugoslaviji, uključujući grad Pulu s okolicom (a po mogućnosti i Trst).

Ključne riječi: Istra, Zona A, Zona B, vojna uprava, gospodarstvo, 1945. – 1947., krijumčarenje, obnova industrije, trgovina, opskrba

THE YUGOSLAV MILITARY ADMINISTRATION AND THE ECONOMIC CIRCUMSTANCES IN THE CROATIAN PART OF ISTRIA 1945-1947

SUMMARY

At the end of the Second World War, in Istria, as well as in the rest of the region of Venezia Giulia, Allied forces and Yugoslav Army introduced military governments due to impossibility of solving the problem of Venezia Giulia legal status. Istria, Slovenian Littoral and the city of Rijeka became part of Zone B of Venezia Giulia, under the rule of Yugoslav Military Administration (YMA). On the other hand, the cities of Trieste and Gorica with the area between them, as well as the city of Pula with its suburbs, became part of Zone A of Venezia Giulia under the rule of Allied Military Government. Military governments in Venezia Giulia operated until the 15th September 1947, when the implementation of Yugoslav-Italian peace treaty came into force.

Zone B was divided into three parts, which included Istria, Slovenian Littoral and the city of Rijeka. The Military Administration of Zone B shared its authority with the representatives of civil authorities in the form of people's committees. The main representative of civilian authority in Slovenian Littoral was the Provincial People's Committee. In Istria, it was the Regional People's Committee for Istria and in the city of Rijeka, it was the City People's Committee for Rijeka.

The most important objective for military and civilian authorities in Zone B was the annexation of the whole area under YMA, including the city of Pula, to Yugoslavia. If possible, they wanted the city of Trieste, too. Although they were spending most of their energy to achieve the main objective of annexation, the authorities of Zone B had to find the strategy to normalize everyday life and provide a minimum standard of living for the population. The first step was establishing a functional administration as soon as possible. The biggest problems the authorities faced in that process were the unsolved legal status of Venezia Giulia, destroyed economy, industry and infrastructure, as well as general poverty.

The economic recovery, along with the normalization of everyday life which included the psychological transformation in a peacetime way of thinking and living, was a big challenge for the authorities in Zone B. The whole process of economic and industrial recovery was aggravated by the lack of experience, experts, manpower and resources. Until the end of 1945 and the beginning of 1946, there were no plans of restoration, so the

reconstructions were spontaneous and uncontrolled, mostly focused on the revitalization of coal mine industry and less damaged factories and other industry facilities. After some time, at the end of 1945, YMA in Zone B and Yugoslavia provided reconstruction loans, but the non-existence of reconstruction plans obstructed the progress. The first results of progress were felt in the second half of 1946, but it never achieved its full potential, mostly because of lack of material and financial resources.

At the same time, the authorities needed to ensure a minimum standard of living for the population. Because of that, the whole process of economic and industrial restoration necessarily had to have a social character. The social security system took care of the most vulnerable social groups such as children, widows, war invalids, elders etc. The authority's employment policy of all able-bodied in industry or administration also contributed to the improvement of the living standard of the population. The negative effect of that policy was the growth of the administrative apparatus, which led to bulkiness and administrative inefficiency. Something similar also happened in industry, where workers did not try too hard, because the payment was always the same, no matter of their work performance.

The slow pace of the restoration process was further decelerated by the political indoctrination of individuals in power and rigid adherence to ideological guidelines. It was particularly expressed through the establishment of cooperatives that did not function due to organizational and personnel problems. The improper cooperative work had its biggest effect on trade and craftsmanship. For example, the struggle against private property went so far that some district authorities had banned all traders from work. In that situation, district authorities took over the trade, of which they did not know much. The consequence of their trade takeover was the complete paralysis of trade and inability of providing basic food necessities for the population of their district. The supply of population with food, clothing, footwear, medicine and other goods was insufficient and irregular also because of the general lack of goods, professional workforce, means of transport and, to a degree, because of illegal activities, such as smuggling. In an attempt to stop the uncontrolled outflow of goods, authorities in Zone B banned the export of any sort of food. This measure had some success, but also had some negative consequences, such as increased smuggling activity and number of seizures on the demarcation line between Zone A and Zone B.

After-war smuggling was not something new on Istrian soil. It had been present in Istria since the early modern period, but now its character changed. Unlike in earlier periods, when groups and individuals had been mostly smuggling wine, oil, wood and other materials exclusively for profit, during the period of Italian rule it became a way of survival. Monopoly

products have been largely replaced by food products and other household goods. Due to the inability of providing adequate food and household goods supply, the authorities were mostly very lenient towards small smugglers. On the other hand, the authorities put in a lot of effort to catch bigger smugglers who smuggled tobacco and tobacco products, cattle, wine and other alcoholic products, money, gold etc. However, most of the smuggling activities were associated with small smugglers who smuggled small amounts of goods on an everyday basis. All classes of society took part in such activities. Even the bishop of the diocese of Poreč and Pula was caught transferring larger amounts of flour and cigarettes than allowed. The most interesting fact about smuggling is that about 50 % of smugglers caught were women. Considering that during the war a huge number of men were killed, maimed, disabled, captured or still in the army, women took care of families.

In the case of craftsmanship, authorities failed to realise that craftsmanship in Istria did not have productional characteristics and tried to gather small family crafts in productional cooperatives. The authorities thought that in that way Istrian craftsmanship would lead the restoration of the region by providing raw materials. It was completely wrong because Istrian craftsmanship was oriented toward repairs, not production.

The restoration of industry was also, as everything else, slowed down by the lack of manpower, professional and skilled workforce. The situation was aggravated by the shortage of raw materials, destroyed facilities and unsolved legal problems. Some industries, like the fish processing industry, remained without machinery and finances after their Italian owners had left for Italy. Only the coal mines “Raša” remained mostly intact, but their equipment and mining methods were obsolete. Because of that, the coal industry did not stop working, but it had some production difficulties, due to the lack of manpower and materials.

In the field of agriculture, the situation was very chaotic and production was not enough to feed the population, so Istria depended on external food import. In accordance with the ideological guidances, the authorities tried to increase the production by establishing agricultural cooperatives. However, that attempt failed very quickly. The main problem of Istrian agriculture production was the disunity of land holdings. Mechanized tillage was sparse and ineffective due to the parcelled and scattered land holdings. Therefore, the only purpose of Istrian agriculture was satisfying the basic nutrition needs of producers and their families. Small amounts of surpluses were intended for local market or exchange. Even the Agrarian reform was not been able to solve the main problems of Istrian agriculture. Problems like disunity of land holdings and lack of mechanization were present long after the war.

During the YMA rule in Istria the authorities started with the reconstruction of economy and industry, but they were not able to reach the full potential of industrial production. The first results of economical and industrial reconstructions followed in the second half of 1946. Despite that, everything stopped after the peace conference decision that Istria would belong to Yugoslavia. From that time, until the official annexation in September 1947, the authorities were working exclusively on the legislative alignment with Yugoslavia, neglecting the economic and industrial reconstruction. The abandonment of the implementation of reconstruction plans was a consequence of the idea that the annexation to Yugoslavia would solve all economic problems singlehandedly.

Key words: Istria, Zone A, Zone B, Military Government, economy, 1945 – 1947, smuggling, industrial recovery, trade, supply

SADRŽAJ

1. UVOD 1
1.1. Tema i cilj rada 1
1.2. Izvori i historiografija 2
1.2.1 Arhivska građa i ostali izvori 2
1.2.2. Literatura 5

2. PROBLEM ISTRE U KONTEKSTU PORATNE EUROPE 11
2.1. Vojno-političko i društveno ozračje u Europi nakon Drugoga svjetskog rata 11
2.2. Međunarodni pravno-politički kontekst nastanka vojnih uprava na području Istre ... 26

3. OPĆE DRUŠTVENO-POLITIČKO I GOSPODARSKO STANJE U ISTRI U MEĐURATNOM I PORATNOM RAZDOBLJU 42
3.1. Razdoblje talijanske vlasti 42
3.2. Razdoblje poraća 49
3.3. Problem razgraničenja s Italijom 57

4. USPOSTAVA VOJNIH UPRAVA U JULIJSKOJ KRAJINI 68
4.1. Vojna uprava u Zoni A Julijske krajine 70
4.2. Vojna uprava u Zoni B Julijske krajine i civilni sustav vlasti 75
4.3. Suradnja dviju vojnih uprava 94

5. OBNOVA OBRTA, INDUSTRIJE I RUDARSTVA 99
5.1. Opće odrednice obnove: planovi, mjere i infrastruktura 99
5.2. Rudarstvo 108
5.3. Ribarska djelatnost i tvornice za preradu ribe 116
5.4. Obrt 121
5.5. Turizam i ugostiteljstvo 123

6. OŽIVLJAVANJE POLJOPRIVREDE 131
6.1. Opće stanje u agraru 131
6.2. Mjere oporavka poljoprivrede 134
6.2.1. Ratarstvo 136

6.2.2. Vinogradarstvo i vinarstvo 137
6.2.3. Voćarstvo 142
6.2.4. Stočarstvo 143
6.3. Zadrugarstvo 146
6.4. Agrarna reforma 152

7. PROBLEMI OBNOVE I FUNKCIONIRANJA TRGOVINSKE DJELATNOSTI 156
7.1. Stanje, važnost i mjere za obnovu trgovine i tržišta 156
7.2. Organizacija unutarnje trgovine: privatni trgovci, trgovačke zadruge i trgovačka društva.....161
7.3. Kontrola civilnih i vojnih vlati nad trgovinskom djelatnosti 176
7.4. Vanjska trgovina 181

8. OPSKRBA STANOVNIŠTVA I SKRB ZA NAJUGROŽENIJE SLOJEVE STANOVNIŠTVA 187
8.1. Stanje opskrbljenosti 187
8.2. Racioniranje i podjela pomoći..... 195

9. KRIJUMČARSKA DJELATNOST U ISTRI 210
9.1. Uzroci krijumčarenja i društvena baza 211
9.2. Krijumčarenje i odnos civilnih i vojnih vlasti prema krijumčarima: metode, zločin i kazna 215

10. ZAKLJUČAK 228

POPIS KRATICA 234

POPIS IZVORA I LITERATURE 236

ŽIVOTOPIS 248

I. UVOD

1.1. Tema i cilj rada

Tema disertacije je „Vojna uprava Jugoslavenske armije i gospodarske prilike u hrvatskom dijelu Istre 1945.-1947.“. Tema poslijeratne vojne uprave u Istri do sada nije detaljnije proučavana. Njezina važnost je što su upravo tada postavljeni temelji gospodarskih i društveno-političkih procesa u hrvatskom dijelu Istre koji su se osjetili desetak godina nakon prestanka djelovanja Vojne uprave. Kroz rad Vojne uprave i civilnih vlasti može se pratiti njihova suradnja u provođenju gospodarskih i političkih programa i planova. Na taj način dobiva se uvid u prožimanje gospodarskih, političkih i društvenih uzroka i posljedica na prostoru Istre, pri čemu do izražaja dolazi socijalna osjetljivost vlasti, ali i nacionalna, jezična, kulturna, društvena i politička podjela stanovništva.

Problemi istraživanja vezani su uz vrlo ograničenu literaturu, ali i djelomično sačuvanu arhivsku građu hrvatskih državnih arhiva, stoga je u radu korištena i građa iz fondova Vojnog arhiva Srbije te britanskog državnog arhiva Kew u Londonu (*The National Archives Kew, London*).

Cilj disertacije je prikazati nastanak, rad i uspješnost djelovanja vojne uprave i civilnih vlasti na području hrvatskoga djela Istre u Zoni B Julijske krajine, predstavljanje pozitivnih i negativnih strana dvojnog ustroja vlasti, njihove suradnje i usklađenosti zajedničkog djelovanja na planu gospodarske obnove kao i razloge njihove nesuradnje i međusobnog ignoriranja. U radu će se također prikazati i objasniti u kojoj mjeri i na koji je način stanovništvo prihvatilo i koliko je ozbiljno shvaćalo novoustrojenu vlast te na koji su način i s kojim uspjehom civilne i vojne vlasti provodile obnovu istarskoga gospodarstva. Zbog stavljanja teme u širi europski kontekst tadašnjih društveno-političkih prilika u radu će se prikazati i objasniti kako je i u kolikoj je mjeri međuodnos vojnih okupacijskih uprava u Julijskoj krajini utjecao na život stanovništva u Zoni B.

U istraživanju polazim od hipoteze da je dominantna zastupljenost ideoloških, političkih i diplomatskih pitanja u djelovanju i funkcioniranju civilnih i vojnih vlasti utjecala na stagnaciju i nemogućnost brzoga oporavka i obnove gospodarstva u cjelini te da je takvo usmjerenje vlasti bilo presudno u oblikovanju životne svakodnevnice lokalnog stanovništva.

U disertaciji ću prikazati i objasniti interakciju i međusobne utjecaje političkih i društveno-gospodarskih odnosa i procesa kroz analizu političkih odluka u razdoblju 1945. –

1947. kada se rješavalo pitanje državno-pravnog statusa Istre. Time bi se napravio određeni iskorak u istraživanju društvene i gospodarske povijesti istarskog poraća s obzirom da su se hrvatska, slovenska pa i talijanska historiografija do sada uglavnom bavile političkim pitanjima istarskoga poraća. Problematika društveno-gospodarske povijesti istarske poratne svakodnevnice smještena u širi kontekst suživota triju naroda i triju kultura značajno obogaćuje spoznaje općih društvenih i gospodarskih procesa poratne Europe. Otkrivaju se razlike i sličnosti pojedinih europskih naroda i pograničnih područja koja su u poratnom razdoblju tek trebala ostvariti svoj državno-pravni status na novoj geopolitičkoj karti Europe.

Istraživanje je prije svega temeljeno na arhivskoj građi, dok su za potrebe postavljanja problematike teme u širi europski i svjetski kontekst društvenih mijena korišteni recentni znanstveni radovi, stručna literatura i memoarska građa. Korištena literatura služila je isključivo kao smjernica i u nešto manjoj mjeri za razumijevanje konteksta nekog društvenog ili političkog događaja. Istraživanje se u najvećoj mjeri oslanjalo na analizu arhivske građe koja čini i najveći dio korištene građe. Objavljeni izvori važni su za razdoblje do uspostave vojnih uprava u Julijskoj krajini, dok je arhivska građa važna isključivo u analizi gospodarskih i društvenih odnosa i procesa u Istri od lipnja 1945. do rujna 1947.

1.2. Izvori i historiografija

1.2.1. Arhivska građa i ostali izvori

Za istraživanje povijesti Istre u razdoblju 1945. – 1947. zasigurno je najvažnija građa fondova Vojne uprave Jugoslavenske armije (VUJA) i Oblasnog narodnog odbora za Istru (ONOI). Fond „Vojna uprava JNA, VU 1, 1945 – 1953.“ sadrži više od 1300 kutija gradiva i čuva se u Vojnom arhivu Srbije u Beogradu. Građa fonda zorno svjedoči o aktivnostima, zaduženjima te nadležnostima Vojne uprave, a između ostaloga i o njezinoj suradnji sa Savezničkom vojnom upravom u Zoni A. U ovom fondu, uz ostalo, sadržani su izvještaji sjednica Zajedničke ekonomske komisije – *Joint Economic Comittee* (ZEK), godišnji izvještaji odjela, kao i razni drugi važni i zanimljivi dokumenti, referati i osvrti na aktualno stanje u Zoni B. Korišteni dokumenti uglavnom vrlo objektivno sagledavaju tadašnju situaciju, kritiziraju rad civilnih organa vlasti te daju vrlo dobar pregled društvenog i

gospodarskog stanja, te se u nekim slučajevima može primijetiti određeni stupanj neusklađenosti s civilnim vlastima.[1]

Fond Državnog arhiva u Pazinu „HR-DAPA-79, Oblasni narodni odbor za Istru, 1945-1947“ sastoji se od 666 kutija gradiva i 195 knjiga (urudžbeni zapisnici i druge uredske knjige) ukupne dužine oko 70 dužnih metara. Gradivo ovoga fonda svakako je najvažnije za proučavanje i rekonstrukciju povijesti Istre u navedenom razdoblju. Uz zapisnike sjednica Oblasne skupštine za Istru i Izvršnog odbora ONOI-a, fond sadrži i djelomično sačuvane zapisnike sjednica i popratne materijale svih odjela ONOI-a, kao što su Odjel trgovine i opskrbe, Odjel obrta, industrije i rudarstva, Poljoprivredni odjel, Socijalni odjel itd.[2] Građa omogućuje rekonstrukciju tijeka obnove istarskoga gospodarstva kao i uvid u sve probleme na koje je vlast u tom procesu nailazila. Moguće je pratiti razvoj odnosa VUJA-e i ONOI-a kao i njihovu suradnju, ali i suradnju ONOI-a s nižim instancama civilne vlasti. Građa sadrži vrlo detaljne analize problema kao i mjere koje je vlast donosila kako bi te probleme riješila. Kroz taj dio gradiva može se pratiti i socijalni karakter obnove istarskog gospodarstva. Zbog velike, gotovo nepregledne količine gradiva i nepotpune sačuvanosti pojedinih dijelova gradiva može se doći do netočnih i kontradiktornih zaključaka. Posebno treba biti oprezan sa zaključcima tijekom analize mjesečnih izvještaja (koji se redovno ne podudaraju s godišnjim izvještajima). Oprez je nužan i pri usporedbi izvještaja Izvršnog odbora ONOI-a i izvještaja pojedinih odjela s obzirom na vrlo čestu nepodudarnost podataka. Za razliku od fonda VUJA-e, ovaj fond ocrtava i otkriva vrlo dinamičnu sliku istraživanog razdoblja. Zanimljivo je što su se istarski odbornici u pismu i govoru služili istarskim čakavskim dijalektom ili talijanskim jezikom, a izvještaji sjednica Izvršnog odbora ONOI-a, Oblasne skupštine i ostalih odjela ONOI-a pisani su standardnim hrvatskim jezikom. Karakteristike tih zapisnika su izraženi utjecaj administrativnog stila i srpskoga jezika te pregršt pravopisnih pogrešaka. S obzirom na to, može se pretpostaviti da su zapisničari osrednje poznavali standardni jezik. Ovdje treba uzeti u obzir mogućnost da su na taj način htjeli pokazati i jezičnu pripadnost Jugoslaviji od koje su očekivali političku potporu (jednako kao i 1918. u razdoblju postojanja Države SHS)[3]

Osim fonda ONOI-a u pazinskom arhivu čuvaju se i fondovi nižih instanci vlasti kao što su kotarski, gradski ili mjesni narodni odbori. Oni su zanimljivi zbog mogućnosti usporedbe pozitivnih i negativnih primjera, odnosno kako je provođenje mjera obnove i

[1] Vidjeti: Izvještaji Odjela trgovine i opskrbe VUJA-e i ONOI-a, koji za isto razdoblje ili događaje navode različite podatke, uzroke, posljedice itd.

[2] Radaljac, Ljiljana, *HR-DAPA-79, Oblasni narodni odbor za Istru, 1945-1947,* sumarni inventar 1.2., Pazin, Državni arhiv u Pazinu, 2000.

[3] Dukovski, Darko, „Talijanska okupacija Istre 1918-1920“, u: Holjevac, Željko (ur.), *1918. u hrvatskoj povijesti*, Zagreb, Matica hrvatska, 2012., str. 120.

općenito upravljanje kotarima izgledalo u praksi. Pritom se može uočiti kako su njihov rad i shvaćanje zadataka često bili znatno drugačiji od uputa koje su dobivali od VUJA-e i ONOI-a.

U Hrvatskom državnom arhivu čuva se građa fonda „HR-HDA-499, Sud Vojne uprave Jugoslavenske armije za Julijsku krajinu, Istru, Rijeku i Slovensko primorje – Opatija, 1945-1947“. Taj je fond sporedan u ovome istraživanju, ali pruža zanimljivo svjedočanstvo o učestalosti krijumčarskih aktivnosti, kaznama za pojedina djela, jednako kao i o količinama i vrstama robe kojom se trgovalo. Usporedba naredaba i odredaba koje donose VUJA i ONOI, s presudama i sudskim obrazloženjima i uputstvima jasno razlikuje zakonsku teoriju i praksu. Svojevrsni dodatak ovome fondu je fond „HR-DAPA-907, Okružni sud za Istru (*Tribunale del popolo per l'Istria*), 1945/1949[1950]" koji se čuva u Državnom arhivu u Pazinu, a između ostaloga, sadrži evidencije osuđenih osoba iz kojih je moguće puno brže iščitati za koja su djela osuđivani i koje su bile kazne.

Britanski državni arhiv Kew u Londonu (The National Archives, Kew, London) također čuva vrijedno gradivo za istraživanje poratnog razdoblja u Istri. U fondu „CAB – Records of the Cabinet Office (1863-2020)“, sadržane su podserije „CAB 65 – War Cabinet and Cabinet: Minutes (WM and CM Series) (1939-1945)“, „CAB 66 – War Cabinet and Cabinet: Memoranda (WP and CP Series) (1939-1945)“, „CAB – Records of the Cabinet Office, CAB 129 – Cabinet: Memoranda (CP and C series) (1945-1997)“ i CAB – Records of the Cabinet Office, CAB 195 – Cabinet Secretary's Notebooks (1942-1965)“ u kojima se nalaze dokumenti koji s angloameričkog stajališta svjedoče o uvođenju vojne uprave u Julijskoj krajini[4] i sukobu zapadnih saveznika s Jugoslavijom. Unutar fonda „War Office – Records created or inherited by the War Office, Armed Forces, Judge Advocate General, and related bodies (1568-2007)“, nalazi se podserija „WO 204 – War Office: Allied Forces, Mediterranean Theatre: Military Headquarters Papers, Second World War (1941-1948)“. U njoj su sadržani razni izvještaji o Savezničkoj vojnoj upravi u Puli, odvoženju strojeva iz industrijskih postrojenja u Puli prije njezina pripojenja Jugoslaviji, političkoj situaciji i sl. Stoga ova dva fonda također spadaju u važne izvore za proučavanje istarske povijesti i društveno-političkih procesa nakon Drugoga svjetskog rata.

[4] Prema upravno-teritorijalnom ustroju Italije iz 1939., Julijska krajina obuhvaćala je područje goričke, tršćanske, riječke i pulske općine. Bartulović, Željko, Vukas, Budislav, Državnopravni položaj Istre nakon Drugog svjetskog rata, u: Šiklić, Josip (ur.), *Pazinski memorijal*, knjiga 26-27, Pazin, Katedra čakavskog sabora, 2009., 356.; Kostić, Uroš, *Oslobođenje Istre, Slovenačkog primorja i Trsta 1945. Ofanziva jugoslavenska 4. armije*, Beograd, Vojnoistorijski institut, 1978., 485.

1.2.2. Literatura

Velik broj publikacija o ratnom i poratnom razdoblju u Istri nastao je neposredno nakon rata, za potrebe dokazivanja „slavenskog“ (hrvatskog i slovenskog) karaktera Istre na Pariškoj mirovnoj konferenciji 1946. godine. Ta izdanja nastala su na zahtjev Vlade Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ) i uglavnom pružaju kronološki pregled događaja s jako izraženom političkom propagandom. Svrha tih publikacija bila je prikazati i dokazati međunarodnoj zajednici slavenstvo Istre, a time prema načelu narodnosti i njezinu pripadnost Jugoslaviji. Osim slavenstva Istre ti radovi naglašavanje fašističke i nacističke zločine nad stanovništvom kao i nasilne procese talijanizacije hrvatskog i slovenskog stanovništva. Ti radovi doista imaju povijesnu vrijednost, ali nisu znanstveni radovi.[5] Među takvim radovima zasigurno najznačajniji doprinos dokazivanju „slavenstva“ Istre dao je Jadranski institut u Sušaku, objavom dokumenta *Cadastre National de l'Istrie* (*d'après le Recensement du 1er Octobre 1945*). Glavni urednik bio je Josip Roglić, to je ujedno i prvi popis stanovništva Istre u kojemu govorni jezik nije bio kriterij za određivanja nacionalne pripadnosti.[6]

Istraživački znanstveni radovi s temom društvene i gospodarske povijesti nastaju nešto kasnije, otprilike tijekom 1960-ih pa na ovamo, a uglavnom se radi o člancima u raznim stručnim časopisima ili monografijama i uredničkim knjigama. Tematski je najzastupljenije ratno razdoblje, dok je poslijeratno razdoblje, zbog nedostatka arhivske građe tada ostalo po strani. Za istraživanje teme značajni su bili članci objavljeni u raznim stručnim časopisima. Oni uglavnom obuhvaćaju mikro teme iz istarske povijesti i vrlo su dobar izvor za usporedbu s arhivskom građom ili za kontekstualizaciju određenih problema. Pri analizi starijih članaka nastalih tijekom šezdesetih, sedamdesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća potrebno je paziti na političku subjektivnost autora.

Tek su u novije vrijeme istraživači počeli sustavnije koristiti arhivsku građu koja je danas dostupna. Raniji radovi uglavnom se bave vojnom i političkom poviješću dok je kod većine socijalni i gospodarski segment uglavnom zanemaren.[7] Hrvatski autori počinju se tek

[5] *Julijska krajina*, Beograd, 1946.; Čermelj, Lavo, *Life-and-Death Struggle of a National minority: The Jugoslavs in Italy*, Ljubljana, Ljudske pravice, 2. izdanje, 1945.

[6] Dukovski, Darko, „Egzodus talijanskog stanovništva iz Istre 1945. – 1956.“, u: Matković, Stjepan (gl. ur.), *Časopis za suvremenu povijest*, svezak 33, br. 2, Zagreb, 2001., 635.; Čermelj, Lavo, n. dj.; Roglić Josip (ur.), *Cadastre National del' Istrie*, Zagreb, Nakladni zavod Hrvatske, 1946.

[7] Babić, Manojlo, *Oklopne jedinice u NOR-u 1941. – 1945.*, Beograd, Vojnoizdavački zavod, 1968.; Drndić, Ljubo, *Oružje i sloboda* Istre, Zagreb, Školska knjiga, 1978.; Čulinović, Ferdo, Bratulić, Vjekoslav, Antić, Vinko, *Priključenje Istre Federalnoj Državi Hrvatskoj u Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji 1943-1968*, Rijeka, Tisak, 1968.; Krizman, Mate, *Istra od talijanske okupacije 1918. do londonskog memoranduma 1954.*,

od sredine 90-ih godina 20. stoljeća baviti društvenim i gospodarskim temama istarskoga poraća. Najznačajniji iskorak i doprinos istraživanju društvenih procesa istarskog poraća dao je Darko Dukovski, koji u monografiji *Rat i mir istarski. Model povijesne prijelomnice 1943.–1955*. donosi socijalno-politički pregled toga razdoblja, s time da je razdoblje 1945.–1947. ostalo uglavnom na prikazu političkih zbivanja. Društvene i gospodarske procese koji se u tom razdoblju odvijaju u Istri stavlja u kontekst političkih odluka, ali ne ulazi u dublju analizu uzroka i posljedica tih procesa.[8] Pregled političkih i društvenih procesa u Istri nakon Drugoga svjetskog rata donosi i u knjizi *Istra: kratka povijest dugog trajanja*, u kojoj osim sažetog pregleda i iznošenja glavnih problema istarskog gospodarstva ne ulazi u dublju analizu problema.[9] U svojoj monografiji *Povijest Pule: Deterministički kaos i jahači apokalipse* najviše se bavi povijesti toga grada, a tek u manjoj mjeri spominje i opće društveno-političko i gospodarsko stanje u Istri nakon Drugoga svjetskog rata.[10] Monografija *Istra 'spod ponjave. Povijesni erotikon istarski: od kraja 19. do početka 21. stoljeća*, u jednom svojem dijelu donosi društvenu sliku poslijeratne Istre provučenu kroz tematiku spolnosti. Primjerice, prostituciju sagledava kroz socijalni segment nužnosti, kao djelatnost kojom su se žene bavile iz nužde kako bi prehranile sebe i svoje obitelji.[11] Zanimljive i vrlo korisne opservacije o socijalno-političkim i gospodarskim prilikama donosi i u svom članku *Istra XX. stoljeća (1900.-1950.): promjene identitetâ (socijalni i gospodarski uzroci)*.[12] Svojim radovima o crkvenoj povijesti poratne Istre ističe se Stipan Trogrlić koji u monografiji *Represija jugoslavenskog komunističkog režima prema katoličkoj crkvi u Istri 1945.–1971.* pruža uvid u odnose vlasti prema istarskim svećenicima (Hrvatima, Slovencima i Talijanima) koji su podržavali ili nisu podržavali komunističku vlast i narodnooslobodilački pokret (NOP).[13] Orietta Moscarda Oblak u monografiji *Il „potere popolare" in Istra 1945-1953.* donosi vrlo detaljnu analizu administrativnog ustroja Istre. Radu se bavi i problematikom suradnje

---

Pazin, Matica hrvatska Pazin, 2018.; Mikolić, Mario, *Istra 1941. – 1947. Godine velikih preokreta*, Zagreb, Barbat, 2003.; Ribarić, Danilo, *Borbeni put 43. istarske divizije*, Zagreb, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, 1969.; Tumpić, Dušan, *Hrvatska Istra*, 2. izdanje, Zagreb, Alineja, 1995.

[8] Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski: model povijesne prijelomnice (1943. – 1945.)*, Pula, C.A.S.H., 2001.

[9] Dukovski, Darko, *Istra: kratka povijest dugog trajanja*, Pula, Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika, 2004.

[10] Dukovski, Darko, *Povijest Pule: Deterministički kaos i jahači apokalipse*, Pula, Nova Istra, 2011.

[11] Dukovski, Darko, *Istra 'spod ponjave. Povijesni erotikon istarski: od kraja 19. do početka 21. stoljeća*, Pula, Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika, 2016.

[12] Dukovski, Darko, „Istra XX. stoljeća (1900.-1950.): promjene identitetâ (socijalni i gospodarski uzroci)", u: Manin, Marino, Dobrovšak, Ljiljana, Črpić, Gordan, Blagoni, Robert, *Identitet Istre – ishodišta i perspective*, knjiga 26., Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2006., 137-170.

[13] Trogrlić, Stipan, *Represija jugoslavenskog komunističkog režima prema katoličkoj crkvi u Istri 1945. – 1971.*, Pazin, Državni arhiv u Pazinu, 2014.

civilnih i vojnih vlasti te odnosom prema stanovništvu, posebno talijanskom.[14] Pregled vojno-političkih zbivanja u Istri tijekom i neposredno nakon Drugoga svjetskog rata dao je i Mario Mikolić. S obzirom da je po struci bio politolog, pažnju je skrenuo na politička zbivanja dok je društvena i gospodarska zbivanja ostavio po strani.[15] Grad Rijeku kao dio Zone B, ali uglavnom bez usporedbe s ostatkom Zone B, istražila je i obradila u svojoj disertaciji *Rijeka od oslobođenja 1945. do pariškog Mirovnog ugovora 1947. godine* Andrea Roknić Bežanić.[16] Za razumijevanje međunarodnog i pravnog statusa Istre, svakako je najznačajniji članak Željka Bartulovića i Budislava Vukasa *Državnopravni položaj Istre nakon Drugog svjetskog rata*.[17]

Osim hrvatskih istraživača problematikom poslijeratnih političkih zbivanja u Julijskoj krajini, pa tako i Istri, te sukobom zapadnih saveznika i Jugoslavije oko tog područja bavili su se i istraživači iz drugih zemalja, pogotovo Srbije i Slovenije. Slobodan Nešović u monografiji *Diplomatska igra oko Jugoslavije 1944 – 1945* analizira političke odluke i događaje koji su prethodili sukobu zapadnih saveznika i Jugoslavije oko Julijske krajine. Vrlo detaljno, kronološki donosi najznačajnije političke odluke, konferencije i sastanke državnika na kojima se odlučivalo o sudbini Istre.[18] S njegovim se radom u jednom dijelu preklapa, ali i nadovezuje monografija Miljana Milkića *Tršćanska kriza u vojno-političkim odnosima Jugoslavije sa velikim silama 1943-1947.* Milkić u knjizi nudi detaljan pregled političkih zbivanja od kraja Drugoga svjetskog rata do uspostave i prestanka postojanja vojnih uprava u Julijskoj krajini. Milkić, kao i Nešović, osim kronologije događaja objašnjava i uzročno-posljedične veze događaja i njihov utjecaj na Jugoslaviju.[19] Na neki način ovu tematiku zaokružuje Glenda Sluga u monografiji *The problem of Trieste and the Italo-Yugoslav Border: Difference, Identity, and Sovereignty in Twentieth- Century Europe*. Uz političke procese koji su doveli do uspostave vojnih uprava, Sluga opisuje i objašnjava djelovanje Savezničke vojne uprave (SVU) u Zoni A Julijske krajine. Istovremeno, analizira odnos SVU-a s NO-ima i drugim tijelima jugoslavenskih vlasti u Zoni A.[20] Ne ulazeći u problematiku ostatka Julijske krajine, Maura Elise Hametz usredotočena je na problem važnosti Trsta i

[14] Moscarda Oblak, Orietta, *Il „potere popolare" in Istra 1945-1953.*, Rovinj, Centro di Ricerche Storiche – Rovigno, 2016.
[15] Mikolić, Mario, n. dj., 2003.
[16] Roknić Bežanić, Andrea, *Rijeka od oslobođenja 1945. do pariškog mirovnog ugovora 1947. godine*, doktorski rad, Zagreb, 2012.
[17] Bartulović, Željko, Vukas, Budislav, n. dj., 347-368.
[18] Nešović, Slobodan, *Diplomatska igra oko Jugoslavije 1944 – 1945*, Zagreb, Stvarnost, 1977.
[19] Milkić, Miljan, *Tršćanska kriza u vojno-političkim odnosima Jugoslavije sa velikim silama 1943-1947.*, Beograd, Institut za noviju istorju Srbije, 2012.
[20] Sluga, Glenda, *The problem of Trieste and the Italo-Yugoslav Border: Difference, Identity, and Sovereignty in Twentieth- Century Europe*, Albany, State University of New York Press, 2001.

njegovu prirodnu pripadnost Italiji, potkrjepljujući to gospodarskim, društvenim i povijesnim argumentima.[21]

Uroš Kostić u monografiji *Oslobođenje Istre, Slovenačkog primorja i Trsta 1945. Ofanziva jugoslavenska 4. armije* opisuje i objašnjava političke događaje i ratne operacije oslobođenja Istre, Slovenskog primorja i Trsta od njemačkih i fašističkih vojnih postrojbi koje su prethodile uvođenju vojnih uprava u Julijskoj krajini. Vrlo detaljno opisuje vojne operacije koje su prethodile oslobođenju spomenutih krajeva, a osvrće se i na politička zbivanja na međunarodnoj političkoj sceni vezana uz Istru.[22] Bojan Dimitrijević i Dragan Bogetić problematiku Julijske krajine sagledavaju kroz sukob zapadnih saveznika i Jugoslavije oko Trsta, ne ulazeći u problematiku ostatka Julijske krajine.[23] Vladimir Dedijer u Titovoj biografiji spominje Istru samo u kontekstu razgovora kojega su Josip Broz Tito i britanski premijer Winston L. S. Chruchill vodili u kolovozu 1944.[24]

Slovenska historiografija do sada je vrlo detaljno istražila i objasnila događaje i procese u slovenskom dijelu Zone B (Slovensko primorje), ne obuhvaćajući hrvatski dio.[25] Društveno-političke procese izvrsno je i detaljno objasnila Deborah Rogoznica u monografiji *Iz kapitalizma v socializem: Gospodarstvo cone B Svobodnega tržaškega ozemlja 1947–1954.*[26], dok je o administrativnom ustroju i političkoj aktivnosti NO-a u Zoni A pisala Metka Gombač.[27]

Memoarska građa vrlo je oskudna i sadrži tek nekoliko radova. Strani državnici i vojskovođe, kao što su britanski premijer Winston L. S. Chruchill i feldmaršal Harold R. L. G. Alexander bave se isključivo vojno-političkom situacijom.[28] Određenu razliku čine memoari američkog pukovnika, kasnije brigadira Alfreda Connora Bowmana, zapovjednika Trsta i Zone A, koji uz političku situaciju opisuje i gospodarske probleme u Zoni A.[29] Sadržajno slična je i memoarska građa suvremenika tih događaja, stanovnika Istre. Zbog

[21] Hametz, Maura Elise, *Making Trieste Italian, 1918–1954*, Woodridge, Boydell Press, 2005.
[22] Kostić, Uroš, n. dj.
[23] Dimitrijević, Bojan, Bogetić, Dragan, *Tršćanska kriza 1945-1954*, Beograd, Institut za savremenu istoriju, 2009.
[24] Dedijer, Vladimir, *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita, 2*, Rijeka, Liburnija, 1981.
[25] Himmelreich, Bojan, *Pike, špekulanti in Trumanova jajca: preskrba prebivalstva Slovenije z blagom široke potrošnje v letih 1945-1953.*, Celje, Zgodovinski arhiv, 2008.
[26] Rogoznica, Deborah, *Iz kapitalizma v socializem: Gospodarstvo cone B Svobodnega tržaškega ozemlja 1947–1954.*, Kopar, Pokrajinski arhiv Koper, 2011.
[27] Gombač, Metka, *Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor za Slovensko primorje in Trst 1944-1947. Organizacijska shema ljudske oblasti*, Ljubljana, Grafis Trade d. o. o., 2003.
[28] Churchill, Winston Leonard Spencer., *The Second World War: Triumph and Tragedy*, Vol. 6, Boston, Hughton Mifflin Company, 1986.; John, North (ur.), *The Alexander Memoirs 1940 – 1945*, London, Cassell, 1962.
[29] Bowman, Alfred Connor, *Zones of strain: A Memoir of the Early Cold War*, Stanford, Hoover Institution Press, Stanford University, 1982.

funkcije koju je obavljao najznačajnija je autobiografija tajnika ONOI-a Dušana Diminića, koji vrlo detaljno opisuje političku, gospodarsku i društvenu situaciju u Istri tijekom rata i prvih godina poraća.[30] Berto Črnja u svojim memoarima donosi gotovo isključivo pregled političke situacije, bez većeg osvrta na gospodarske probleme.[31] Josip Orbanić, u svojim memoarima piše o životu u Puli, od 1940. do 1947., ali se također više bavi komentarima političke nego gospodarske situacije.[32] Među njima ističu se memoari Ane Došen, učiteljice koja je 1945. poslana u Istru i koja vrlo zorno opisuje svoj život u Istri i međuljudske odnose, ali i socijalno-gospodarske uvjete života u Zoni B.[33] Autobiografsko i memoarsko djelo Miroslava Bertoše *Kruh, mašta & mast: prizori i memorabilije o staroj Puli 1947. – 1957.* koje, iako počinje s 1947. godinom, daje vrijedne komentare, posebice one koji se odnose na opće gospodarske i socijalne prilike kao posljedice podvojenosti Istre na zone A i B te njihovih gospodarskih i društvenih reformi.[34]

Što se tiče ondašnjeg tiska, valja se osvrnuti na regionalne novine *Glas Istre* koje su u to vrijeme bile glasilo Jedinstvene narodne fronte za Istru (JNOF). Najzastupljenije su političke teme, odnos Jugoslavije i Italije, status Istre i sl. Do ožujka 1946. i početka izlaženja *Službenog lista* Oblasnog narodnog odbora za Istru i Gradskog narodnog odbora za Rijeku *Glas Istre* je imao ulogu svojevrsnog službenog lista. Vojne i civilne vlasti u njemu su objavljivale svoje uredbe, naredbe, rješenja i druge pravne akte. Čak su objavljivani i neki značajniji jugoslavenski zakoni. Ono što nedostaje u *Glasu Istre* iz toga vremena jesu svjedočanstava stanovništva o tadašnjim životnim prilikama, kao i žalbe stanovništva na rad vlasti za razliku od svjedočanstava o životu pod talijanskim vlastima kojih ne nedostaje. Svaki je članak prije objave prolazio cenzuru, što potvrđuje i građa fonda JNOF-a u kojoj se nalaze rukopisi predani za objavu.[35]

Osim toga, još 4. srpnja 1945. na sastanku Izvršnog odbora ONOI-a rečeno je kako članci koji kritiziraju vlast, kao što je bio slučaj s jednim člankom u *Glasu Istre*, ali se ne navodi kojim, ruše autoritet civilne vlasti.[36] Očekivano je da u novinama pod kontrolom

[30] Diminić, Dušan, *Sjećanja. Život za ideju*, Labin, Pula, Rijeka, Adamić, 2005.
[31] Črnja, Berto, *Zbogom drugovi*, Rijeka, Matica Hrvatska Rijeka,1992.
[32] Orbanić, Josip, *Gorki put od Pole do Pule*, Pula, Medit Pula, 2006.
[33] Došen, Ana, *Istarska učiteljica: uspomene iz Zone B*, Zagreb, Naklada Pavičić, 2014.
[34] Bertoša, Miroslav, *Kruh, mašta & mast: prizori i memorabilije o staroj puli 1947. – 1957.*, Zagreb, Durieux, 2007.
[35] *Glas Istre* (GI), 1945-1947.; Državni arhiv u Pazinu (DAPA), HR-DAPA-397, Oblasni odbor jedinstvene narodnooslobodilačke fronte za Istru, 1944-1947., kut. 4.; DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, KNO Pazin izvještaji (1946), Zapisnik četvrtog sastanka članova Izvršnog odbora Kotarskog N.O.O. Pazin (1. veljače 1946.), kut. 21a.
[36] DAPA, HR-DAPA-79, Oblasni narodni odbor za Istru (ONOI), 1945-1947, Zapisnici Izvršnog odbora (1945), Zapisnik Izvršnog odbora ONOI (4. srpnja 1945.), kut. 1.

partijskih tijela neće biti svjedočanstava stanovništva o lošim životnim uvjetima ili neispunjenim obećanjima, kao što je to bio slučaj sa svjedočanstvima stanovništva o životu u vrijeme talijanske vlasti.[37]

[37] *GI*, 1945-1947.; Državni arhiv u Pazinu (DAPA), HR-DAPA-397, Oblasni odbor jedinstvene narodnooslobodilačke fronte za Istru, 1944-1947., kut. 4.

2. PROBLEM ISTRE U KONTEKSTU PORATNE EUROPE

2.1. Vojno-političko i društveno ozračje u Europi nakon Drugoga svjetskog rata

Vojno-politički odnosi i konstelacija snaga bivših ratnih saveznika u Europi nakon Drugoga svjetskog rata rezultat su različitih vizija političke budućnosti Europe i svijeta. Još za trajanja rata, tri najveće vojne sile, SAD, Velika Britanija i Sovjetski Savez vodili su razgovore o poratnoj budućnosti. Nesporazumi, a onda i sukobi pojavili su se zbog različitih vizija podjele Europe i svijeta na interesne sfere, u skladu s vlastitim političkim doktrinama i vanjskopolitičkim programima. Sukob oko podjele (prije svega zbog gospodarskih, a onda i političkih probitaka) uskoro je prerastao u opći ideološki sukob Istoka i Zapada koji je čak zadržao neke elemente obostrane nesnošljivosti i nepovjerenja iz ratnog razdoblja. Neposredna posljedica takvih odnosa jest oblikovanje budućega hladnoratovskog ozračja.[38] Zahlađenje odnosa među Saveznicima može se u općim crtama pratiti kroz ključne ratne i poratne vojno-političke konferencije lidera zemalja saveznica. Prije svega misli se na američke predsjednike Franklina Delana Roosevelta i Harryja Trumana, britanske premijere Winstona Churchila i Clementa Attleeja te sovjetskog vođu Josifa V. Džugašvilija Staljina.

Prva od konferencija na kojima su Saveznici između ostaloga dogovarali novu geopolitičku kartu Europe bila je Teheranska konferencija (28. studenoga – 1. prosinca 1943.). Uz dogovaranje zajedničkih ratnih operacija, bilo je riječi i o geopolitičkim promjenama poput pomicanja granica ponovno uspostavljene Poljske države prema zapadu (Šleska), uz napomenu da bi takva Poljska trebala biti unutar sfere utjecaja Sovjetskog Saveza.[39] Odlučeno je da zapadni saveznici neće koristiti prostor Balkana za vojni prodor prema Njemačkoj, čime su Sovjetima na tom području dali potpunu slobodu u realizaciji njihovih vojno-političkih planova.[40] Na Konferenciji su Narodnooslobodilačka vojska

[38] Dukovski, Darko, *Ozrcaljena povijest: uvod u suvremenu povijest Europe i europljana*, Zagreb, Leykam international, Filozofski fakultet u Rijeci, 2012., 367.; Vukadinović, Radovan, *Međunarodni odnosi od hladnog rata do globalnog poretka*, Zagreb, Agencija za komercijalnu djelatnost, 2001., 23.
[39] Dukovski, Darko, *Ozrcaljena povijest*, 363.; Mazower, Mark, *Mračni kontinent. Europsko dvadeseto stoljeće*, Zagreb, Prometej, 2004., 220.
[40] Wegs, J. Robert, Ladrech, Robert, *Europe Since 1945: A Concise History*, London, Macmillan Education, 1996., 7.

Jugoslavije (NOVJ) i partizanski odredi Jugoslavije (POJ) priznati kao savezn̈ička snaga u Antihitlerovskoj koaliciji.[41]

Razgovori Churchilla i Staljina u Moskvi (9. – 17. listopada 1944.) bili su u smislu podjele interesnih sfera u istočnoj i jugoistočnoj Europi mnogo izravniji. Sastanak je završen tajnim dogovorom o podjeli interesnih sfera u kojemu su bili naznačeni postotci utjecaja. Jugoslavija i Mađarska su kao zemlje tampon zone interesno podijeljene 50:50 %, Rumunjska 90:10 % u korist SSSR-a, Bugarska 75:25 % u korist SSSR-a, a Grčka 90:10 % u korist Velike Britanije (u dogovoru sa SAD-om). Ovakva podjela trebala je navodno „uvesti red na Balkanu".[42]

Jugoslavija je Velikoj Britaniji bila zanimljiva jer se predviđalo da će nakon rata postati najjača i najutjecajnija država u jugoistočnoj Europi. Britancima je u njihovim vanjskopolitičkim kalkulacijama jedini stvarni problem bio Josip Broz Tito, vođa Komunističke partije Jugoslavije i vrhovni zapovjednik NOVJ-a i POJ-a koji se svojim stavom nije uklapao u britanske kalkulacije o postocima utjecaja.[43] Dogovor Staljina i Churchilla, poljuljao je odnose SAD-a i Velike Britanije, ali unatoč tome nastavili su zajedno nastupati na međunarodnoj sceni. O karakteru njihova odnosa najbolje govori Churchillova izjava kako je „teško […] imati saveznike, ali je još teže biti bez njih".[44]

Pod kraj rata u Europi Jaltska je konferencija (4. – 11 veljače 1945.) trebala uskladiti različita viđenja poratne Europe i oblikovati osnovne postavke zajedničke politike prema poraženim zemljama nakon rata (posebice Njemačkoj). Nova geopolitička karta Europe i svijeta te raspodjela zona utjecaja između SAD-a, Velike Britanije i Sovjetskog Saveza bila je središnja tema razgovora. Dogovorena je podjela Njemačke na četiri okupacijske zone (američku, britansku, francusku i sovjetsku) te je iznesena težnja za potpunim uništenjem njemačkog militarizma i nacizma.[45] Američko „nerazumijevanje" europskoga mentaliteta i uopće međudržavnih i nacionalnih odnosa, odnosno zastupanje vlastitih ideja o preuređenju Europe, bio je otežavajući čimbenik u odnosima bivših ratnih saveznika, jednako kao i pri uređenju buduće poratne Europe. Konferencija na Jalti završila se artikulacijom načelnih

[41] Spehnjak, Katarina, *Britanski pogled na Hrvatsku 1945. – 1948.*, Zagreb, Gold marketing-Tehnička knjiga, 2006., 27.
[42] Churchill, Winston Leonard Spencer., *The Second World War: Triumph and Tragedy*, Vol. 6, Boston, Hughton Mifflin Company, 1986., 198.; Nešović, Slobodan, n. dj., 52-53, 64-65.; Wegs, J. Robert, Ladrech, Robert, n. dj., 7.
[43] Churchill, Winston Leonard Spencer., n. dj., 197-199.; Nešović, Slobodan, n. dj., 52, 65, 75.; Kostić, Uroš, n. dj., 177.
[44] Nešović, Slobodan, n. dj., 18, 64- 65.; Plokhy, Sehii M., *Yalta: The Price of Peace*, New York, Viking Press, 2010., 174.
[45] Dukovski, Darko, *Ozrcaljena povijest*, 366-367.; MacDonogh, Giles, *After the Reich. The Brutal History of the Allied Occupation*, New York, Basick Books, 2007., 11, 263.; Mazower, Mark, n. dj., 210.

rješenja bar što se tiče odnosa prema poraženima i podjele interesnih sfera, dok je sve ostalo ostavljeno za buduće pregovore nakon kapitulacije zemalja Trojnoga pakta.[46]

Među pitanjima na koja se konkretni dogovor očekivao u poratnim političkim pregovorima na Mirovnoj konferenciji bilo je i pitanje revizije jugoslavensko-talijanske granice, odnosno pitanje budućnosti Julijske krajine. Britanski ministar vanjskih poslova Anthony Eden u Memorandumu o jugoslavensko-talijanskoj granici predložio je da Trst, Gorica i područje koje ih povezuje s Austrijom budu pod SVU, dok bi područje južno i istočno od te crte bilo pod VUJA-om. Zapadni saveznici bili su svjesni kako će demarkacijska crta dviju vojnih uprava (savezničke i jugoslavenske) najvjerojatnije (uz manje korekcije) biti i konačnim rješenjem jugoslavensko-talijanske granice. Njihov se prijedlog podjele Julijske krajine i mogućeg razgraničenja temeljio na etničkom načelu, čime bi se izbjeglo da veći broj pripadnika jednoga naroda ostane izvan svoje matične zemlje. Na taj način izbjegle bi se ili barem smanjile tenzije tijekom utvrđivanja nove geopolitičke karte Europe.[47]

Očekivalo se da će konkretnije odluke o podjeli Europe i postupanju prema poraženima biti donesene na Potsdamskoj konferenciji (17. srpnja – 2 kolovoza 1945.). Konferencija je protekla u vrlo napetom ozračju otvorenih sukoba i borbe za ostvarivanje vlastitih interesa. Ipak, odlučeno je da se Njemačka u potpunosti razoruža, a vojna industrija uništi ili stavi pod nadzor Saveznika, da se zabrane sve nacističke organizacije, a industrijski koncerni, koji su bili nositelji njemačke ekspanzionističke politike, raspuste te da se kazne ratni zločinci. Ovlasti i prava vrhovne državne vlasti u Njemačkoj dodijeljena su Savezničkom kontrolnom vijeću u Berlinu koje se prvi put sastalo 30. lipnja 1945. Više od toga nije se moglo postići. Odnosi među bivšim ratnim saveznicima bili su hladni, gotovo neprijateljski, tako da je postalo gotovo nemoguće dogovorno zajednički rješavati politička, gospodarska i društvena pitanja europskoga poraća. Bila je to ujedno i posljednja zajednička konferencija triju država s kojom će stvarno, a ne formalno započeti razdoblje Hladnoga rata.[48]

Za prvu fazu svekolike obnove poratne Europe (1945. – 1953.) karakteristična je društvena, politička i gospodarska tranzicija, okupacija spornih područja i početak hladnoratovskog sukoba.[49] Sovjetski Savez proširio je svoj politički i vojni utjecaj na većinu zemalja srednje, istočne i jugoistočne Europe, uz okupaciju dijelova Njemačke i Austrije.

[46] Dukovski, Darko, *Ozrcaljena povijest*, 367.
[47] Kostić, Uroš, n. dj., 503.; Milkić, Miljan, n. dj., 73.; Sluga, Glenda, n. dj., 83.
[48] Dukovski, Darko, *Ozrcaljena povijest*, 368.; MacDonogh, Giles, n. dj., 199.
[49] Larres, Klaus, „International and security relations whitin Europe", u: Fulbrook, Mary (ur.), *Europe since 1945*, The Short Oxford History of Europe, Oxford, New York, Oxford university Press, 2001., 196.

Zapadni saveznici koji su također izvršili vojnu okupaciju zapadnoga dijela Njemačke i Austrije svoj su utjecaj ograničili uglavnom na te dvije zemlje srednje Europe, Italiju, Grčku i države zapadne Europe.[50]

Na okupiranim područjima Austrije i Njemačke uvedene su vojne uprave, prvenstveno zbog želje za širenjem političkog utjecaja, ali i zbog osiguranja naplate ratne štete.[51] Osim njih, kao najvažnije krizne točke 1945.-1946. izdvajaju se Trst, Julijska krajina, Mađarska i Grčka u kojoj se od 1946. do 1949. vodio građanski rat.[52] Uz pitanja spornih područja, izdvaja se pitanje sudbine nacionalnih manjina koje je ostalo sporedno te je prepušteno zainteresiranim državama da same izravnim pregovorima rješavaju ovaj vrlo složen problem, kao primjerice Mađarska i Čehoslovačka.[53]

Inače, pojam vojne uprave odnosi se na vrhovnu vlast koju neka vojska provodi nad određenim područjem, imovinom i stanovništvom na neprijateljskom, savezničkom ili na ponovo osvojenom vlastitom teritoriju. U poslijeratnom razdoblju uvodila se na strateški važni područjima, zbog nadzora nad teritorijem, stanovništvom, ali i prevencije ponovnog stvaranja oružane prijetnje. Njezina je uloga, između ostaloga bila pomoć u obnovi ratom uništenih područja i normalizacija životnih prilika, koliko je to bilo moguće te očuvanje javnog reda i mira. Uvodila se i na područjima gdje vlast nije postojala ili nije bila u mogućnosti normalno funkcionirati, kao što je bio slučaj s Njemačkom. Na okupiranom je području vojna uprava suspendirala vlast suverene ili prijašnje vlade te ju je prenijela na sebe. Time je postajala jedino ovlašteno tijelo za izdavanje naredbi, dekreta i drugih pravnih akata potrebnih za uređenje svakodnevnog života i nesmetano vođenje vojne uprave. Ipak, zadržavala je sve zakone, običaje i institucije bivših vlasti koji nisu bili u suprotnosti s njezinim ciljevima i interesima, dok su diskriminacijski zakoni suspendirani. U Europi su tako poništeni rasni zakoni, a fašistička i nacistička stranka ukinute.[54] Uspostava vojne uprave, njezina prava i dužnosti definirane su Konvencijom o zakonima i običajima rata na kopnu (IV. Haaška konvencija iz 1907.) te njenim suplementom, Pravilnikom o zakonima i običajima rata na kopnu (Anaex Sec. III).[55]

[50] Mazower, Mark, n. dj., 236-237.
[51] Larres, Klaus, n. dj., 199-200.
[52] Judt, Tony, *Postwar: A History of Europe Since 1945*, New York, Pneguin Press, 2005., 35.
[53] Mazower, Mark, n. dj., 237.
[54] Bowman, Alfred Connor, n. dj., 8.; MacDonogh, Giles, n. dj., 253.; *United States Army and Navy Manual of Civil Affairs Military Government*, Departments of the Army and Navy, Washington D.C., U.S. Government Printing Office, 1943., 1, 3, 8, 48.
[55] Knežević-Predić, Vesna, Avram, Saša, Ležaja, Željko (ur.), *Izvori humanitarnog prava*, drugo dopunjeno i prerađeno izdanje, Beograd, Publikum, 2007., 304-323.; Bartulović, Željko, Vukas, Budislav, n. dj., 356.

Okupacija Njemačke, kao zemlje odgovorne za rat svakako je bio najznačajniji vojno-politički događaj u poratnoj Europi. Njemačka je okupacijom bila podijeljena na četiri okupacijske zone, svaka sa svojom vojnom upravom. Zapadni dio Njemačke okupirale su SAD, Velika Britanija i Francuska, a istočni dio Sovjetski Savez. Berlin je, kao glavni grad, premda u istočnom dijelu Njemačke koja je bila od sovjetskom okupacijom bio podijeljen na četiri okupacijske zone: Istočni Berlin kojim su upravljali Sovjeti i Zapadni Berlin kojim su upravljali Amerikanci, Britanci i Francuzi.[56]

Zapadni saveznici svoje su vojne uprave u Njemačkoj službeno uvele 5. lipnja 1945., dok je Sovjetska vojna uprava ili SVAG (*Sovjetskaja Vojennaja Administracija v Germanii*) uvedena 9. lipnja 1945. Do kraja 1946. američka i britanska uprava su se ujedinile, tzv. Bizonija, a tijekom 1948. s njima se spojila i francuska vojna uprava čineći tzv. Trizoniju. Sovjeti u svojoj zoni nisu dopuštali nikakva miješanja niti savezničke intervencije.[57] Vojne uprave potrajale su do 1949. godine. Na području savezničke vojne uprave 21. rujna 1949. stvorena je Savezna Republika Njemačka (njem. *Bundesrepublik Deutschland*), poznata i kao Zapadna Njemačka, ali i dalje pod nadzorom Savezničke visoke komisije (*Allied High Commission*). Mjesec dana kasnije, 17. listopada 1949. i Sovjetski Savez je dopustio formiranje zasebne njemačke države na području svoje vojne uprave, pod nazivom Njemačka Demokratska Republika (Istočna Njemačka).[58]

Tijekom okupacije Britanci i Amerikanci smatrali su da svrha njihove vojne uprave nije samo sprječavanje ponovnog stvaranja vojne ugroze nego i obnova njemačkoga društva.[59] Do rujna 1946. Zapadni su saveznici u okupacijskim zonama prema njemačkom stanovništvu imali vrlo jasnu distancu. Primjerice, vojnicima je bilo zabranjeno odsjedati kod njemačkih obitelji, ženiti se s Njemicama, odlaziti zajedno u crkvu, posjećivati Nijemce u njihovim domovima i općenito družiti se s njima na bilo koji način, pa je čak i rukovanje bilo zabranjeno. Kazne za prijestupnike bile su novčane, a u nekim su slučajevima prijestupnici odgovarali pred vojnim sudom. Početkom rujna 1946. mijenja se službena politika prema Nijemcima. Promjenu odnosa prema Njemačkoj potvrđuje i Direktiva JCS 1779, koju je 7. srpnja 1947. izdao američki državni tajnik George Marshall, a koja zagovara stabilnu i

[56] Larres, Klaus, n. dj., 188, 195, 196, 204.
[57] MacDonogh, Giles, n. dj., 199, 201, 542.; Wegs, J. Robert, Ladrech, Robert, n. dj., 12-13.
[58] MacDonogh, Giles, n. dj., 542.; Wiśniewska, Patrycja, „Njemačka Demokratska Republika - poljski susjed: Povijest prijateljstva i preobražaja“, u: *Anali Hrvatskog politološkog društva: časopis za politologiju*, vol. 4, br. 1, Zagreb, Hrvatsko politološko društvo, 2007., 189.
[59] MacDonogh, n. dj., 253.

prosperitetnu Njemačku. Od tada nadalje crta razgraničenja između dviju zona označavat će granicu između budućih dvaju suprotstavljenih vojno-političkih blokova.[60]

Sovjeti su okupacijom Njemačke stekli četvrtinu njezine predratne industrije, ali samo 2,3 % njemačkog ugljena, što je bio jedan od uzroka nesporazuma koji nisu mogli izgladiti sa zapadnim saveznicima. Pod sovjetskom upravom ostalo je i 24 % njemačkog stanovništva. Sovjetski model vojne uprave bitno se razlikovao od angloameričkog modela. Sovjete obnova Njemačke, kao ni obnova njemačkog društva uopće nije zanimala. Na Njemačku su gledali kao na svoj feud, a takav su stav dijelili i Francuzi u svojoj vojnoj zoni.[61] Glavni je interes sovjetske vojne uprave u Njemačkoj bila potpuna eksploatacija njemačkih resursa za izgradnju vlastite ekonomije, kao i naplata ratne štete.[62] Banke i teška industrija su nacionalizirani, strojevi odneseni u Sovjetski Savez, a veleposjedi zaplijenjeni. Unatoč tome, provedena agrarna reforma i uvođenje planskog gospodarstva omogućili su nešto bolju prehranu stanovništva, barem do 1947. godine. Sovjeti su odmah na početku okupacije raspodjelu hrane povezali s radom, potičući tako masovne radove čišćenja ruševina.[63]

Francuzi su također pokušali naplatiti ratnu odštetu te su sve moguće resurse prebacivali u Francusku koristeći njemačku radnu snagu. Između 1945. i 1947. ukupno 45-47 % izvoza iz francuske okupacijske zone (*Zone d'Occupation Française*) išlo je prema Francuskoj. Time su ostvarili priličnu zaradu, dok su Nijemci u njihovoj zoni bili opterećeni velikim porezima, restrikcijama i neisplaćenim nadnicama. Ipak, omogućili su im slobodnu tiska, demokratske izbore i školovanje. S promjenom opće savezničke politike prema Njemačkoj i Sovjetskom Savezu, promijenio se i francuski pristup. Već tijekom 1946. francuska politika potpunog ekonomskog iskorištavanja Njemačke, postupno se mijenjala u politiku obnove svakodnevnog života i gospodarstva.[64]

Denacifikacija je u sovjetskoj zoni provedena brzom i dalekosežnom administrativnom čistkom koja je proširena na sudstvo i prosvjetu. Smijenjeni kadrovi zamijenjeni su novima, sklonima novom režimu. Sovjeti u svojoj zoni nisu se bavili ratnim zločincima pojedinačno niti su pokušavali ustanoviti kolika je bila odgovornost pojedinaca.[65] S druge strane, angloamerički model denacifikacije i preodgoja bio je puno blaži od sovjetskog. Amerikanci su pokušali birokratskim putem, preko tzv. upitnika (*Fragebogen*) utvrditi pojedinačnu odgovornost Nijemaca. U stvarnosti njihov je pokušaj denacifikacije

[60] Isto, 234-235, 238, 270.
[61] Isto, 201, 269.
[62] Wegs, J. Robert, Ladrech, Robert, n. dj., 4.
[63] MacDonogh, Giles, n. dj., 239.; Mazower, Mark, n. dj., 231.
[64] MacDonogh, Giles, n. dj., 270-274.
[65] Mazower, Mark, n. dj., 230-231.

dobrim dijelom propao. Britanski model temeljio se na reformi školskog sustava, ali su ga Nijemci odbacili pa je i on propao. Francuzi su također neuspješno provodili proces denacifikacije i preodgoja, ali su se zato više od Amerikanaca i Britanaca posvetili hvatanju ratnih zločinaca. U tom su procesu zanemarili društvenu reformu i usmjerili se na izdvajanje odgovornih pojedinaca.[66] Svi su oni selektivno provodili izdvajanje odgovornih pojedinaca, s obzirom da su često koristili usluge istaknutih nacističkih i fašističkih zločinaca koje su također zaštitili od izručenja.[67]

Opća politika Sovjetskog Saveza i Francuske bila je u što većoj mjeri iskoristiti njemačke resurse kako bi obnovili vlastite industrije, dok su Amerikanci i Britanci bili uglavnom zaokupljeni pokušajima zaustavljanja širenja sovjetskog utjecaja prema zapadu.[68]

Vojna je uprava u Austriji također bila podijeljena na četiri okupacijske zone, američku, britansku, francusku i sovjetsku.[69] Sovjetska vojska ušla je prva u Austriju, početkom travnja 1945., a njezin odnos prema stanovništvu bio je prilično surov, kao i u Njemačkoj. Za potrebe svojega garnizona Sovjeti se nisu libili stanare izbaciti iz kuća i stanova.[70] Amerikanci i Britanci ušli su u Austriju tek nakon završetka rata, 11. odnosno 16. svibnja 1946. U međuvremenu su u austrijski dio Koruške ušle jedinice Jugoslavenske armije (JA) koje su se tamo zadržale otprilike mjesec dana. Prema tome, vojne uprave uvedene su početkom lipnja 1945. godine. Sovjetski Savez okupirao je područje oko Gradišća (*Burgenland*), Donju i Gornju Austriju sjeverno od Dunava te istočnu Štajersku. Amerikanci su okupirali područje Gornje Austrije do Dunava i područje Salzkammerguta. Britanci su zauzeli područje Koruške, Štajerske i istočnog Tirola, dok je francuskoj prepušten ostatak Tirola i područje zapadne Austrije (*Vorarlberg*). Beč je kao glavni grad, jednako kao i Berlin bio podijeljen na četiri okupacijske zone, ali okružen sovjetskom zonom. Okupacija Austrije potrajala je do 27. lipnja 1955. kada je stupio na snagu Austrijski državni ugovor, potpisan 15. svibnja 1955. Vojne uprave su ukinute, a zamijenila ih je Saveznička kontrolna komisija.[71] Američka i britanska vojna uprava razlikovale su se od sovjetske po tome što su bile vrlo organizirane, dok je sovjetska bila vrlo neorganizirana, pomalo i nezainteresirana za razliku od one u Njemačkoj. Iako je na Potsdamskoj konferenciji dogovoreno da Austrija ne mora

[66] MacDonogh, Giles, n. dj., 238, 253, 270.; Mazower, Mark, n. dj., 230-231, 233.
[67] Judt, Tony, n. dj., 61.
[68] MacDonogh, Giles, n. dj., 239.; Wegs, J. Robert, Ladrech, Robert, n. dj., 9, 12.
[69] MacDonogh, Giles, n. dj., 283.
[70] Isto, xvii, 278-279.
[71] Isto, 284-285, 295.

platiti ratne reparacije, Sovjeti i Francuzi su ipak iz svojih zona iznijeli sva industrijska postrojenja koja su mogli i time naplatili ratni dug, iako on službeno nije postojao.[72]

Problemi s kojima su se okupacijske snage u Austriji, kao i u Njemačkoj, morale suočiti bili su nestašica hrane, restrikcije, beskućnici, izbjeglice, povratnici, denacifikacija, kriminal, krijumčarenje, crno tržište i drugi problemi poraća. Porasla je stopa kriminala, uglavnom provale u stanove i kuće u potrazi za hranom. Hrana je prestala pristizati, a gotovo polovica novorođenčadi je umrla. Stanje nije bilo bolje niti u drugim zonama. Ipak, od svibnja 1946. počela je pristizati pomoć od organizacije Ujedinjenih naroda, UNRRA (*United Nations Relief and Rehabilitation Administration* – Uprava Ujedinjenih naroda za pomoć i obnovu).[73]

Glavne značajke poslijeratne Europe bili su teški životni i higijenski uvjeti, glad, velika stopa smrtnosti stanovništva od iznemoglosti i bolesti, prenapučena kućanstva zbog nedostatka stambenog prostora (nekoliko je obitelji živjelo u jednom stambenom prostoru), psihološke bolesti, uništeno gospodarstvo i tržište, nefunkcioniranje javnih službi i velika moralna kriza posebno u zemljama gubitnicama.[74]

Ratna razaranja u cijeloj Europi za sobom su ostavila uništene industrije, gospodarstva i milijune srušenih domova. Uz problem beskućnika, postojao je i problem izbjeglica. To je razdoblje povećanih migracija stanovništva, karakteristično za cijelu poslijeratnu Europu. Milijuni ljudi vraćali su se svojim kućama iz vojne službe, koncentracijskih logora, s prisilnog rada, izbjeglištva i sl. Bilo je oko 11 milijuna prisilno raseljenih ljudi (*Ostarbeiter*) koji su se s područja Trećeg Reicha pokušavali vratiti svojim kućama. U tome su uglavnom i uspjeli do kraja 1945., ali u logorima za raseljene osobe u lipnju 1947. još uvijek se nalazilo oko 500.000 osoba koje iz raznih razloga nisu mogle ili se nisu željele vratiti u matične države. Nakon rata, također je bilo između 12-14 milijuna Nijemaca i etničkih Nijemaca izbjeglih ili prognanih (*Vertriebene*) s područja istočne Njemačke te srednje, istočne i jugoistočne Europe.[75] Primjerice, cjelokupno je njemačko stanovništvo iz Gdanjska (polj. *Gdańsk*, njem. Danzig) prisilno ili samovoljno iseljeno, a njemački identitet grada izbrisan.[76] Uzimajući u

[72] Isto, 280, 284, 288, 297.
[73] Neposredno nakon rata dnevne porcije hrane u Beču iznosile su 250-300 g kruha, 50 g masti i 20 g šećera, ali s dolaskom izbjeglica stanje se prilično pogoršalo i otežalo. Dnevna porcija hrane u američkoj i britanskoj zoni sadržavala je između 800 i 1500 kalorija. Isto, 278-281, 287, 294-295.
[74] Kaelble, Hartmut, „Social history", u: Fulbrook, Mary (ur.), *Europe since 1945*, The Short Oxford History of Europe, Oxford, New York, Oxford university Press, 2001., 60.
[75] Iz Rumunjske, Mađarske i Jugoslavije iseljeno je oko 500.000 Nijemaca, iz Čehoslovačke oko 2,9 milijuna, a iz Poljske i Istočne Pruske ukupno oko 11,8 milijuna. Dukovski, Darko, *Ozrcaljena povijest*, 370.; Mazower, Mark, n. dj., 209-212.
[76] Bykowska, Sylvia, „The Impact of World War II on the Population of Gdańsk", u: *History in Flux: Journal of the Department of History, Faculty of Humanities, Juraj Dobrila University of Pula*, svezak 1, br. 1., Pula, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2019., 139-140.

obzir sve prisilno ili dobrovoljno iseljene osobe, procjenjuje se da je u Europi neposredno nakon rata bilo više od više od 30 milijuna izbjeglica, prognanika, iseljenika i ostalih koji su se pokušavali vratiti svojim kućama ili pronaći nova utočišta.[77]

Stanovništvo se pomicalo u velikim egzodusima, uglavnom onako kako su se mijenjale granice i to po principu da što manje pripadnika nekog naroda ostane izvan granica matične zemlje. Tijekom „razmjene" stanovništva između Poljske i Ukrajine, protjerano je ili je pobjeglo oko milijun Poljaka iz zapadne Ukrajine dok je oko 500.000 Ukrajinaca iz Poljske otišlo u Sovjetski Savez. Iz Bugarske je u Tursku otišlo oko 160.000 Turaka. Čehoslovačka i Mađarska sklopile su sporazum o razmjeni stanovništva. Oko 120.000 Slovaka iz Mađarske „razmijenjeno" je za jednako toliko slovačkih Mađara.[78] U *Glasu Istre* iz srpnja 1945. navodi se kako je iz Čehoslovačke ukupno iseljeno otprilike 600.000 Mađara.[79] Stanovništvo su također „razmijenile" Poljska i Litva, te Čehoslovačka i Sovjetski Savez. Drugu skupinu migracija čine etničke manjine koje su surađivale s njemačkim okupacijskim snagama tijekom rata, kao što su Talijani i Nijemci u Jugoslaviji, Mađari u sjevernoj Transilvaniji, Mađari u Vojvodini te Ukrajinci u Sovjetskom Savezu.[80] Velik broj izbjeglih i prognanih Nijemaca, naselio se u zapadnom dijelu Njemačke.[81] U okviru vlastitih država, unutrašnju migraciju izvršilo je oko 2 milijuna Čeha i oko 4,5 milijuna Poljaka. Oko milijun zatočenika njemačkih koncentracijskih logora, emigriralo je u zemlje zapadne Europe i SAD.[82] Povećane migracije stanovništva nužno su utjecale i na društvene promjene. Počinje se mijenjati struktura dotadašnjeg društva, ali i društveni stavovi prema dotad ustaljenim običajima, društvenim strukturama i životu općenito. Autohtono stanovništvo određenih područja moralo je prihvatiti pridošlice, njihovu kulturu i običaje.[83] Ana Došen, poratna učiteljica u Istri, u svojim je memoarima fenomen putovanja i potrebe za putovanjem, ali i sliku tadašnjeg društva opisala ovako: „Narod je nakon rata jednostavno imao potrebu putovati, putovati i putovati: potražiti, naći i vidjeti nekoga izgubljenog ili nešto provjeriti, kupiti, legalno ili u švercu." Svoje

[77] Spellman, William M., *Uncertaiyn Identity: International Migration since 1945*, London, Reaktion Books, 2008., 23.
[78] Judt, Tony, n. dj.,25.
[79] „Iseljavanje nelojalnih manjina iz Čehoslovačke: izjava zamjenika čehoslovačkog ministra vanjskih poslova", u: *GI*, br. 59, 7. srpnja 1945.
[80] Judt, Tony, n. dj.,25.
[81] Münz, Rainer, Ulrich, Ralf, „Promjenjivi modeli migracija: primjer Njemačke 1945-1995. etnička porijekla, demografska struktura, izgledi za budućnost", u: *Migracijske i etničke teme*, svezak 12, br. 1-2, Zagreb, Institut za migracije i narodnosti, 1996., 29, 31.; Spellman, William M., n. dj., 32.
[82] Dukovski, Darko, *Ozrcaljena povijest*, 370.
[83] Kaelble, Hartmut, n. dj., 60.

razmišljanje zaključuje mišlju: „Bila je to poratna živahna potraga za izgubljenim vremenom.“[84]

U poslijeratnom razdoblju nestaju i socijalne razlike u društvu, s obzirom da su svi bili jednaki u neimaštini. Društvene promjene uzrokovane su i željom za što bržom obnovom i povratkom na predratni način života. Kako bi se to ostvarilo, pokrenute su reforme zdravstvenog, mirovinskog i obrazovnog sustava. Bio je to početak uspostave novih nacionalnih ekonomskih politika. Sustavi socijalne skrbi, koji su se tada tek počeli formirati, bili su suočeni s vrlo zahtjevnim problemom i obavezom osiguranja minimalnih životnih uvjeta za stanovništvo pogođeno ratnim stradanjima, posebice udovice i siročad te psihičke i fizički invalide. Najveću promjenu u društvu ipak je pokrenula uspostava stabilne demokracije, posebice u Italiji i Njemačkoj te nakratko i u srednjoj Europi.[85]

U situaciji kada opskrba hranom i drugim potrepštinama nije bila redovita, a novac u većini država Europe izgubio vrijednost, stanovništvo je od gladi najvećim dijelom spašavala pomoć UNRRA-e. U Poljskoj je zahvaljujući toj organizaciji opskrba stanovništva bila na 60 % u odnosu na predratnu, dok je u Čehoslovačkoj bila na 80 %. Vrlo važnu ulogu u preživljavanju dobilo je crno tržište, krijumčarske aktivnosti i nekonvencionalna nabavka hrane, odjeće i goriva.[86] U Njemačkoj su platno sredstvo na crnom tržištu bile cigarete. Veliko pakiranje američkih cigareta u Berlinu je 1945. stajalo između 60 i 165 dolara, što je američkim vojnicima pružalo priliku da ostvare prilično zaradu. U prva četiri mjeseca okupacije, američki su vojnici na crnom tržištu zaradili oko 11 milijuna tadašnjih dolara.[87] Sovjetski vojnici također su sudjelovali na crnom tržištu. Od njih se hrana mogla dobiti u zamjenu za ručne satove i dragocjenosti kao što je nakit, dok se kod poljskih vojnika hrana mogla dobiti u zamjenu za odjevne predmete.[88] Istovremeno, mijenja se i dotadašnja struktura obitelji. Zbog odsutnosti ili smrti muževa, hranitelja obitelji, uloga majke, ali i djece dobiva veću važnost. Sukladno tome, razvodi, izvanbračna djeca i prostitucija postaju sve učestaliji.[89] U Njemačkoj su žene i djevojke često spavale sa savezničkim vojnicima u zamjenu za hranu, cigarete i slatkiše.[90]

Jugoslavija je bila među onim europskim zemljama koje su tijekom rata pretrpjele najveće ljudske gubitke (u odnosu na broj stanovnika) tijekom rata. Procjenjuje se da je

[84] Došen, Ana, n. dj., 11.
[85] Kaelble, Hartmut, n. dj., 61.
[86] Judt, Tony, n. dj., 21, 29.; Kaelble, Hartmut, n. dj., 60.
[87] Omjer vrijednosti dolara 1945. i danas (2021.) je 1:14,97. Judt, Tony, n. dj., 87.; https://www.in2013dollars.com/us/inflation/1945?amount=1, preuzeto: 15. lipnja 2021.
[88] MacDonogh, Giles, n. dj., 112, 179.
[89] Kaelble, Hartmut, n. dj., 60.
[90] MacDonogh, Giles, n. dj., 240.

smrtno stradalo oko 10 % stanovništva, odnosno između 1,4 i 1,6 milijuna ljudi.[91] Osim velikih ljudskih žrtava, teško je stradalo ionako skromno gospodarstvo. Uništena je trećina industrije i oko 20 % stambenih objekata. Željeznička i cestovna infrastruktura bile su većim dijelom uništene. Velika šteta nanesena je i poljoprivredi s obzirom da je stradala polovica stočnog fonda, uništena je otprilike četvrtina vinograda i oko tri četvrtine plugova za obradu zemlje.[92]

Nedostatak radne snage i veliki broj ratne siročadi (prema procjenama 200.000-300.000) posljedica je velikog broja ratnih žrtava.[93] Na nedostatak radne snage utjecalo je dobrovoljno i prisilno iseljavanje talijanske i njemačke manjine. Procjenjuje se da je Jugoslaviju (računajući i Istru) napustilo ukupno oko 600.000 Nijemaca i Talijana.[94] Problem nedostatka radne snage trebao je biti riješen kolonizacijom i agrarnom reformom. Stoga su stanovnici iz pasivnijih krajeva tijekom agrarne reforme (1945. – 1948.) iseljavani u plodnije dijelove Jugoslavije (Slavonija, Vojvodina), koje je napustilo njemačko stanovništvo.[95] Procjenjuje se da je neposredno nakon rata u Hrvatskoj bilo 130.000 ha napuštene zemlje.[96]

Agrarna reforma u Jugoslaviji započela je 23. kolovoza 1945. stupanjem na snagu Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji, a na području Hrvatske 28. studenoga 1945. stupanjem na snagu Zakona o provođenju agrarne reforme i kolonizacije na području Federalne Hrvatske.[97] Agrarna reforma i kolonizacija bile su povezane i na području cijele Jugoslavije provodile su se do 1948.[98] Uz ovaj zakon na razini Jugoslavije doneseno je još nekoliko pravnih akata kojima su dodatno regulirani imovinsko-pravni odnosi po pitanju agrarne reforme. Ministar unutarnjih poslova Vicko Krstulović donio je Rješenje o zabrani prodaje, kupovine i zaduživanja poljoprivrednih zemljišta, šuma, poljoprivrednih zgrada i objekata.[99]

---

[91] Hause, Stephen, Maltby, William, *Western Civilization: A History of European Society*, Belmont, Wadsworth Publishing Company, 2004., 590.; usporedi s: Judt, Tony, n. dj., 17,18.

[92] Uništeno je 75 % željezničkih mostova i 57 % željezničke infrastrukture te oko 60 % cesta. Ratna šteta samo za područje Hrvatske procijenjena je na otprilike 2,3 milijarde dolara. Judt, Tony, n. dj., 17, 19.; Maticka, Marijan, „Opskrba stanovništva u Hrvatskoj od 1945. do 1953. godine“, u: Goldstein, Ivo, Stančić, Nikša, Strecha Mario (ur.), *Zbornik Mirjane Gross: u povodu 75. rođendana*, Zagreb, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1999., 387. Spehnjak, Katarina, n. dj., 169.

[93] Judt, Tony, n. dj., 21.

[94] Isto, 25.

[95] Bilandžić, Dušan, *Modrena hrvatska povijest*, Zagreb, Golden marketing, 1999., 223.; Goldstein, Ivo, *Hrvatska 1918-2008.*, Zagreb, EPH Liber, 2008., 432.; Judt, Tony, n. dj., 25.

[96] Maticka, Marijan, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj od 1945. do 1948.*, Zagreb, Školska knjiga, 1990., 30.

[97] Zakon o provođenju agrarne reforme i kolonizacije na području Federalne Hrvatske, u: NN, SL FH, god. 1, br. 80 (28. studenoga 1945.), 1-4.

[98] Maticka, Marijan, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj*, 5.

[99] Maticka, Marijan, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj*, 46, 171-172.

Osnovna ideja reforme bilo je jačanje malog posjeda i ukidanje veleposjeda. Tome je pogodovalo što su tijekom i neposredno nakon rata velike površine obradive zemlje ostale zapuštene, neobrađene i bez vlasnika te ih je trebalo iskoristiti.[100] Provođenju agrarne reforme pogodovalo je i stanje uništenog jugoslavenskog gospodarstva, ali i nedostatak radne snage. Komunistička vlast smatrala je kako bez državnog i administrativnog upravljanja nije moguće prikupiti velika materijalna i ljudska sredstva za obnovu gospodarstva, s obzirom da je Jugoslavija u to vrijeme u gospodarskom smislu bila jedna od najnerazvijenijih europskih država. Zbog toga su joj za inicijalni gospodarski razvoj bile potrebne velike količine akumuliranih materijalnih sredstava i ljudske radne snage, što je bilo neostvarivo bez sustava državnog vlasništva i centraliziranog upravljanja koji bi omogućili akumulaciju materijalnih sredstava i ljudske radne snage na područjima gospodarskog razvoja.[101]

Zakonom o agrarnoj reformi predviđeno je dodjeljivanje zemlje zainteresiranima u mjestu boravka ili preseljenje zainteresiranih osoba, tzv. kolonista, na područja gdje je bilo moguće dobiti zemlju.[102] U procesu kolonizacije tijekom 1945. i 1946. godine, kolonizirano je oko 60.000 kolonista ponajviše na područje Vojvodine i Slavonije.[103] Do kraja 1946. godine s područja Like, Korduna, Dalmacije, Hrvatskog primorja, Gorskog kotara i Hrvatskoga zagorja preseljeno je ukupno 34.980 osoba.[104]

Prednost u dodjeljivanju zemlje imali su bezemljaši ili seljaci s nedovoljno zemlje, borci JA, invalidi NOR-a, Balkanskih ratova i Prvoga svjetskog rata, obitelji i siročad poginulih boraca JA te žrtve i obitelji žrtava fašističkog terora. Pravo na zemlju imali su i oni borci koji nisu bili zemljoradnici, ali su se obvezali da će se naseliti na dodijeljenu zemlju i obrađivati je.[105] Agrarnom reformom zemlja je pripala seljacima, tj. obrađivačima, ali ipak je najveći dio uzela je država. Iz zemljišnog fonda površine 1.566.000 ha, bezemljaši i siromašni seljaci dobili su ukupno 797.000 ha, dok je ostatak dodijeljen državnim poljoprivrednim dobrima.[106] Kolonističke obitelji u Hrvatskoj su prosječno dobile oko 4 ha ili ukupno 12,1 % zemljišnog fonda obuhvaćenog agrarnom reformom.[107]

---

[100] Odluka o uređenju agrarnih odnosa i poništenju dražbi na području Oblasnog Narodnog odbora za Istru, u: SL ONOI i GNOR, god. 1., br. 19 (1. prosinca 1946.), 363-364.
[101] Bilandžić, Dušan, n. dj., 223.
[102] Maticka, Marijan, „Kolonizacija u Hrvatskoj 1945 – 1948. godine“, u: *Časopis za suvremenu povijest*, svezak 19, br. 2, 1987., 27.
[103] Bilandžić, Dušan, n. dj., 223.; usporedi s: Maticka, Marijan, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj*, 77, 82.
[104] Goldstein, Ivo, n. dj., 432.; Maticka, Marijan, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj*, 74.
[105] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi bez godine, O zakonu o agrarnoj reformi u novoj Jugoslaviji, kut. 331.
[106] Bilandžić, Dušan, n. dj., 223.
[107] Maticka, Marijan, „Kolonizacija u Hrvatskoj“, 38.

S obzirom da površine bez vlasnika nisu bile dovoljne, agrarna reforma predviđala je i oduzimanje viška zemlje, onima koji su posjedovali površine veće od zakonom propisanih. Vlasnicima su oduzimani posjedi obradive zemlje veći od 45 ha ili već od 25 ha ako su se iskorištavali putem zakupa, napolice ili najamnom radnom snagom. Seljacima je u vlasništvu moglo ostati najviše 20 do 25 ha obradive površine, ovisno o broju članova obitelji. Šumski posjedi u brdskim krajevima mogli su iznositi 15 do 30 ha, a u ostalim krajevima 8 do 15 ha. To su ujedno i veličine posjeda koje su mogle biti dodijeljene i kolonistima. Bankama, poduzećima, dioničarskim društvima i drugim pravnim osobama oduzeti su posjedi, osim onih dijelova koji su vlasnicima ostavljeni u industrijske, građevinske, znanstvene, kulturne i druge društveno korisne svrhe. U zemljišni fond spadali su i konfiscirani posjedi njemačkih državljana, stanovnika njemačke narodnosti, kao i posjedi narodnih neprijatelja i drugih osoba konfiscirani sudskim presudama. Vjerskim ustanovama svih konfesija oduzet je samo onaj dio koji je prelazio 10 ha ukupne površine oranica, vrtova, vinograda, voćnjaka, pašnjaka i šuma. Crkvama, samostanima, manastirima i crkvenim vlastima većeg značaja ili povijesne vrijednosti ostavljeno je do 30 ha obradive zemlje i jednako toliko šuma.[108] Ovim ustupcima željelo se pokazati da zakon nije usmjeren protiv vjerskih ustanova ili namijenjen njihovu ekonomskom uništenju, ali im je i uz te ustupke oduzeto 85 % zemljišta.[109]

Dodjelom zemlje obrađivačima, vlasti su pokušale omogućiti stanovništvu da proizvodi i prehranjuje se, a ujedno i doprinosi obnovi gospodarstva, prije svega prodajom poljoprivrednih viškova. Seljaci kojima dodijeljene površine nisu bile dovoljne odlazili su u gradove i zapošljavali se u industriji, dok su oni koji su ostali na selu bili prisiljeni priključiti se proizvodnim zadruga. Na taj način vlasti su pokušale stvoriti „socijalističke proizvođače“ (poljoprivredne i obrtničke).[110]

Po pitanju opskrbljenosti stanovništva, stanje u Jugoslaviji neposredno nakon rata bilo je prilično loše. Velike suše 1945. i 1946. godine značajno su utjecale na nedostatak hrane. Stanovništvo je zbog nedostatka hrane u nekim hrvatskim krajevima umiralo od gladi.[111] Predsjednik vlade Narodne Republike Hrvatske (NRH) Vladimir Bakarić iznio je podatak o 58.000 gladnih Ličana neposredno nakon rata. Naveo je i kako je velika glad bila i u Dalmaciji i na Kordunu te da se taj problem nije mogao odmah riješiti s obzirom na

[108] Zakon o provođenju agrarne reforme i kolonizacije na području Federalne Hrvatske, u: NN, SL FH, god. 1., br. 80 (28. studenoga 1945.), 1-2.
[109] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi bez godine, O zakonu o agrarnoj reformi u novoj Jugoslaviji, kut. 331.; Bilandžić, Dušan, n. dj., 223.
[110] Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 187-190.; usporedi s: Bilandžić, Dušan, n. dj., 268.
[111] Indeks prehrane u odnosu na 1939. za koju je uzeta vrijednost 100, bili su 60,92 – 1945., 77,42 – 1946. i 82,14 – 1947. godine. Za odjeću su bili 20,45 – 1945., 66,60 – 1946. i 78,92 – 1947. godine. Goldstein, Ivo, n. dj., 428.; Maticka, Marijan, „Opskrba stanovništva u Hrvatskoj“, 388.

nedostatak prijevoznih sredstava.[112] U kolovozu 1945. u Hrvatskom primorju bilo je 96 % neopskrbljenog stanovništva, u Lici 90 %, a u Dalmaciji 85 %.[113] Problem je bio tim veći zato što je kronično nedostajalo sjemena za sjetvu. Na saveznoj razini bilo je velikih poteškoća pri transportu, a i kad bi sjeme stiglo siromašni seljaci nisu imali financijskih sredstava za kupnju.[114] Samo je pomoć, koju je Jugoslavija primala od UNRRA-e, spriječila veću smrtnost u razdoblju 1945.–1947.[115] Uza svu pomoć, u Jugoslaviji je zbog problema u proizvodnji hrane tijekom zime 1945./1946. približno tri milijuna ljudi ostalo bez hrane, dok ih je četiri milijuna trebalo dodatnu prehranu. Računa se da je istodobno bilo oko milijun neishranjene djece, za koju je trebalo osigurati prehranu. Posljedica nedostataka hrane pojava je raznih bolesti od kojih su najviše obolijevala djeca. Samo za potrebe djece, trebalo je mjesečno dostaviti 500 tona mlijeka u prahu.[116]

Obnovu Jugoslavije pomagala je i UNRRA koja joj je od srpnja 1945. do kraja 1945. poslala približno 10.000 kamiona, 237 lokomotiva i 855 vagona te znatnu količinu nafte. Za obnovu jugoslavenskog stočnog fonda UNRRA je poslala 13.680 teretnih konja i oko 10.000 mazgi, određeni broj rasplodnih i mliječnih krava te peradi. Uništeni poljoprivredni sektor pomogla je umjetnih gnojiva, sjemenja za sjetvu i dostavom približno 4000 traktora.[117] Jugoslavija je primila pomoć ukupne vrijednosti, tadašnjih, 415 milijuna dolara ili otprilike 20 % ukupnog proračuna UNRRA-e, što je bilo više nego što su pojedinačno primile sve ostale europske zemlje. Razlog tome bio je što su jugoslavenski partizani jedini u Europi pružali efikasan otpor talijanskim i njemačkim okupacijskim snagama.[118] Pomoć koju je slala UNRRA bila je neujednačena, a situaciju je dodatno pogoršavala činjenica da su samo dvije luke na jadranskoj obali bile u mogućnosti primati brodove s pomoći.[119]

Državna vlast u Jugoslaviji organizirala je opskrbu stanovništva hranom od svibnja 1945. do kraja 1952. godine. Opskrba je do 1950. bila u nadležnosti Ministarstva trgovine i opskrbe, a od tada pa do kraja 1952. u nadležnosti Savjeta za promet robom. Slaba opskrbljenost stanovništva jednim je dijelom uzrokovana neusklađenošću rada ministarstava, odnosno birokratizacijom poslova. Organizirana opskrba stanovništva uređena je Uredbom o

[112] Zapisnik sa sastanka CK KPH održanog dana 1. lipnja 1945. godine, u: Vojnović, Branislava (pr.), *Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske 1945. – 1952.*, Zagreb, Hrvatski državni arhiv, 2005., 58.
[113] Goldstein, Ivo, n. dj., 429.
[114] „Zapisnik sjednice Narodne Vlade Hrvatske održane 24. IX. 1945.“, u: Bukvić, Nenad (ur.), *Zapisnici Vlade Narodne Republike Hrvatske 1945. – 1953.*, Zagreb, Hrvatski državni arhiv, 2018., 35.
[115] Judt, Tony, n. dj., 29.
[116] Spehnjak, Katarina, n. dj., 170-172.
[117] Isto, 172.
[118] Čak 72 % tog iznosa došlo je od SAD-a. Judt, Tony, n. dj., 140.; Spehnjak, Katarina, n. dj., 176.
[119] Spehnjak, Katarina, n. dj., 169.

planskoj raspodjeli i potrošnji robe te Rješenjem o određivanju predmeta koji spadaju pod plansku raspodjelu. Ovime su bili obuhvaćeni svi predmeti iz svakodnevne upotrebe potrebni za življenje, ali i za rad, kao i svi prehrambeni proizvodi, osim peradi, voća i povrća. Predmeti i proizvodi obuhvaćeni ovim restrikcijama nisu bili na slobodnom tržištu te ih se nije moglo legalno kupiti, što je potaknulo razvoj crnog tržišta. Već u lipnju 1945. u Hrvatskoj su uvedene karte za raspodjelu kruha. Žute karte bile su za najteže radnike, plave karte za sve ostale radnike, namještenike i slobodna zanimanja, a narančaste karte bile su za djecu, umirovljenike i domaćice. Količina kruha, koja se za to mogla dobiti ovisila je o trenutnim prilikama. Opskrba prehrambenim proizvodima na području cijele Demokratske Federativne Jugoslavije (DFJ) ujednačena je već u srpnju 1945. U sustav planske raspodjele i potrošnje ušlo je stanovništvo na područjima gdje se većina nije bavila poljoprivredom. Potrošačima su izdane opće građanske i dopunske građanske potrošačke knjižice.[120]

Model opskrbe i proizvodnje vlasti su temeljile na minimalnim dnevnim potrebama stanovništva. Tek nakon što bi ustanovile koje su minimalne dnevne količine, pokušavale su organizirati proizvodnju, zbog čega je opskrba kasnila. Proizvođači poljoprivrednih proizvoda morali su sve svoje viškove davati na otkup. Cijenu otkupa i količinu viškova određivale su državne vlasti, a proizvođači na to nisu mogli utjecati. Time je uspostavljeno regulirano tržište na principu proizvodnje i raspodjele. Vlasti su time pokušale spriječiti stvaranje crnog tržišta i špekulacije, no u tome nisu uspjeli. Obavezni otkup stvarao je priličan otpor seljaka s obzirom da su državne cijene bile daleko manje od cijena na tržištu, a pogotovo na crnom tržištu.[121] Valja napomenuti kako su u nekim slučajevima komisije za otkup žita zajedno sa seljacima sudjelovale u skrivanju viškova. Događalo se primjerice i da je veći otkup bio u siromašnim nego u bogatijim selima.[122] Ubrzana industrijalizacija također je utjecala na proizvodnju hrane. Odlazak seljaštva u gradove i njihovo zapošljavanje u industriji, doveli su do porasta broja osoba izvan poljoprivredne grane, za koje je trebalo osigurati hranu. Određeni red u organizaciji opskrbe stanovništva postupno se počeo uvoditi 50-ih godina 20. stoljeća kada dolazi do napuštanja državno usmjeravane opskrbe stanovništva. Rezultat toga bilo je ukidanje potrošačkih karata i kupona te baziranje opskrbe na tržišnim i novčanim odnosima, ali tek nakon 1952.[123]

[120] Maticka, Marijan, „Opskrba stanovništva u Hrvatskoj“, 388, 389, 391-392.
[121] Isto, 389-390.
[122] „Zapisnik sjednice Narodne Vlade Hrvatske održane 24. IX. 1945.“, u: Bukvić, Nenad (ur.), n. dj., 35.
[123] Maticka, Marijan, „Opskrba stanovništva u Hrvatskoj“, 390-391.

2.2. Međunarodni pravno-politički kontekst nastanka vojnih uprava na području Istre

Proces priključenja najvećeg dijela Istre Hrvatskoj u sklopu jugoslavenske federacije, specifičan je u odnosu na priključenje ostalih hrvatskih krajeva (Međimurje i Zadar). Istra, naseljena većinskim hrvatskim stanovništvom, svoju pripadnost Hrvatskoj nije mogla temeljiti na povijesnom pravu, s obzirom da nikada prije nije bila u sastavu Hrvatske. Zbog toga je jugoslavenska delegacija borbu za priključenje Istre temeljila na načelu narodnoga prava, odnosno pravu na samoopredjeljenje i samoodređenje.[124] Prema izvanrednom popisu stanovništva iz 1945., u sklopu aktivnosti za priključenje Istre Jugoslaviji, u Istri je nakon rata živjelo 302.365 stanovnika, od čega je bilo 165.606 (54,77 %) Hrvata, 54.065 (17,88 %) Slovenaca, 73.521 (24,32 %) Talijana, 7817 (2,58 %) neizjašnjenih, te 1016 (0,34 %) pripadnika drugih narodnosti.[125]

Pitanje Istre, odnosno pitanje revizije talijansko-jugoslavenske granice, na međunarodnoj političkoj sceni nije otvarano sve do sredine 1940. kada je Velika Britanija, nakon ulaska Italije u rat na strani Njemačke, i kapitulacije Francuske, ostala sama u ratu protiv sila Osovine. U takvim okolnostima britanska diplomacija oprezno i uvijeno nudi jugoslavenskoj vladi mogućnost ispravka jugoslavensko-talijanske granice na budućoj mirovnoj konferenciji u korist Kraljevine Jugoslavije. Jedini uvjet bio je da Jugoslavija odustane od približavanja Njemačkoj i podrži borbu Velike Britanije.[126] U tim trenucima bilo je ključno što je prije moguće područje Istre uključiti u NOP, pokrenuti antifašistički ustanak, ustrojiti organizacije nove vlasti kroz narodnooslobodilačke odbore (NOO) i pokazati da hrvatsko i slovensko stanovništvo želi ujedinjenje sa svojim maticama u sklopu jugoslavenske federacije. Zbog toga je Centralni komitet Komunističke partije Hrvatske (CK KPH) već u lipnju 1941. pozvao Istrane na otpor talijanskom fašizmu. U Istri su NOP najvećim dijelom činili Hrvati i Slovenci kojima su se poslije kapitulacije Italije pridružili i Talijani. Za Hrvate i Slovence, uz snažnu antifašističku opredijeljenost to je istovremeno bila i borba za nacionalno oslobođenje, dok je za one Talijane koji su im se pridružili nakon kapitulacije Italije to bila isključivo antifašistička borba. Saznanje da u Istri postoji pokret otpora Hrvata, Slovenaca i

[124] Diminić, Dušan, n. dj., 257.; Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 308 (bilješka 1).
[125] Roglić Josip (ur.), n. dj., 588-589.
[126] Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 162-163.; Spehnjak, Katarina, n.dj., 104.; National Archives Kew, London, CAB – Records of the Cabinet Office (dalje: CAB) (1863-2020), CAB 66 – War Cabinet and Cabinet: Memoranda (WP and CP Series) (dalje: CAB 66) (1939-1945), CAB 66/15/18, Possible revision of Italo-Yugoslav frontier in Istria (1. ožujka 1941.).

Talijana u očima Saveznika znatno je utjecalo na opravdanost borbe za nacionalno oslobođenje i priključenje matičnim zemljama.[127]

Britancima je za cijelo vrijeme trajanja rata, ali i prvih godina poraća, najvažnije bilo obraniti vlastite interese i utjecaj na prostoru jugoistočne Europe te na tom prostoru stvoriti svojevrsnu tampon zonu između „Istoka" i „Zapada". Pravo naroda na samoopredjeljenje, prihvaćeno kao model slobodnoga svijeta još 1919., a utvrđeno Atlantskom poveljom iz kolovoza 1941. bilo im je nevažno, pogotovo ako se na bilo koji način kosilo s njihovim interesima. Zbog toga se borba za priključenje Istre i Slovenskog primorja Jugoslaviji odvijala u kontekstu zaoštrenih odnosa, pa i sukoba bivših ratnih saveznika oko širenja sfera političkog utjecaja u čijem se središtu u jednom trenutku našla i Jugoslavija. Kako se bližio kraj rata, razilaženja Saveznika po pitanju Jugoslavije bila su sve izraženija, a time i strah Britanaca od gubitka dominantne pozicije u Jugoistočnoj Europi. To objašnjava njihov stalni pritisak prema tadašnjem političkom vodstvu Jugoslavije.[128] Problem državno-pravnog statusa Julijske krajine, a time i Istre, na međunarodnoj je razini aktualiziran tek nakon kapitulacije Italije 8. rujna 1943., kojoj je prethodilo iskrcavanje savezničkih snaga na Siciliji i zauzimanje većeg dijela zemlje. Kapitulacijom Italije započela je diplomatska borba za priključenje Istre koja je trajala sve do rujna 1946., odnosno veljače 1947. godine. Diplomatsku borbu s predstavnicima Velike Britanije i SAD-a započeli su predstavnici NOP-a, a nastavili diplomatski predstavnici DFJ-a, odnosno FNRJ-a.[129] Borba za priključenje Istre Jugoslaviji istovremeno se odvijala u samoj Istri što se pokazalo jednako važnim kao diplomatski pregovori i note.[130]

Vodstvo NOP-a poučeno dotadašnjom međunarodnom praksom, prvenstveno modelom priključenja Istre Italiji iz 1920., znalo je da će Istru i Slovensko primorje moći pripojiti Jugoslaviji isključivo vojnom prisutnošću na tom području. Posljedica je to međunarodno prihvaćene prakse britanske diplomacije koja je podrazumijevala da se teritorijalni sporovi mogu rješavati vojnom okupacijom.[131] Između ostaloga, na taj je način

[127] Državni arhiv u Pazinu (DAPA), HR-DAPA-79, Oblasni narodni odbor za Istru (ONOI), 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1946), Zapisnik druge izvanredne Oblasne narodne skupštine (13. ožujka 1946.), kut. 1.; Bowman, Alfred Connor, n. dj., 33.; Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 166-167.; Nešović, Slobodan, n. dj., 44.

[128] Giron, Antun, *Zapadna Hrvatska u Drugom svjetskom ratu*, Rijeka, Adamić, 2004., 350.; Nešović, Slobodan, n. dj., 126-128, 145.; Spehnjak, Katarina, n. dj., 7, 10, 23, 61, 104.

[129] Demokratska Federativna Jugoslavija formirana je 7. ožujka 1945., a njezina pravna slijednica Federativna Narodna Republika Jugoslavija 29. studenoga 1945., odlukom Ustavotvorne skupštine. Šetić, Nevio, Prvi narodni zastupnici iz Istre u hrvatskom Saboru u Zagrebu 1947. godine, u: *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, svezak 16, br. 6 (92), Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar", Zagreb, 2007., 1224.

[130] Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 165-167, 175.

[131] Isto, 166-167.

riješeno pitanje Istre i nakon Prvoga svjetskog rata, kada je talijanska vojska prva ušla na područje istočnojadranskog priobalja, Istre i otočja te ga okupirala. Talijanska politika 1918., kao i ona jugoslavenska 1945., temeljila se na pokušaju osvajanja što većeg područja kako bi time utjecali na buduća diplomatska rješenja i tako zadržali veći dio osvojenih područja.[132]

Zbog činjenice da Istru i Slovensko primorje neće biti moguće dobiti bez vojnog angažmana, jugoslavensko vodstvo okupljeno oko Josipa Broza Tita uložilo je veliki napor kako bi na tom prostoru uspostavilo vlastite organe vlasti i na taj način pripremilo teren za dolazak svojih vojnih jedinica i konačno za priključenje toga područja Jugoslaviji.[133] Svojevrsnu legitimnost borbi za priključenje dali su i talijanski antifašisti koji su se borili na strani JA.[134] Svijest o opravdanosti zahtjeva za priključenjem Istre i Slovenskog primorja Jugoslaviji, zapadnim su saveznicima svakako podigle i tzv. prekomorske brigade NOVJ-a. Bile su to vojne jedinice sastavljene uglavnom od Hrvata i Slovenaca s područja Istre i Slovenskog primorja, koji su kao mobilizirani talijanski vojnici nakon kapitulacije Italije završili u savezničkom zarobljeništvu. Britansko vojno i političko vodstvo smatralo ih je Talijanima, pa su im njihovi zahtjevi za priključenjem Istre i Slovenskog primorja Jugoslaviji najprije bili fascinantni i začuđujući, ali su kasnije ipak prihvatili opravdanost njihovih zahtjeva.[135]

Prve politički značajnije akcije pokrenute su neposredno nakon kapitulacije Italije. Već 13. rujna 1943., Okružni narodnooslobodilački odbor za Istru na narodnoj skupštini u Pazinu donio je Proglas o priključenju Istre Hrvatskoj, koji je 26. rujna 1943. potvrdio sada već Pokrajinski narodnooslobodilački odbor za Istru.[136] Jednako tako Vrhovni plenum Osvobodilne fronte slovenskog naroda, 16. rujna 1943. donio je svoj Proglas o priključenju Slovenskog primorja Sloveniji u Jugoslaviji.[137] Odlukom o priključenju Istre, Rijeke Zadra i ostalih okupiranih krajeva Hrvatskoj, od 20. rujna 1943. podržalo ih je i Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH), tada najviše tijelo narodne

[132] Perica, Vjekoslav, *Pax Americana na Jadranu i Balkanu: Mirovne misije SAD-a prema međunarodnoj historiografiji, popularnoj kulturi i kulturi sjećanja 1919.-2014.*, Zagreb, Mostar, Algoritam, 2014., 212.
[133] Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 166-167. 169.
[134] Perica, Vjekoslav, n. dj., 212.
[135] Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 166-167.; Dedijer, Vladimir, n. dj., 1086.; Nešović, Slobodan, n. dj., 46.
[136] Okružni narodnooslobodilački odbor za Istru, na sjednici 25. rujna 1943. mijenja nazivu u Pokrajinski narodnooslobodilački odbor za Istru. Pokrajinski NOO za Istru, na sjednici 23. siječnja 1944. mijenja naziv u Oblasni narodnooslobodilački odbor za Istru (od 10. kolovoza 1945. Oblasni narodni odbor za Istru). Tumpić, Dušan, n.dj., 196.; Moscarda Oblak, Orietta, n. dj., 230.; Radaljac, Ljiljana, n. dj., 7.; Žužić, Patricija, Teritorijalno-administrativni ustroj na području današnje Istarske županije od 1945. do 1990., u: *Vjesnik istarskog arhiva*, svezak 14 – 16, 194-195.; Buršić, Herman, *Pokrajinski narodnooslobodilački odbor za Istru*, preuzeto: https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/727/pokrajinski-narodnooslobodilacki-odbor-za-istru, 26. lipnja 2020.
[137] Čulinović, Ferdo, Bratulić, Vjekoslav, Antić, Vinko, n. dj., 190, 192, 194, 199-200, 209.

vlasti u Hrvatskoj. ZAVNOH je ovu odluku i potvrdio na svojem drugom zasjedanju 14. listopada 1943.[138] Zbirno, ovi se akti nazivaju Rujanske odluke, a bile su ujedno iskaz želja i ambicija hrvatskog stanovništva u Istri te odraz političkih ambicija Komunističke partije Jugoslavije (KPJ), a time i novoga jugoslavenskog vodstva, Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ). Ti su događaji u određenoj mjeri odredili daljnji tijek jugoslavenske međunarodne politike. U Istri su dočekane s oduševljenjem i imale su vrlo snažan učinak na moral stanovništva, ali na međunarodnoj političkoj sceni nisu naišle na odobravanje.[139] Podršku Jugoslaviji, ali samo pasivnu (moralnu) i bez daljnjeg angažmana pružio je SSSR. Zapadni saveznici (Velika Britanija i SAD) koji su nastupali zajedno imali su bitno drukčije stavove prema promjenama granica u Europi i protivili su se priključenju Istre Jugoslaviji.[140] Američka diplomacija smatrala je kako se sva teritorijalna pitanja trebaju rješavati nakon rata, na Mirovnoj konferenciji ili na sastanku velikih sila ako konferencije ne bude. Do tada bi na spornim teritorijima vladao *status quo*, uz mogućnost uvođenja vojne uprave zbog lakše koordinacije daljnjih vojnih operacija. Amerikanci se tijekom rata nisu miješali u unutarnju politiku drugih europskih zemalja, posebice balkanskih.[141] Američka politika nemiješanja promijenila se tek nakon što su postrojbe IV. Jugoslavenske armije oslobodile Istru, Slovensko primorje i Trst, ali i tada je bila puno umjerenija od britanske.[142] Britanci su, dosljedni svojoj politici očuvanja i širenja utjecajnih sfera, do sredine 1944. bili protiv bilo kakvih promjena granica u jugoistočnoj Europi, posebice na štetu Italije koja je nakon kapitulacije prešla na stranu Saveznika. Tek u drugoj polovici 1944., nakon donošenja zajedničke britansko-američke strategije za Sredozemlje i opadanja vojno-političkog značaja Italije, pristali su na rješavanje teritorijalnih sporova na mirovnoj konferenciji nakon rata. Unatoč tome, nisu odustali od zakulisnih igara kako bi osigurali utjecaj i zaštitili svoje interese na tom području, u sklopu raspodjele utjecaja u Europi nakon kapitulacije Njemačke.[143]

Prelaskom na stranu Saveznika Italija je izjednačila svoje izglede u teritorijalnim potražnjama s Jugoslavijom.[144] Zapadni saveznici su se već prilikom potpisivanja kapitulacije

[138] Čulinović, Ferdo, Bratulić, Vjekoslav, Antić, Vinko, n. dj., 190, 192, 194, 199-200, 209.; Šetić, Nevio, n. dj., 1223.
[139] Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 166.
[140] Nešović, Slobodan, n. dj., 14, 18.
[141] Kostić, Uroš, n. dj., 37.; *The Crisis in Trieste and Venezia Giulia*: Current intelligence study number 22, Office of Strategic Services, Research and Analysis Branch (1. lipnja 1945.), https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0000709793.pdf, preuzeto: 16. listopada 2017.
[142] Nešović, Slobodan, n. dj., 137- 139.; Milkić, Miljan, n.dj., 72.
[143] Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 166-170.; Spehnjak, Katarina, n. dj., 23.
[144] Zapisnik sjednice CK KPH održane 11. rujna 1945., u: Vojnović, Branislava (pr.), n. dj., 107.

Italije obvezali izvršiti vojnu okupaciju Julijske krajine do granice s Jugoslavijom iz 1939., štiteći tako svoje interese, istovremeno izlazeći u susret Italiji. Osim političkih interesa postojala je opravdana sumnja u mogućnost odmazde prema dijelu talijanskog stanovništva koje je surađivalo s fašistima i nacistima. U rujnu 1944. britanski premijer Chruchill i američki predsjednik Roosevelt usuglasili su se o ublažavanju odnosa prema Italiji (koja je imala status saveznika), kako bi joj pomogli da se nakon rata ponovo uzdigne među vodeće zemlje Europe.[145] Početkom ožujka 1945. Churchill je objavio ministru vanjskih poslova Velike Britanije, Anthonyu R. Edenu kako će nadalje podupirati Italiju protiv Tita. Britansko vojno i političko vodstvo iskoristilo je izgovor o „zaštiti talijanskih interesa" i borbe protiv komunizma za snažno uplitanje u unutarnju politiku Italije.[146]

Priključenju Istre Jugoslaviji protivila se i Italija s obzirom da je to bio dio njezina državnog teritorija te za nju takvo priključenje Istre i Slovenskog primorja Jugoslaviji nije bilo međunarodno pravno utemeljeno.[147] Prema međunarodnom pravu teritorij se može stjecati okupacijom jedino ako u trenutku stjecanja nije pod vlašću druge države, odnosno okupacijom se može stjecati isključivo tzv. ničiji teritorij (*Terra nulius*). U slučaju Istre riječ je o okupaciji zbog toga što se u međunarodnom pravu organizacija vlasti (NOO-i) proizašla iz organa NOP-a, od trenutka kada je počela stvarno i suvereno obnašati vlast (nakon kapitulacije Italije) sagledava u kontekstu instituta okupacije. Na to navodi činjenica kako Kraljevina Italija svoju suverenost nije izgubila niti kapitulacijom, niti uspostavom vlasti organa NOP-a, a niti Rujanskim odlukama kao ni odlukama ZAVNOH-a. Iako je međunarodno pravo vlast NOP-a sagledavalo u okvirima okupacije, to nije poništavalo njezino postojanje dok god se pridržavala međunarodnih normi i pravila okupacije.[148] Sam pojam okupacije u daljnjem tekstu odnosi se na vojnu okupaciju talijanskog teritorija, dok se pojam oslobođenja odnosi na oslobođenje tih prostora od njemačkih i fašističkih jedinica, odnosno nacističke okupacije. U hrvatskoj historiografiji pojam oslobođenja koristi se također i u kontekstu naglašavanja nacionalnog oslobođenja Hrvata i Slovenaca Julijske krajine, koji su tijekom fašističkog razdoblja bili podvrgnuti prisilnoj asimilaciji.[149]

Zbog američke politike nemiješanja, Velika Britanija se pokušavala nametnuti kao nositelj savezničke politike u Europi, vrlo aktivno miješajući se u unutarnju politiku europskih zemalja, posebice na Balkanu. Jugoistočnu Europu (Jugoslavija, Grčka, Turska, odnosno

[145] Giron, Antun, n. dj., 350.; Kostić, Uroš, n. dj., 38.; Milkić, Miljan, n. dj., 33.; Nešović, Slobodan, n. dj., 132.
[146] Spehnjak, Katarina, n. dj., 50, 105.
[147] Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 73, 166.
[148] Bartulović, Željko, Vukas, Budislav, n. dj., 355-356.
[149] Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 66, 308 (bilješka 1).

prostor Mediterana) „oduvijek“ su smatrali svojom zonom utjecaja. U tom smislu priključenje Istre Jugoslaviji shvaćali su kao gubitak utjecaja i prepuštanje toga dijela Europe komunističkom utjecaju. Zato su inzistirali da se u jugoistočnoj Europi stvori svojevrsna tampon-zona između sovjetskih i britanskih zona utjecaja, granica koja će zaustaviti širenje komunizma na zapad.[150] Novo jugoslavensko vodstvo bilo je svjesno uzroka britanske politike prema Jugoslaviji. Edvard Kardelj, potpredsjednik Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije, još je 1944. naveo kako granica između Italije i Jugoslavije za Talijane predstavlja podjelu na „dva svijeta“ te da su Britanci i Amerikanci prihvatili talijansku tezu o „obrani zapadne kulture“ na talijansko-jugoslavenskoj granici.[151]

Churchill je tijekom svibnja 1943., zbog zaštite britanskih interesa u jugoistočnoj Europi, aktualizirao ideju savezničkog iskrcavanja na istočnoj obali Jadrana od koje nije odustao do kraja rata. Isprva je bila ideja o iskrcavanju na dalmatinskoj obali, ali su nakon invazije u Normandiji od toga odustali te su počeli razmatrati i planirati iskrcavanje u Istri. Zbog njenog geografskog položaja, iskrcavanje u Istri imalo je puno veće vojno-političke mogućnosti od iskrcavanja u Dalmaciji, pogotovo zato što je tu bila ustanovljena njemačka Operativna zona Jadransko primorje (*Operationszone Adriatisches Küstenland*). Geografski položaj Istre pružao je mogućnost brzog prodora kroz Ljubljansku kotlinu prema srednjoj i jugoistočnoj Europi, prije svega prema Austriji i Mađarskoj što je Velikoj Britaniji i iz vojnih i političkih razloga bilo važno u utrci sa Sovjetima, posebice zbog naklonjenosti jugoslavenskog komunističkog vodstva SSSR-u. Churchill nije želio da jedinice NOVJ-a zaposjednu područje Istre prije Saveznika, što bi u poratnom razdoblju moglo dovesti do priključenja Jugoslaviji.[152] Iskrcavanje nije provedeno isključivo zbog izostanka američke potpore. Američka administracija bila je svjesna činjenice kako bi iskrcavanje imalo daleko veće negativne političke učinke od onih vojnih, a SAD nisu željele riskirati mogući sukob sa SSSR-om. Osim toga postoji i vojno-strateški razlog. Odvajanjem većeg broja vojnika za operaciju u Istri mogli bi ugroziti operacije na Zapadnoj bojišnici, posebice operaciju iskrcavanja u južnoj Francuskoj (operacija Dragun) sredinom kolovoza 1944. godine.

[150] Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 167-170.; Nešović, Slobodan, n. dj., 26, 32, 127; Spehnjak, Katarina, n. dj., 7, 23, 61.
[151] Sluga, Glenda, n. dj., 111.
[152] Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 167-169.; John, North (ur.), *The Alexander Memoirs 1940 – 1945*, London, Cassell, 1962., 138.; Mikolić, Mario, n. dj., 340.; Nešović, Slobodan, n. dj., 24-25, 39, 45-46, 52, 127, 130.

Churchillovim planovima koji su obuhvaćali angažman na Jadranu i u Istri protivili su se i Sovjeti jednako kao i jugoslavensko vodstvo.[153]

Primoran razvojem situacije na bojištima i izostankom američke podrške, u kolovozu 1944. Churchill pristaje na dijalog s vođom jugoslavenskih komunista i vrhovnim zapovjednikom NOVJ-a, Josipom Brozom Titom.[154] Sastanak na kojemu se između ostaloga razgovaralo o budućnosti Istre i političkom ustroju poslijeratne Jugoslavije održan je 12. – 13. kolovoza 1944. u Caserti. Zbog potpuno različitih političkih i interesnih stavova njih dvojica nisu uspjeli riješiti nijedno političko pitanje, a sastanak se sveo na formalno ispitivanje stavova i odmjeravanje stvarnih političkih ciljeva, što je i inače bila karakteristika svih savezničkih ratnih sastanaka i konferencija.[155]

Churchill na sastanku nije otkrio svoje stvarne političke ciljeve i motive pa je problemu Istre pristupio isključivo s vojnog stajališta ne spominjući američko neslaganje. Što se tiče pitanja jugoslavensko-talijanske granice, zadržao je službeni angloamerički stav da će se teritorijalni sporovi rješavati na Mirovnoj konferenciji. Od Tita je zatražio dopuštenje za uvođenje SVU na cijelom području Julijske krajine zbog navodnog bržeg i lakšeg prodora angloameričkih snaga prema Austriji. Istaknuo je kako je to neophodno za neometano djelovanje savezničkih snaga. To znači da bi se bitno ograničila, a možda i spriječila nazočnost jedinica NOVJ-a na tom području. Za Tita je prijedlog bio neprihvatljiv jer je znao da bi Jugoslavija gotovo sigurno izgubila bilo kakvu šansu za kasniju aneksiju toga područja. Na to upućuje praksa savezničke vojne uprave u ostatku Italije. Naime, vojna uprava u Italiji uvodila se na vojnom operativnom području i ukidala s pomakom bojišnice, a upravljanje teritorijem prepuštano je talijanskim vlastima. Uvođenjem SVU-a u Julijskoj krajini bili bi vraćeni talijanski zakoni i administracija što je za Tita bilo neprihvatljivo. Od Churchilla je tražio da u slučaju uspostave SVU-a savezничка vojska surađuje s već uspostavljenim organima civilne u obliku NOO-a i jedinicama NOVJ-a na tom području.[156] Tito je time pokušao od Churchilla dobiti potvrdu njegova prijedloga o zajedničkom obnašanju vlasti. Churchill se složio samo s provedbom dogovora o snabdijevanju jedinica NOVJ-a, ali pod uvjetom da Tito sklopi sporazum o suradnji s predsjednikom izbjegličke vlade Kraljevine

[153] Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 167-169.; Nešović, Slobodan, n. dj., 13-14, 18-19, 24-26, 28-32, 49-52, 72, 128-130.
[154] Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 167, 169.; Nešović, Slobodan, n. dj., 43.
[155] Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 169.
[156] Bowman, Alfred Connor, n. dj., 9-10, 42.; Dedijer, Vladimir, n. dj., 1080-1089.; Kostić, Uroš, n. dj., 12-20, 503.; Nešović, Slobodan, n. dj., 43-46, 52, 62.; *United States Army and Navy Manual of Military Government Civil Affairs Military Government*, 1943., 8.

Jugoslavije u Londonu, Ivanom Šubašićem. Vjerovao je kako će preko Šubašića ostvariti svoje zamisli, što se nije ostvarilo.[157]

Titov zaključak sa sastanka bio je da Britanci ne žele prepustiti Jugoslaviji kontrolu i utjecaj u Istri i Slovenskom primorju te da se ulaskom na taj teritoriji, kao i na teritorij Slovenije i Hrvatske, žele uplesti u unutarnju politiku Jugoslavije, što je bilo neprihvatljivo. Zbog toga je za jugoslavensku stranu vojni angažman na spornim područjima bio jedino prihvatljivo rješenje s namjerom njihova kasnijeg priključenja Jugoslaviji.[158]

Samo mjesec dana nakon Caserte, 12. rujna 1944., povodom druge godišnjice osnutka 1. dalmatinske udarne brigade, Tito je u svom govoru na Visu najavio namjeru pripojenja Jugoslaviji svih područja koja su nastanjivali Hrvati i Slovenci, odnosno Istre, Slovenskog primorja, Koruške i Štajerske. Govor u kojem je naveo da će ljudi tihi krajeva „živjeti slobodno u svojoj domovini sa svojom braćom“ završio je poznatom izjavom: „Mi tuđe nećemo, no svoje ne damo!“. Ove teritorijalne potražnje temeljile su se na pravu naroda na samoopredjeljenje, a ne povijesnom pravu.[159] Kardelj je ovu izjavu u svibnju 1945. preoblikovao i pomalo ublažio kada je izjavio: „Mi ne tražimo ništa tuđe, nego samo svoju etnografsku granicu“.[160] Da misli ozbiljno, Tito je pokazao potpisivanjem sporazuma o suradnji NOVJ-a i Crvene armije, 28. rujna 1944. u Moskvi. Odmah nakon toga zabranio je bilo kakve savezničke akcije koje bi koristile jugoslavenski teritorij bez njegova odobrenja. Ovakav rasplet događaja nakon Caserte uvrijedio je Churchilla i izazvao osjećaj prevarenosti, zbog čega se produbilo nepovjerenje između njega i Tita. Tim više što je Churchill smatrao kako Britanci mogu svoje snage iskrcati gdje god žele i to u opsegu koji sami odrede.[161] Churchillova politika otvorenog zagovaranja iskrcavanja u Istri ili jugoslavenskoj obali doživjela je tako potpuni slom, s obzirom da je Roosevelt samo dva tjedna ranije, na konferenciji u Quebecu (12. – 16. rujna 1944.), odbio njegov prijedlog za iskrcavanjem savezničkih snaga u Istri.[162]

Pitanje Julijske krajine, pa tako i Istre, ponovo je pokrenuto nakon neuspjelog dogovora na konferenciji u Jalti. Sastanak je održan u Beogradu od 21. do 24. veljače 1945. Britanske, ali i Savezničke interese zastupao je vrhovni zapovjednik savezničkih snaga na

[157] Dedijer, Vladimir, n. dj., 1086.; Kostić, Uroš, n. dj., 12-20.; Milkić, Miljan, n. dj., 55.
[158] Nešović, Slobodan, n. dj., 45.
[159] Dželebdžić, Milovan (pr.), *Izvori za istoriju SKJ: Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija (1941. – 1945.)*, knjiga 19, Beograd, Izdavački centar komunist, 1986., 390.; Dželebdžić, Milovan (pr.), *Izvori za istoriju SKJ: Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija (1941. – 1945.)*, knjiga 21, Beograd, Izdavački centar komunist, 1987., 408.; usporedi s: Sluga, Glenda, n. dj., 68.; Kostić, Uroš, n. dj., 20.
[160] Nešović, Slobodan, n. dj., 141.
[161] Dedijer, Vladimir, n. dj., 811-812.; Nešović, Slobodan, n. dj., 53, 64, 134.; Spehnjak, Katarina, n. dj., 48-49.
[162] Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 169.

Mediteranu (*Supreme Allied Commander in the Mediterranean Theatre of Operations*) feldmaršal Harold R. L. G. Alexander. Slanjem vojnog zapovjednika, a ne političara, Britanci su željeli uvjeriti Tita kako je riječ isključivo o vojnim, a ne političkim interesima. Feldmaršal Alexander ponovio je prijedloge iz Caserte, uz primjedbu da je takvo stanje samo privremeno te da ne bi prejudiciralo konačnu odluku o teritorijalnom potražnjama Italije i Jugoslavije.[163] Ova izjava feldmaršala Alexandera bila je u potpunoj suprotnosti s uhodanom međunarodnom praksom, čega je jugoslavenska strana bila svjesna. Bez obzira na političku složenost situacije u Julijskoj krajini, Tito je pristao na sve zahtjeve koji su se doticali isključivo vojnog djelovanja savezničkih snaga na tom prostoru. Time je umirio Britance i dobio na vremenu što se poslije pokazalo presudnim. Sastanak u Beogradu potvrdio je ono o čemu je Tito razmišljao nakon Caserte, odnosno da će biti nužan vojni angažman ukoliko se žele zadržati traženi teritoriji.[164] Na takav zaključak upućuje usmeni dogovor kojim su se Tito i Alexander složili da se obje vojske imaju pravo zadržati na području koje prve oslobode od njemačkih i fašističkih snaga, što je bila praksa i pravo svih savezničkih vojski.[165]

Jugoslavensko vodstvo krenulo je odmah nakon sastanka u Beogradu s pripremama za zauzimanje Istre i Trsta. Već 1. ožujka 1945., zbog taktičkih zahtjeva bojišta NOVJ je reorganizirana i preimenovana u Jugoslavensku armiju, koju su činile Prva, Druga, Treća i Četvrta[166] armija. Četvrtom armijom zapovijedao je general-major Petar Drapšin. Njezina osnovna zadaća bila je brzi prodor s područja Like i zauzimanje područja Rijeke, Istre i Trsta te izbiti na rijeku Soču. Istovremeno su na područjima oslobođenima od fašističkih i nacističkih snaga morali osigurati i po potrebi uspostaviti vlast NOO-a. Operacija je pokrenuta već 20. ožujka 1945. sa šireg područja Like. Zapadni saveznici nisu bili upoznati s ciljevima i početkom ove operacije što se pokazalo ključnim za ostvarenje ciljeva.[167] Američki pukovnik, kasnije brigadir Alfred Connor Bowman u svojim memoarima navodi kako je „slavna IV. armija maršala Tita“ stvorena s posebnim ciljem marša na Trst, a njezine pripadnike opisuje kao vrlo hrabre i odane borce, koji su svoje pravo da budu dijelom te Armije zaslužili boreći se u najsurovijim uvjetima. Jednako tako s pravom ih je smatrao

[163] Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 170.; Kostić, Uroš, n. dj., 40.
[164] Kostić, Uroš, n. dj., 40-42, 44.; *The Crisis in Trieste and Venezia Giulia*, n. dj.; National Archives Kew, London, CAB (1863-2020), CAB 65 – War Cabinet and Cabinet: Minutes (WM and CM Series) (dalje: CAB 65) (1939-1945), CAB 65/52, (1939-1945), WM (45) 60th conclusions (13. svibnja 1945.).
[165] Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 170.; Nešović, Slobodan, n. dj., 137.; Sluga, Glenda, n. dj., 83.; *The Crisis in Trieste and Venezia Giulia*.
[166] Neki izvori navode kako je Četvrta armija nastala dan nakon preustroja vojske, odnosno 2. ožujka 1945. Usporedi Dedijer n.dj., 1138.; Kostić, n.dj., 50.; Mikolić n. dj., 357.
[167] Dedijer, Vladimir, n. dj., 1138.; Kostić, Uroš, n. dj., 50, 60, 62, 70.; Mikolić, Mario, n. dj., 357.; Milkić, Miljan, n. dj., 66.; Sluga, Glenda, n. dj., 83.

opasnijima i radikalnijima od talijanskih partizana koje su Saveznici nakon završetka borbi vrlo lako razoružali za razliku od Jugoslavena u Trstu koji nakon prestanka borbi nisu željeli predati oružje savezničkim snagama.[168]

Istovremeno, bez obzira na neslaganjima oko formiranja vlade, odnosno provedbe sporazuma Tito-Šubašić, Velika Britanija je tijekom ožujka 1945. priznala novoosnovanu Privremenu vladu Demokratske Federativne Jugoslavije. Privremenu vladu su tijekom istoga mjeseca priznali SAD i SSSR. Sklapanjem Ugovora o prijateljstvu, međusobnoj pomoći i poslijeratnoj izgradnji 11. travnja 1945. i Sporazuma između vlade Jugoslavije i vlade SSSR-a o uzajamnim isporukama robe 13. travnja 1945., Tito je angloameričke saveznike stavio pred gotov čin. Time se pregovaračka pozicija Jugoslavije znatno popravila.[169] Već 15. travnja Tito je objavio zapadnim saveznicima kako Istru i Trst neće tek tako prepustiti „Stanovništvo Trsta i Julijske krajine želi pripasti novoj Jugoslaviji i mi [partizani] smo sigurni da će se ta želja ostvariti".[170] Tri dana kasnije, 8. travnja 1945., u izjavi za dopisništvo *The New York Timesa* ponovo je istaknuo jugoslavenske teritorijalne pretenzije koje su obuhvaćale Istru, Trst, Goricu i dio austrijske Koruške koju su nastanjivali Slovenci. Iz toga se može zaključiti kako se nije planirao držati dotadašnjih dogovora o Julijskoj krajini.[171] Jedinice IV. JA ušle su u Istru već 20. travnja 1945. i do 8. svibnja oslobodile cijelu Istru od njemačkih i fašističkih snaga. Već 1. svibnja jedinice Četvrte JA zauzele su Goricu, ušle u Trst i izbile na rijeku Soču gdje su se susrele s jedinicama 2. novozelandske divizije. Do 2. svibnja zauzele su sve dijelove Trsta, osim mjesta Opicina (sl. Opčine) gdje su se njemačke snage predale tek 3. svibnja po dolasku 2. novozelandske divizije koja je pritom zauzela tršćansku luku. Time je Četvrta armija ostvarila sve postavljene zadaće. U narednim danima oslobođena su i preostala njemačka uporišta među kojima je Rijeka oslobođena 3. svibnja, Pula 5. svibnja i Pazin 6. svibnja 1945. godine. Svaki organizirani otpor njemačkih snaga obustavljen je 7. svibnja 1945. kada je zapovjednik 97. njemačkog armijskog korpusa general-pukovnik (General der Gebirgstruppe) Ludwig Kübler kod Ilirske Bistrice ponudio bezuvjetnu predaju.[172]

Nakon vojnih uspjeha preostala je još samo diplomatska igra. U glasilu „Borba", već 26. svibnja 1945., neposredno prije početka borbi za Trst, bilo je objavljeno kako je ulazak JA

[168] Bowman, Alfred Connor, n. dj., 26, 31.
[169] Kostić, Uroš, n. dj., 463.; Milkić, Miljan, n. dj., 46-47, 74, 78.; Nešović, Slobodan, n. dj., 114, 128.; Spehnjak, Katarina, n. dj., 10.
[170] Izraz „partizani" koji se nalazi u uglatoj zagradi u istom obliku se nalazi i u izvorniku. Čini se da je to umetak koji je dodan tijekom nastanka dokumenta. *The Crisis in Trieste and Venezia Giulia*.
[171] Kostić, Uroš, n. dj., 463-464.; *The Crisis in Trieste and Venezia Giulia*.
[172] Bowman, Alfred Connor, n. dj., 37, 39-40.; Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 131-132.; Hametz, Maura Elise, n. dj., 32, 96, 134.; Kostić, Uroš, n. dj., 371-372, 374.; Milkić, Miljan, n. dj., 67.; Nešović, Slobodan, n. dj., 130.; vidi: Pupo, Raoul, n. dj., 87-92.

u Julijsku krajinu definitivna potvrda kako će taj teritorij ostati u sastavu Jugoslavije.[173] U kasnijim prepiskama s Washingtonom i Londonom jugoslavenska je vlada tvrdila posve suprotno, tj. da vojno prisustvo JA u Istri i Julijskoj krajini ne prejudicira konačnu odluku o pripadnosti toga područja te da je Jugoslavija protivnica jednostranih aneksija.[174] Svojevrsna provokacija bilo je i pomicanje satova u Trstu jedan sat unazad, kako bi se prilagodili beogradskom vremenu.[175] U domenu političkih provokacija spada i jednostrano „priključenje" Trsta Jugoslaviji sa statusom sedme republike. Ovo posljednje izvela je Unione antifascista italo-slava – Slavensko-talijanska antifašistička unija (UAIS-STAU), koja je to i objavila u svojim glasilima. Ove akcije nisu imale posebnog učinka na međunarodnoj sceni. Promjena sata samo se spominje kao gesta, dok se „priključenje" uopće ne spominje u stranoj literaturi. Najvjerojatnije zbog toga što je to poduzela organizacija koja nije imala nikakav politički legitimitet.[176] Ideja o Trstu u Jugoslaviji tijekom 1945. se još uvijek činila realna i ostvariva. Na sjednici CK KPH održanoj 5. listopada 1945. Ministar industrije u Vladi NRH, Savo Zlatić govorio je o opravdanosti priključenja Zone B i Trsta Jugoslaviji. U svojem govoru on navodi: „Ne samo Hrvati, nego i Talijani koji su dali potpis za Jugoslaviju hoće da se i tuku za pripojenje Jugoslaviji. Veoma je dobro djelovalo predlaganje i postavka da Trst bude nova federalna jedinica pod Jugoslavijom. Komunisti Italijani su oduševljeni s tim. Neki su od oduševljenja i plakali."[177]

Izbijanjem na rijeku Soču, koja je ujedno bila i prirodna etnička granica između slavenskog i talijanskog stanovništva, te zauzimanjem Istre, Slovenskog primorja, Trsta i Gorice prije angloameričkih snaga, Jugoslavija se postavila u poziciju legalne obrane interesa većinskog hrvatskog i slovenskog stanovništva na tom području. S druge pak strane, novonastala situacija prisilila je Veliku Britaniju da vodi nedosljednu politiku protivnu Atlantskoj povelji kako bi dobila tek dio onoga što je očekivala. Vojno pitanje nadzora nad Julijskom krajinom postalo je prvorazredni politički problem i preraslo u krizu koja je lako mogla eskalirati u oružani sukob.[178] Zapadnim saveznicima, posebice Velikoj Britaniji, pitanje Julijske krajine bilo je pitanje razgraničenja između komunizma i zapadne

[173] U studenom 1943. Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ) donijelo je odluku o pripojenju tih područja Jugoslaviji, iako to tada nisu mogli provesti. Ramet, Sabrina Petra, *Tri Jugoslavije: Izgradnja države i izazov legitimacije 1918. – 2005.*, Zagreb, Golden marketing – Tehnička knjiga, 2009., 228.; *The Crisis in Trieste and Venezia Giulia*, 3.
[174] Bowman, Alfred Connor, n. dj., 36.; Nešović, Slobodan, n. dj., 138, 141.
[175] Sluga, Glenda, n. dj., 85.; Bowman, Alfred Connor, n. dj., 37.
[176] Dukovski, Darko, *Povijest Pule*, 205.
[177] Zapisnik sa sjednice CK KPH održane 5. listopada 1945., u: Vojnović, Branislava (pr.), n. dj., 131.
[178] Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 170.; Hametz, Maura Elise, n. dj., 97.; *The Crisis in Trieste and Venezia Giulia*; Pupo, Raoul, n. dj., 92-93.; usporedi s: Dimitrijević, Bojan, Bogetić, Dragan, n. dj., 11.

demokracije, a u kulturnom smislu zapadne i istočne civilizacije, dok je za Jugoslaviju to bilo pitanje teritorijalne integracije etničkog prostora.[179]

Zapadni saveznici bili su vrlo kritični prema jugoslavenskim teritorijalnim potražnjama, ali i među njima je bilo onih koji su zagovarali jednak odnos prema svim savezničkim zemljama. Jedan od njih bio je američki general Joseph Taggart McNarney koji je usporedio jugoslavensko traženje prava na okupaciju osvojenih teritorija s francuskim zahtjevom za sudjelovanjem u okupaciji Njemačke i Austrije. Za razliku od McNarneya, američki politički savjetnik Alexander Comstock Kirk poistovjetio je jugoslavenske teritorijalne pretenzije s japanskima u Mandžuriji i talijanskima u Abesiniji. Churchill, koji je bio glavni inicijator pritiska na Jugoslaviju, u jednom je trenutku JA nazvao neprijateljem, a feldmaršal Alexander usporedio je Tita s Hitlerom i Mussolinijem u kontekstu teritorijalnih potražnji.[180] Sličnu konstataciju, ali puno blažu, imao je američki predsjednik Harry S. Truman. U prepisci s Churchillom napomenuo je da to nije pitanje uplitanja u talijansko-jugoslavenski teritorijalni spor ili pitanje uplitanja u unutrašnju politiku balkanskih zemalja. Za njega je to bilo pitanje hoće li vlade SAD-a i Velike Britanije dopustiti svojim saveznicima (misleći na Jugoslaviju) nekontroliranu (jednostranu) aneksiju teritorija, nalik onoj nacističke Njemačke i Japana.[181]

Jugoslavija je svoju poziciju branila činjenicom da je njezina vojska prva ušla na ta područja i oslobodila ih od njemačkih i fašističkih snaga te da se kao i sve ostale savezničke vojske, ima pravo zadržati na teritoriju koji je prva zauzela. Zbog toga, ali i zbog etničkog sastava stanovništva, njegova višegodišnjeg sudjelovanja u NOP-u te zbog već uspostavljenih organa civilne vlasti tražili su pravo na uspostavljanje vojne uprave na zauzetom području.[182] Svoje pravo na okupaciju Julijske krajine Saveznici su tražili u činjenici da se Italija predala njima. Saveznicima je u prilog išao i talijanski zahtjev da se cijeli talijanski teritorij, pa tako i Julijska krajina stavi pod savezničku vojnu upravu.[183]

S obzirom na prednost koju je dobio zauzimanjem Julijske krajine, Tito je odbacio sve prijašnje dogovore sa Saveznicima i pokušao izvući što je više mogao iz novonastale situacije. Saveznici koji su izgubili utrku za Julijsku krajinu pokušali su diplomatskim pritiscima i demonstracijama vojne sile prisiliti Jugoslaviju na kompromis i ustupanje barem dijela

[179] Kostić, Uroš, n. dj., 464, 466-468.; Nešović, Slobodan, n. dj., 133.
[180] Kostić, Uroš, n. dj., 472-473, 477-478, 481.
[181] National Archives Kew, London, CAB (1863-2020), CAB 65 (1939-1945), CAB 65/52, (1939-1945), WM (45) 60th conclusions (13. svibnja 1945.).; National Archives Kew, London, CAB (1863-2020), CAB 66 (1939-1945), CAB 66/65/49, Exchange of telegrams between President Truman and the Prime Minister (12. svibnja 1945.).
[182] Kostić, Uroš, n. dj., 464, 476.; Milkić, Miljan, n. dj., 84-85, 91, 98.; Nešović, Slobodan, n. dj., 128, 136-140.
[183] Nešović, Slobodan, n. dj., 133.; *The Crisis in Trieste and Venezia Giulia*.

teritorija. Trebalo je pronaći privremeno rješenje koje bi donekle zadovoljilo obje stane. Saveznici su bili svjesni da ne mogu tražiti cijelu Julijsku krajinu kao što su htjeli, a i jugoslavenska strana je također bila svjesna da će morati popustiti ako želi zadržati dio spornih područja. Već 8. svibnja 1945. načelnik stožera vrhovnog zapovjednika za Sredozemlje, general-pukovnik (Lieutenant General) William Duthie Morgan sastao se u Beogradu s Titom kako bi iznio prijedlog sporazuma feldmaršala Alexandera. U prijedlogu je traženo da Jugoslavija prepusti zapadnim saveznicima područje koje obuhvaća Trst, Goricu, Trbiž te željezničke i cestovne pravce koji spajaju ta mjesta s Austrijom. Osim toga, traženo je da sva sidrišta na zapadnoj obali Istre, pa tako i pulska luka, budu otvorena savezničkoj mornarici za korištenje. Pulska luka bila je važna utoliko što su savezničke snage od tamo mogle kontrolirati pomorski promet na sjevernom Jadranu, a posebno prema Trstu. Prijedlog sporazuma također je predlagao podjelu Julijske krajine podijelila na dvije okupacijske zone, savezničku i jugoslavensku. Tito je taj prijedlog odbio. Odbio je i diplomatsku notu vladâ Velike Britanije i SAD-a od 15. svibnja 1945. u kojoj su od Jugoslavije tražili da odmah prepusti savezničkom vrhovnom zapovjedniku na Sredozemlju, feldmaršalu Alexanderu, područja koja je tražio, uključujući grad Pulu i područje istočno od komunikacijskih pravaca dovoljno veliko za provedbu administrativne kontrole. Jugoslavenska vlada složila se s time da Saveznici koriste spomenute luke i pravce komunikacije, ali je inzistirala da to područje ostane pod njenim nadzorom do konačne odluke na Mirovnoj konferenciji. Zbog diplomatsko-vojnih pritisaka koji su uslijedili, ali moguće i zbog Staljinove intervencije, Tito je popustio i 21. svibnja 1945. obavijestio vlade SAD-a i Velike Britanije da je spreman prihvatiti prijedlog feldmaršala Alexandera, ali s manjim izmjenama.[184] Tražio je da u SVU budu uključeni jugoslavenski predstavnici, da jedinice JA ostanu na tom području, ali pod nadzorom savezničkog Vrhovnog zapovjedništva za Sredozemlje i da SVU djeluje preko civilnih organa vlasti koji su na tim prostorima već uspostavljeni. Nezadovoljni Titovim odgovorom, zapadni su saveznici na inicijativu Velike Britanije u razdoblju 21. – 24. svibnja, s vojskom ušli na sporno područje Slovenskog primorja koje je bilo pod kontrolom JA. Jedinice JA isprva su zadržale svoje položaje, ali su se u narednim danima, zbog izostanka sovjetske potpore morale povući kako bi se izbjegao oružani sukob. Britanci su to iskoristili da prošire zahtjeve za uspostavu SVU-a i u Puli, odnosno da postave ultimatum Jugoslaviji.

[184] Kostić, Uroš, n. dj., 470, 474-484, 521-522.; Milkić, Miljan, n. dj., 70, 72, 88-89, 97, 101.; Nešović, Slobodan, n. dj., 133-143, 148-149.; *The Crisis in Trieste and Venezia Giulia*.

Napetosti izazvane vojnom akcijom zapadnih saveznika označile su vrhunac krize, a potrajale su do 1. lipnja 1945.[185]

Privremeni sporazumi kojima je donekle riješen problem podjele Julijske krajine potpisani su 9. lipnja 1945. u Beogradu (Beogradski sporazum) i 20. lipnja 1945. u Devinu (tal. Duino) (Devinski sporazum). Beogradski sporazum bio je isključivo vojnog karaktera i njime je određeno na koji će se način Julijska krajina podijeliti na dvije vojne okupacijske zone podijeljene demarkacijskom (Morganovom) crtom. Tim sporazumima stvorene su dvije okupacijske zone, Zona A Julijske krajine pod SVU i Zona B Julijske krajine pod Vojnom upravom jugoslavenske armije. Demarkacijska crta protezala se od talijansko-austrijske granice prema Trbižu, duž rijeke Soče koja je s istočne strane obilazila Goricu i od tamo u luku od 10 km zaobilazila Trst te je južno od Milja (Muggia) ulazila u more. Tim sporazumima obuhvaćena je i Pula koja je sa svojom užom okolicom pripala Zoni A i tako postala enklava na istarskom poluotoku. Sukladno tome jugoslavenska se vojska, osim jednog kontingenta od 2000 vojnika, morala do 12. lipnja 1945. povući istočno od demarkacijske crte i iz grada Pule. Rok za napuštanje Pule čito je usmenim dogovorom prolongiran jer su posljednji jugoslavenski vojnici iz grada otišli tek 23. lipnja 1945. Pula je tako ostala izolirana od svojega zaleđa o kojem je dobrim dijelom ovisila. Područje Julijske krajine zapadno od demarkacijske crte, grad Pula s užom okolicom te sidrišta i luke na zapadnoj obali Istre potpali su pod Savezničku vojnu upravu, a područje Julijske krajine istočno od demarkacijske crte pod VUJA-u. Sporazumima je također naglašeno kako ova podjela ne prejudicira konačnu odluku o pripadnosti Julijske krajine.[186] Prema Churchillovoj izjavi, tijekom govora u Westminsterskom koledžu, Morganova crta postala je tako geografski simbol podjele između demokracije i komunističkog totalitarizma, prva crta hladnoratovske bojišnice.[187] Iz ovoga se može primijetiti kako je Zona B Julijske krajine obuhvaćala upravo onaj teritorij (osim Zadra i dalmatinskih otoka) koji je Rapallskim ugovorom i Zakonom o aneksiji br. 1778 te Rimskim ugovorima iz 1924. pripojen Kraljevini Italiji.[188]

---

[185] Kostić, Uroš, n. dj., 480-482.; Dimitrijević, Bojan, Bogetić, Dragan, n. dj., 20.

[186] Bowman, Alfred Connor, n. dj., 40-41.; Kostić, Uroš, n. dj., 482-488, 523, skica br. 53.; Mikolić, Mario, n. dj., 370.; Milkić, Miljan, n. dj., 88, 102-103.; Rogoznica, Deborah, n. dj., 102-103.; National Archives Kew, London, War Office – Records created or inherited by the War Office, Armed Forces, Judge Advocate General, and related bodies (dalje: WO) (1568-2007), WO 204 – War Office: Allied Forces, Mediterranean Theatre: Military Headquarters Papers, Second World War (dalje: WO 204) (1941-1948), WO 204/1887, Occupation of Pola by Allied forces, doc. br. FX-90565, 9. lipnja 1945.; „Iz Pule se povukle posljednje naše jedinice“, *GI*, br. 54, 26. lipnja 1945.

[187] Bowman, Alfred Connor, n. dj., 41.

[188] Dukovski, Darko, *Fašizam u Istri*, 24.; Troha, Nevenka, Uprava v slovenskem primorju 1918. – 1954., u: *Arhivi – glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije*, god. XX, br. 1-2, Ljubljana, 1997., 98.

Prava i obveze subjekata okupacije kao i gospodarski odnosi dviju okupacijskih zona detaljno su utvrđeni Devinskim sporazumom. Za stanovništvo obje zone najvažnije odredbe odnosile su se na slobodno i neometano kretanje iz jedne u drugu zonu te otvorenost granice za trgovinski promet osim u izvanrednim situacijama. Jednako tako sporazumom je omogućena organizacija željezničkog i pomorskog prometa između dvije zone što je bilo od životne važnosti za stanovništvo.[189] Devinskim sporazumom predviđeno je i osnivanje ZEK-a koja je svojim radom trebala „osigurati minimum smetnji za normalan život Julijske krajine". Pod nadležnost ZEK-a spadalo je rješavanje pitanja telefonske i telegrafske veze dviju zona, omogućavanje cestovnog i željezničkog međuzonskog prometa, nadzor granice te međusezonska trgovina i industrija kao i druga važna pitanja za normalno odvijanje života u Julijskoj krajini. Jednako tako u njihovu nadležnost spadala su sva ostala pitanja međuzonske gospodarske i industrijske suradnje. U radu ZEK-a sudjelovali su predstavnici vojnih vlasti obiju vojnih uprava, ali i pravnici te drugi stručnjaci za razna područja kao što su primjerice ekonomija, trgovina, industrija, energetika, promet itd. Primjerice, šef jugoslavenske delegacije ZEK-a bio je Božidar Božo Kobe.[190]

Navedenim sporazumima Julijska krajina podijeljena je u najvećoj mogućoj mjeri prema načelu narodnosti kako bi što više pripadnika jednog naroda ostalo u matičnoj zemlji. Zapadno od Gorice i rijeke Soče, većinsko stanovništvo činili su Talijani, dok su istočno od Soče i Gorice, većinu činili Slovenci i Hrvati. Trst je u tom slučaju bio iznimka, ili kako je to opisala Maura Hametz, „talijanski otok u slavenskom moru".[191] Ovakav način razgraničenja postao je smjernica i u kasnijim razgraničenjima između Jugoslavije i Italije. Ipak, može se primijetiti kako su Slovenci u tim razgraničenjima ostali pomalo zakinuti s obzirom da su istočni dio tzv. Beneške Slovenije[192] i Kanalska dolina, koji su bili nastanjeni znatnom

[189] National Archives Kew, London, WO (1568-2007), WO 204 (1941-1948), WO 204/11279 (1. lipnja – 31. kolovoza 1946.), Evacuation from Pola, Agreement Between the Supreme Allied Commander Mediteranean Theatre of Operations and The Supreme Commander od the Jugoslav Army.; Bowman, Alfred Connor, n. dj., 41.; usporedi s: Kostić, Uroš, n. dj., 485.; Milkić, Miljan, n. dj., 106.; Popović, Bogdan (ur.), *Dokumenti o spoljnoj politici Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije 1945*, Beograd, Jugoslavenski pregled, 1984., 98, 103-104.; Sluga, Glenda, n. dj., 101.

[190] Božo Kobe tragičan je lik jugoslavenskog poraća, u jednom trenutku bio je šef jugoslavenske delegacije pri ZEK-u, a već 1951. umro je, a prema nekim izvorima ubijen je na Golom otoku. Bowman, Alfred Connor, n. dj., 58-59.; Popović, Bogdan (ur.), n. dj., 103-104.; Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Zapisnik šestog sastanka Savezne privredne komisije (6. rujna 1945.), fasc. 1, kut. 1339.; https://www.noviplamen.net/dosije-o-golom-otoku/, preuzeto: 18. veljače 2019.

[191] Hametz, Maura Elise, n. dj., 97-98.

[192] Kraj u sjeveroistočnoj Italiji između rijeke Natisone (slovenski Nadiža) na zapadu i srednjeg i donjeg toka Soče na istoku sa znatnom slovenskom manjinom (30 do 35 tisuća Slovenaca). Danas dio regije Furlanije-Julijske krajine (Friuli-Venezia Giulia).

slovenskom manjinom, pripali Zoni A.[193] Kardelj je to u svojem govoru u Ljubljani 12. lipnja 1945. jasno naznačio: „Malobrojni slovenski narod prvi je u Europi kojemu odriču pravo da bude gospodar na svome tlu“.[194]

[193] Bratulić, Josip, Šimunović, Petar, *Prezimena i naselja u Istri: narodnosna statistika u godini oslobođenja*, Prva knjiga, Pula, Rijeka, Rovinj, Opatija, Čakavski sabor, Istarska naklada, Otokar Keršovani, Centro di ricerche storiche, 1985., 21.Krizman, Mate, Nastanak, uloga i prestanak postojanja STT-a, u: *Pazinski memorijal*, knjiga 26-27, Pazin, Katedra čakavskog sabora, 2009., 371.; Mikolić, Mario, n. dj., 2003., 372.
[194] Milkić, Miljan, n. dj., 103, 146.

3. OPĆE DRUŠTVENO-POLITIČKO I GOSPODARSKO STANJE U ISTRI U MEĐURATNOM I PORATNOM RAZDOBLJU

3.1. Razdoblje talijanske vlasti

Istra je do 1918. bila u sastavu Austro-Ugarske Monarhije. Završetkom Prvoga svjetskog rata i raspadom Monarhije talijanska je vojska u ime Antante dobila mandat za vojnu okupaciju Južnog Tirola, Dalmacije i Julijske krajine do rješenja državno-pravnog statusa tog područja. Okupacija je izvršena uspostavom vojne uprave koja u međunarodno-pravnoj teoriji nije smjela prejudicirati konačnu odluku o državnopravnom statusu. Italija je vojnu upravu iskoristila kao zakonodavnu i administrativnu pripremu za pripojenje Istre. Već 19. siječnja 1919. talijanska je Vlada osnovala Ministarstvo za obnovu područja oslobođenih od neprijatelja (*Ministero per la ricostruzione delle Terre liberate dal Nemico*) koje se održalo sve do 1. ožujka 1923. Cilj ovoga ministarstva bio je, između ostaloga, upravljanje i usklađivanje poslova javne uprave na cijelom okupiranom području. Na taj način vojna je vlast postupno zamijenjena civilnom prije konačnoga rješenja državno-pravnog statusa Istre, čime su izravno prejudicirani međunarodni ugovori o razgraničenju.[195] Aneksija je uslijedila potkraj 1920., nakon što su Istra i njoj pripadajući otoci, Rapallskim sporazumom od 12. studenoga 1920. i Zakonom o aneksiji br. 1778 od 19. prosinca 1920. pripojeni Kraljevini Italiji.[196] Priključenje je izvršeno suprotno interesu većinskog hrvatskog i slovenskog stanovništva priklonjenog ideji priključenja Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca (Kraljevina SHS).[197] Računa se da je time ukupno oko 500.000 Hrvata i Slovenaca ostalo unutar Italije.[198] Četiri godine kasnije, 27. siječnja 1924. Kraljevina Italija i Kraljevina SHS potpisale su tzv. Rimske ugovore kojima je i Rijeka pripojena Kraljevini Italiji, dok je Sušak ostao u Kraljevini SHS. Granica između Kraljevine Italije i Kraljevine SHS bila je na Rječini.[199]

Talijanska je vlast u Istri zatekla uništeno gospodarstvo koje nije bilo moguće tako brzo obnoviti. S obzirom na veliki državni deficit, talijanska vlada nije željela ulagati financijska sredstva u obnovu Istre. Dodatni pritisak na istarsko gospodarstvo dogodio se

[195] Dukovski, Darko, *Fašizam u Istri*, 23, 24.; Jovanović, Vojislav Mate (ur.), *Rapallski ugovor 12. novembra 1920.*, zbirka dokumenata, Zagreb, Jadranski institut JAZU, 1950., 4145.
[196] Dukovski, Darko, *Fašizam u Istri*, 23, 24.
[197] Dukovski, Darko, *Rat i mir u Istri*, 308 (bilješka 1).
[198] Perica, Vjekoslav, n.dj., 155.
[199] Dukovski, Darko, *Istra i Rijeka u prvoj polovici 20. stoljeća (1918. – 1947.)*, Zagreb, Leykam international, 37-38.

promjenom platežnog sredstva, tj. austrijskih kruna u talijanske lire i to u omjeru 40-60:1. U prvih pet godina talijanske vlasti gospodarska slika nije se bitnije mijenjala. Stanje je bilo vrlo teško i kaotično. Prema nekim procjenama, 1923. je u Istri bilo oko 22.000 nezaposlenih te samo u Puli oko 35.000 onih na rubu preživljavanja. Životni standard na selu također je znatno opao i tijekom talijanske vlasti nikada se nije vratio na razinu prije rata. Gospodarska kriza utjecala je i na veliku migraciju stanovništva.[200] Propadanje istarskog gospodarstva između dva svjetska rata uzrokovano je i time što je Istra postala najistočnija, pogranična, talijanska pokrajina izolirana od glavnih trgovačkih i prometnih središta. Zbog loše i neizgrađene infrastrukture naslijeđene iz razdoblja Austrije, tj. zbog nedostatka cestovnih i željezničkih prometnica, nedostatne opskrbe vodom te nepostojanja tržišta, Istra je postala jedna od najsiromašnijih talijanskih pokrajina s vrlo teškim životnim uvjetima.[201]

Istarska poljoprivreda bila je na vrlo niskom stupnju razvoja, posebice među sitnim, pa i srednjim zemljoposjednicima. Agrotehničke mjere se na većini tih posjeda nisu primjenjivale, posebice u vinogradima, stoga je urod bio slab, nesiguran i uglavnom neisplativ. Niti u Jugoslaviji, pa tako i Hrvatskoj stanje poljoprivrede nije bilo ništa bolje. Poljoprivredni krajevi, posebice oni planinski spadali su u najzaostalije i najprimitivnije društveno-ekonomske sustave u Europi, a država nije bila u mogućnosti pružiti im potporu, ali ni ekonomski isplativiju alternativu.[202]

Forsirana industrijalizacija u međuratnom razdoblju doprinijela je opadanju ionako ograničene poljoprivredne i stočarske proizvodnje.[203] Ruralno stanovništvo zapošljava se (zbog vlastite financijske sigurnosti) u industriji, a proizvodnju poljoprivrednih proizvoda uglavnom svode na vlastite potrebe. Na smanjenje proizvodnje utjecala je i talijanska politika iskorištavanja prirodnih dobara bez ikakve nadoknade te promašena agrarna politika forsiranog uzgoja pšenice u sklopu projekta „bitke za žito“ (*Battaglia del grano*) koja je u Istri bila apsurdna. Poticanje uzgoja pšenice, ali i drugih oraničnih kultura dovelo je do propadanja vinogradarstva, dotad najvažnije istarske poljoprivredne grane. Na propadanje vinogradarstva, ali i ostalih poljoprivrednih kultura utjecao je i novi talijanski porezni sustav koji je proizvodnju vina i rakije učinio neisplativom. Nekonkurentnost na talijanskom tržištu također je imala veliki utjecaj na odustajanje od pojedinih kultura. Uz vinogradarstvo, uslijed povećanog uzgoja žitarica zanemarene su i ostale poljoprivredne grane. Ipak, uzgoj žitarica imao je i pozitivnu stranu, a to je razvoj poljoprivredne mehanizacije. U razdoblju od 1925.

[200] Dukovski, Darko, *Fašizam u Istri*, 139-141.
[201] Isto, 143.
[202] Bilandžić, Dušan, n.dj., 268.
[203] Dukovski, Darko, *Fašizam u Istri*, 146.

do 1934. vidljiv je značajan napredak u mehanizaciji, ali je ona i nadalje bila malobrojna pa je stoka ostala glavna radna snaga u obradi zemlje. Mogućnost nabave poljoprivrednih strojeva imali su isključivo veleposjednici i bogatiji seljaci koji su bili u manjini.[204]

Srednje velikih gospodarstava (za istarske prilike), površine od 3 do 10 ha, bilo je 33 %. Većih je posjeda, od 10 do 50 ha, bilo je 9 %, a veleposjeda (preko 50 ha) samo 1 %. Prevladavala su mala seljačka gospodarstva koja su činila 57 % ukupnog broja poljoprivrednih gospodarstava. S površinom manjom od 3 ha ta su gospodarstva bila jedva dostatna ili u slučajevima suše, nedostatna za život.[205] Prosječna veličina gospodarstva iznosila je 1,26 ha, s time da ih je jedna trećina bila manja od pola hektara. U površinu gospodarstava ubrajaju se još i šume, pašnjaci i neplodna zemlja, što znači da su proizvodne mogućnosti malih posjeda bila vrlo niske. Nedostatna veličina gospodarstava s vremenom je stvorila „seosku sirotinju", na rubu egzistencije. U Istri je do kraja Drugoga svjetskog rata bilo čak 10.050 obitelji ili 36.584 stanovnika koji su se mogli ubrojiti u tu kategoriju.[206]

Proces osiromašenja hrvatskoga i slovenskoga dijela seljaštva povezan je s procesom njihove nacionalne asimilacije i denacionalizacije te procesima emigracije. Jednu od ključnih uloga u tome imao je proces sustavnog gašenja poljodjelskih štedionica i zadruga koje nisu mogle parirati državnim nametima. U procesu osiromašivanja istarskog seljaštva ne treba zaboraviti ni porezni sustav prema kojemu se plaćao osobni porez te su se oporezivali posjed, najamnina, kućarina, pokretnine, građevine i stoka, obitelj, potrošnja, klanje svinja te općinski, pokrajinski i željeznički dodatci. Rezultat toga bilo je prezaduživanje seljaka koji su zbog dugova ostajali bez zemlje. Oni koji nisu emigrirali postali su koloni na vlastitoj zemlji. Seljaci bezemljaši, koji nisu željeli postati koloni, zapošljavali su se u industrijskim postrojenjima kao nekvalificirana, jeftina radna snaga.[207] Slično se dogodilo i malim obrtnicima koji su opterećeni velikim porezima bili prisiljeni napustiti svoj zanat.[208] Neki od njih otišli su u veće istarske gradove (industrijske centre) poput Pule, Labina, Rovinja, Kopra, Izole, gdje su se zapošljavali u većim industrijama, npr. brodogradilištima, rudnicima ili

[204] Dukovski, Darko, *Fašizam u Istri*, 141, 143-144.
[205] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Poljoprivreda (1945-1946), Poljoprivreda u Zoni B, kut. 662.
[206] Veleposjednici su uglavnom bili Talijani, njih 134 te je u njihovome vlasništvu bilo 17.366 ha, naspram 51 veleposjednika hrvatske nacionalnosti koji su posjedovali oko 3622 ha zemlje. Uz veleposjednike, Crkva je posjedovala 331 posjed, ukupne površine oko 3913 ha. Ukupni posjed seoske sirotinje iznosio je 12.662 ha. DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Poljoprivreda (1945-1946), Popis veleposjeda, kut. 662.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Poljoprivreda (1945-1946), Popis veleposjeda, fragment izvještaja, str. 5, kut. 662.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Poljoprivreda (1945-1946), Popis crkvenih posjeda na području Oblasnog N.O. Istra, kut. 662.
[207] Dukovski, Darko, *Fašizam u Istri*, 144, 146, 148-149, 166.
[208] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), Stanje obrta, industrije i rudarstva na području Oblasnog N.O.O. za Istru, kut. 402.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po datumu (1945), Mogućnosti razvoja zadrugarstva (9. srpnja 1945.), kut. 402.

tvornicama za preradu ribe. Drugi su se nastavili baviti svojom obrtničkom djelatnosti, ali su se dodatno zapošljavali kao najamni radnici u poljoprivredi kako bi uspjeli prehraniti sebe i svoje obitelji.[209]

U vrijeme fašizma načinjene su i neke pozitivne promjene u smjeru razvoja poljoprivrede. Sredinom 1930-ih izvršena je melioracija močvarnog zemljišta u Čepiću, dolini rijeke Raše i dolini rijeke Mirne. Time je dobiveno oko 10.000 ha obradivih površina, ali svi koji su na tom području posjedovali manje od 1 ha morali su svoj dio prodati ispod cijene onome koji je imao više zemlje. Primjerice, od ukupno 1089 vlasnika melioriranog zemljišta u dolini Mirine, 860 ih je na taj način ostalo bez zemlje. Prednost okrupnjivanja posjeda bila je mogućnost ciljanog uzgoja većih količina određenih poljoprivrednih kultura, primjerice žitarica, što u Istri nije u potpunosti ostvareno. Negativna posljedica okrupnjivanja posjeda bila je što su mali posjednici na taj način ostajali bez zemlje, a s time i bez prihoda. Istovremeno, gradovima su dodjeljivana sredstva za izgradnju poljodjelskih škola i štedionica. Otvaranjem poljoprivrednih škola seljaci su bili uključeni u proces edukacije gdje su im predstavljane nove metode i tehnologije obrade zemlje i uzgoja novih kultura. Prividni napredak odmah je poništio rat u Etiopiji, a poslije i Drugi svjetski rat. Muškarci su masovno unovačeni u vojsku, čime je selo izgubilo radnu snagu, a situaciju su dodatno pogoršale rekvizicije žita za vojne potrebe.[210]

Industrija u Istri bila je malobrojna i koncentrirana u većim gradovima kao što su Pula, Rovinj, Labin i Kopar. Tijekom austrijskog razdoblja počela se razvijati brodogradnja, povezana s odlukom da Pula postane glavna ratna luka Carstva. Uz brodogradnju, istarsku industriju obilježili su rudarstvo i riboprerađivačka industrija koji se počinju razvijati krajem 19. stoljeća. Već nakon Prvoga svjetskog rata istarska industrija doživjela je veliku krizu, uslijed nedostatka sredstava i radne posebice stručne radne snage. Pulsko brodogradilište gubi primat i do 1931. u njemu je zaposleno svega 150 radnika. Gradnja brodova je napuštena te se djelatnost brodogradilišta svela isključivo na kasaciju brodova. Tek tijekom 1938. u jeku priprema za rat brodogradilište je, ipak, uspjelo povećati svoju produktivnost. S obzirom na stanje brodogradnje, u Istri od 30-ih godina 20. stoljeća djeluje, iako s poteškoćama, isključivo rudarska industrija u koju spadaju ugljenokopi, kamenolomi i kopovi boksita. Raški

[209] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po datumu (1945), Mogućnosti razvoja zadrugarstva (9. srpnja 1945.), kut. 402.
[210] Dukovski, Darko, *Fašizam u Istri*, 155-157.

ugljenokopi bili su nositelji ove industrije.[211] Ležišta mrkog ugljena nalazila su se u bazenu Raše (Krapan, Strmac, Vinež) i Opčinama (danas Opicina u Italiji).[212]

Problem istarskih ugljenokopa bila je slaba kvaliteta ugljena i visoka cijena iskopa uzrokovana slabom tehnologijom i zastarjelom mehanizacijom. Značajniji porast proizvodnje i zarade Ugljenokopi „Raša" dosegli su tek 1935. i u godinama nakon, kada je njihovim vlasnikom postalo Poduzeće talijanskih ugljenokopa. Povećana proizvodnja nije toliko povezana s modernizacijom, koliko sa širenjem rudnika, što je u konačnici dovelo do velike nesreće 1940. godine.[213] Raški ugljenokopi bilježili su određeni rast proizvodnje, praćen produktivnijim i slabijim godinama još od 1919., ali tek od 1933., može se pratiti sustavni i kontinuirani rast proizvodnje, izuzev 1940. kada je proizvodnja podbacila isključivo zbog nesreće u rudniku.[214] Kako u rudarstvu, tako je produktivnost zamrla i ostalim poduzećima i industrijama, a posebno u građevinskoj i prehrambenoj industriji.[215]

Na svojemu vrhuncu (1941. – 1942.) raški ugljenokopi zapošljavali su između 6500 i 7500 radnika. Tijekom 1943. i 1944. taj se broj smanjio na otprilike 2200, da bi ih u travnju 1945. bilo samo 530.[216] Tijekom 1945. u raškom je ugljenokopu od siječnja do svibnja proizvedeno 55.813 tona ugljena, a od svibnja do prosinca oko 50.000 tona ugljena.[217]

Osim ugljenokopa, u Istri su otvarani i rudnici boksita, sirovine za proizvodnju aluminija. Boksit je nakon ugljena bio ekonomski najvažniji mineral na području Istre. Najveće koncentracije ove rude nalazile su se u okolici Nedešćine, Šumbera, Vižinade, Svetog Petra u Šumi, Žminja, Buzeta te na otocima Cresu i Lošinju.[218] U vrijeme talijanske

[211] Isto, 158-160

[212] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), Industrijska privreda u Julijskoj krajini, kut. 402.

[213] Rudarski kompleks „Raša" obuhvaćao je ugljenokope Strmac, Vinež, Krapan, Raša, Podlabin, Plomin i Pićan. DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Bauxit (1945-1946), Prikaz industrije, kut 662.; Dukovski, Darko, *Fašizam u Istri*, 160-161.

[214] Najznačajniji rast zabilježen je tek 1936. kada je iskopano 725.500 tona ugljena naspram 372.000 tona 1935. godine. Svoj vrhunac proizvodnja je dosegla 1941. kada je proizvedeno 1.000.548 tona, odnosno 1942. kada je proizvedeno 1.157.681 tona, što je iznosilo 40 % ukupne talijanske proizvodnje. To znači da je dnevna proizvodnja iznosila 3350, odnosno 3870 tona. Godine 1943. proizvodnja je pala na 760.938 tona, da bi 1944. iznosila samo 100.376 tona. Pad proizvodnje isključivo je povezan s ratnim zbivanjima i kapitulacijom Italije. Kako se rat primicao kraju radnici su napuštali ugljenokop i priključivali se Narodnooslobodilačkoj borbi. DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Rudarstvo, Podaci o industriji i rudarstvu u Istri, kut. 662. DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Rudarstvo (1946), Podaci o ugljenu u Zoni B, kut. 662.

[215] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), Stanje obrta, industrije i rudarstva na području Oblasnog N.O.O. za Istru, kut. 402.

[216] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Rudarstvo (1946), Podaci o ugljenu u Zoni B, kut. 662.

[217] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Rudarstvo, Rudarska djelatnost u 1945. god. na području Oblasnog N.O. za Istru (1946), kut. 662.

[218] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), Industrijska privreda u Julijskoj krajini, kut. 402.; vidi: DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Rudarstvo, Rudarska djelatnost u 1945. god. na području Oblasnog N.O. za Istru (1946), kut. 662.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Bauxit (1945-1946), Boksit u Zoni B, kut. 662.

vlasti na području Istre te otoka Cresa i Lošinja boksitna ruda vadila se s oko 166 nalazišta.[219] Godišnja proizvodnja boksita u razdoblju 1936. – 1941. iznosila je 300.000 – 400.0000 tona, a iskopavano je između 500.000 i 750.000 tona boksitne rude. Bilo je to otprilike 10 % svjetske proizvodnje. Proizvodnja je znatno smanjena 1943. nakon kapitulacije Italije, a po završetku rata potpuno je obustavljena.[220] Bez obzira na značaj rude i relativnu brojnost kopova, ova je industrija zapošljavala relativno mali broj radnika. Podaci o zaposlenima u vrijeme talijanske vlasti su manjkavi te donose podatke samo za neke godine. Tako je 1935. bilo 926 kopača, 1936. 1907 kopača, a 1937. 2411 kopača.[221]

Za istarsko gospodarstvo značajna je bila i riboprerađivačka industrija. Na području Istre radilo je 12 tvornica za preradu ribe, sve u talijanskom vlasništvu, koje su zapošljavale ukupno oko 2000 radnika, uglavnom žena. Tijekom ljetne ribolovne sezone taj je broj bio znatno veći, ovisno o ulovu.[222] Predratna proizvodnja iznosila je 5000 – 7000 tona godišnje, dok je godišnji ulov istarskih ribara iznosio između 3000 i 4000 tona, što znači da su ostatak uvozili. Svježa riba uvozila se iz Dalmacije, a smrznuta ili usoljena iz Turske, Španjolske, Portugala, Norveške i Finske. Tek trećina ulovljene svježe ribe bila je namijenjena za prodaju stanovništvu, a ostatak za preradu u tvornicama.[223] Sterilizirane riblje konzerve bile su uglavnom namijenjene talijanskom tržištu, dok se tek oko 25 % izvozilo u zemlje srednje Europe, najviše Austriju i Čehoslovačku. Za izvoz su bile namijenjene nesterilizirane riblje konzerve, od kojih se 60 % izvozilo u SAD, 20 % u zemlje srednje Europe, a 20 % ih je plasirano na talijansko tržište.[224]

---

[219] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po datumu (1945), dok. 14820/45 (27. kolovoza 1945.), Podaci boksitnih rudnika, kut. 402.; usporedi s: DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945), Izvještaj o radu odjela obrta, industrije i rudarstva za kolovoz 1945., kut. 398.

[220] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945), Izvještaj o radu odjela obrta, industrije i rudarstva za kolovoz 1945., kut. 398.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Bauxit (1945-1946), Podaci za boksit (16. veljače 1946.), kut. 662.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Bauxit (1945-1946), Boksit u Zoni B, kut. 662.; usporedi s: DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Bauxit (1945-1946), Prikaz industrije, kut 662.

[221] Darko Dukovski za 1937. navodi kako je bilo 1784 radnika. DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Bauxit (1945-1946), Boksit u Zoni B, kut. 662.; Dukovski, Darko, *Fašizam u Istri*, 162.

[222] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), Industrijska privreda u Julijskoj krajini, kut. 402.; Dukovski, Darko, *Fašizam u Istri*, 162.

[223] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945), Izvještaj o radu Odjela obrta, industrije i rudarstva Oblasnog Narodnog Odbora za Istru, kut. 398.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Industrija konzerviranja ribe (1945-1946), Tvornice konzervirane ribe, kut. 662.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Industrija konzerviranja ribe (1945-1946), Industrija ribljih konzerva u Istri, kvarnerskim otocima i Slovenskom primorju (15. studenoga 1945.), kut. 662.

[224] Basioli, Josip, „Razvitak ribarstva na zapadnoj obali Istre“, u: *Problemi Sjevernog Jadrana*, Zbornik Sjevernojadranskog instituta, Rijeka, Sjevernojadranski institut jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1963., 111.; Karge, Heike, „Industrija prerade ribe u Istri u vrijeme jugoslavenske vojne uprave (1945-1947)“, u: Kosmos, Iva, Petrović, Tanja, Pogačar, Martin (ur.), *Priče iz konzerve: povijest prerade i konzerviranja riba na sjevernoistočnom Jadranu*, Zagreb, Srednja Europa, 2020., 135.

Najveći problem riboprerađivačke industrije bila je slaba povezanost tvornica za preradu ribe s vlasnicima ribarskih brodova, ali i s ostalim poduzećima koja su ih opsluživala sirovinama. Konačni proizvodi zbog svoje skupoće i slabije kvalitete nisu bili konkurentni na tržištu. Poteškoće u proizvodnji također su stvarale male plaće radnika, neplaćeni godišnji odmori te loša administracija što je dovelo do niza štrajkova, a time i do krize u industriji. Započevši 1927. kriza je trajala gotovo deset godina, do početka rata u Etiopiji, kada je ova industrija dobiva novi zamah. Proizvodnja za potrebe vojske dovela je do otvaranja novih poduzeća i otvaranja radnih mjesta, tako da je 1940. u ovoj industriji radilo oko 3000 ljudi.[225]

Usko povezano s riboprerađivačkom industrijom, ribarska je djelatnost tijekom talijanske vlasti bila gotovo potpuno uništena. Potrošnja ribe po glavi stanovnika bila je vrlo mala, u Istri tek oko 2 kg godišnje, dok se u Italiji ta brojka kretala oko 4 do 5 kg. Kako bi se povećala potrošnja ribe i ribljih prerađevina, a time potaknuo razvoj ribarstva i riboprerađivačke industrije, razmišljao se o uključivanju vojske u sustav opskrbe ribom i ribljim prerađevinama. Unatoč tome, ribarska industrija tijekom talijanske vlasti nije se ekonomski oporavila, niti je stvorena moderna ribarska flota u Istri.[226]

Na razvoj komercijalnog ribolova u Istri dodatno su utjecali nedostatak plave ribe u blizini obale i nemogućnost lova na otvorenom moru dalje od matičnih luka, prvenstveno zbog zastarjele flote. Nepovoljni uvjeti otkupa i prodaje koje su nametale talijanske vlasti i vlasnici tvornica udaljavali su hrvatske i slovenske ribare od ribarstva. Tvornice za preradu ribe imale su svojevrsni monopol na ribarstvo. Osim što su često imale svoju flotu za izlov, također su postavljale (snižavale) otkupnu cijenu ribe. Princip rada tvornice „Mazzoli“ iz Ližnjana jedan je od primjera nepovoljnih uvjeta koje su tvornice nametale ribarima. Naime, tvornica je ribarima iznajmljivala svoje brodove kako bi lovili ribu za potrebe same tvornice. Čak 80 % ulova morali su dati tvornici (vlasniku broda), a ostatak nisu smjeli prodati. U Istri su nerijetko i talijanske vlasti malim ribarima zabranjivale prodaju ribe kako bi pogodovali ribarskim zadrugama. Istarsko ribarstvo ugrožavali su ribari istočne obale Italije koji su dolazili pred zapadnu obalu Istre i izlovljavali ribu u vrijeme lovostaja ili su pak izlovljavali nedoraslu ribu, što su im vlasti tolerirale.[227]

Zbirno, može se zaključiti kao je u međuratnom razdoblju industrijska proizvodnja dosegla svoj vrhunac u drugoj polovici 30-ih godina 20. stoljeća, uglavnom zahvaljujući povećanim vojnim potrebama. Proizvodnja i zarada su se povećale, ali to nije bitnije utjecalo

[225] Dukovski, Darko, *Fašizam u Istri*, 162.
[226] Isto, 162.
[227] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Ribarstvo (1945-1946), Podaci o ribarstvu u Istri, kut. 662.

na životni standard radnika, štoviše smanjene su im plaće. Ipak, postignut je određeni tehnološki napredak u poljoprivredi i rudarstvu. Definitivni pad proizvodnje u svim gospodarskim granama nastupio je 1943., nakon kapitulacije Italije.[228] Taj se pad posebno osjetio tijekom 1944. kada su njemačke vojne vlasti zabranile noćni lov sa svjetlom.[229]

3.2. Razdoblje poraća

Ratna razaranja, opća stradanja stanovništva te ratne rekvizicije tijekom Drugoga svjetskog rata, uz slučajeve odnošenja industrijskih postrojenja za vrijeme i neposredno nakon rata, ubrzale su proces propadanja istarskoga gospodarstva i znatno utjecale na opadanje životnoga standarda stanovništva. Po završetku rata stanovništvo Istre bilo je „takoreć bez ikakovih sredstava za život".[230] Mnoga sela bila su u potpunosti uništena i spaljena. Nova vlast koja je tek nastajala bila je svjesna težine situacije te je njezina osnovna zadaća bila pronaći održivi model opskrbe stanovništva dok se ne riješi državno-pravni status Istre. Do kraja postojanja Zone B, vlasti ovaj problem nisu riješile, nego su ga samo ublažile. Stoga se njihova cjelokupna politika obnove temeljila najvećim dijelom na onoj socijalnoj komponenti, nego na stvarnom planu gospodarske obnove.[231]

Komisija za utvrđivanje ratnih zločina okupatora i njihovih pomagača u Istri donosi vrlo detaljne i realne podatke o stradanju istarskog stanovništva. Komisija navodi 5802 ubijena stanovnika, od čega najviše tijekom njemačke okupacije (1944. – 1945.). Njih 14.867 bilo je zatvoreno i držao u nehumanim uvjetima. U logore i na prisilni rad izvan mjesta boravka odvedeno 21.509 stanovnika, dok je 4364 stanovnika ranjavano, osakaćeno, zlostavljano, mučeno i silovano.[232]

Preuzimanjem vlasti na području Zone B, VUJA i civilne vlasti suočili su se s kaotičnim stanjem u gospodarstvu, koje je po završetku rata bilo uništeno, opljačkano, bez

[228] Dukovski, Darko, *Fašizam u Istri*, 166-167.
[229] Basioli, Josip, n. dj., 109.
[230] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnik osnivačke skupštine Udruženja trgovaca (23. ožujka 1946.), kut. 367.
[231] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Izvještaj o radu (27. studenoga 1945.), kut. 337.
[232] Usporedbe radi, u cijeloj Julijskoj krajini u razdoblju 1941. – 1945. ubijeno je ili poginulo 42.800 stanovnika. Oko 7000 stanovnika postali je invalidima od posljedica ranjavanja i mučenja, a 95.460 ih je uhićeno, internirano i deportirano u razne logore. DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Statistički prikazi komisije za ratnu štetu (1947.) žrtve rata, kut. 631.; *Julijska krajina*, Beograd, 1946.

sirovina i sredstava.[233] Uz izvješća VUJA-e takvo stanje potvrđuje i detaljnije izvješće Oblasnog odbora za Istru u kojem se navodi kako je stanje industrije, rudarstva i obrta zatečeno na dan oslobođenja i prilikom preuzimanja pod rukovodstvo Odjela obrta, industrije i rudarstva ONOI-a bilo „više nego jadno“.[234]

Postrojenja su bila uništena, a strojevi, novac i sirovine odneseni. Jednako tako nedostajalo je prijevoznih sredstava, čak i zaprežne stoke, a prometne veze bile su prekinute zbog porušenih objekata i zaostalih morskih mina. Prekinute su bile i poslovne veze s administrativnim i tehničkim upravama, a nedostajalo je i radne snage.[235] Velik broj radno sposobnih osoba, kao i prijevoznih sredstava (kopnenih i morskih) još je bio mobiliziran, a određeni broj ih je iselio ili stradao tijekom rata.[236] Teška situacija na polju industrije u Istri bila je jednaka onoj u Jugoslaviji, gdje niti jedna industrijska grana nije radila punim kapacitetom.[237] Unatoč tome, vlasti su bile vrlo optimistične po pitanju obnove, prije svega jer je to odgovaralo njihovim političkim stavovima, a ne realnom stanju i mogućnostima. „Sada kada je narod došao na vlast, prilike će se podpuno izmjeniti, jer su sve velike industrije koje su potrebne za narod prešle u ruke države, dakle u ruke narodne tako da ćemo u doglednoj budućnosti moći izgraditi sve ono što će pomoći da se naša proizvodnja podigne, a s time i narodno blagostanje.“[238]

Tijekom rata njemačka i talijanska vojska konfiscirale su za svoje potrebe 9542 komada sitne i 5103 komada krupne stoke čime su znatno utjecale na pojavu gladi i osiromašenje stanovništva koliko god to u nekim drugim omjerima izgledalo malim gubitkom. Za svoje potrebe konfiscirali su prehrambene namirnice, stočnu hranu, odjeću, posteljinu i sve ostalo što im je moglo poslužiti. Samo na području Zone B prijavljeno je 7964 takvih slučajeva konfiskacije. Ukupno su rekvirirali 20.162 kvintala[239] ljudske i 28 – 123

[233] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Historijat industrijskog otsjeka, fasc. 1, kut. 1368.; Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Historijat Industrijskog odseka Privrednog odelenja VUJA po obnovi (20. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.
[234] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), Stanje obrta, industrije i rudarstva na području Oblasnog N.O.O. za Istru, kut. 402.
[235] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), Stanje obrta, industrije i rudarstva na području Oblasnog N.O.O. za Istru, kut. 402.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnik osnivačke skupštine Udruženja trgovaca (23. ožujka 1946.), kut. 367.
[236] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po datumu (1945), Industrija konzerviranja ribe u Istri, kut. 402.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po datumu (1945), Rad Odjela obrta, industrije i rudarstva oblasnog N.O. za Istru, kut. 402.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945), Zapisnik sastanka pročelnika Kotarskih NOO-a i delegata tvornica (20. kolovoza 1945.), kut. 398.
[237] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945), Zapisnik sastanka predstavnika Ministarstva Trgovine i Opskrbe, Oblasnog N. O. O. za Istru, Kotarskih i Gradskih N.O. O.-a (13. srpnja 1945.), kut. 337.
[238] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Preorijentacija istarske poljoprivrede (1945-1948), Problematika istarske poljoprivrede, kut. 314 a.
[239] 1 kvintal = 100 kg.

kvintala stočne hrane.[240] Stoku i hranu rekvirirale su i partizanske postrojbe tako da je opća situacija mnogo složenija i teža.[241]

S prostora Istre odneseno je otprilike 36.474.790 lira gotovine i drugih vrijednosti. Talijanske banke i osiguravajuća društava iz svojih podružnica u Puli odnijele su sav svoj inventar i kapital. Jednako tako s područja istarske oblasti (bez Pule i Rijeke) odnesena su 344 tvornička postrojenja.[242] Najveću štetu u Zoni B pretrpjela je industrija na riječkom području, koja je bila gotovo potpuno uništena tijekom savezničkog bombardiranja i povlačenja njemačkih postrojbi.[243] „Iz velikog djela tvornica izvučena je također i većina strojeva, što je strahovito otežavalo proizvodnju, a negdje čak dovodi u pitanje opstanak tvornica u onom obliku kakve su bile prije.“[244]

Odvlačenje strojeva ponovilo se i u razdoblju od travnja 1946. do siječnja 1947., kada je SVU odvukla strojeve, opremu, sirovine i drugi materijal iz dijela Zone A koji je trebao pripasti Jugoslaviji. U tom razdoblju odneseni su strojevi iz tvornice tekstila u Podgori (Dolenjska), veliki transformator iz Opčina, gotovo sva postrojenja i materijal iz Pule itd. Iz pulskog Arsenala je samo u jednom danu, 26. siječnja 1947., izvezeno 90 elektromotora, dok su tijekom godine izneseni iskoristivi strojevi iz brodogradilišta „Scoglio Olivi“ (današnje brodogradilište „Uljanik“). Jedini način da se zaustavi odvlačenje strojeva bio je njihov otkup, što je saveznička delegacija i ponudila jugoslavenskoj delegaciji na sjednici ZEK-a.[245] Jugoslavenska vlada uspjela je otkupiti dio strojeva koji nisu bili odneseni. Tako su početkom 1947. otkupili cijelo brodogradilište „Scoglio olivi“ koje je već 10. ožujka 1947. počelo raditi kao brodogradilište „Uljanik“.[246] Odnošenje strojeva iz Pule pokušali su zaustaviti i sami radnici što je rezultiralo pogibijom trojice radnika u koje su pucali organi SVU zaduženi za

[240] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Statistički prikazi komisije za ratnu štetu (1947.) žrtve rata, kut. 631.
[241] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik konferencije svih pročelnika i referenata Gradskih i Kotarskih N.O.-a, odjela trgovine i opskrbe (11. siječnja 1946.), kut. 337.
[242] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Statistički prikazi komisije za ratnu štetu (1947.) žrtve rata, kut. 631.
[243] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Historijat industrijskog otsjeka, fasc. 1, kut. 1368.; Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Historijat Industrijskog odseka Privrednog odelenja VUJA po obnovi (20. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.
[244] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Izveštaj o radu kontrolne komisije VUJA, fasc. 1, kut. 1368.
[245] National Archives Kew, London, WO (1568-2007), WO 204 (1941-1948), WO 204/11279, Evacuation from Pola (1. lipnja – 31. kolovoza 1946.), Removal of plant and machinery from Pola.; National Archives Kew, London, WO (1568-2007), WO 204 (1941-1948), WO 204/11279, Evacuation from Pola (1. lipnja – 31. kolovoza 1946.), Removal od plants and industrial facilities from Pola (29. srpnja 1946.).; National Archives Kew, London, WO (1568-2007), WO 204 (1941-1948), WO 204/11279, Evacuation from Pola (1. lipnja – 31. kolovoza 1946.), Fifteenth Meeting Joint Economic Committee (25. srpnja 1946.).; Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, dok. A/141 (3. veljače 1947.), fasc. 3, kut. 1340.
[246] Markulinčić, Hrvoje, „Uljanik d. d. (Grupa Uljanik d. d.)“, u: Bertoša, Miroslav, Matijašić, Robert, (ur.), *Istarska enciklopedija*, Zagreb, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005., 835.

nadzor i osiguranje odvoza.[247] Isto je u svojoj zoni napravila i VUJA koja je odnijela strojeve i postrojenja s područja koje je trebalo pripasti Italiji. Tako su iz rudnika Sečovlje, u blizini Pirana, odnijeli strojeve. Dio strojeva iz pulskih industrijskih postrojenja odnijeli su još u lipnju 1945. kako ne bi pripali Italiji.[248] S obzirom da je Izola trebala pripasti novoformiranoj Zoni B Slobodnog teritorija Trsta, jugoslavenske su vlasti u rujnu 1947. čitavo postrojenje iz tvornice za preradu ribe u Izoli preselile u novoizgrađenu tvornicu u Martinšćici.[249] Tehnički gledano premještanje strojeva unutar iste Zone nije predstavljalo izravno kršenje Devinskog sporazuma.[250]

Talijanske i njemačke postrojbe su tijekom rata, na području Zone B uništile više od 15.000 stambenih i gospodarskih zgrada, stotinjak škola i više od 200 kulturnih i javnih zgrada. U cijeloj Julijskoj krajini potpuno je uništeno 19.357 zgrada, dok ih je 16.837 bilo djelomično uništeno.[251] Komisija za utvrđivanje ratnih zločina okupatora i njihovih pomagača u Istri utvrdila je kako je tijekom rata uništeno 5595 kuća, od čega 1011 samo na području kotara Kras.[252] Podaci o uništenim kućama do danas nisu definitivno utvrđeni te postoji nekoliko različitih zabilješki, ovisno o izvoru.[253] Osim stambenih i gospodarskih zgrada uništene su cestovna i željeznička infrastruktura te vodovodni sustav koji su njemačke postrojbe tijekom povlačenja teško oštetile i ostavile stanovništvo srednje i zapadne Istre bez pitke vode. Uništeni dijelovi vodovoda sanirani su kreditima VUJA-e, tako da je vodovod već početkom 1946. godine radio predratnim kapacitetom. Obnovu je svojim kreditima pomagala i FNRJ koja je u lipnju 1946. odobrila 500 milijuna lira kredita za obnovu ratom uništenih dijelova Zone B. Od toga je 290 milijuna lira bilo predviđeno za obnovu cesta, mostova,

[247] Diminić, Dušan, n. dj., 253.
[248] National Archives Kew, London, WO, WO 204/11279, Evacuation from Pola (1. lipnja – 31. kolovoza 1946.), Reference to NAF 1159.; National Archives Kew, London, WO (1568-2007), WO 204 (1941-1948), WO 204/11279, Evacuation from Pola (1. lipnja – 31. kolovoza 1946.), Fifteenth Meeting Joint Economic Committee (25. srpnja 1946.).; Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 185.
[249] Karge, Heike, n. dj., 133.
[250] National Archives Kew, London, WO, WO 204/11279, Evacuation from Pola (1. lipnja – 31. kolovoza 1946.), dok. 1065/1/Q1 (2. lipnja 1946.), Removal of Plant and Machinery.; National Archives Kew, London, WO (1568-2007), WO 204 (1941-1948), WO 204/11279, Evacuation from Pola (1. lipnja – 31. kolovoza 1946.), dok. 386.30, Removal of Plant and Machinery.; National Archives Kew, London, WO (1568-2007), WO 204 (1941-1948), WO 204/11279, Evacuation from Pola (1. lipnja – 31. kolovoza 1946.), Political Situation in Pola Enclave (14. lipnja 1946.).; Popović, Bogdan (ur.), n. dj., 104.
[251] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Statistički prikazi komisije za ratnu štetu (1947.) žrtve rata, kut. 631.; *Julijska krajina*, Beograd, 1946.; usporedi s: Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Historijat Industrijskog odseka Privrednog odelenja VUJA po obnovi (20. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.
[252] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Statistički prikazi komisije za ratnu štetu (1947.) žrtve rata, kut. 631.
[253] Izvori koji se pozivaju na statističke podatke iznesene u Memorandumu Oblasnog narodnog odbora za Istru Međusavezničkoj komisiji za razgraničenje s Italijom, donose brojku od 5567 uništenih stambenih i gospodarskih zgrada. Mikolić, Mario, n. dj., 367., Kljaković, Vojmir, „Diplomatska i vojna aktivnost Britanaca protiv ulaska JA u Istru i Slovensko primorje“, u: *Oslobođenje Hrvatske 1945.*, Zagreb, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, 1986., 94-95.; Krizman, Mate, n. dj., 371.

vodovoda, javnih i kulturnih zgrada te za obnovu spaljenih sela. Deset milijuna lira bilo namijenjeno za obnovu poštanskih zgrada te za popravak telefonskih i telegrafskih linija. Inspektoratu željeznica VUJA-e je uz predviđena sredstva iz ovog kredita od pola milijarde lira odobren još jedan kredit od 100 milijuna lira. S tim sredstvima obnovljeni su željeznički kolosijeci, ložionice, stanične zgrade, mostovi itd.[254]

Demografske promjene koje su u Istri započele izbijanjem Prvoga svjetskog rata svoj su vrhunac dosegle u godinama nakon Drugoga svjetskog rata. Statistički podaci navode kako je 1910. u Istri živjelo 404.286 stanovnika, od kojih je njih 43,52 % govorilo hrvatskim jezikom, 38,14 % talijanskim, a 14,27 % slovenskim jezikom. S obzirom da se prema govornom jeziku ne može točno odrediti koliki je stvarni broj pripadnika ovih naroda, pretpostavlja se da su 10-12 % onih koji su govorili talijanski jezik bili Hrvati i Slovenci. Nakon priključenja Istre Italiji, demografska se slika bitno mijenja jer je došlo do opadanja broja stanovnika. U nastojanju da Istru prikažu kao etnički talijansko područje, talijanske su vlasti nerijetko namještale statističke podatke. Tako je prema popisu stanovništva iz 1921., nakon odlaska 23.000 Hrvata, u Istri živjelo 168.000 Hrvata, 147.000 Talijana i 55.000 Slovenaca. Kasniji popisi stanovništva iz 1931. i 1936. ne mogu se uzeti u obzir s obzirom da su vršeni u skladu s fašističkom idejom o jednom narodu i jednom jeziku. Ova nasilna asimilacija svoj je vrhunac dosegla u drugoj polovici 1920-ih, donošenjem niza zakona o promjenama slavenskih imena i prezimena u talijanski oblik.[255] U međuratnom razdoblju iz Istre je prisilno iseljeno 53.000 Hrvata i doseljeno 29.000 Talijana.[256]

Poslijeratno razdoblje u Istri obilježio je i egzodus talijanskog stanovništva, koji je između ostaloga doveo do nedostatka radne snage, poglavito stručnjaka bez kojih je obnova gospodarstva bila još teža. Proces iseljavanja talijanskog stanovništva najvećim je dijelom potaknut političkim zbivanjima, prije svega procesom pripojenja Istre Hrvatskoj u Jugoslaviji.[257] Iseljavanje stanovništva iz Istre, ponajviše talijanskog u razdoblju 1945. pa čak do 1956. godine u hrvatskoj se historiografiji naziva „egzodus Talijana“, a u talijanskoj „Il grande esodo“. Iz talijanskog naziva primjetan je određeni biblijski prizvuk, što ovome

[254] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Historijat Industrijskog odseka Privrednog odelenja VUJA po obnovi (20. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.
[255] Dukovski, Darko, „Egzodus talijanskog stanovništva iz Istre 1945. – 1956.“, u: *Časopis za suvremenu povijest*, svezak 33, br. 2, Zagreb, 2001., 635, 637.
[256] Dukovski, Darko, „Egzodus talijanskog stanovništva“, 663.; Žerjavić, Vladimir, „Doseljavanja i iseljavanja s područja Istre, Rijeke i Zadra u razdoblju 1910. – 1971.“, u: *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena istraživanja*, svezak 2, br. 4-5 (6-7), Zagreb, Institut za primijenjena društvena pitanja, 1993., 631.
[257] Dukovski, Darko, „Egzodus talijanskog stanovništva“, 637.

događaju daje još veći politički značaj.[258] Točan broj Talijana koji su 1945. do kraja 1960-ih otišli s područja Istre i Hrvatske, do danas nije utvrđen. Hrvatski izvori navode kako bi maksimalnih broj iseljenih mogao iznositi oko 225.000 Talijana koji su otišli s područja Hrvatske i iz Istre. Talijanski izvori navode brojke veće od 350.000, što su prilično frizirane brojke.[259] Osim Talijana, Istru i Hrvatsku napustio je i veliki broj Hrvata.[260]

Egzodus talijanskog stanovništva započeo je još prije kraja rata, tj. s kapitulacijom Italije. Prvi su otišli fašisti, fašistički hijerarsi, kompromitirani doušnici, agenti, zapovjednici vojnih i policijskih postrojba, ali i svi ostali koji su se kompromitirali suradnjom s fašistima. Za njima su slijedili pripadnici redovne talijanske vojske koji se zbog straha nisu željeli vratiti u Istru. Drugi val iseljavanja dogodio odmah nakon rata i trajao je do 1947., a glavni uzroci bili su sukob oko razgraničenja između Jugoslavije i Italije, ekonomska kriza te novi društveno-politički sustav u kojemu su se na udaru našli bogatiji slojevi stanovništva, mahom Talijani. Talijanski stanovnici koji u ovoj fazi napuštaju Istru nazivaju se ezuli. Sa sobom su mogli ponijeti do 50 kg prtljage i svotu od 20.000 lira koju je mogao ponijeti predstavnik obitelji, dok su ostali članovi obitelji mogli ponijeti po 5000 lira. Sva imovina koju su ostavili iza sebe je nacionalizirana, sukladno odredbama Mirovnog ugovora potpisanog 10. veljače 1947.[261]

S obnovom uništene infrastrukture krenulo se odmah po uspostavi vojne uprave, doduše bez konkretnog plana i sredstava. Već krajem srpnja 1945. godine Vojna uprava je u sastavu Privrednog odjela osnovala Industrijski odsjek koji je u suradnji s civilnim vlastima trebao voditi obnovu ratom uništene industrije u Zoni B. Jednako tako, do osnutka Građevinskog odjela VUJA-e, sve radove koji su se odnosili na obnovu uništene infrastrukture vodio je navedeni Industrijski odsjek.[262]

Poslovima obnove komunikacija, vodovoda te javnih i stambenih zgrada rukovodili su građevinski odjeli pri ONOI-u, Pokrajinskom narodnom odboru za Slovensko primorje (PNO) i Gradskom narodnom odboru Rijeka. Građevinski odjeli isprva su postojali samo pri organima civilnih vlasti te se njihova zadaća svodila na razradu programa, organizaciju i nadzor radova. S druge strane, zadaća industrijskih odjela bila je osiguranje građevinskoga

[258] Dukovski, Darko, „Egzodus talijanskog stanovništva“, 633.; Pupo, Raoul, *Il lungo esodo. Istria: le presecuzioni, le foibe, l'esilio*, Milano, Rizzoli, 2005., 13.
[259] Dukovski, Darko, „Egzodus talijanskog stanovništva“, 663.; Pupo, Raoul, n. dj., 13.; Žerjavić, Vladimir, n. dj., 631, 642-643.
[260] Diminić, Dušan, n. dj., 148.
[261] Dukovski, Darko, „Egzodus talijanskog stanovništva“, 643-644, 648.
[262] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Historijat industrijskog otsjeka, fasc. 1, kut. 1368.; Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Historijat Industrijskog odseka Privrednog odelenja VUJA po obnovi (20. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.

materijala.[263] Materijal potreban za proizvodnju, a koji nisu mogli nabaviti u Zoni B, nabavljali su u dogovoru s Industrijskim odsjekom VUJA-e iz Jugoslavije, a nešto rjeđe iz Zone A.[264]

Tijekom travnja 1946. izvršena je reorganizacija Oblasnoga građevinskog odjela. Izvedbeni dio radova izdvojen je iz građevinskoga odjela i dodijeljen novoosnovanim Oblasnom građevinskom poduzeću sa sjedištem u Pazinu i Gradskom građevinskom poduzeću sa sjedištem u Rovinju. Njihova osnovna zadaća bila je „da prema privatnicima budu regulatori cijena".[265] Reorganizacija nije obuhvatila kotarske građevinske odjele koji su i dalje nastavili sa svojim radom, s time da je održavanje i popravak cesta preuzeo Oblasni građevinski odjel.[266]

Najvažniji zadatak Građevinskoga odjela tijekom 1945. godine bio je sanirati oštećene stambene objekte (koliko je to bilo moguće) i osigurati stanovništvu (siguran) smještaj tijekom zime. Za potrebe sanacije spaljenih sela materijal su osiguravale civilne vlasti. Koliko su u tome uspjele i koliko je kuća obnovljeno ili osposobljeno za stanovanje do zime 1945./1946., nije poznato.[267] U zapisnicima Oblasne skupštine nailazimo na određene podatke o gradnji, ali oni su nepotpuni i uglavnom služe u propagandne svrhe. Analizom dostupnih podataka može se zaključiti kako obnova nije dovršena do kraja postojanja Zone B. Tako je određeni dio stanovnika Krasa, ali i drugih istarskih područja zimu 1946./1947. dočekao s porušenim kućama.[268] „Iako su ovo samo djelomični podaci, vidimo da je bio značajan prilog naroda koji je na ovaj način pokazao veliku privrženost i povjerenje svojoj narodnoj vlasti. Ne govoreći o poteškoćama koje je Građevinski odjel trebao da savlada zbog pomanjkanja materijala, a naročito crijepova i prerađenog drva, a isto tako obzirom na prevozna sredstva i na stručno osoblje, kao i zbog pomanjkanja jednog preciznog plana za izvršenje radova, poteškoće koje su stvarno bile ogromne, ipak moramo reći da je Izvršni odbor trebao da ostvari mnogo brže postavljeni plan obnove, jer to zahtijevaju prilike u kojima živi naš narod".[269]

[263] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Historijat Industrijskog odseka Privrednog odelenja VUJA po obnovi (20. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.
[264] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1946), Zapisnik treće Oblasne skupštine (9. – 10. srpnja 1946.), Prilog 1, kut. 1.
[265] Isto.
[266] Isto.
[267] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Historijat Industrijskog odseka Privrednog odelenja VUJA po obnovi (20. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.
[268] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1946), Zapisnik četvrte sjednice Oblasne skupštine (18. rujna 1946.), kut. 1.
[269] Isto.

S dodijeljenim sredstvima VUJA-e i FNRJ učinjen je određeni pomak po pitanju obnove, ali vojna uprava nije bila zadovoljna učinjenim. Isticali su da „zbog pomanjkanja stručnjaka i neaktivnosti građevinskog odjela vrlo slabo ili gotovo ništa nije urađeno“ unatoč dodijeljenom kreditu i dovoljnim količinama materijala.[270] S druge strane, ONOI je tvrdio da „pola milijarde lira, koji je Jugoslavija uputila kao pomoć narodu ovih krajeva nije dovoljan da zacijeli rane koje su talijanski fašisti zadali našem narodu paleći i uništavajući“.[271]

Tu su civilne vlasti u suradnji s antifašističkim organizacijama u Zoni B vrlo snalažljivo doskočile problemu nedostatka financijskih sredstava. Oni su pozvali stanovništvo da sudjeluje u „Takmičenju za priključenje Jugoslaviji“.[272] Osim toga, trebalo je nekako zbrinuti i uposliti nezaposlene radnike. Njihovim zapošljavanjem na radovima obnove planirali su riješiti problem nezaposlenosti.[273] Za radništvo su organizirane tzv. „Utakmice slobode“, a najbolja definicija toga bila bi: „Radnici se takmiče koji će više uraditi i time manifestirati svoju volju da Istra bude jugoslavenska.“[274] Pod geslom natjecanja, sindikalne organizacije poduzeća i ustanove organizirale su nedjeljom odlazak radnika iz Rijeke i gradova sa zapadne obale Istre na ispomoć seoskom stanovništvu u obnovi infrastrukture. U toj akciji doista su se mobilnima i dobro organiziranima pokazale omladinske organizacije. Samo tijekom 1946. zahvaljujući dobrovoljnom radu lokalne mladeži troškovi obnove smanjeni su za 270 milijuna lira.[275]

Svi dobrovoljci koji su sudjelovali u obnovi zemlje na području ONOI-a, u slučaju nesreće imali su pravo na pripadajuću odštetu od strane Oblasnog zavoda za socijalno osiguranje iz Rijeke. Trošak je snosio Fond za obnovu ONOI-a, odnosno Gradskog narodnog odbora za Rijeku (GNOR). Davanja koja je trebalo isplatiti u slučaju nesreće bila su u visini propisane srednje zarade nekvalificiranog odraslog radnika, a za one koji su obavljali kvalificirane poslove propisana davanja bila su u visini iznosa propisanog za kvalificirane radnike.[276]

---

[270] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Kratak pregled toka sastanka kod Vojne Uprave J.A. (17. lipnja 1946.), kut. 337.
[271] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1946), Zapisnik treće Oblasne skupštine (9. – 10. srpnja 1946.), kut. 1.
[272] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Historijat Industrijskog odseka Privrednog odelenja VUJA po obnovi (20. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.
[273] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1946), Zapisnik treće Oblasne skupštine (9. – 10. srpnja 1946.), Prilog 1, kut. 1.
[274] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po datumu (1945), dok. 2273/45, Podaci o industrijskim i rudarskim poduzećima, kut. 402.
[275] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Historijat Industrijskog odseka Privrednog odelenja VUJA po obnovi (20. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.
[276] Uredba o osiguranju za slučaj nesreće u poslu lica uposlenih na dobrovoljnim radovima za obnovu zemlje., u: SL ONOI i GNOR, god. 2., br. 3 (1. veljače 1947.), 27.

Od kraja rata pa do veljače 1947. kada su završavali radovi financirani odobrenim kreditima VUJA-e, podignuto je 125 mostova ukupne dužine 2.118 metara. Obnovljeno je više od 7000 stambenih i gospodarskih objekata (oko 46 % od ukupnog broja uništenih i oštećenih objekata) i oko 70 škola (približno 70 % škola koje je trebalo obnoviti).[277] U Rijeci je obnovljeno oko 300 javnih i stambenih zgrada (podatak za Istru nije naveden). Od studenog 1945. do ožujka 1946. izgrađen je dalekovod Rijeka – Matulji preko kojega je električnom energijom snabdijevan rudnik „Raša". Kako bi se osiguralo snabdijevanje jeftinijom električnom energijom, u prosincu 1946. osnovano je „Električno poduzeće za Istru, Rijeku i Slovensko primorje sa sjedištem u Rijeci." Podružnice ovog poduzeća bile su u Ajdovščini (Slovenija), Labinu, Opatiji i Rijeci. U travnju 1947. ovo je poduzeće prešlo u nadležnost „poduzeća za elektrifikaciju zapada sa sjedištem u Zagrebu".[278]

3.3. Problem razgraničenja s Italijom

Privremena podjela Julijske krajine i uspostava vojnih okupacijskih uprava bio je tek prvi korak u rješavanju problema razgraničenja Jugoslavije i Italije. Glavno pitanje u cijelom tom procesu bilo je koliki će dio teritorija Julijske krajine pripasti Italiji odnosno Jugoslaviji na mirovnoj konferenciji. Kako bi sebi stvorila što povoljniju pregovaračku poziciju, jugoslavenska je vlada s pripremama za mirovnu konferenciju, kao uostalom i zapadni saveznici, počela odmah nakon privremene podjele Julijske krajine. Za postizanje optimalnih rezultata trebalo je obaviti opsežne pripreme na terenu, ali i na diplomatskom planu.[279]

Diplomatska situacija bila je vrlo složena i za Jugoslaviju nepovoljna. Jugoslavenska vlada bila je svjesna da su joj izgledi za pripojenje Istre na mirovnoj konferenciji vrlo mali. Pretpostavljali su kako će od velikih sila na njihovoj strani biti samo SSSR. Otegotna okolnost bila je i činjenica da je Jugoslavija politički izjednačena s Italijom. Za Jugoslaviju je nepovoljan je bio i stav Velike Britanije i SAD-a, koji su podržavali podjelu Julijske krajine tzv. Wilsonovom crtom (do konferencije su ipak malo ublažili stav), čime bi Jugoslavija izgubila cijelu Istru, osim Opatije i Rijeke.[280] Naravno, taj prijedlog prihvatila je i Italija. Zbog toga je ključno bilo pronalaženje modela diplomatske akcije koja bi za cilj imala

[277] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Historijat Industrijskog odseka Privrednog odelenja VUJA po obnovi (20. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.
[278] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Historijat industrijskog otsjeka, fasc. 1, kut. 1368.
[279] Isto, 107.
[280] Zapisnik sjednice CK KPH održane 11. rujna 1945., u: Vojnović, Branislava (pr.), n. dj., 107.

promjenu stavova vlada i javnog mnijenja zemalja koje do tada nisu bile na jugoslavenskoj strani ili su bile nezainteresirane. Najpogodnija mjesta za takvu akciju bile su konferencije na kojima su sudjelovali predstavnici pobjedničkih zemalja i na kojima se raspravljalo o problemu razgraničenja Julijske krajine. Tito i Šubašić su već 25. srpnja 1945. sudionicima Potsdamske konferencije (17. srpnja – 2. kolovoza 1945.) poslali prijedlog da se u zapadnom dijelu Julijske krajine provedu izbori i ukinu svi talijanski zakoni koji su bili na snazi do kapitulacije Italije. Njihov prijedlog podržao je samo SSSR. Zbog različitih stavova saveznika o Julijskoj krajini ovo je pitanje maknuto s dnevnog reda konferencije, jer bio je to još jedan od spornih elementa koji ih je samo udaljavao od političkog dogovora. Od tada pa nadalje, pitanje Julijske krajine prebačeno je u nadležnost Savjeta ministara vanjskih poslova u kojemu su bili ministri SAD-a, Velike Britanije, Francuske, SSSR-a i Kine. Njihov zadatak bio je pripremanje nacrta mirovnih ugovora s Italijom, Bugarskom, Mađarskom, Rumunjskom i Finskom te u sklopu nacrta dati prijedlog rješenja teritorijalnih sporova sa susjednim zemljama. Iz toga možemo zaključiti kako je pitanje Julijske krajine i razgraničenje Jugoslavije i Italije na međunarodnoj političkoj sceni imalo sporedni značaj.[281] Bez obzira na sporedni međunarodni značaj, Tito ga je u Jugoslaviji vrlo dobro iskoristio za pridobivanje dijela političkih neistomišljenika.[282]

Privremeno narodno predstavništvo DFJ je 26. kolovoza 1945., pred prvo zasjedanje Savjeta ministara vanjskih poslova u Londonu, izglasalo rezoluciju kojom se zahtijeva priključenje Slovenskog primorja, Beneške Slovenije, Trsta, Istre, Rijeke, Zadra te otoka Lastova i Palagruže Jugoslaviji. Zahtjev se temeljio na načelu narodnosti i prava samoodređenja naroda. Talijanska se vlada tomu suprotstavila i zatražila od konferencija da se Italiji prizna status saveznika, čime bi se njezin pregovarački položaj bitno popravio, a i zapadni su saveznici podržali tu ideju, ali su ih Sovjeti odmah razuvjerili izjavom da će zatražiti da se taj status prizna onda i svim zemljama istočne i jugoistočne Europe koji su potkraj rata kapitulirale i objavile rat Njemačkoj. Pri tome su posebno imali na umu Bugarsku.[283]

Na sastanku Ministara vanjskih poslova u Londonu (11. rujna – 2. listopada 1945.) jugoslavenska i talijanska delegacija iznijele su i obrazložile svoje prijedloge razgraničenja. Zbog prevelikih razlika u stavovima i zahtjevima kako Jugoslavije i Italije, tako i Jugoslavije i SAD-a, Velike Britanije i Francuske nije postignut nikakav dogovor. Ipak, bilo je nekakvih

[281] Milkić, Miljan, n. dj., 107-109, 113.
[282] *The Crisis in Trieste and Venezia Giulia*.
[283] Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 171.

pomaka. Velika Britanija i SAD odbacili su Wilsonovu crtu i prihvatili etničku crtu razgraničenja kao moguće rješenje.[284] Sukladno tome, pomoćnici ministara trebali su dostaviti izvještaj o etničkoj granici prema kojoj bi u Jugoslaviji i Italiji ostalo što manje pripadnika druge narodnosti. Na istome sastanku odlučeno je da se osnuje Komisija za razgraničenje s Italijom (bez kineskih predstavnika) koja će na terenu proučiti pitanje jugoslavensko-talijanskog razgraničenja. Predviđeno je da će u zajedničkoj komisiji svaka od zemalja imati po pet predstavnika i to po jednog diplomata i stenografa te po jednog prometnog, ekonomskog i vojnog stručnjaka. Čini se kako su delegacije na teren poslale više članova nego što je to bilo predviđeno. Neki izvori navode kako ih je ukupno bilo 37, od čega je sovjetska delegacija brojala 13, francuska 9, američka 8 i britanska 7 predstavnika.[285] Uz etnički sastav stanovništva, Komisija je trebala na trenu proučiti i geografsko-ekonomske uvjete. Na taj bi način pravednije odredili ekonomsku ovisnost manjih mjesta i područja prema većim ekonomskim središtima (Pula, Trst, Gorica).[286] Sličnu zadaću, s ciljem pribavljanja podataka za predstavnike SAD-a i Velike Britanije na mirovnoj konferenciji, dobio je britanski 13. korpus još krajem lipnja 1945.[287]

Komisija za razgraničenje s Italijom u Trst je stigla 7. ožujka 1946. i zadržala se do 13. ožujka 1946. godine. U Istri je boravila od 15. do 23. ožujka 1946., nakon čega su se njezini članovi vratili u Pariz podnijeti izvještaj Vijeću ministara. Neki izvori navode da se Komisija na terenu zadržala 28 dana.[288] U skladu s općom podjelom interesnih sfera, nevezano za nacionalni sastav stanovništva, njihov izlazak na teren bio je čini se *pro forme*. Umjesto jednog jedinstvenog izvještaja i prijedloga granice, sastavili su četiri različita izvještaja i prijedloga razgraničenja koji se podudaraju s već unaprijed donesenim zaključcima i stavovima.[289] Na to su reagirale i civilne vlasti u Istri koje su navele kako je komisija „iako uvidjevši raspoloženje naroda dala tri linije i jednu granicu. Granicu su postavili predstavnici prvoboraca demokracije, predstavnici Sovjetskog Saveza, a linije su postavili predstavnici

[284] Milkić, Miljan, n. dj., 113, 114. 117.; Zapisnik sjednice CK KPH održane 11. rujna 1945., u: Vojnović, Branislava (pr.), n. dj., 107.
[285] U izvorima se još naziva i Međusaveznička komisija za razgraničenje s Italijom. Milkić, Miljan, n. dj., 114, 116-118, 121.; vidi: DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1947), kut. 1.
[286] Milkić, Miljan, n. dj., 114, 116-118, 121.; usporedi s: Smoljan, Ivan, Rusac, Nikolina, „Živio Tito!“ Parole povodom dolaska Međusavezničke komisije za razgraničenje u Istru 1946. godine, u: Duda, Igor (ur.), *Komunisti i komunističke partije: politike, akcije, debate*, Zbornik odabranih radova s Trećeg međunarodnog znanstvenog skupa Socijalizam na klupi, Zagreb – Pula, 2019., 163.
[287] National Archives Kew, London, WO (1568-2007), WO 204 (1941-1948), WO 204/1887, Occupation of Pola by Allied forces, doc. br. FX-14403 (28. lipnja 1945.).
[288] Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 173.; Milkić, Miljan, n. dj., 2012., 121-122.; Čulinović, Ferdo, Bratulić, Vjekoslav, Antić, Vinko, n. dj., 314.; usporedi s: Smoljan, Ivan, Rusac, Nikolina, n. dj., 163.
[289] Milkić, Miljan, n. dj., 2012., 122.; Bratulić, Josip, Šimunović, Petar, n. dj., 20.

Engleske, Amerike i Francuske".[290] Sukladno tome, na trećem zasjedanju Savjeta ministara vanjskih poslova u Parizu (25. travnja – 16. svibnja 1946.) predložena su četiri prijedloga razgraničenja. Za Jugoslaviju je najprihvatljiviji bio prijedlog SSSR-a, koji se gotovo podudarao s jugoslavenskim zahtjevom, dok su najnepovoljniji bili američki i britanski prijedlozi. Potpuno različiti stavovi zaoštrili su situaciju i odluka nije donesena.[291] Posljednji pokušaj utjecaja na konačnu odluku o pripojenju Istre i Trsta Jugoslaviji dogodio se neposredno prije početka mirovne konferencije, kada je „Delegacija Julijske krajine" po nalogu Jugoslavenske vlade otputovala u Pariz i Bruxelles gdje se zadržala od 11. svibnja do 13. srpnja 1946. Svrha odlaska u Pariz i Bruxelles bila je utjecaj na javno mnijenje o opravdanosti priključenja Istre i Trsta Jugoslaviji. Kako bi što bolje dočarali zajedništvo u borbi za priključenje traženih krajeva Jugoslaviji, u delegaciji su bili Hrvati, Slovenci i Talijani s prostora Julijske krajine. Delegaciju je predvodio France Bevk (predsjednik Pokrajinskog narodnog odbora za Slovensko primorje (PNO)), a u njoj su između ostalih bili: Josip Šestan (predsjednik JNOF-a[292] za Istru), Msgr. Božo Milanović, Anton Piščanec (slovenski svećenik), Marjan Kocjančič (slovenski književnik), Gino Faragona (inženjer), Alessandro Destradi (radnik iz Trsta), Giuseppe Pogassi (odvjetnik iz Trsta) te Dušan Diminić koji je bio zadužen za koordinaciju između delegacije Julijske krajine i delegacije Jugoslavije. Tijekom svog boravka u Parizu i Bruxellesu delegacija je razgovarala s brojim istaknutim ličnostima iz javnog i vjerskog života. Na samoj konferenciji nisu sudjelovali s obzirom da nisu bili dio službene državne delegacije.[293]

Tek na četvrtom zasjedanju Savjeta ministara, u Parizu (15. lipnja – 15. srpnja 1946.) prihvaćen je neutralan francuski prijedlog, najbliži stvarnoj etničkoj granici. Prema tom prijedlogu sjeverozapadna Istra (Kotar Buje i Kotar Kopar) pripala je Slobodnom teritoriju Trsta nakon što je formiran 1947., a ostatak Istre s Pulom pripao je Jugoslaviji. Ova odluka potvrđena je 28. rujna 1946. na 37. sjednici Političko-teritorijalne komisije za Italiju, u sklopu mirovne konferencije održane od 29. srpnja do 15. listopada 1946. u Parizu. Mirovni ugovor između Jugoslavije i Italije potpisan je 10. veljače 1947., a stupio je na snagu 15. rujna 1947. Zbog nezadovoljstva obiju strana ostao je neriješen politički problem zbog čega se na rješenje

[290] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1946), Zapisnik treće Oblasne skupštine (9. – 10. srpnja 1946.), kut. 1.
[291] Milkić, Miljan, n. dj., 125.
[292] Jedinstvena narodnooslobodilačka fronta za Istru.
[293] Diminić, Dušan, n. dj., 255.; Gombač, Metka, n. dj., 57.; Milanović, Božo, *Moje uspomene*, Pazin, Istarsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda u Pazinu, 1976., 139-148.; Milanović, Božo, *Istra u 20. stoljeću: Zabilješke i razmišljanja o proživljenom vremenu*, 2. knjiga, Pazin, „Josip Turčinović" d.o.o., 1996., 286, 288-306.; Trogrlić, Stipan, *Mons. Božo Milanović istarski svećenik (1890. -1980.). Crkveno- vjersko i javno-političko djelovanje,* Zagreb, Kršćanska sadašnjost, Državni arhiv u Pazinu, 2011., 131-132.

graničnog spora trebalo čekati sve do potpisivanja Londonskog memoranduma 5. listopada 1954.[294] Odluka Savjeta ministara iz srpnja 1946. u Istri je dočekana s negodovanjem. „Današnje zasjedanje naše Oblasne skupštine pada u sudbonosne dane, u dane kada su nam postali poznati nepravedni zaključci konferencije četvorice ministara u Parizu.“[295] Na istoj sjednici jedan od zastupnika u svojem je govoru istaknuo: „Začudio nas je prijedlog Francuza, za koje se nismo nadali da će tako nešto predložiti. S druge strane koliko osuđujemo angloameričko i francusko gledište, toliko smo zahvalni Sovjetskom Savezu, jer znamo da je on jedini branioc našeg pravednog stanovišta, i da dalje ostaje na stanovištu i da su zahtjevi Jugoslavije opravdani, i da ovo rješenje nije opravdano, i da se narod Jugoslavije se njime neće moći pomiriti.“[296] U brzojavu koji je Oblasna narodna skupština za Istru poslala Narodnoj vladi Hrvatske stoji: „Tim sporazumom, s kojim se narod Istre neće nikada pomiriti, bio bi nam oduzet kotar Buje, dio naše oblasti nastanjen u većini hrvatskim seljačkim stanovništvom.“[297]

Pripreme jugoslavenske strane za dolazak Komisije za razgraničenje s Italijom bile su vrlo opsežne s obzirom na značaj moguće odluke. O ozbiljnosti priprema svjedoči činjenica da se njima bavila i vlast i stanovništvo te „da su svi ostali poslovi manje važni i padaju u sjenu“.[298] Jugoslavenska je vlada u veljači 1946. odredila kako će angažman i pomoć političkim rukovodiocima u Julijskoj krajini i sovjetskim predstavnicima u Komisiji za razgraničenje, biti jedan od njezinih glavnih zadataka. Angažman jugoslavenske vlade i CK KPH jasno ukazuje na to da državni vrh nije želio riskirati u Istri, što dovodi do zaključka da nisu vjerovali kako VUJA i ONOI sa svojim kadrovima mogu sami odraditi cijeli posao na zadovoljavajućoj razini.[299]

Jugoslavenska je vlada pomoć u pripremama za dolazak Komisije VUJA-i dodijelila 30.000.000 lira. Organizaciju dočeka na terenu je koordinirao ONOI te mu je Ministarstvo vanjskih poslova FNRJ poslalo svoju delegaciju stručnjaka kao pomoć.[300] Za samu

[294] Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 175.; Milkić, Miljan, n. dj., 127, 132, 140-141.; Trogrlić, Stipan, *Mons. Božo Milanović*, 133.; National Archives Kew, London, CAB (1863-2020), CAB 129 – Cabinet: Memoranda (CP and C series), (1945-1997), CAB 129/10/8, Council of Foregin ministers (22. svibnja 1946.).
[295] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1946), Zapisnik treće Oblasne skupštine (9. – 10. srpnja 1946.), kut. 1.
[296] Isto.
[297] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1946), Zapisnik treće Oblasne skupštine (9. – 10. srpnja 1946.), Prilog 7, Telegram Narodnoj vladi Hrvatske, kut. 1.
[298] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Izvještaj o radu za veljaču 1946., dok. 187 (6. ožujka 1946.), kut. 1368.
[299] Milkić, Miljan, n. dj., 118-119.
[300] U Zonu B poslani su: Jože Brilej, načelnik Političkog odjela Ministarstva vanjskih poslova, jedan časnik iz Odjela za zaštitu naroda, etnografski stručnjaci Lavo Čermelj i Josip Roglić, ekonomski stručnjaci Mijo Mirković i Berce (ne navodi se ime) te vojni stručnjaci Dušan Kveder i jedan viši časnik iz IV. armije. Milkić, Miljan, n. dj., 118-119.

propagandu te za pripremu raznih kulturnih sadržaja, ali i za predočenje dokumentacije o etničkoj slici stanovništva Istre i svega ostaloga bio je zadužen agitprop.[301] Članovi Narodne vlade Hrvatske znali su da doček mora biti što svečaniji s jakim nacionalnim obilježjem. Dogovorno su utvrdili da u tu svrhu treba prirediti izložbe, fotografije, urediti albume te tisak iz vremena borbe do dolaske Komisije i to na sva četiri jezika. Cilj je bio Komisiji za razgraničenje dokazati da su prehrana stanovništva, liječnička skrb, školstvo pa čak i zatvorski sustav dobro organizirani. Na terenu su u doček morali uključiti i stanovništvo, okititi mjesta, napraviti slavoluke, na prozore staviti Titove slike, postaviti table na kojima će pisati što je narod dao u borbi, označiti mjesta na kojima su se odvile bitke itd. U svakom selu kroz koje je prolazila Komisija istaknuti su osnovni statistički podaci kao što su popis stanovništva iz 1910. i 1945. Za postizanje jačeg nacionalnog efekta Pula, Rovinj, Poreč, ali i druga mjesta na zapadnoj obali Istre, u kojima je živio velik broj Talijana, morali su Komisiji sami istaknuti svoje zahtjeve za pripajanje Jugoslaviji.[302] Kao rezultat toga Komisiju je u mjestima kroz koja je prolazila, dočekivalo organizirano stanovništvo uz klicanje Saveznicima, Jugoslaviji i Titu. Kuće su ukrasili hrvatskim i slovenskim zastavama, a na mnogim pročeljima kuća ispisane su razne projugoslavenske i prosocijalističke parole., tzv. istarski grafiti ili crveni grafiti.[303] „Možemo reći da je narod svojim masovnim dočekom komisije, pisanjem parola, kićenjem kuća zastavama i Titovim slikama, postavljanjem slavoluka itd. zaista izrazio svoju punu želju i volju za pripojenje FNRJ.“[304] Predsjednik istarskog UAIS-STAU-a i Oblasne narodne skupštine Josip Šestan ovako je objasnio ispisivanje parola i postavljanje slavoluka: „Mi pišemo parole i dižemo slavoluke zato što hoćemo da naši veliki Saveznici vide, da ovdje postoji narod koji želi slobodu, a tu slobodu može uživati jedino u Jugoslaviji. To je naše pravo i za to pravo samoodređenja mi smo spremni da se borimo do konačne pobjede.“[305]

Ana Došen, učiteljica, suvremenica i sudionica tih zbivanja, u svojim memoarima navodi kako su u izradi natpisa, vijenaca, zastavica i drugih materijala sudjelovala i školska djeca. Parole su osim na papirima i kartonima, ispisivane na daskama i ravnom kamenju. Najčešće parole bile su: „Hoćemo Tita!, Živio Tito!, Istra je Hrvatska!, Jugoslavija!, Živio NOP!, Dolje reakcija!, Živjela narodna vlast!“ itd. Došen navodi kako su se parole ispisivale

[301] Črnja, Berto, n.dj., 146-147.
[302] Zapisnik sjednice biroa CK KPH održane 6. veljače 1946., u: Vojnović, Branislava (pr.), n. dj., 183-184.
[303] Smoljan, Ivan, Rusac, Nikolina, n. dj., 164.
[304] DAPA, HR-DAPA-397, OOJNOFZAI, 1944-1947, Zapisnici sjednica izvršnog odbora i konferencija plenuma (1945-1946), Zapisnici izvršnog odbora JNOF (STAU) za Istru (1945-1946), Zapisnik sjednice izvršnog odbora STAU-e za Istru (1. travnja 1946.), kut. 1.
[305] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1946), Zapisnik druge izvanredne Oblasne narodne skupštine (13. ožujka 1946.), kut. 1.

po fasadama kuća, kamenim zidovima, drvenim ogradama, velikom kamenju, drveću i drugim odgovarajućim površinama. Na većim površinama su osim standardnih parola ispisivani i statistički podaci o ratnim žrtvama, broju boraca itd.[306]

Članovi vlade NRH, ali i ONOI-a u rad su uključili i svećenstvo koje je poduprlo njihove zahtjeve pred Komisijom.[307] Znali su da će to dati dodatnu težinu njihovim zahtjevima, ali i da će utjecati na sliku o jedinstvu Istre. Prvi je to istaknuo ministar unutarnjih poslova u Narodnoj vladi Hrvatske Ivan Krajačić Stevo, još početkom veljače 1946., tijekom razrade plana priprema za dolazak Komisije.[308] Važnost suradnje sa svećenstvom uvidio je i predsjednik Narodne vlade Hrvatske Vladimir Bakarić koji je u svibnju 1946. ustvrdio: „U popove se ne treba dirati dok se te stvari vani ne svrše", misleći protom na službeno rješenje jugoslavensko-talijanskog razgraničenja.[309] Suradnju i važnost suradnje sa svećenstvom od uspostave Zone B isticali su i neki članovi ONOI-a. Primjerice, Dušan Diminić, tajnik ONOI-a je u srpnju 1945. istaknuo da „ima kod nas dosta poštenih svećenika, koji stoje uz narod. Mi želimo, da što više naroda i staleža u Istri okupimo oko nas, da bi uspješno riješili problem Istre. Hoćemo pokazati, da nemamo ništa protiv vjere, ali treba naglasiti, da nećemo ni kom slučaju dozvoliti da se crkva koristi u političkoj borbi protiv našeg NOP-a."[310]

Istarski svećenici, uglavnom Hrvati i Slovenci, predvođeni msgr. Božom Milanovićem dali su veliki doprinos u dokazivanju slavenstva Istre i njezine pripadnosti Jugoslaviji pred Komisijom za razgraničenje. Zbor svećenika sv. Pavla za Istru izradio je po uzoru na ONOI vlastiti Memorandum, odnosno spomenicu koju su predali Komisiji. Spomenicu sastavljenu na temelju biskupskih shematizama, a u kojoj je opisano fašističko nasilje i u kojoj se odbija ideja o ponovnom povratku Istre pod Italiju potpisalo je 55 istarskih svećenika. Stavljanjem na stranu komunističkih vlasti istarsko je svećenstvo Saveznicima pokazalo da podržavaju zahtjeve vlasti za pripojenje Istre Jugoslaviji, unatoč različitim svjetonazorima i političkom opredjeljenju.[311] U razgovoru s belgijskim novinarom koji se čudio što su istarski svećenici podržali komunističku vlast, Milanović je to objasnio ovako: „Državne granice određuju se za stoljeća, dok se režimi mijenjaju, a pod Italijom je u opasnosti život našega naroda".[312]

U suradnji s Oblasnim narodnim odborom za Istru istarsko je svećenstvo tijekom ožujka 1946., u zgradi biskupskog sjemeništa u Pazinu, priredilo „kulturno-historijsko

[306] Došen, Ana, n. dj., 50.
[307] Zapisnik sjednice biroa CK KPH održane 6. veljače 1946., u: Vojnović, Branislava (pr.), n. dj., 184.
[308] Isto, 184.
[309] Zapisnik sjednice biroa CK KPH održane 1. maja 1946., u: Vojnović, Branislava (pr.), n. dj., 212.
[310] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici izvršnog odbora (1945), Zapisnik sa sjednice Izvršnog odbora sa tajnicima i predsjednicima Kotarskih i Gradskih NOO-a (20. srpnja 1945.), kut. 1.
[311] Milanović, Božo, *Moje uspomene*, 135-137.
[312] Trogrlić, Stipan, *Mons. Božo Milanović*, 131.

etnografsku“ izložbu „*Svjedočanstva o slavenstvu Istre*“. Najveće zasluge za postavljanje izložbe imali su arhivist Ferdinand Hauptmann, povjesničar Branko Fučić i msgr. Božo Milanović koji su osmislili izložbu i osigurali gradivo.[313] Ovdje treba imati na umu da izložba ne bi bila moguća bez svih onih svećenika koji su u svojim župama čuvali razne isprave na glagoljici i slavenskom jeziku. Cilj izložbe bio je pokazati kako je Istra oduvijek nastanjena većinskim slavenskim stanovništvom i da bi kao takva treba pripasti Jugoslaviji, a ne Italiji te da je Pula „glavni grad Istre“ bez kojega ostatak Istre ne može opstati s obzirom na njegov ekonomski i industrijski značaj.[314] Izložba je u prerađenom i nadopunjenom izdanju, za vrijeme trajanja Mirovne konferencije, prenesena u Pariz „za cijelu svjetsku javnost“.[315]

Uz „slavenstvo“ Istre Komisiji je trebalo prikazati i model „slavensko-talijanskog suživota“. Na prijedlog UAIS-STAU-a sastavljen je Memorandum na hrvatskom i talijanskom jeziku koji dokazuje etničku pripadnost Istre Jugoslaviji, ali i jedinstvo Hrvata i Talijana u Istri. Memorandum je Komisiji uručen tijekom njezina boravka u Istri.[316] Uz originalni tekst koji pokazuje hrvatsko-talijansko jedinstvo u borbi za priključenje, komisiji su predani i prijevodi Memoranduma na engleskom (dva primjerka), francuskom i ruskom jeziku.[317] Svoj doprinos dao je, na svoj način, i Gradski narodni odbor Novigrad koji je naredio da se, za svaki slučaj, pod krovne grede tavana arhiva sakriju svi dokumenti koji su svjedočili o mletačkoj, tj. talijanskoj vlasti na području Istre u ranijim razdobljima.[318] Za predstavljanje suživota Hrvata i Talijana posebno je značajna rezolucija Talijanske unije za Istru i Rijeku od 3. lipnja 1945. u kojoj se navodi: „Mi smo zajedno s drugovima Jugoslavenima oružjem uništili fašizam u ovim krajevima. Ovo pravo samoopredjeljenja izvojevano našom krvlju branit ćemo protiv bilo koga i u svakom času. Ovo hoćemo da znaju talijanski imperijalisti i međunarodni reakcionari.“[319] Dokazi suživota mogli su se naći u postojanju i radu raznih zajedničkih organizacija i udruga kao što su UAIS-STAU i Udruženje partizana Julijske

[313] Leideck, Markus, Izvještaj Ferdinanda Hauptmanna o stanju arhiva na području Istre i Rijeke Oblasnom narodnom odboru za Istru, u: *Arhivski vjesnik*, 58/2015, Zagreb, Hrvatski državni arhiv, 2015., 283.
[314] „Svjedočanstva o slavenstvu Istre“, katalog izložbe, ONOI, Pazin, 1946.; Krizman, Mate, n. dj., 375.
[315] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1946), Zapisnik treće Oblasne skupštine (9. – 10. srpnja 1946.), Prilog 1, kut. 1.
[316] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1946), Zapisnik druge izvanredne Oblasne narodne skupštine (13. ožujka 1946.), kut. 1.; DAPA, HR-DAPA-397, OOJNOFZAI, 1944-1947, Zapisnici sjednica izvršnog odbora i konferencija plenuma (1945-1946), Zapisnici izvršnog odbora JNOF (STAU) za Istru (1945-1946), Zapisnik sjednice izvršnog odbora STAU-e za Istru (1. travnja 1946.), kut. 1.; Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 173-174.
[317] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1946), Zapisnik druge izvanredne Oblasne narodne skupštine (13. ožujka 1946.), kut. 1.
[318] Leideck, Markus, n. dj., 283, 309.
[319] Nešović, Slobodan, n. dj., 131.

krajine.[320] Poseban značaj imala je Slavensko-talijanska antifašistička unija koja je okupljala Hrvate, Slovence i Talijane. Kako je naveo Savo Zlatić, talijansko stanovništvo u Istri jako je dobro prihvatilo slavensku-talijansku uniju, s obzirom da su u njezinim odborima vidjeli garanciju ravnopravnosti.[321] Dana 13. kolovoza 1945. osnovana je i autonomna partijska organizacija, KP Julijske krajine, iako to nije baš bilo po volji vodstvu KPH.[322] Težnje za priključenje Istre Jugoslaviji podržavala je i Talijanska unija za Istru i Rijeku. arodni zastupnik iz Pule Giovanni Fiorentino navodi kako je u Puli još 1918. uspostavljeno bratstvo Slavena i Talijana. Pritom je mislio isključivo na njihovo jedinstvo unutar radničkog pokreta.[323] Talijanske osnovne škole na području ONOI-a otvarane su u svim mjestima gdje je živjelo najmanje 20 djece talijanske nacionalnosti.[324]

Postojanje suživota i dokazivanje nacionalne jednakosti u Istri, ali i Zoni B općenito, trebala je pokazati i činjenica o trojezičnosti toga područja. Sve obavijesti, naredbe, odluke i sl. tiskane su ili su trebale biti tiskane na talijanskom, slovenskom i hrvatskom jeziku.[325] Poštivanje jezične jednakosti bilo je važno za stvaranje dojma nacionalne jednakosti kod zapadnih saveznika. U očima Saveznika nepoštivanje jezične jednakosti značilo je nepoštivanje danih obećanja, što je dovodilo do određenih nesporazuma.[326] Osim jezične jednakosti, Talijanima u Zoni B priznata su sva nacionalna prava, a talijanska manjina bila je zastupljena u sustavu vlasti kroz Talijansku uniju.[327] O tome koliko je narodnim vlastima bilo važno dokazati postojanje suživota i nacionalne jednakosti svjedoči činjenica da su vodili posebnu brigu da se ONOI popuni s „proporcionalnim brojem“ talijanskih zastupnika. Sukladno tome, nakon izbora u studenom 1945., talijanski zastupnici dobili su pet od ukupno 15 mjesta u Izvršnom odboru ONOI-a.[328] Tajnik ONOI-a Dušan Diminić smatrao je i javno isticao kako je potrebno da se ONOI popuni Talijanima, da se u određene odjele postave za pročelnike, čak i da se mjesto potpredsjednika ostavi za talijanskog predstavnika. Nakon

[320] DAPA, HR-DAPA-407, Udruženje partizana Julijske krajine podružnica Pula, 1945-1947.
[321] Zapisnik sa sjednice CK KPH održane 5. listopada 1945., u: Vojnović, Branislava (pr.), n. dj., 131.
[322] Milkić, Miljan, n. dj., 160-161.; Zapisnik sjednice CK KPH održane 18. srpnja 1945., u: Vojnović, Branislava (pr.), n. dj., 71.; Smoljan, Ivan, Rusac, Nikolina, n. dj., 167.
[323] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1946), Zapisnik druge izvanredne Oblasne narodne skupštine (13. ožujka 1946.), kut. 1.
[324] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji po odjelima (1945), Prosvjetni odjel, dok. 3489, Izvještaj o otvorenim talijanskim školama (15. lipnja 1945.), kut. 9.
[325] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Izvještaj o radu Kontrolne komisije VUJA za veljaču 1946.(6. ožujka 1946.), fasc. 1, kut. 1368.; Sluga, Glenda, n. dj., 114.
[326] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Izvještaj o radu Kontrolne komisije VUJA za veljaču 1946.(6. ožujka 1946.), fasc. 1, kut. 1368.
[327] Milkić, Miljan, n. dj., 150, 164.
[328] Francesco Neffat bio je podpredsjednik, Giusto Massarott bio je drugi tajnik, dok su Ersila Rismondo, Domenico Segalla i Antonio Rizzoti bili članovi. DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1945), Zapisnik prve Oblasne narodne skupštine (9. prosinca 1945.), kut. 1.; Moscarda Oblak, Orietta, n. dj., 254.

održanih izbora u studenome 1945. za potpredsjednika je postavljen Francesco Neffat (Franjo Nefat), zastupnik iz Pule. Predloženo je i da u kotarima s velikim brojem Talijana potpredsjednik kotara bude Talijan, a u ostalim kotarima da broj talijanskih zastupnika bude proporcionalan broju talijanskog stanovništva.[329] Slučaj pročelnika Socijalnog odjela svjedoči o promjenjivom duhu toga vremena. Samo nekoliko mjeseci kasnije, u studenom 1945. isti je pročelnik smijenjen te uhićen i suđen zbog optužbi za suradnju s „fašističkim vlastima i izdajničkog rada na štetu naroda Istre".[330] Važno je bilo omogućiti određenu samostalnost „talijanskih gradova". U mjesecima neposredno nakon uspostave Zone B, sve poslove gradskih narodnooslobodilačkih odbora preuzeli su kotarski narodnooslobodilački odbori (KNOO) što je stvorilo dojam da kotari „kao hrvatske ustanove koče samostalnost talijanskih gradova". Nepravilan rad KNOO-a nije bio samo administrativno nego i političko pitanje odnosa Hrvata prema Talijanima. Stoga je ovakav rad KNOO-a stvarao loš dojam o suradnji s Talijanima i pokušaju rješavanja nacionalnog pitanja.[331] Bolja suradnja kotarskih i gradskih vlasti bila je nužna za jačanje jedinstva Hrvata i Talijana, čime bi se ojačao i autoritet civilne vlasti.[332] Svoje mišljenje, ali i značaj jedinstva Hrvata i Talijana u Istri iznio je u srpnju 1945. tadašnji predsjednik ONOI-a Antun Cerovac: „Mi nećemo dozvoliti, da bratstvo, koje ispovjedamo, ostane samo na papiru, za nas to bratstvo ne smije i ne može biti fraza. […] Treba mnogo više povjerenja, više uzajamnog razumjevanja, i ne smijemo dozvoliti, da administracija kotara bude razlog za trvenje između naša 2 naroda."[333] Tajnik ONOI-a po tom pitanju bio je nešto oštriji te je naglasio: „Pravilno priznavanje nacionalnih prava Talijanima jest osnov našeg rada, i tko neće i ne može shvatiti, ne može ostati u narodnoj vlasti, niti može biti član našeg pokreta. Takav rad bio bi u interesu reakcije i neprijatelja našeg pokreta, bio bi rad na raspadanju Jugoslavije."[334] Također je napomenuo kako Talijane nije moguće pridobiti

[329] DAPA, HR-DAPA-79, Oblasni narodni odbor za Istru (dalje: ONOI), 1945-1947, Zapisnici izvršnog odbora (1945), Zapisnik Izvršnog odbora ONOI (4. srpnja 1945.), kutija (dalje: kut.), 1.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici izvršnog odbora (1945), Zapisnik sa sjednice Izvršnog odbora sa tajnicima i predsjednicima Kotarskih i Gradskih NOO-a (20. srpnja 1945.), kut. 1.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1945), Zapisnik prve Oblasne narodne skupštine (9. prosinca 1945.), kut. 1.

[330] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po datumu (1945), Prijava protiv pročelnika Socijalnog odjela Oblasnog narodnog odbora za Istru radi suradnje sa fašističkim vlastima i izdajničkog rada na štetu naroda Istre (15. studenog 1945.), kut. 46.

[331] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici izvršnog odbora (1945), Zapisnik sa sjednice Izvršnog odbora sa tajnicima i predsjednicima Kotarskih i Gradskih NOO-a (20. srpnja 1945.), kut. 1.

[332] DAPA, HR-DAPA-397, Oblasni odbor jedinstvene narodnooslobodilačke fronte za Istru (dalje: OOJNOFZAI), 1944-1947, Zapisnici sjednica izvršnog odbora i konferencija plenuma (1945-1946), Zapisnici izvršnog odbora JNOF (STAU) za Istru (1945-1946), Zapisnik druge redovne sjednice izvršnog odbora Oblasnog JNOF-a za Istru (2. srpnja 1945.), kut. 1.

[333] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici izvršnog odbora (1945), Zapisnik sa sjednice Izvršnog odbora sa tajnicima i predsjednicima Kotarskih i Gradskih NOO-a (20. srpnja 1945.), kut. 1.

[334] Isto.

parolama, nego isključivo odnosom koji bi kod njih stvorio osjećaj da su u svojoj zemlji. Za njega je to bio jedini način da Istra pripadne Jugoslaviji i da se opravda parola suživota dvaju naroda. Nepravilno rješavanje odnosa Hrvata i Talijana u Istri vidio je kao ozbiljnu mogućnost ugrožavanja sudbine Istre. S obzirom da je sudbina Istre bilo najvažniji problem, vrlo jasno je naglasio kako će vlasti „prije staviti na kocku sudbinu pojedinca, koji ne bude htio da se drži naših zaključaka, nego sudbinu Istre".[335]

Dokazivanje slavenstva Istre iziskivalo je dodatni trud, s obzirom da se ono moralo dokazivati statističkim podacima i povijesnim činjenicama. U tu svrhu savezna vlada naručila je i financirala izradu raznih publikacija, biltena, knjiga itd. Među brojnim publikacijama najznačajnije je bilo obimno i detaljno izdanje objavljeno na francuskom jeziku *Cadastre National de l' Istrie (d'après le Recensement du 1er Octobre 1945)*.[336] Uradak je to, za tu priliku novoosnovanog, Jadranskog instituta sa Sušaka, pod uredništvom hrvatskog geografa Josipa Roglića. Ovaj dokument predočen je Komisiji za razgraničenje s Italijom, Vijeću ministara vanjskih poslova i predstavljen je na Mirovnoj konferenciji u Parizu tijekom lipnja 1946. godine. *Cadastre National* prihvaćen je kao mjerodavan dokument o slavenstvu Istre što je uvelike pridonijelo da Istra i Slovensko primorje budu pripojeni Jugoslaviji. Samim time poslužio je i u procesu razgraničenja Italije i Jugoslavije. Točnost navoda ovoga dokumenta provjeravala je Međusaveznička komisija na terenu prilikom posjeta Istri u ožujku 1946., zaključivši da se u potpunosti podudara sa stvarnim stanjem.[337]

[335] Isto.
[336] Roglić Josip (ur.), n. dj.
[337] Bratulić, Josip, Šimunović, Petar, n. dj., 7-8.; Čulinović, Ferdo, Bratulić, Vjekoslav, Antić, Vinko, n. dj., 314.

4. USPOSTAVA VOJNIH UPRAVA U JULIJSKOJ KRAJINI

Američka je vojska tijekom Drugoga svjetskog rata i neposredno nakon rata (1940., 1943. i 1947.), izdala nekoliko (minimalno) izmijenjenih i dopunjenih izdanja priručnika o provođenju vojne uprave. Priručnici vrlo detaljno utvrđuju pravila uspostavljanja, obveze, svrhu i zadaću vojne uprave te objašnjavaju uspostavu vojne uprave u kojoj američka kopnena vojska i mornarica djeluju zasebno, združeno ili kao dio savezničke koalicije.[338]

Punu odgovornost za ustroj i rad vojne uprave imao je zapovjednik operativne zone koji je najčešće bio i zapovjednik vojne uprave (*Military Governor*) te je kao takav na području vojne uprave imao vrhovnu zakonodavnu, izvršnu i sudsku vlast. U svom radu bio je podređen jedino višim vojnim instancama (zapovjednik bojišnice, regije i sl.), a njegovu apsolutnu vlast ograničavalo je ratno pravo i običaji, kao i međunarodne konvencije. Zbog drugih obveza svoje je ovlasti mogao prenijeti na jednog od podređenih časnika.[339]

Putem pravnih akata kao što su proglasi, naredbe, uredbe i rješenja, zapovjednik vojne uprave regulirao je svakodnevni život stanovništva, a ujedno definirao što se točno od stanovništva traži, koje su njegove obveze te što je zabranjeno. Svi pravni akti objavljivani su na jeziku okupacijske sile i jeziku domicilnog stanovništva i to u službenim listovima vojne uprave ili su emitirani putem radija.[340]

Suverenitet i vlast nad određenim područjem nisu se prenosili na vojnu upravu zbog samog čina okupacije, nego zato što je pravo na nadzor okupiranog područja prelazilo na okupacijske snage. Vlast vojne uprave ograničena je jedino međunarodnim zakonima i običajima, a jedna od obveza okupacijskih snaga je i preuzimanje poslova civilne uprave u smislu normalizacije civilnog života na okupiranom području te uspostavljanja i očuvanja javnog reda i mira. Bez obzira što suspendira suverenost države na okupiranom području, vojna uprava zadržava sve one zakone, običaje i institucije bivših vlasti koji nisu u suprotnosti s njezinim ciljevima, kao i one koji su u skladu s njezinim interesima. Primjerice diskriminacijski se zakoni poništavaju dok se slični običaji ili tradicije dopuštaju ako ne narušavaju neki civilizirani koncept života. Time se ujedno trebala smanjiti mogućnost otpora

[338] *United States Army and Navy Manual of Civil Affairs Military Government,*1943.; *United States Army and Navy Manual Military Government and Civil Affairs*, Departments of the Army and Navy, Washington, U.S. Government Printing Office, 1947.
[339] *United States Army and Navy Manual of Civil Affairs Military Government,*1943., 1.; Bowman, Alfred Connor, n. dj., 8.
[340] *United States Army and Navy Manual of Civil Affairs Military Government,*1943., 45, 47-49.

prema okupacijskim snagama. Iz istog razloga vojna uprava uglavnom zadržava već postojeće lokalne administrativno-upravne podjele.[341]

Sve poslove bivših civilnih vlasti na okupiranom području objedinjavala je Služba za civilne poslove (*Civil Affairs*), koja je poseban značaj imala u poslijeratnim vojnim upravama s obzirom na potrebu normalizacije života, ali i nadzora aktivnosti stanovništva. Glavni časnik za civilne poslove (*Senior Civil Affairs Officer*) bio je izravno odgovaran vojnom zapovjedniku okupiranog područja. Njegova glavna zadaća bila je izrada detaljne pripreme plana uspostave vojne uprave, što je, između ostaloga, uključivalo određivanje broja i izbor profesionalnog profila potrebnog osoblja.[342] Administrativno osoblje Službe za civilne poslove činili su posebno obučeni stručnjaci sposobni za vođenje vojne uprave i komunikaciju sa stanovništvom kao i posebno obučeno tehničko osoblje upoznato sa specifičnostima područja na kojemu je vojna uprava uspostavljena. Unutar Službe za civilne poslove djelovali su i vojni kapelani, prevoditelji, uredsko osoblje te pomoćno osoblje koje je bilo na raspolaganju časnicima iz ureda civilnih poslova (osposobljeni za upravljanje autima, motorima, brodicama, avionima itd.). U nadležnosti civilnih poslova bili su još vojna policija i obalna straža.[343] Stručnjaci iz raznih grana bili su potrebni prvenstveno kako bi vojna uprava mogla pokrenuti obnovu ratom uništenog gospodarstva, komunikacija, javnih usluga i transporta te kako bi se mogla organizirati podjednaka podjela hrane, goriva, lijekova, odjeće i drugih potrepština stanovništvu. Prisustvo stručnjaka omogućavalo je primjerice da se uspostavi nadzor nad cijenama i tržištem (racioniranjem i suzbijanjem crnog tržišta), donesu mjere koje bi prisilile stanovništvo da iz skrovišta iznese prikupljene proizvode kako bi se uspostavio nadzor nad uvozom i izvozom robe, protokom novca te bankarskim sustavom.[344] „Ispravno postupanje prema stanovništvu“ preveniralo je stvaranje kaosa i pridonosilo redu. Bio je to preduvjet oporavka gospodarstva i obnove proizvodnje, čime se stvaraju uvjeti održivog gospodarstva koje ne bi ovisilo o pomoći matične države ili savezničkih zemalja, a zadovoljavalo bi i vojne i civilne potrebe.[345]

Dužnosnici u lokalnoj upravi i zaposlenici svih vrsta transporta, komunikacijskih sustava i javnih ustanova uglavnom su mogli nastaviti sa svojim radom. Vojni zapovjednik ukidao je samo one službe koje su postajale suvišne ili štetne za rad vojne uprave. Takav primjer su zakonodavna tijela, s obzirom da je ta funkcija prešla na vojnog zapovjednika. U

[341] Isto, 1, 8.
[342] Isto, 23, 31-32, 40-42.
[343] Isto, 1, 34-35.
[344] Isto, 11-12, 16-18, 40-42.
[345] *United States Army and Navy Manual of Civil Affairs Military Government*,1943., 6, 7.; Bowman, Alfred Connor, n. dj., 8.

pravilu se s dužnosti smjenjuju visoki politički državni dužnosnici. Za razliku od vođa organizacija ili političkih stranaka, službenici i zaposlenici lokalnih vlasti koji su bili obični članovi raznih organizacija ili političkih stranka uglavnom su ostajali na svojim dužnostima i radnim mjestima dok god su korektno obavljali svoje poslove. Njihov rad nadgledalo je osoblje vojne uprave za civilne poslove. Iz službe su otpuštani jedino u slučajevima kada su namjerno griješili u radu ili su se pokazali nepouzdanima. Na područjima u kojima su službenici pobjegli pred invazijom ili je njihov ostanak na dužnosti za njih bio riskantan, nesiguran ili neprikladan, vojne su vlasti obučavale lokalno stanovništvo koje je zadovoljilo tražene uvjete i postavljale ih na upražnjena mjesta. Izbjegavali su postavljati ljude iz redova političkih stranaka ili bivših političkih dužnosnika, koliko god oni bili naklonjeni vojnim vlastima, s obzirom da su takva imenovanja nužno imala političke implikacije. U slučaju da nisu imali drugih mogućnosti, te su funkcije preuzimali službenici vojne uprave. Politički dužnosnici ili političke organizacije nisu se smjeli miješati u rad niti utjecati na rad vojne uprave. Sukladno tome vojna uprava nije se smjela obvezati ili pregovarati s lokalnim političkim organizacijama ili pojedincima, osim ako za to nije imala dopuštenje viših instanci vlasti.[346]

4.1. Vojna uprava u Zoni A Julijske krajine

Vojna uprava Zone A Julijske krajine, sa sjedištem u Trstu obuhvaćala je područje Julijske krajine zapadno od demarkacijske crte uključujući i Pulu s užom okolicom. U zoni A tako su se našli gradovi Trst (sa širom okolicom), Gorica (Gorizia), Tržič (Monfalcone) i Pula (s užom okolicom). Takvom su podjelom zapadni saveznici dobili traženi komunikacijski pravac prema Austriji.[347] Najveći i ekonomski najznačajniji grad obiju zona bio je Trst u kojemu je živjelo nešto više od 70 % stanovništva Zone A.[348]

Feldmaršal Harold Alexander je kao vrhovni zapovjednik savezničkih snaga na Mediteranu 13. lipnja 1945. Proglasom br. 1, na području Zone A Julijske krajine uveo SVU. Proglas je u cijelosti objavljen u Službenom listu Savezničke vojne uprave br. 1 (*The Allied Military Government Gazette*). Time je institucionalizirana saveznička vlast na tom području što je uvelike pomoglo u održavanju reda i mira, posebice u sprječavanju demonstracija

[346] *United States Army and Navy Manual of Civil Affairs Military Government*,1943., 9-10, 12-13, 27, 47.; Bowman, Alfred Connor, n. dj., 25, 54-55.
[347] Bowman, Alfred Connor, n. dj., 41-42.; Krizman, Mate, n. dj., 371.; Sluga, Glenda, n. dj., 112.
[348] Bowman, Alfred Connor, n. dj., 40.

lokalnog stanovništva. Vrhovni zapovjednik vojne uprave (*Allied Military Governor*) u Zoni A bio je feldmaršal Alexander, koji se na tom položaju zadržao sve do travnja 1946. kada je preuzeo dužnost 17. guvernera Kanade. Nakon njega na mjestu vrhovnog zapovjednika vojne uprave izmijenilo se nekoliko visokih savezničkih zapovjednika među kojima i američki general-pukovnik (Lieutenant-General) Matthew Bunker Ridgway te general-pukovnik John Clifford Hodges Lee.[349] Hijerarhijski odmah ispod Alexandera bio je zapovjednik 13. britanskog korpusa, tada general-pukovnik Allan Francis Harding, poznat kao John Harding koji je bio zadužen za vojna pitanja.[350] Upravljanje SVU-om Alexander, ali i njegovi nasljednici prepustili su višim časnicima za civilne poslove pri vojnoj upravi (*Senior Civil Affairs Officer*).

U razdoblju od 12. lipnja do 4. rujna 1945. tu je dužnost obnašao pukovnik (Lieutenant-Colonel) Nelson Wicks Monfort. Zamijenio ga je brigadir američke vojske Alfred C. Bowman koji je obavljao dužnost sve do srpnja 1947. kada je na njegovo mjesto postavljen general-bojnik Terence Sydney Airey. Bowman se pokazao vrlo sposobnim zapovjednikom, pa je od svojih nadređenih dobio gotovo neograničenu slobodu samostalnog odlučivanja, zbog čega ga je general William D. Morgan u šali prozvao „kralj Bowman I. Tršćanski“ (*King Bowman I of Trieste*).[351] Američki časnici na vodećim dužnostima za civilne poslove u sklopu vojne uprave u pravilu su bili „civili u odorama“, a ne profesionalni vojnici za razliku od drugih dužnosnika ostalih savezničkih vojski. Primjerice, Bowman je bio odvjetnik u Detroitu i Los Angelesu, brigadir Robert Marshall (vojni zapovjednik Pijemonta) bio je poslovni čovjek u New Yorku, a brigadir Charles Poletti (vojni zapovjednik Lombardije) odvjetnik i bivši guverner savezne države New York. Časnici za sigurnost uglavnom su prije mobilizacije obnašali policijske dužnosti. Razlog za postavljanje civilnih kadrova u sam vrh hijerarhije vojne uprave praktične je naravi s obzirom da se radilo o stručnjacima iz raznih područja od prava i ekonomije do javnih službi. Kao takvi, svojim su iskustvom i znanjem mogli vrlo brzo i učinkovito obnoviti i uspostaviti održivu ekonomiju te održavati red na okupiranom području. Prije postavljanja na određene dužnosti pohađali su školu za vođenje vojne uprave (*School of Military Govrenment*) u Charlottevilleu (Virginia, SAD).[352] Jedna od važnih specifičnosti Savezničke vojne uprave u Italiji, pa tako i u Zoni A, bila je ta što su Amerikanci i Britanci otpočetka zajednički (integrirano) upravljali okupiranim područjem, za razliku od

[349] Bowman, Alfred Connor, n. dj., 48-49, 75-77.; Milkić, Miljan, n. dj., 164.; *The Allied Military Government Gazette*, br. 1 (15. rujna 1945.), 3-6.
[350] Bowman, Alfred Connor, n. dj., 77., usporedi s: Sluga, Glenda, n. dj., 113.
[351] Bowman, Alfred Connor, n. dj., 42, 66, 76.; Milkić, Miljan, n. dj., 164.; Sluga, Glenda, n. dj., 113.
[352] Bowman, Alfred Connor, n. dj., 9, 11, 64, 67-68, 84.; *United States Army and Navy Manual of Civil Affairs Military Government*, 1943., 38.

vojnih uprava u Austriji i Njemačkoj gdje su savezničke vojske isprva zasebno upravljale dodijeljenim područjima (zonama). U Italiji su američki zapovjednici nerijetko imali britanske zamjenike i obrnuto. Ukoliko je u pojedinim gradovima situacija iziskivala dva zapovjednika, jedan bi svakako bio Amerikanac, a drugi Britanac, Kanađanin, Palestinac, Južnoafrikanac ili (rjeđe) Francuz. Jednako tako vojne jedinice pod njihovim zapovjedništvom nerijetko su bile sastavljene od pripadnika američke i britanske vojske.[353]

Nakon potpisivanja Devinskog sporazuma, Glavni je štab savezničkih snaga 26. srpnja 1945. pojasnio strukturu i karakter Savezničke vojne uprave usklađujući njezin rad s odredbama Devinskog i Beogradskog sporazuma, međunarodnog prava i Priručnika o uspostavi savezničkih vojnih uprava.[354]

Što se strukture uprave tiče, određeno je da će administracija vojne uprave biti integrirana, angloamerička, te da će slijediti obrazac rada kakav su primjenjivali u ostatku Italije. Bilo je predviđeno da će lokalne vlasti biti uspostavljene prema zatečenom, talijanskom obrascu i da će u njezinu radu sudjelovati osobe poput postojeće jugoslavenske civilne administracije (misli se na ljudstvo, ne na institucije) dok god budu zadovoljavajuće obavljali posao.[355] Određeno je da će privremena granica dviju zona (Morganova crta), osim u izvanrednim slučajevima, biti otvorena za slobodno kretanje ljudi i roba. SVU je iskoristila svoje međunarodno pravo i uvela vlastitu okupacijsku valutu. U Zoni A su tako jedina važeća platežna sredstva bile talijanske lire (Lire Metropolitane) i okupacijske AMG VG lire (*Allied Military Government – Venezia Giulia lire*).[356] U odnosu na valute drugih država, tečaj metro lire bio je sljedeći: papirnata engleska funta iznosila je 850-900 lira, američki dolar 320-350 lira, švicarski franak 130-135 lira, zlatni Napoleon 6200-6300 lira. Jugoslavenski dinar nije bio notiran na tršćanskoj burzi.[357]

Na snagu su vraćeni zakoni koji su u Italiji bili na snazi do 8. rujna 1943., pročišćeni od fašističkih restriktivnih elemenata te su poništene njemačke i jugoslavenske okupacijske odredbe. Jednako tako bila je zabranjena fašistička stranka. Jugoslavenski „narodni sudovi" na kojima se sudilo fašistima, nacistima i kolaboracionistima u kratkom razdoblju

[353] National Archives Kew, London, CAB (1863-2020), CAB 195 – Cabinet Secretary's Notebooks (1942-1965), CAB 195/3/50 (7. kolovoza 1945.).
[354] Bowman, Alfred Connor, n. dj., 41-42, 61.
[355] Proclamation No. 1, u: *The Allied Military Government Gazette,* br. 1 (15. rujna 1945.), 3.
[356] AMG lire tiskane su apoenima od 1, 2, 5, 10, 50, 100 i 1000 lira. Perkov, Alida, „Uvođenje jugo lire u Istri nakon Drugog svjetskog rata", u: *Pazinski memorijal*, knjiga 26-27, Pazin, Katedra čakavskog sabora, 2009., 411. Proglas br. 2 (Proclamation No. 2) u: *The Allied Military Goverment of Venezia Giulia Gazette*, br. 1 (15. rujna 1945.), 8.; Sluga, Glenda, n. dj., 113.
[357] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat o privrednim prilikama Zone A i o privrednom zastupstvu Istarskog trgovačkog d. d. i UJVOD-a u Trstu (16. studenoga 1945.), kut. 367.

jugoslavenske okupacije, ukinuti su, a osuđene osobe ostale su u pritvoru do okončanja istrage.[358] Što se tiče deportacija, SVU se u to nije smjela miješati. Mogli su samo prikupiti podatke o nestalim osobama i proslijediti ih nadležnim tijelima koja su diplomatskim putem mogla od Jugoslavije tražiti da ih vrate u Italiju. Na popisu nestalih osoba s područja Julijske krajine bilo je oko 3000 imena. Mnogi od njih s vremenom su se sami vratili, a neki su do 1947. pušteni iz jugoslavenskog zarobljeništva. Ipak, većina na tom popisu bili su oni koji su pobjegli i pritajili se pred nadiranjem JA bojeći se odmazde te su se počeli vraćati kada je prošla opasnost.[359]

Uspostavom vojne uprave u Zoni A, već sljedeći dan, 13. lipnja 1945., ukinuta je Narodna straža koja je imala ulogu policije. Ukinuta je i stoga što se uopće nije bavila policijskim poslom prevencije kriminala, uhićenjem kriminalaca te održavanjem reda i mira, nego isključivo potragom za fašistima, njihovim suradnicima i političkim neistomišljenicima.[360]

Policijsku djelatnost u Zoni A obavljala je vojna policija potpomognuta novoosnovanom civilnom policijom u koju su nakon kratke obuke ulazili civili svih političkih svjetonazora. Pripadnici nekadašnje Narodne straže također su se mogli pridružiti policiji. Podaci o tome koliko ih se pridružilo ne postoje, ali prema Bowmanovim navodima može se pretpostaviti da ih se nije puno priključilo.[361]

Zona A bila je podijeljena na tri administrativne cjeline, na područja (*Areas*) Trsta i Gorice te općinu (*Commune*) Pula, kojima su upravljali zapovjednici područja (*Area Commissioners*) u suradnji s višim časnikom za civilne poslove.[362] Uvidom u Službeni list SVU za razdoblje 1945. –1947., može se primijetiti kako su zapovjednici područja bili časnici savezničkih vojski koji su se na toj dužnosti zadržavali otprilike jedan do dva mjeseca. Predstavnici lokalne uprave u okruzima bili su predsjednik okruga (*Area President*) i okružno vijeće (*Area Council*). Predsjednika je postavljala i smjenjivala SVU kojoj je on bio direktno odgovoran za rad lokalne uprave i kojoj je na odobrenje morao slati sve naredbe i dekrete. Njegove dužnosti i ovlasti bile su u rangu pokrajinskog upravitelja (*Prefect of a Province*)

---

[358] Proclamation No. 6, Dissolution of Fascist organizations and repeal of Laws, u: *The Allied Military Government Gazette*, br. 1 (15. rujna 1945.), 19-20.; General order No. 3, Repeal of Anti-Jewish Laws, u: *The Allied Military Goverment Gazette*, br. 1 (15. rujna 1945.), 25-27.; General Order No. 7, Epuration of Fascist Officials and Employees, u: *The Allied Military Government Gazette*, br. 1 (15. rujna 1945.), 33-37.

[359] Bowman, Alfred Connor, n. dj., 54-57.; „Na osnovu općeg proglasa maršala Alexandera ukidaju se Narodni sudovi i obnavljaju fašistički zakoni i ustanove“, u: *GI*, br. 59, 7. srpnja 1945.

[360] Bowman, Alfred Connor, n. dj., 61-65.; „Iz Pule se povukle posljednje naše jedinice“, u: *GI*, br. 54, 26. lipnja 1945.

[361] Bowman, Alfred Connor, n. dj., 62.

[362] Bowman, Alfred Connor, n. dj., 77.; Sluga, Glenda, n. dj., 113.

Okružna vijeća sastojala su se od predsjednika vijeća i članova, koje je postavljala i smjenjivala SVU. Vijeće tršćanskog okruga imalo je 17, a goričkog 14 članova. SVU je članove vijeća, kao i predsjednika birala iz redova istaknutijih građana koji su trebali zastupati interese svih nacionalnih, političkih i ekonomskih skupina u okrugu. Okružno vijeće bilo je savjetodavno tijelo oblasnom predsjedniku i kao takvo moglo je davati mišljenja i savjete o radu lokalne uprave. Sastajalo se najmanje jednom tjedno, ali i na saziv predsjednika okruga, uz odobrenje SVU-a. Općine su, kao i okruzi, imale svoje lokalne predstavnike uprave kojima je formalno upravljao predsjednik općine (*Communal President*) uz pomoć općinskog vijeća (*Communal Council*). Predsjednici općina imali su ovlasti i dužnosti u rangu gradonačelnika, a djelovali su pod nadzorom i kontrolom predsjednika okruga. Iznimku je činio predsjednik općine Pula koji je imao ovlasti i dužnosti predsjednika okruga. Općinska vijeća, uključujući i pulsko vijeće, sastojala su se od predsjednika i članova koje je postavljala SVU na istom principu kao i članove okružnih vijeća. Općine s više od 250.000 stanovnika imale su 12 članova vijeća, 8 članova imale su općine s više od 30.000 stanovnika, a 4 člana imale su općine s manje od 30.000 stanovnika. Njihove ovlasti i dužnosti bile su jednake onima koje je imalo okružno vijeće. Okružni zapovjednici mogli su prema potrebi iz dvije ili više općina formirati Okružni odbor (*District Committee*), kao savjetodavno tijelo. Predsjednika i članove izabiralo se prema istom principu kao što su birani članovi i predsjednici općinskih i okružnih vijeća. Vlast svih ovih tijela bila je bitno ograničena, rad nadziran, a politička moć samo formalna.[363]

U kolovozu 1945., Glavnom odredbom (*General Order*) br. 11 ukinute su sve administrativne, zakonodavne, izvršne i druge ovlasti svim odborima, vijećima i organizacijama osim onih koje im je ovom odredbom dala SVU. Time su NO-i[364] stavljeni izvan funkcije, ali nisu ukinuti kao što to navode neki izvori. Predstavnicima NO-a ponuđeno je da sudjeluju u radu novoosnovanih vijeća, što su oni odbili. Uklanjanjem NO-a iz sustava vlasti, SVU je eliminirala paralelnu komunističku vlast i tako postala jedini organ vlasti u Zoni A, što je i objavljeno u članku 11 iste naredbe.[365] Sve naredbe, proglasi i drugi akti

[363] Sluga, Glenda, n. dj., 114.; General Order No. 11, u: *The Allied Military Goverment Gazette*, br. 1 (15. rujna 1945.), 45-48.

[364] Na 4. zasjedanju ZAVNOH-a, 25. srpnja 1945. u Zagrebu, donesen je Zakon o promjeni naziva Narodno-oslobodilačkih odbora koji je stupio na snagu 10. kolovoza 1945. Time su „Narodnooslobodilački odbori" preimenovani u „Narodni odbori". Zakon o promjeni naziva Narodno-oslobodilačkih odbora, u: *Narodne Novine* (NN), *Službeni list Federalne Hrvatske* (SL FH), br. 3 (10. kolovoza 1945.).

[365] Milkić, Miljan, n. dj., 167.; Sluga, Glenda, n. dj., 114.; General Order No. 11, u: *The Allied Military Goverment Gazette*, br. 1 (15. rujna 1945.), 48.; usporedi s: Krizman, Mate, n. dj., 377.

objavljivani su u Službenom listu savezničke vojne uprave na engleskom, talijanskom i slovenskom jeziku.[366]

Dopuštanje formalnog rada tijelima lokalne uprave, ograničenih i simboličnih ovlasti još je jedna specifičnost SVU-a u Italiji koja se zasnivala na ideji „savezništva“ nakon kapitulacije fašističke Italije („neratobornost Italije prema Saveznicima“) i savezničkoj politici što brže reintegracije okupiranog područja Italiji. Time je trebala biti spriječena upravna i administrativna praznina nakon prestanka postojanja vojne uprave.[367]

4.2. Vojna uprava u Zoni B Julijske krajine i civilni sustav vlasti

Razdoblje postojanja vojne uprave na području Istre i Slovenskog primorja ključno je u procesu teritorijalne integracije tog prostora u Jugoslaviju, odnosno u procesu nacionalne integracije stanovništva Zone B u sastav NRH i NR Slovenije (NRS). Vojna uprava u Zoni B uvedena je Titovom Naredbom (br. 218.) o uspostavi Vojne uprave u Istri, gradu Rijeci i Slovenskom primorju, 23. lipnja 1945. godine. Službeni naziv vojne uprave u Zoni B bio je „Vojna uprava Jugoslavenske armije za Julijsku krajinu, Istru, Rijeku i Slovensko primorje“ (skraćeno VUJA). Zapovjednik vojne uprave u Zoni B bio je general-lajtnant (general-potpukovnik) Peko Dapčević, zapovjednik Četvrte JA.[368] Njegov zamjenik bio je pukovnik, a kasnije general-bojnik Većeslav Veco Holjevac koji je umjesto njega obnašao dužnost zapovjednika VUJA-e, ali je do kraja postojanja vojne uprave naslovljavan kao zamjenik zapovjednika, što je vidljivo iz naredbi koje je donosio i potpisivao. Sjedište Vojne uprave Zone B bilo je u Opatiji, a svoju je vlast provodila preko svojih odjela i komisija, koji su nadzirali rad organa civilnih vlasti.[369] Svojom prisutnosti u Zoni B, VUJA je osiguravala vojnu prisutnost i nadzirala provedbu Beogradskog i Devinskog sporazuma, te nadzirala rad civilnih vlasti baveći se pitanjima od zajedničkog interesa za stanovništvo obiju zona. Njezina zadaća bio je i nadzor rada carine, tj. demarkacijske crte te nadzor trgovine i prometa prema Zoni A i Jugoslaviji. Jednako tako bavila se i financijskim pitanjima i zaštitom jugoslavenskih

[366] Proclamation No. 7, u: *The Allied Military Goverment Gazette*, br. 1 (15. rujna 1945.), 20-21.
[367] Bowman, Alfred Connor, n. dj., 10, 54-55.; Sluga, Glenda, n. dj., 112.
[368] Naredba Vrhovnog komandanta Jugoslavenske armije o uspostavi vojne uprave u Istri, gradu Rijeci i Slovenskom Primorju, u: GI, br. 54 (26. lipnja 1945.).; Vojni arhiv Srbije, VU1, 1945-1953, Izvještaj o radu Vojne uprave J.A. Jugoslavenske zone STT (19. ožujka 1948.), fasc. 2, kut. 1342.; Milkić, Miljan, n. dj., 159.; Tenca Montini, Federico, *...Trst ne damo"! Jugoslavija i tršćansko pitanje 1945. – 1954.*, Zagreb, Srednja Europa, 2021., 22-23.
[369] Dukovski, Darko, *Rati i mir istarski*, 171.; Moscarda Oblak, Orietta, n. dj., 92.; Vojni arhiv Srbije, VU1, 1945-1953, Izvještaj o radu Vojne uprave J.A. Jugoslavenske zone STT (19. ožujka 1948.), fasc. 2, kut. 1342.

interesa.[370] Najviše sudsko tijelo preko kojega je VUJA u Zoni B provodila svoju sudbenu vlast bio je Sud VUJA za Julijsku krajinu, Istru, Rijeku i Slovensko primorje, sa sjedištem u Opatiji. Reformom sudstva u Zoni B, njegovu je ulogu 16. veljače 1946., preuzeo Vojni sud IV. Armije sa sjedištem u Rijeci.[371] Civilnim vlastima VUJA je prepustila nadzor nad industrijskim i trgovinskim sektorom, ali je zadržala pravo imenovanja svojih nadzornih organa u tvrtkama od vojnog značaja. Jednako tako civilne su vlasti bile zadužene za rješavanje pitanja od lokalnog značaja. Jedan od razloga zbog čega je VUJA prepustila civilnim vlastima da samostalno vode obnovu gospodarstva je priprema za osamostaljenje jednom kada Istra pripadne Jugoslaviji i kada se vojska povuče.[372] Drugi je razlog što JA kao dio „okupacione savezničke vojske na području Istre", tj. „mandatar savezničke vojske" svojim odluka i vodstvom nije smjela prejudicirati odluke mirovne konferencije.[373]

Svaki kotar i grad, ovisno o administrativnom ustroju, imao je vojnu postaju (komanda mjesta), koja je brinula o sigurnosti velikih i strateški važnih industrijskih postrojenja, značajnih objekata, elektrana, vodovoda, plinara itd.[374]

Kao najviše zakonodavno, izvršno i sudsko tijelo u Zoni B, VUJA je svoju vlast dijelila je s podčinjenim joj civilnim vlastima u obliku narodnih odbora.[375] Odnos civilnih i vojnih vlasti definiran je Naredbom o uspostavi VUJA-e u kojoj između ostaloga stoji: „Mjesne gradjanske vlasti – Narodnooslobodilački odbori ostaju u svojoj punoj važnosti i nadalje vršeći funkcije u tijesnoj saradnji sa Vojnom upravom."[376] Iako su dijelili vlast i većinu odluka donosili zajednički VUJA je i dalje imala pravo kontrole nad civilnim vlastima. To je Holjevac i napomenuo na sastanku s predstavnicima ONOI-a i PNO-a u kolovozu 1945., kada je naveo kako će „Vojna Uprava raditi sve u saglasnosti sa Narodnom vlasti, ali ona ima i pravo kontrole nad narodnom vlasti".[377]

[370] Milkić, Miljan, n. dj., 159.; Moscarda Oblak, Orietta, n. dj., 92-95.; Rogoznica, Deborah n. dj., 104.
[371] Moscarda Oblak, Orietta, n. dj., 103-104.
[372] Milkić, Miljan, n. dj., 159.; Moscarda Oblak, Orietta, n. dj., 92-95.; Rogoznica, Deborah n. dj., 104.; Vojni arhiv Srbije, VU1, 1945-1953, Izvještaj o radu Vojne uprave J.A. Jugoslavenske zone STT (19. ožujka 1948.), fasc. 2, dok. 1, kut. 1342.; Vojni arhiv Srbije, VU1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), fasc. 1, dok. 13, kut. 1368.
[373] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat o boravku u Opatiji o predmetu hotelijerstva u hotelskom području Opatija-Lovran, kut. 337.
[374] DAPA, HR-DAPA-385, Kotarski komitet saveza komunista Hrvatske Buzet, 1945-1955, 1.1.1 Zapisnik KKKPH Kras, 1945., Sastanak KKKPH Kras (14. lippnja 1945.), kut. 1.; Rogoznica, Deborah, n. dj., 120.
[375] Rogoznica, Deborah, n. dj., 33.; Sluga, Glenda, n. dj., 114.
[376] Naredba Vrhovnog komandanta Jugoslavenske armije o uspostavi vojne uprave u Istri, gradu Rijeci i Slovenskom Primorju, u: GI, br. 54 (26. lipnja 1945.).; usporedi s: Vojni arhiv Srbije, VU1, 1945-1953, Izvještaj o radu Vojne uprave J.A. Jugoslavenske zone STT (19. ožujka 1948.), fasc. 2, kut. 1342.
[377] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici odjela trgovine i opskrbe (1945), Izvještaj sa sastanka sa drugovima iz Pokrajinskog N. O.-a Slovenskog primorja (9. kolovoza 1945.), kut. 337.

Civilni sustav vlasti u Zoni B bio je podijeljen na tri samostalne administrativne cjeline: Istru, Slovensko primorje i grad Rijeku. Najviše tijelo civilne vlasti sa zakonodavnim, izvršnim i sudskim ovlastima u hrvatskom dijelu Istre bio je ONOI, u Slovenskom primorju PNO, a u Rijeci GNOR. Njima su podređeni bili kotarski, gradski i mjesni narodni odbori s izvršnim i sudskim ovlastima.[378] Hijerarhijski ustroj narodnih odbora (NO) bio je usklađen s jugoslavenskim zakonima o narodnim odborima. U skladu s time vršene su i organizacijske izmjene, primjerice kada su seoski NO-i ukinuti i zamijenjeni mjesnim NO-ima.[379] Jedna od važnijih zadaća VUJA-e bila je usklađivanje njihova rada. Za razliku od organa lokalne uprave u Zoni A, Oblasni NO-i i GNOR u Zoni B uglavnom su djelovali samostalno, ali su o svojem radu morali obavještavati Vojnu upravu JA.[380] U skladu s time postajale su tri vrste odluka koje donosi ONOI: odluke koje donosi samostalno, odluke koje donosi u suglasnosti s VUJA-om i odluke koje VUJA donosi samostalno, najčešće u obliku naredbi, prema ONOI. Učvršćivanjem vlasti NO-a omogućeno je lakše i neometano provođenje vojne uprave, ali i lakše protezanje jugoslavenskog zakonodavstva na Zonu B.[381]

Do 12. lipnja 1945. sjedište ONOI-a bilo je u Puli, a od tada pa do raspuštanja, 4. listopada 1947., u Podlabinu (Labin). Neki izvori navode da je ONOI raspušten 31. studenog 1947.[382] Do 4. srpnja 1945. predsjednik ONOI-a bio je Uroš Jakša kojega je zamijenio dotadašnji tajnik Antun Cerovac. Smjenu je potaknuo sam Jakša, koji je smatrao kako je s obzirom na političku situaciju potrebno da predsjednik ONOI-a bude Istranin.[383] Cerovca je nakon izbora održanih 25. studenoga 1945. na mjestu predsjednika ONOI-a naslijedio Edo Drndić, a njega je pak 10. svibnja 1947. zamijenio Josip Šestan.[384] Svoj puni legitimitet, kao institucije vlasti, NO-i su dobili nakon izbora održanih 25. studenoga 1945.[385]

---

[378] Rogoznica, Deborah, n. dj., 104, 126-127.; Sluga, Glenda, n. dj., 114.; Tenca Montini, Federico, n. dj., 22-23.; Žužić, Patricija, n. dj., 191.

[379] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici izvršnog odbora (1945), Zapisnik sa sjednice Izvršnog odbora sa tajnicima i predsjednicima Kotarskih i Gradskih NOO-a (20. srpnja 1945.), kut. 1.; usporedi s: Bartulović, Željko, Leka, Monika, „Upravna povijest kotara Senj 1946.-1948.“, u: *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu*, svezak 41, br. 1, Senj, Gradski muzej Senj i Senjsko muzejsko društvo, 2014., 383.

[380] Moscarda Oblak, Orietta, n. dj., 91-92, 94.;

[381] Žužić, Patricija, n. dj., 191.

[382] Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 175.; Odluka o raspuštanju Oblasnog narodnog odbora za Istru u: *Službeni list Oblasnog Narodnog Odbora za Istru i Gradskog Narodnog Odbora za Rijeku* (*SL ONOI i GNOR*), god. 2., br. 20-21 (1. studenog 1947.).; usporedi s: Trogrlić, Stipan, *Represija jugoslavenskog komunističkog režima*, 22.

[383] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici izvršnog odbora (1945), Zapisnik Izvršnog odbora ONOI (4. srpnja 1945.), kut. 1.

[384] Edo Drndić službeno je naslijedio Cerovca početkom prosinca 1945. na sjednici održanoj 8. prosinca 1945. Promjene predsjednika ONOI-a mogu se pratiti i kroz Službeni list, s obzirom da su predsjednici potpisivali sve pravne akte koje je donosio ONOI. DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1944), Zapisnik prve Oblasne narodne skupštine za Istru (8. prosinca 1945.), kut. 1.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1947), Zapisnik šeste izvanredne sjednice

Do lipnja 1945. na području ONOI-a djelovalo je šesnaest kotarskih narodnih odbora (KNO) (sedamnaest pribroji li se kotar Pulu) i četiri gradska narodna odbora (GNO), ustrojenih u vrijeme rata.[386] Po završetku rata, iz ekonomskih razloga javila se potreba za administrativnim preustrojem Istre, tj. smanjenjem broja kotara. Smanjenjem administrativnog aparata trebalo je rasteretiti stanovništvo od dodatnih davanja, ali i olakšati provedbu obnove.[387] Manji kotari pridruženi su većima pa je tako kotar Umag priključen je kotaru Buje, kotar Tinjan podijeljen je između kotara Kanfanar, Poreč i Pazin. Jednako tako kotar Rovinj je ugašen, a njegovi dijelovi pripojeni su GNO Rovinj, kotaru Kanfanar i kotaru Vodnjan kojemu je pripao gradić Bale. Kotar Čepić podijeljen je između kotara Labin i Pazin.[388] Kotar Kras priključen je kotaru Buzet pod zajedničkim nazivom KNO Buzet-Kras. Područje kotara Pula koje nije postalo dijelom Zone A, priključeno je kotaru Vodnjan do konačnoga rješenja pitanja statusa Pule.[389] Nakon administrativnog preustroja, od srpnja 1945. na području ONOI-a postojalo i djelovalo deset KNO-a i to: Buje (do veljače 1947.), Buzet-Kras, Cres, Labin, Lošinj, Motovun (do 1947.), Opatija, Pazin, Poreč, Vodnjan i Žminj-Kanfanar (ukinut u kolovozu 1946.).[390] Unutar KNO-a djelovali su općinski, gradski i mjesni NO-i te kotarski komiteti komunističke partije Hrvatske.[391] Najvažnije zadaće poslijeratnih NO-a kao upravnih tijela bile su priprema za priključenje Istre Jugoslaviji i svekolika skrb za stanovništvo uz normalizaciju životne svakodnevnice.[392] Već 8. lipnja 1945. ONOI je donio odluku kojom su izvan snage stavljeni svi pravni propisi izdani u vrijeme njemačke okupacije,

Oblasne narodne skupštine (10. svibnja 1947.), kut. 1.; Moscarda Oblak, Orietta, n. dj., 253-254.; SL ONOI i GNOR, god. 1., br. 1 (1. ožujka 1946.), 7.

[385] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1945), Zapisnik prve Oblasne narodne skupštine (9. prosinca 1945.), kut. 1.; Moscarda Oblak, Orietta, n. dj., 241, 248.

[386] Kotari: Buje, Buzet, Cres, Čepić, Kras sa sjedištem u Lupoglavu, Labin, Lošinj, Motovun, Pazin, Poreč, Rovinj, Tinjan, Umag, Vodnjan i Žminj i Opatija. DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po datumu (1945), Administrativna podjela Oblasnog narodnooslobodilačkog odbora za Istru (19. lipnja 1945.), dok. 1922/45, kut. 46., usporedi s: DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju, Ukupna površina Istre: zemlje po katastarskim općinama i kotarima prema stanju od konca lipnja 1945. (23. siječnja 1947.), kut. 610.

[387] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici izvršnog odbora (1945), Zapisnik sa sjednice Izvršnog odbora sa tajnicima i predsjednicima Kotarskih i Gradskih NOO-a (20. srpnja 1945.), kut. 1.

[388] DAPA, HR-DAPA-397, OOJNOFZAI, 1944-1947, Zapisnici sjednica izvršnog odbora i konferencija plenuma (1945-1946), Zapisnici izvršnog odbora JNOF (STAU) za Istru (1945-1946), Zapisnik druge redovne sjednice izvršnog odbora Oblasnog JNOF-a za Istru (2. srpnja 1945.), kut. 1.; usporedi s: DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici izvršnog odbora (1945), Zapisnik sa sjednice Izvršnog odbora sa tajnicima i predsjednicima Kotarskih i Gradskih NOO-a (20. srpnja 1945.), kut. 1.

[389] Žužić, Patricija, n. dj., 197, 201.

[390] Žužić, Patricija, n. dj., 195-211.; usporedi s: Moscarda Oblak, Orietta, n. dj., 236, 238.

[391] Moscarda Oblak, Orietta, n. dj., 94, 223, 230.

[392] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Konferencija Odjela trgovine i opskrbe Kotarskih i Gradskih NO-a (18. svibnja 1946.), kut. 337.

kao i oni „anti-demokratski“ propisi doneseni u vrijeme Italije, prije 8. rujna 1943.[393] Ovom su odlukom jasno dali do znanja kako budućnost Istre nije uz Italiju. Protezanjem jugoslavenskog zakonodavstva i suspenzijom talijanskog, nove su vlasti jasno pokazale svoju orijentiranost i pripadnost Jugoslaviji. Narodne su vlasti od dolaska na vlast kao prioritet postavile borbu za priključenje Jugoslaviji, dok im je obnova gospodarstva bila sekundarne naravi.[394] Borba za priključenje Jugoslaviji prisutna je u gotovo svim segmentima javnog i političkog života Zone B što je posebno dolazilo do izražaja na polju razvoja i obnove gospodarstva. U tom segmentu bilo je važno gospodarsko povezivanje s Jugoslavijom, a istodobno napraviti odmak od Italije i talijanskog tržišta kako bi se ukazalo na povezanost i međuovisnost Zone B i Jugoslavije.[395]

Proces približavanja i konačnog priključenja Jugoslaviji nije bio toliko jednostavan kako se možda isprva čini. Julijska krajina, pa tako i Zona B još su uvijek bile dijelom talijanskog teritorija na kojemu se vrijedili talijanski zakoni, a nove vlasti nisu smjele donositi nove zakone. Pravilnik o zakonima i običajima rata na kopnu. (IV. Haaška konvencija iz 1907. godine) određuje da je okupator dužan poduzeti sve moguće mjere kako bi uspostavio i omogućio javni red i sigurnost, poštujući zakone koji su na snazi u zemlji osim u slučaju krajnje spriječenosti.[396] Tako su nove vlasti u Zoni B iskoristile poteškoće u izvršavanju administrativnih obveza preuzetih Beogradskim i Devinskim sporazumima za suspenziju talijanskih zakona i uvođenje svojih propisa i odredbi koji su se odnosili na sve segmente javnog i gospodarskog života.[397] Vojne i civilne vlasti na okupiranim teritorijima nisu smjele donositi zakone tako da su javni život regulirale su podzakonskim aktima. U Zoni B su podzakonski akti, osim za normalizaciju života stanovnika, trebali poslužiti za udaljavanje od talijanskog zakonodavstva i približavanje jugoslavenskom. Bio je to dio priprema za priključenje Jugoslaviji. Iako su time možda i prejudicirali konačnu odluku, usklađivanje s jugoslavenskim zakonodavstvom bilo je nužno kako bi razlike nakon priključenja bile što manje.[398] Sve važnije odluke, naredbe i rješenja vlasti Zone B mahom su preuzimale iz

[393] Vojni arhiv Srbije, VU1, 1945-1953, Izvještaj o radu Vojne uprave J.A. Jugoslavenske zone STT (19. ožujka 1948.), fasc. 2, kut. 1342.
[394] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Izvršnog odbora (dalje IO), Zapisnik sjednice IO (1. veljače 1946.), kut. 1.
[395] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici IO, Zapisnik sjednice IO (5. veljače 1946.), kut. 1.; Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Izvještaj o radu kontrolne komisije VUJA, fasc. 1, kut. 1368.; Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), kut. 1368.; usporedi s: DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Konferencija Odjela trgovine i opskrbe Kotarskih i Gradskih NO-a (18. svibnja 1946.), kut. 337.
[396] Knežević-Predić, Vesna, Avram, Saša, Ležaja, Željko (ur.), n. dj., 314.
[397] Milkić, Miljan, n. dj., 161.
[398] Roknić Bežanić, Andrea, n.dj., 19.; Žužić, Patricija, n. dj., 191-192.

jugoslavenskog zakonodavstva i prilagođavale ih prilikama u Zoni B. Prije svega pažnju su posvetili onim pravnim aktima koji su najviše mogli doprinijeti usklađivanju s Jugoslavijom ili onima koji su bili korisni za reguliranje javnog života i administracije općenito. Preuzeti akti prilagođavani su političkim prilikama s obzirom na međunarodni status okupacijske zone, ali i prilikama u Zoni B gdje su izdavani u obliku naredbi, odredbi i drugih pravnih akata. Proces prilagođavanja zakona iziskivao je određeno vrijeme, što je usporavalo rad upravnih tijela vlasti. Posljedica toga bila je nešto sporija obnova, a ujedno i teško ili nikakvo usklađivanje prilika između Zone B i Jugoslavije, posebno na polju gospodarstva.[399] U tom segmentu značajna je i Odluka o uređenju agrarnih odnosa i poništenju dražbi na području Oblasnog Narodnog odbora za Istru, koja je stupila na snagu 15. prosinca 1946.[400]

Primjena jugoslavenskog zakonodavstva na području hrvatske Istre počinje se provoditi tek od 1. veljače 1947., stupanjem na snagu Odluke o primjeni Zakona, Uputstva i Pravilnika važećim u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji, odnosno Narodnoj Republici Hrvatskoj na području Oblasnog Narodnog Odbora za Istru.[401] Do potpunog preuzimanja i primjene zakona i ostalih pravnih propisa važećih u FNRJ došlo je 1. lipnja 1947. stupanjem na snagu Odluke Oblasnog NO-a za Istru o obaveznoj primjeni zakona i ostalih općeobvezujućih pravnih propisa koji vrijede u FNRJ, odnosno NRH, na području Oblasti Istre. Ipak, ONOI je zadržao pravo da djelomično provodi ili uopće ne provoditi određene odredbe zakona i drugih općeobvezujućih pravnih propisa. Jednako tako mogao ih je zamijeniti drugim odredbama koje bi se na području Oblasti Istre primjenjivale do službenog priključenja Jugoslaviji.[402] Prihvaćanje zakona i drugih općih obvezatnih pravnih akata FNRJ i NRH na području ONOI-a izglasano je na izvanrednoj sjednici Oblasne narodne skupštine za Istru, 10. svibnja 1947.[403] Završna faza priprema za priključenje Jugoslaviji započela je početkom 1947. kada je sjeverozapadni dio Zone B koji je trebao pripasti Jugoslaviji uključen u planske komisije NRH i NRS. Odjeli koji su do tada funkcionirali unutar VUJA-e i Oblasnih NO-a priključeni su odgovarajućim ministarstvima NRH i NRS.[404]

[399] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1954-1953, Izvještaj o radu kontrolne komisije VUJA, fasc. 1, kut. 1368.
[400] Odluka o uredjenju agrarnih odnosa i poništenju dražbi na području Oblasnog Narodnog odbora za Istru, u: SL ONOI i GNOR, god. 1., br. 19 (1. prosinca 1946.), 363-364.
[401] Odluka o primjeni Zakona, Uputstava i Pravilnika važećim u FNRJ, odnosno u NRH na području Oblasnog Narodnog Odbora za Istru, u: SL ONOI i GNOR, god. 2., br. 3 (1. veljače 1947.), 25-26.
[402] Odluka Oblasnog Narodnog odbora za Istru o obaveznoj primjeni zakona i ostalih općeobvezujućih pravnih propisa, koji važe u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji, odnosno Narodnoj Republici Hrvatskoj, na području Oblasti Istre, u: SL ONOI i GNOR, god. 2., br. 10-11 (1. lipnja 1947.)
[403] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1947), Zapisnik šeste izvanredne sjednice Oblasne narodne skupštine (10. svibnja 1947.), kut. 1.
[404] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Historijat Industrijskog odseka Privrednog odelenja VUJA po obnovi (20. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.

Bila je to prekretnica u gospodarskom razvoju Istre. Umjesto da su iskoristili zamah koji je obnova gospodarstva dobila tijekom druge polovice 1946., civilne su se vlasti u potpunosti posvetile usklađivanju s hrvatskim i jugoslavenskim zakonodavstvom. Tijekom 1947., pa do kraja postojanja Zone B nisu se više bavile provođenjem predviđenih planova za gospodarsku obnovu s obzirom da su smatrale kako će se to dogoditi spontano po priključenju Jugoslaviji: „Sretni smo što ćemo skorim pri sajedinjenjem FNR Jugoslaviji, još brže ostvariti one reforme, koje su temelj boljeg i sretnijeg života.“[405]

Sve naredbe, uredbe, odredbe, rješenja, pravilnici, uputstva i ostali pravni akti koje su donosili VUJA, ONOI i GNOR u svrhu reguliranja javnog života i funkcioniranja vojne uprave općenito objavljivani su u *Službenom listu Oblasnog Narodnog Odbora za Istru i Gradskog Narodnog Odbora za Rijeku*, koji je počeo izlaziti 1. ožujka 1946.[406]

Zbog lakšeg upravljanja unutar ONOI-a i usklađivanja s NRH pri oblasnim, kotarskim i gradskim NO-ima formirani su odjeli za poljoprivredu, šumarstvo, građevinarstvo, industriju i obrt, financije, prosvjetu, zdravstvo, trgovinu i opskrbu, unutrašnje poslove kao i socijalni odjel. Iste odjele imala je i VUJA, s time da su njezini odjeli bili nadležni odjelima civilnih vlasti. Pri svakom okružnom NO-u trebala se formirati Kontrolna komisija koja je trebala nadzirati rad izvršnog odbora, njegovih organa i ustanova. U njezin djelokrug spadao je i nadzor rada lokalnih NO-a kao i njihovih organa i ustanova. Nadzirali su provođenje zakona, direktiva i odluka viših organa vlasti te upozoravali na nepravilnosti i njihove uzroke. U slučaju otkrivanja nepravilnosti predlagali su mjere za njihovo uklanjanje kako bi odjeli i ustanove bili što učinkovitiji, a ponekad su i kažnjavali počinitelje.[407]

Suradnja Vojne uprave i ONOI-a, unatoč povremenim nesporazumima, bila je zadovoljavajuća, ali su poteškoće u radu kao i nesuglasice bile prisutne tijekom cijelog perioda postojanja vojne uprave u Istri.[408] Već potkraj 1945. javila se potreba za postizanjem zajedničkog dogovora i strategije obnove gospodarstva. Kako bi ostvarile što bolju suradnju i međusobnu koordinaciju vojne i civilne vlasti su od 1946. nadalje održavale zajedničke

[405] DAPA, HR-DAPA-397, OOJNOFZAI, 1944-1947, Zapisnici sjednica izvršnog odbora i konferencija plenuma (1945-1946), Zapisnik izvanrednog zasjedanja Oblasne Narodne skupštine (25. studenoga 1946.), kut. 1.

[406] Pravilnik o izdavanju i uredjivanju „Službenog lista“ Oblasnog Narodnog Odbora za Istru i Gradskog Narodnog odbora Rijeka, u: SL ONOI i GNOR, god. 1., br. 1 (1. ožujka 1946.)

[407] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici izvršnog odbora (1945), Upute za organizaciju izvršnih odbora Kotarskih i Okružnih narodnih odbora, kut. 1.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici odjela trgovine i opskrbe (1945), Izvještaj sa sastanka sa drugovima iz Pokrajinskog N. O.-a Slovenskog primorja (9. kolovoza 1945.), kut. 337.; Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Izvještaj o radu kontrolne komisije VUJA, fasc.1, kut. 1368.

[408] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, dok. 187 (6. ožujka 1946.), Izvještaj o radu Kontrolne komisije VUJA za veljaču 1946., fasc. 1, kut. 1368.; Moscarda Oblak, Orietta, n. dj., 94-95; Roknić Bežanić, Andrea, n. dj., 15.

sastanke, uglavnom na razini odjela. Na tim se sastancima uglavnom razgovaralo o strategiji daljnjeg razvoja, ali i o greškama koje su se događale i ponavljale te na taj način kočile napredak i obnovu.[409] Dušan Diminić navodi kako se ponekad, posebno u prvim danima preuzimanja vlasti, stjecao dojam kako se preko vojne uprave ONOI-u nametala stroga primjena svih ekonomskih i društvenih mjera koje su provođene u Jugoslaviji.[410] Osim s vojnim vlastima, bilo je potrebno uspostaviti suradnju i s PNO-om i GNOR-om što do kraja 1945. nije učinjeno. Bio je to problem koji se povlačio gotovo do kraja postojanja Zone B.[411]

Najproblematičnija je bila suradnja ONOI-a s KNO-ima, prvenstveno zbog njihove samovolje i neshvaćanja ili zanemarivanja i nepoštivanja hijerarhijskog ustroja. U tom smislu vrijedno je spomenuti slučaj kada je jedan od odbornika KNO Labin na naputke i naredbe ONOI-a burno reagirao dobacivši kako „u Labinu postoji kotar i da samo kotar može odlučivati".[412] Jednako tako, pojedini MNO-i i KNO-i nisu provodili naredbe „donesene u općem interesu". Njihova samovolja posebno je ljutila više instance vlasti u slučaju kad se radilo opskrbi stanovništva.[413] Ipak, ONOI je poduzimao određene mjere da se takav odnos poboljša te da se isprave nepravilnosti u radu. Već u srpnju 1945. ONOI je sazvao sastanak s predsjednicima i tajnicima KNO-a i GNO-a. Jednako tako zbog boljeg povezivanja i uže suradnje s KNO-ima, redovito su sazivane mjesečne konferencije s kotarskim pročelnicima i referentima postojećih odjela.[414] Na jednom od tih sastanaka, početkom 1946., pročelnik Odjela trgovine i opskrbe[415] Antun Cerovac (do studenog 1945. predsjednik ONOI-a) naglasio je kako je za rješavanje problema nužna paralelna i vertikalna suradnja svih razina vlasti, tj. da kotar surađuje s kotarom, odjel s odjelom, a svi oni da surađuju s višim organima

[409] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat o privrednim prilikama Zone A i o privrednom zastupstvu Istarskog trgovačkog d. d. i UJVOD-a u Trstu (16. studenoga 1945.), kut. 367.
[410] Diminić, Dušan, n. dj., 253.
[411] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik konferencije svih pročelnika i referenata Gradskih i Kotarskih N.O.-a, odjela trgovine i opskrbe (11. siječnja 1946.), kut. 337.
[412] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici izvršnog odbora (1945), Zapisnik sjednice sa tajnicima i predsjednicima kotarskih i gradskih NOO-a (20. srpnja 1945.), kut. 1.
[413] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik sjednice održane u Inspektoratu Opskrbe teritorija Vojne Uprave J.A. (11. siječnja 1946.), kut. 393.
[414] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici odjela trgovine i opskrbe (1945), dok. (10. listopada 1945.), kut. 337.
[415] Antun Cerovac zadržao se na mjestu pročelnika oblasnog Odjela trgovine i opskrbe do 5. listopada 1946. kada ga je naslijedio Antun Krajcar. Krajcar je tu dužnost obnašao do 8. siječnja 1947., kada je na njegovo mjesto došao Mijo Pikunić koji se tu zadržao do 10. veljače 1947., a zamijenio ga je Ivan Bašanić. DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1946-1947), Zapisnik o primopredaji dužnosti bivšeg pročelnika Ante Cerovca novom pročelniku drugu Toniću Krajceru (5. listopada 1946.), dok. 13409/46, kut. 338.; DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1946-1947), Zapisnik o primopredaji dužnosti bivšeg pročelnika Krajcar Antuna novom pročelniku drugu Pikunić Miji (8. siječnja 1947), kut. 338.; DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1946-1947), Zapisnik o primopredaji dužnosti bivšeg pročelnika Pikunić Mije novom pročelniku Našanić Ivanu (10. veljače 1947.), kut. 338.

vlasti, a naposlijetku i s narodom.[416] Do kraja postojanja Zone B po tom pitanju ništa se nije značajnije promijenilo. Još u veljači 1947. iz ONOI-a su upozoravali kako je vrlo slaba ili gotovo nikakva suradnja između referenata pojedinih odjela KNO-a i ONOI-a, te između referenata gradskih i kotarskih NO-a. U sustavu vlasti bez konkretnih sankcija sve se zadržalo isključivo na upozorenjima i savjetima, pa se tako konstantno ponavljala fraza kako je potrebno da „bude sprovedena najuža suradnja između gradskih i kotarskih N.O.-a sa Oblasnim N.O.-om, da se izvršavaju direktive i odgovara na dopise".[417]

Izvještaji ONOI-a također otkrivaju da je suradnja KNO-a s nižim razinama i na nižim razinama vlasti bila još slabija i problematičnija. Često je dolazilo do nesporazuma ili kršenja odredaba, naredaba i drugih pravnih akata, neposluha i samovolje, što je rezultiralo velikim brojem sankcija prema odgovornim osobama. To potvrđuju izvještaji Kontrolne komisije, zapisnici sjednica ONOI-a, ali i sudske presude. Samovolja KNO-a najčešće je posljedica pogrešnog shvaćanja autonomnosti i samodostatnosti samoupravnih jedinica koje za svoj rad nikome nisu odgovorne.[418] Kotarski NO-i su ponekad samoinicijativno i samovoljno preuzimali dužnosti i obveze GNO-a i na taj način onemogućavali im rad. Takve slučajeve pravdali su nepovjerenjem prema članovima GNO-a. Jedan od uzroka lošeg odnosa KNO-a s višim i nižim instancama vlasti te sa samim stanovništvom je političko neiskustvo, netolerancija i birokratizacija sustava. Loš odnos, nesuradnja i nepovjerenje posebno su dolazili do izražaja u većim gradovima u kojima su članovi GNO-a bili Talijani, poput Labina, Poreča, Rovinja i Buzeta.[419]

Drugi veliki problem bila je glomaznost administrativnog aparata, posebice kotarskog, zbog čega se vlast birokratizirala i postala sama sebi svrhom te su potrebe stanovništva pale u drugi plan. Takav glomazni sustav bitno je usporavao, a ponekad i onemogućavao normalan rad. Do omasovljenja kotarskog administrativnog aparata došlo je dobrim dijelom zbog striktne primjene naredbi i uredbi ONOI-a i njegovih odjela. Primjerice, ONOI-a je nalagao da se oforme odsjeci isključivo ako je za zime postojala potreba, a KNO-i su unatoč tome

[416] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnik konferencije svih pročelnika i referenata Gradskih i Kotarskih N.O.-a, odjela trgovine i opskrbe (11. siječnja 1946.), kut. 337.
[417] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, zapisnici (1947), Zapisnik konferencije sa referentima industrije i obrta kotarskih i gradskih N.O.-a (2. veljače 1947.), kut. 398.
[418] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici izvršnog odbora (1945), Zapisnik sjednice sa tajnicima i predsjednicima kotarskih i gradskih NOO-a (20. srpnja 1945.), kut. 1.; DAPA, HR-DAPA-907, Okružni narodni sud za Istru (*Tribunale del popolo per l'Istria*), 1945/1949[1950], 2 kazneni odjel, 1945-1949, 2.1 Evidencije osuđenih osoba (1945-1949), 2.1.1 Evidencija osuđenih osoba (1945-1947), kut. 34.; Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, dok. 187 (6. ožujka 1946.), Izvještaj o radu Kontrolne komisije VUJA za veljaču 1946., fasc. 1, kut. 1368.
[419] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici izvršnog odbora (1945), Zapisnik sjednice sa tajnicima i predsjednicima kotarskih i gradskih NOO-a (20. srpnja 1945.), kut. 1.

osnivali suvišne odsjeke za kojima nije postojala nikakva potreba.[420] U srpnju 1945. pri ONOI-u je djelovalo čak 12 odjela s popratnim osobljem, tri komisije i jedno vijeće, koji su provodili obnovu društvenog, političkog i gospodarskog života Istre te nadzirali rad nižih organa vlasti.[421] S obzirom da je pri svakom GNO-u i KNO-u postojalo jednako toliko odjela sa svim svojim odsjecima, bio je potreban administrativni preustroj. Prijedlog je bio da se ustroji najviše osam odjela, na način da se pojedini, manje važni odjeli spoje sa srodnim odjelima, a jedan pročelnik uz pomoć referenata mogao je voditi dva do tri odjela. Broj kotarskih službenika sveden je na 20 – 30 ovisno o veličini kotara, a predloženo je da se osnuje središnji ured koji bi vodio pisarske poslove svih odjela. Seoske NO-e zamijenili su Mjesni narodni odbori (MNO), tako da sela koja su bila povezana više nisu imala zasebne NO-e nego samo jedan. Sela koja nisu bila povezana s drugim mjestima imala su svako svoj MNO. Takav primjer je Kras gdje su sela dovoljno velika, ali prilično udaljena jedna od drugih tako da je svako selo moglo imati svoj MNO.[422]

Uz nedostatak sirovina, glavni uzrok spore obnove gospodarstva bila je nestručnost kadrova koji su trebali voditi oporavak. Posljedica je to političke i društvene situacije uslijed koje su stručnjaci, mahom Talijani, zbog lošeg i diskriminirajućeg odnosa prema njima napuštali Istru. Na njihova mjesta nove su vlasti postavljale ljude uglavnom po ratnim zaslugama i članstvu u komunističkoj partiji, a ne prema kvalifikacijama. Doduše, među njima su stručnjaci bili rijetkost, a to potvrđuje niz izjava u zapisnicima ONOI-a.[423] Odlasku stručnjaka svjedoči i izvještaj britanske vojne obavještajne službe u Puli, koji navodi kako Zonu B napuštaju uglavnom svi stručni kadrovi „koji Beogradu jako nedostaju i koji su mu potrebni“, posebice doktori, odvjetnici i inženjeri.[424] Dušan Diminić, tajnik ONOI-a koji je po struci bio pravnik, jedan je od rijetkih odbornika koji su se protivili zapošljavanju podobnih umjesto stručnjaka. Znao je da borački kadrovi koji su uglavnom imali završenih samo nekoliko razreda osnovne škole, nisu bili sposobni samostalno voditi obnovu gospodarstva, ali ni druge poslove. Naglašavao je da su za obnovu istarskog gospodarstva potrebni

[420] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici izvršnog odbora (1945), Zapisnik sjednice sa tajnicima i predsjednicima kotarskih i gradskih NOO-a (20. srpnja 1945.), kut. 1.
[421] U sklopu ONOI-a djelovali su Financijski odjel, Poljoprivredni odjel, Odjel obrta, industrije i rudarstva, Odjel trgovine i opskrbe, Prosvjetni odjel, Prometni odjel, Odjel šumarstva i šumske industrije, Građevinski odjel, Zdravstveni odjel, Socijalni odjel, Odjel rada i Tajništvo. Uz njih djelovale su Planska komisija, Kontrolna komisija, Oblasna uprava narodnih dobara i Privredno vijeće za Istru, Rijeku i Slovensko primorje. Radaljac, Ljiljana, n. dj., 1-2.
[422] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici izvršnog odbora (1945), Zapisnik sjednice sa tajnicima i predsjednicima kotarskih i gradskih NOO-a (20. srpnja 1945.), kut. 1.
[423] Isto.
[424] National Archives Kew, London, War Office – Records created or inherited by the War Office, Armed Forces, Judge Advocate General, and related bodies, 204/11300, Venezia Giulia: evacuation from Pola, dok. 434901 (13. srpnja 1946.).

stručnjaci bez obzira jesu li sudjelovali u NOP-u ili su pak bili u službi talijanskih i njemačkih vlasti. Time je jasno dao do znanja kako je zapošljavanje stručnjaka važnije od nečijeg statusa u NOP-u ili nacionalne pripadnosti, odnosno kako je boljitak zemlje ispred statusa pojedinca. Svjestan činjenice da će stručnjaci otići ukoliko ih se bude ugnjetavalo i diskriminiralo, bio je stava da se prema njima mora bolje postupati, bolje ih platiti i omogućiti im bolje uvjete života. Smatrao je da bi vlast time opravdala svoj stav da su se borili za nešto novo, da nešto promjene te da nešto ostvare, prvenstveno na društvenom planu jednakosti. Izgovore poput onih da ljudi na vlasti ne znaju obavljati svoje dužnosti jer za to nisu bili školovani ili da je vlast još mlada smatrao je apsurdnima i upozoravao da stanovništvo to neće dugo trpjeti.[425]

Pročelnik Odjela trgovine i opskrbe Antun Cerovac[426] (do studenog 1945. predsjednik ONOI-a), kao i Diminić, upozoravao je da službenici moraju biti dorasli poslu kojega obavljaju, te da treba maknuti one koji se u posao ne razumiju. Uz nestručnost, najveći problem bila je i neorganiziranost posla. Zbog toga su često zaposlenici pojedinih odjela radili sve poslove unutar odjela, umjesto da su se bavili isključivo poslom koji im je bio određen.[427] Posljedica nestručnosti bilo je povećanje broja službenika, a samim time i dodatno financijsko opterećenje budžeta. Zbog lakšeg usklađivanja poslova unutar odjela formirani su odsjeci i pododsjeci, što je u stvarnosti rezultiralo širenjem administracije i birokratizacijom. Zapošljavanjem većeg broja namještenika vlasti su u stvari htjele nadoknaditi nedostatak stručnih kadrova.[428]

Velikom broju narodnih zastupnika bilo je normalno, čak i poželjno da se po mogućnosti zapošljavaju borci i ljudi privrženi NOP-u, a ne stručnjaci koji nisu sudjelovali u NOP-u.[429] Ovakav stav nije bio zastupljen samo pri zapošljavanju u tijelima vlasti, nego i pri

[425] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici izvršnog odbora (1945), Zapisnik sjednice sa tajnicima i predsjednicima kotarskih i gradskih NOO-a (20. srpnja 1945.), kut. 1.
[426] Antun Cerovac zadržao se na mjestu pročelnika oblasnog Odjela trgovine i opskrbe do 5. listopada 1946. kada ga je naslijedio Antun Krajcar. Krajcar je tu dužnost obnašao do 8. siječnja 1947., kada je na njegovo mjesto došao Mijo Pikunić koji se tu zadržao do 10. veljače 1947., a zamijenio ga je Ivan Bašanić. DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1946-1947), Zapisnik o primopredaji dužnosti bivšeg pročelnika Ante Cerovca novom pročelniku drugu Toniću Krajceru (5. listopada 1946.), dok. 13409/46, kut. 338.; DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1946-1947), Zapisnik o primopredaji dužnosti bivšeg pročelnika Krajcar Antuna novom pročelniku drugu Pikunić Miji (8. siječnja 1947), kut. 338.; DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1946-1947), Zapisnik o primopredaji dužnosti bivšeg pročelnika Pikunić Mije novom pročelniku Našanić Ivanu (10. veljače 1947.), kut. 338.
[427] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Konferencija Odjela trgovine i opskrbe Kotarskih i Gradskih NO-a (18. svibnja 1946.), kut. 337.
[428] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Izvještaj o radu (27. studenoga 1945.), kut. 337.
[429] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1946), Zapisnik četvrte sjednice Oblasne skupštine (18. rujna 1946.), kut. 1.; DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji podneseni Oblasnoj skupštini (5. kolovoza 1945.), Izvještaj o stanju unutrašnje uprave na području oblasti Istre, dok. 1715/45, kut. 9.

izdavanju dozvola za rad civilnim osobama. Primjerice Odjel za trgovinu i opskrbu kotara Vodnjan pri izdavanju dozvola za rad skladišta vina, gostionica, restorana, pekara, mesnica, trgovina za prehrambene proizvode, tekstil, ribu, voće i povrće najprije je u obzir uzimao invalide i borce NOB-a, a tek nakon njih ostale.[430] Opravdanja za neefikasan rad nestručnih kadrova uglavnom su se pronalazila u činjenici kako su to sve ljudi koji se do tada nisu bavili tim zadacima niti su po zanimanju činovnici, nego su borci, uglavnom seljaci i radnici, koji se tek uče i nemaju dovoljno prakse.[431] Istovremeno je stav prema stručnjacima bio uglavnom negativan te se često moglo čuti kako je zatečeni stručni kadar bio „protuudarni", tj. protunarodni ili pak „fašistički nastrojen". Time se pravdala netolerancija nositelja vlasti prema školovanim ljudima i stručnjacima koji nisu bili sudionici NOP-a ili su bili Talijani, prema kojima vlasti nisu imale povjerenja. Nepovjerenje prema školovanim stručnjacima proizlazilo je iz činjenice da su nositelji lokalnih vlasti uglavnom bili neobrazovani ili nisko obrazovani pripadnici seljaštva ili radništva. Samim time postojala je bojazan da bi im školovani kadrovi na temelju svojih kompetencija mogli preuzeti položaj ili im čak biti nadređeni.[432] Zapošljavanje podobnih na štetu stručnih ljudi nije bio slučaj samo u Istri, nego i u Hrvatskoj, ali i u ostatku Jugoslavije. Čak su i istaknuti komunisti poput Edvarda Kardelja, Miloša Minića (ministar u vladi NR Srbije) i Miloša Žanka (ministar kulture i prosvjete NRH) isticali kako je stručnost manje važna od političke podobnosti.[433] Jedini koji su zakonski imali prednost u zaposlenju na službenička, namještenička i radnička mjesta u državnim ustanovama javno-pravnog karaktera, bili su ratni vojni invalidi i to isključivo ako su ispunjavali tražene uvjete za određeni posao. U svim državnim, zadružnim i privatnim poduzećima do 10 % zaposlenih morali su činiti ratni vojni invalidi. To se nije odnosilo na poduzeća koja zbog specifičnosti posla ili životne sigurnosti nisu mogla primati ratne vojne invalide.[434]

Problem s nestručnim kadrovima bio je što su morali učiti posao od nule zbog čega je cjelokupni razvoj, pa tako i proces obnove gospodarstva bio usporen. Nestručnosti je pogodovala i česta promjena kadrova zbog čega do prestanka postojanja Zone B civilne vlasti

[430] DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Zapisnici i izvještaji (1946), Izvještaj o radu kotara (19. svibnja 1946.), kut. 1.
[431] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji podneseni Oblasnoj skupštini (1945), dok. 1715/45 (2. kolovoza 1945.), Izvještaj o stanju unutrašnje uprave na području Oblasti Istre, kut. 9.
[432] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji podneseni Oblasnoj skupštini (1945), dok. 1715/45 (2. kolovoza 1945.), Izvještaj o stanju unutrašnje uprave na području Oblasti Istre, kut. 9.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po datumu (1945), Rad Odjela obrta, industrije i rudarstva oblasnog N.O. za Istru, kut. 402.; usporedi s: Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 182.
[433] Ramet, Sabrina Petra, n. dj., 225.
[434] Naredba o zaposlivanju ratnih vojnih invalida, u: SL ONOI i GNOR, god. 1., br. 18 (15. studenog 1946.), 349.

nisu stvoriti kadar koji bi dorastao svim zadacima i izazovima poslijeratne obnove. Česte promjene kadrova i njihov premještaj na druge poslove doveo je do diskontinuiteta u radu. Novi kadrovi nisu bili u stanju nastaviti s radom svojih prethodnika, nego im je za to bilo potrebno određeno vrijeme, zbog čega je napredak bio znatno sporiji.[435]

Birokratski aparat u sustavu vlasti bio je toliko glomazan da je ponekad bilo nemoguće pratiti tko je uopće zaposlen u pojedinim kotarskim i gradskim odjelima. Stoga je razumljivo da su na platnim popisima pojedinih kotarskih odjela bili ljudi koji nisu bili zaposlenici tih odjela niti su išta radili, osim što su primali plaću. Ovakav oblik neodgovornosti i bezobzirnosti pojedinaca u KNO-ima prilično je opteretio proračun ONOI-a.[436] Ne postoje službeni podaci o ukupnom broju svih uposlenik ONOI-a, a niti KNO-a. U izvještajima se spominje isključivo glomaznost aparata, ali bez konkretnih brojki. Kao primjer glomaznosti i pokušaja smanjenja kadrova može se uzeti stanje u Odjelu trgovine i opskrbe pri ONOI-u, ali i pri KNO-ima. U Odjelu trgovine i opskrbe pri ONOI-u 1945. bilo je 126 službenika i namještenika, početkom 1946. bilo ih je 36, da bi početkom 1947. odjel bio sveden na svega 24 službenika i namještenika. U kotarskim odjelima trgovine i opskrbe 1945. bila su 772 službenika i namještenika, početkom 1946. bilo ih je 116, a početkom 1947. njihov je broj sveden na 80.[437]

Nisu svi kotari gajili praksu upošljavanja suvišnih službenika i namještenika. Vlasti KNO Vodnjan, ujedno i površinom najvećeg kotara u Zoni B s čak 44 MNO-a, pokušavale su zapošljavati stručni kadar, obrazovati svoje zaposlenike i otpuštati viškove kako bi poboljšali rad.[438] Oni su kao i ostali kotari imali problem s neškolovanim kadrovima, veliki broj namještenika toga kotara završio je samo osnovnu školu, ili samo nekoliko razreda.[439] Zbog toga su polovicom 1946., na inicijativu ONOI-a, u Vodnjanu organizirani osnovni i napredni tečajevi za kotarske namještenike (koji su završili osnovnu školu ili nisu završili sve razrede osnovne škole) u svrhu usavršavanja i to na vlastiti trošak. Usavršavanje službenika na vlastiti trošak pomoglo je u stvaranju pozitivnog mišljenja o vlastima, s obzirom da stanovništvo nije

[435] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1947), Zapisnik konferencije Odjela trgovine i opskrbe Kotarskih i Gradskih N. O.-a (8. studenoga 1946.), kut. 337.
[436] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Konferencija Odjela trgovine i opskrbe Kotarskih i Gradskih NO-a (18. svibnja 1946.), kut. 337.
[437] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1946-1947), Izvještaj o reorganizaciji Odjela trgovine i opskrbe, dok. (1. siječnja 1947.), kut. 338.
[438] DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, (1945-1947), Zapisnici i izvještaji (1945), Izvještaj o radu (16. prosinca 1945.) kut. 1.; DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Zapisnici i izvještaji (1946), Izvještaj o radu kotara (19. svibnja 1946.), kut. 1.; DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, (1945-1947), Povjerljivi spisi (1946), dok. 21/46, (16. lipnja 1946.), kut. 1.
[439] DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, (1945-1947), Povjerljivi spisi (1946), dok. 21/46, (16. lipnja 1946.), kut. 1.

moralo snositi dodatna davanja.[440] Unatoč znatnom trudu koji su uložili u poboljšanje administracije i dalje nisu uspijevali na svim poljima pokriti nedostatke. Određeni problem stvarala im je nesuradnja i samovolja odbornika MNO-a.[441] Primjerice, u Fažani su se odbornici međusobno fizički obračunavali; predsjednik MNO Loborika susjedima je ubijao piliće koji bi zalutali na njegovu zemlju; u Barbanu su izbacili dva odbornika bez da su o tome obavijestili KNO Vodnjan kao višu instancu; jedan od odbornika iz Šikića je iz osobnih razloga odbijao surađivati s drugim odbornikom; predsjednik MNO-a u Butkovićima nije želio dati mišljenje o molbi za otpust trećeg sina iz vojske majci koja je u borbi izgubila dva sina; unatoč zabrani plesa u školi tijekom korizme predsjednik MNO Muntić ulazio je u školu kroz prozor kako bi je otvorio i organizirao ples za omladinu. U pojedinim slučajevima mjesni NO-i su dodjeljivali narodnu pomoć onima kojima nije bila potrebna i to bez znanja naroda.[442] Disciplinski sud za neodgovorne namještenike civilnih vlasti formiran je tek na četvrtoj sjednici Oblasne narodne skupštine 18. rujna 1946. U tom trenutku na području Istre postojalo je oko 600 MNO-a, pa je samo zbog njihove brojnosti bilo kakav pokušaj koordinacije, usklađivanja ili nadzora nad njima u samom početku bio osuđen na neuspjeh. Tome treba pridodati i efekt nestručnih i nesusretljivih kadrova koji su dodatno otežavali rad.[443]

S druge strane jedan od primjera nestručnosti i nemara vlasti prema stanovništvu je KNO Kras. Zbog nestručnosti i nepoznavanja uloge NO-a, ali općih odredbi ONOI-a o upravljanju, vlast ovoga kotara potpuno se otuđila od stanovništva i postala sama sebi svrhom. Već tijekom srpnja 1945. eskalirala je međusobna netrpeljivost kotarskih vlast i stanovništva. U izvještaju ONOI-u, vlasti KNO Kras navele su da „sav narod osim članova kotarskog, jest bandit“ te da se „ne može se imati povjerenja u njega“. Istovremeno, stanovništvo kotara Kras je ONOI-u govorilo kako su njihovi odbornici „gori od fašističkih vlasti“.[444] Nezadovoljstvo stanovništva se u prvom redu javilo zbog nemogućnosti da na skupovima koje su organizirali MNO-i (rjeđe od predviđenog) iznesu pritužbe na rad organa vlasti. Jedan od uzroka tome bio je strah da ih se zbog kritike ne proglasi narodnim neprijateljima, subverzivnim licima, saboterima i sl., jer takvih je primjera bilo. Njihovi skupovi uglavnom su se pretvarali u

[440] Isto.
[441] DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, (1945-1947), Zapisnici i izvještaji (1946), dok. 4357/46 (16. srpnja 1946.), Zapisnik konferencije Mjesnih N.O.-a Kotara Vodnjan, kut. 1.
[442] Isto.
[443] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1946), Zapisnik četvrte sjednice Oblasne skupštine (18. rujna 1946.), Prilog 1, kut. 1.
[444] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici izvršnog odbora (1945), Zapisnik sjednice sa tajnicima i predsjednicima kotarskih i gradskih NOO-a (20. srpnja 1945.), kut. 1.

dugotrajne političke monologe odbornika, s obzirom da odbornici nisu razlikovali skupove na kojima je stanovništvo trebalo iznijeti svoje probleme i kritiku od i političkih mitinga.[445]

Očito je kako je najveći problem civilnih vlasti bilo usklađivanje vlastitih mogućnosti i političkih ambicija. U tome su ih uz nestručne i neškolovane kadrove dodatno kočili egoizam, bahatost i nepotizam koji su bili vrlo rašireni, posebice na nižim instancama vlasti. Na takvo stanje u kotarskoj, mjesnoj i općinskoj birokraciji upozoravao je i narodni zastupnik u Oblasnoj narodnoj skupštini za Istru, svećenik Viktor Herak, koji je nerijetko referirao o žalbama naroda na predstavnike vlasti i namještenike koji su prema njegovim riječima bili neuljudni, često puta grubi i kruti, pristrani, s obzirom na poznanstvo neke stranke primali su vrlo uljudno i odmah, a druge su činili čekati ili pak tjerali te su postupali i radili samovoljno „ne držeći se Ustava, naredaba i uredaba."[446] Primjerice, na ponašanje službenika kotarske su vlasti mogle reagirati samo ako bi se dokazala „nepoštenost i neuljudnost pojedinih članova izvršnog odbora i namještenika kotara."[447] Nepoznavanje zakona od strane pojedinih upravnih referenata i samih pročelnika odjela, unatoč tome što im je to bila dužnost, predstavljalo je značajan problem.[448]

Nestručni kadrovi, zloporabe položaja, samovolja lokalnih vlasti, međusobna nesuradnja lokalnih vlasti te nesuradnja lokalnih vlasti i ONOI-a značajno su utjecali na usporavanje ili u nekim slučajevima na onemogućavanje obnove gospodarstva što je često dovodilo do toga „da narod zamrzi takve odbornike i ne poštuje narodnu vlast".[449] Nestručnost kadrova ostala je problem do kraja postojanja Zone B. Još tijekom druge polovice 1946. velik broj namještenika bio je neškolovan, a samim time nestručan i bez mogućnosti „razvitka".[450]

Nakon uspostave VUJA-e, zbog slobodnijeg rada na obnovi ratom uništenog gospodarstva, opskrbe stanovništva, trgovine, poduzetništva i trgovine javila se potreba financijskog osamostaljivanja i odvajanja Zone B od Zone A. Bio je to preduvjet gospodarske, a onda i političke samostalnosti Istre u odnosu na Italiju. Zbog toga je VUJA 14. rujna 1945., Naredbom br. 16. osnovala Gospodarsku banku za Istru, Rijeku i Slovensko primorje sa

[445] Isto.
[446] DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, (1945-1947), Povjerljivi spisi (1946), dok. 21/46, (16. lipnja 1946.), kut. 1.
[447] DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, (1945-1947), Povjerljivi spisi (1946), dok. (7. lipnja 1946.), kut. 1.
[448] DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, (1945-1947), Zapisnici i izvještaji (1946), Izvještaj sa sastanka (11. ožujka 1946.), kut. 1.
[449] DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, (1945-1947), Zapisnici i izvještaji (1946), Zapisnik konferencije Mjesnih N.O.-a Kotara Vodnjan, dok. 4357/46 (16. srpnja 1946.), kut. 1.
[450] DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Povjerljivi spisi, (1946.), dok. 778/46 (16. veljače 1946.), Izvještaj o radu (petnaestodnevni), kut. 1.; DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, (1945-1947), Povjerljivi spisi (1946), dok. 21/46, (16. lipnja 1946.), kut. 1.

sjedištem u Rijeci. Svrha i cilj ove banke bili su koncentriranje kolajućeg (opticajnog) novca, pravilno financiranje privrede i osiguranje novčanih sredstava Zone B. Bankom je upravljao odbor kojega je postavljala VUJA uz suglasnost s civilnim vlastima.[451] Pod izgovorom da SVU nije snabdijevala Zonu B dovoljnim količinama novca, VUJA je 18. listopada 1945. uvela zasebnu valutu, B liru poznatiju pod nazivom „jugo lira".[452] Bez obzira na uvođenje zasebne valute, u Zoni B je u opticaju ostala i talijanska lira tzv. metro lira, dok se jugo lira mogla koristiti isključivo u Zoni B.[453] To je, suprotno očekivanome, dodatno usporilo razvoj trgovine i potaknulo razvoj gospodarskog kriminala. Problem je bio što vlasti nisu uspjele istovremeno s uvođenjem zasebne valute, obnoviti unutarnje tržište. To je primoralo stanovništvo na nabavku potrepština iz Zone A, a rezultat toga bilo je smanjenje vrijednosti jugo lire. Stanovništvo je moralo po nepovoljnom tečaju mijenjati jugo liru za metro ili AMG liru kako bi mogli nabavljati potrepštine.[454] Tečaj jugo lire i metro lire isprva je bio 1:1, ali je vrijednost metro lire zbog velike potražnje stalno rasla.[455] Njihov tečaj određivala je tržišna potražnja za metro lirom i mogućnost kupovanja u Zoni A. Jednako tako određivala ga je i činjenica da su se iz Zone B u Zonu A izvozili najvećim dijelom poljoprivredni proizvodi, a iz Zone A u Zonu B gotovo isključivo industrijski proizvodi. Takva praksa dovela je do precijenjenosti metro lire u Zoni A.[456] Potkraj listopada 1946. VUJA je tome pokušala doskočiti prividnim jačanjem kupovne vrijednosti jugo lire, te je Naredbom br. 52 određeno da se tečaj jugo lire u odnosu prema metro liri izmjeni u 1:2 što je u robnom prometu bilo nerealno.[457] Kako bi ojačali jugo liru, vlasti su organizirale prikupljanje dobrovoljnih priloga u zlatu i srebru.[458] Tako su žene iz kotara Tinjan još tijekom srpnja 1945. prikupljale zlato „za pojačanje naše valute".[459]

Skupine protalijanski nastrojenog stanovništva uvođenje zasebne valute u Zoni B i financijsko osamostaljivanje u odnosu na Italiju protumačile su kao prejudiciranje odluke o

[451] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Naredba br. 16 (14. rujna 1945.), kut. 1375.
[452] Službeni naziv bio je *B lire*, a nazivane su još titine lire, lire barchette ili pak jugo lire što se i najčešće koristilo. Novčanice jugo lire tiskane su u apoeinma od 1, 5, 10, 20, 50, 100, 500 i 1000 lira. Milkić, Miljan, n. dj., 161.; Perkov, Alida, n. dj., 410, 413.; usporedi s: Roknić Bežanić, Andrea, n. dj., 73.
[453] Vojni arhiv Srbije, VU1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.
[454] Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 180.; Rogoznica, Deborah, n. dj., 131.
[455] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.
[456] Perkov, Alida, n. dj., 426.
[457] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Naredba broj 52 (24. listopada 1946.), fasc. 1, kut. 1375.; Vojni arhiv Srbije, VU1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.
[458] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji po kotarskim i gradskim narodnooslobodilačkim odborima (1945), Kotarski narodnooslobodilački odbor Buzet, dok. 175/45 (17. lipnja 1945.), Izvještaj radnog sastanka, kut. 9.
[459] „Žene kotara Tinjana i dalje daju zlato za državu", u: *GI*, br. 61, 12. srpnja 1945.

pripojenju Istre Jugoslaviji. Njihovo djelovanje svodilo se na bacanje propagandnih letaka protiv jugo lire.[460] Propagandni materijali takve vrste pronađeni su na području KNO Vodnjan.[461] Najveći otpor prema jugo liri osjetio se među vlasnicima raznih prodavaonica, isključivo zato što su svoju robu uglavnom nabavljali iz Zone A u kojoj se nije moglo plaćati jugo lirom. Trgovci koji u svojim prodavaonicama nisu prihvaćali jugo liru kao platežno sredstvo, optuženi su i sankcionirani za pokušaj slabljenja gospodarstva, nedopuštenu špekulaciju i sl.[462] Čak je i projugoslavensko stanovništvo bilo prisiljeno ilegalno mijenjati jugo liru za metro liru kako bi moglo kupiti potrebne proizvode u Zoni A.[463] Više je slučajeva u kojima su sankcionirani proizvođači koji su od zadruga tražili da im se dio otkupa plati u metro lirama. Zadruge su uglavnom to isplaćivale, ali bi ih onda policija uhapsila prilikom prijelaza u Zonu A pod optužbom za ilegalni prijenos novca. Kazne su bile zatvorske s prisilim radom, novčane i prisilni rad bez lišenja slobode.[464]

Za postizanje stabilnosti jugo lire trebalo je ostvariti pozitivnu trgovinsku bilancu, prvenstveno putem trgovinske suradnje sa Zonom A. Također je trebalo uvesti i plansko gospodarstvo kako bi se osigurala potrebna materijalna i financijska sredstva za obnovu u Zoni B.[465] Veliki problem stabilizaciji jugo lire stvarao je slabi optok novca. Računa se da je otprilike samo polovica tiskanog novca bila u opticaju. Tiskano je ukupno 2,3 milijarde lira, a Kontrolna komisija VUJA-e navodi da je od toga u prometu bilo oko 1,5 milijardi lira na oko 500.000 stanovnika.[466] Broj stanovnika svakako je preuveličan i ne odgovara realnom stanju.[467] Kontrolna komisija u svojem izvještaju navodi i da je manje od polovice iznosa koji je bio u opticaju, pravilno cirkulirao. To se isključivo odnosi na brzi protok novca, odnosno

[460] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Opći spisi (1945), dok. 1515/III (16. studenog 1945.), Izvadak dnevnih raporata, kut. 9.; Rogoznica, Deborah, n. dj., 131.
[461] DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Zapisnici i izvještaji (1945-1947), dok. 3327 (18. svibnja 1946.), Izvještaj rada, kut. 1.
[462] DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Zapisnici i izvještaji (1945-1947), Izvještaj o radu (16. prosinca 1945.), kut. 1.; DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Zapisnici i izvještaji (1945-1947), Izvještaj o radu iznesen na zasjedanju II. Kotarske skupštine (19. svibnja 1946.), kut. 1.; Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.; Presude, u: SL ONOI i GNOR, god. 1., br. 6 (15. svibnja 1946.), 113-114.
[463] DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Zapisnici i izvještaji (1945-1947), kut. 1.; DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Povjerljivi spisi (1946-1947), kut. 1.
[464] Hrvatski državni arhiv (HDA), HR-HDA-499, Sud Vojne Uprave Jugoslavenske Armije za Julijsku krajinu, Istru, Rijeku i Slovensko primorje – Opatija,(1945-1947), Sudsko poslovanje "I. Su." (1945-1946), dok. I Su 204/46-17, kut. 2.; HDA, HR-HDA-499, Sud Vojne Uprave Jugoslavenske Armije za Julijsku krajinu, Istru, Rijeku i Slovensko primorje – Opatija,(1945-1947), Sudsko poslovanje "I. Su." (1945-1946), dok. I Su 209/46-17, kut. 2.; HDA, HR-HDA-499, Sud Vojne Uprave Jugoslavenske Armije za Julijsku krajinu, Istru, Rijeku i Slovensko primorje – Opatija,(1945-1947), Sudsko poslovanje "I. Su." (1945-1946), dok. I Su 104/46-23, kut. 2.
[465] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Historijat Industrijskog odseka Privrednog odelenja VUJA po obnovi (20. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.; Rogoznica, Deborah, n. dj., 131-132.
[466] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, dok. 187 (6. ožujka 1946.), Izvještaj o radu Kontrolne komisije VUJA za veljaču 1946., fasc. 1, kut. 1368.
[467] Na području Zone B je potkraj 1945. živjelo 302.365 stanovnika. Roglić Josip (ur.), n. dj.; 588.

njegovo zadržavanje u kasama. Kao uzrok tome vlasti su navele privatne trgovce koji su vrlo malo kupovali i kapital zadržavali za sebe. Slaba kupovina povezana je i s vrlo oskudnom situacijom na tržištu. Drugi krivac za spori protok novca bile su pojedine zadruge i KNO-i koji su zarađeni novac pohranjivali, umjesto da su ga kupovinom drugih proizvoda vraćali u opticaj.[468] Takvo „neodgovorno" ponašanje zadružnih i kotarskih namještenika kažnjavano je čak i zatvorskim kaznama u visini od nekoliko mjeseci do nešto više od dvije godine, uz prisilni rad i gubitak građanskih prava.[469]

Male količine novca u opticaju onemogućile su izjednačavanje nadnica i plaća u Zoni B s onima u Jugoslaviji. Iz istog su razloga osnovni prehrambeni proizvodi kao brašno, kruh i mast prodavani po „političkim cijenama". Prodaja po „političkim cijenama" znači da su ti proizvodi podavani po nižim cijenama nego što su nabavljani.[470] Platni promet u Zoni B civilne i vojne vlasti pokušale su dodatno urediti početkom listopada 1946. kad su sporazumno donijele naredbu kojom se trebao olakšati promet novca i ubrzati novčana plaćanja.[471] Rezultat toga bila je pojačana gospodarska djelatnost, a samim time i optok novca koji uglavnom nije bio kontroliran što je dovelo do smanjenja zaliha novca u Gospodarskoj banci. Rješenje je pronađeno tijekom prosinca 1946. kada je Rijeka izuzeta iz novčanog sustava Zone B i pripojena novčanom sustavu Jugoslavije. Time je u Rijeci platežno sredstvo postao jugoslavenski dinar, a Zoni B je osigurano dodatnih 333.318.969 lira povučenih iz Rijeke.[472] Kritiku samovolje zapovjedništva VUJA-e, pogotovo na financijskom planu iznio je Vladimir Bakarić: „Sama politika vojne uprave je kriminalna, jer nikome ne odgovara, a sama radi bez plana, kao na pr. u finansijama. No jasno treba biti svima da se radnici ne mogu plaćati ako ne rade i da to vodi u propast lire."[473] Do sličnog zaključka došao je i narodni zastupnik Božo Kalčić koji je ustvrdio kako se ne vodi previše računa o utrošenom novcu, kako ne postoji potpuno jasna slika novčanog poslovanja, te da u mnogim kotarima nedostaju mnoge priznanice i potvrde o financijskom poslovanju.[474]

[468] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, dok. 187 (6. ožujka 1946.), Izvještaj o radu Kontrolne komisije VUJA za veljaču 1946., fasc. 1, kut. 1368.; usporedi s: Perkov, Alida, n. dj., 422.
[469] DAPA, HR-DAPA-907, Okružni narodni sud za Istru, 1945/1949[1950], 2 kazneni odjel, 1945-1949, 2.1 Evidencije osuđenih osoba (1945-1949), 2.1.1 Evidencija osuđenih osoba (1945-1947), kut. 34.
[470] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.
[471] Naredba u namjeri da se olakša promet novca i ubrza novčana plaćanja, u: SL ONOI i GNOR, god. 1., br. 15 (1. listopada 1946.), 283.
[472] Perkov, Alida, n. dj., 422-423.
[473] Zapisnik sjednice CK KPH održane 2. siječnja 1946., u: Vojnović, Branislava (pr.), n. dj., 168.
[474] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1946), Zapisnik treće Oblasne skupštine (9. – 10. srpnja 1946.), Prilog 1, kut. 1.

Uvođenjem zasebne valute, osim financijskog odvajanja od talijanskih novčarskih ustanova, trebalo se suzbiti problem špekulacije, riješiti financijske probleme i urediti trgovinu.[475] Činjenica da je do tada u obje zone postojala ista valuta dovelo je do otjecanja metro lira u Zonu A što je umalo dovelo do financijske krize u Zoni B. Osim što se puštanjem zasebne valute u promet izbjegla financijska kriza, djelomično je spriječen i nekontroliran uvoz iz Zone A.[476] Otjecanje novca i vrijednosti iz Zone B dodatno je regulirano Naredbom VUJA-e broj 35, kojom su zabranili iznos svih valuta, srebra, zlata, platine i ostalih plemenitih kovina te svih vrsta vrijednosnih papira i dragocjenosti s područja Zone B. Izuzeti su bili samo osobni predmeti i nakit (naušnice, lančići, ručni satovi, prstenje i sl.), ako nisu prekoračivali uobičajenu količinu. Iznošenje metro lira ograničeno je na iznos od 3000 lira mjesečno. Zadržavanjem novca, plemenitih kovina na području Zone B trebalo je spriječiti pad vrijednosti novca.[477] Uvođenje zasebne valute djelomično je rezultat netočne pretpostavke vlasti da će se nova valuta vezati za jugoslavenski dinar u omjeru 1:1. Time su se trebali odvojiti od talijanske lire koja je prema njihovu mišljenju iz dana u dan gubila na vrijednosti.[478] Vezivanjem jugo lire za jugoslavenski dinar također je trebalo olakšati trgovinu i izjednačavanje plaća i nadnica s onima u Jugoslaviji, ali međunarodno pravo to nije dopuštalo zbog prejudiciranja odluka mirovne konferencije.[479] Zbog toga je VUJA najstrože zabranila upotrebu dinara kao platežnog sredstva.[480] Tečaj jugo lire i jugoslavenskog dinara bio je 1:3 u korist dinara. Taj se omjer uglavnom zadržao do kraja postojanja VUJA-e. Jugo lira ostala je u opticaju do kraja postojanja Zone B. Ministarstvo financija FNRJ je 13. rujna 1947., donijelo Uredbu o povlačenju jugo lira na području Zona A i B. Time su iz prometa povučene metro lire, jugo lire i AMG lire. Navedene valute mogle su se u razdoblju od 17. do 20. rujna 1947. zamijeniti prema tečaju 100 jugo lira za 30 dinara te 100 metro i AMG lira za 15 dinara. Na teritoriju koji je pripao Jugoslaviji lire su zamijenjene jugoslavenskim dinarom. Odluku o prestanku emisije jugo lire donijela je središnjica Narodne banke u Beogradu 3.

[475] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.; Perkov, Alida, n. dj., 422.
[476] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.
[477] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Naredba broj 35, fasc. 1, kut. 1375.
[478] Zapisnik sjednice CK KPH održane 5. listopada 1945., u: Vojnović, Branislava (pr.), n. dj., 132.
[479] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici odjela trgovine i opskrbe (1945), Izvještaj sa sastanka sa drugovima iz Pokrajinskog N. O.-a Slovenskog primorja (9. kolovoza 1945.), kut. 337.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945), Izvještaj o sastanku sa drugovima iz Pokrajinskog N. O. O.-a za Slovensko Primorje (27. srpnja 1945.), kut. 337.
[480] Perkov, Alida, n. dj., 422.

listopada 1947. Već 20. listopada 1947. Narodna banka preuzela je Gospodarsku banku, čime je u potpunosti izvršena financijska izmjena, a dinar je postao platežno sredstvo u Istri.[481]

4.3. Suradnja dviju vojnih uprava

Feldmaršal Alexander još je sredinom svibnja 1945. izjavio kako su njegovi osjećaji protiv Jugoslavena svakim danom sve snažniji te kako suradnja s jugoslavenskom vojskom ili jugoslavenskom administracijom na teritoriju koji dijele neće funkcionirati. Iako je izrečena prije uspostave vojnih uprava, ova izjava najbolje opisuje budući odnos SVU-a i VUJA-e.[482]

Usprkos sukobu na političkoj razini i zahlađenju međudržavnih odnosa, vojnici JA tijekom svog boravka u Trstu uspijevali su uspostaviti dobre odnose s angloameričkim vojnicima. Nakon što je 4. Armija ušla u Trst, feldmaršal Alexander izvijestio je Churchilla kako njegovi vojnici gaje duboko divljenje prema „Titovim" vojnicima, pa ne bi dobro primili naredbu da odustanu od borbe protiv zajedničkog neprijatelja te da se okrenu borbi s dojučerašnjim saveznikom. Najprisniji odnos ostvarili su s pripadnicima 28. novozelandskog bataljuna „Maori" iz sastava 2. novozelandske divizije, 13. korpusa., s obzirom da su neki od njih bili potomci dalmatinskih iseljenika i znali su osnove hrvatskoga jezika. Uz neformalna druženja, jugoslavenski i novozelandski vojnici znali su zaigrati nogomet, zajedno se napiti na svečanim večerama u dvorcu Miramare koji su Novozelanđani pretvorili u svoje sjedište. Jednako tako salutirali su nadređenim časnicima obiju vojski. Na taj su način jugoslavenski i novozelandski vojnici u određenoj mjeri prevladali nametnuto suparništvo. Druželjubivost prema jugoslavenskim vojnicima pokazali su i pripadnici 43. indijske brigade „Gurkha". Prema tradiciji britanskih, novozelandskih i američkih vojnika, koji su svima davali nadimke, kao što su „Yanks" (Amerikanci), „Brits", „Limeys" (američki sleng za Britance), „Eyeties" (britanski naziv za Talijane), „Kiwis" (Novozelanđani), „Ausies" (Australci) itd. tako su i jugoslavenske vojnike, tijekom njihova „druženja" u Trstu, prozvali „the Jugs". Nadimak ili naziv „the Jugs" kratica je engleske riječi za Jugoslavene (Yugoslavs). Kao jedan od uzroka slabog zbližavanja jugoslavenskih i savezničkih vojnika, Bowman navodi kulturnu i jezičnu različitost. Usprkos sukobu zbog različitih političkih ciljeva, između angloameričke i jugoslavenske vojske nije postojalo neprijateljstvo. Bowman to potkrjepljuje činjenicom da Trst nije bio podijeljen na dvije okupacijske zone (kao što je bio Berlin) te da su se vojnici

[481] *GI* (23. listopada 1945.); Perkov, Alida, n. dj., 423-424.
[482] Sluga, Glenda, n. dj., 99.

angloameričke i jugoslavenske vojske slobodno kretali gradom.[483] U svojim memoarima također napominje kako Slaveni (Hrvati i Slovenci) nisu budale ili kukavice, te da im ne nedostaje ponosa i inteligencije, kako su to navodili talijanski iredentisti i fašisti. Tijekom posjeta Opatiji 18. svibnja 1946. izjavio je kako su vojnici JA društveni i vole se šaliti i veseliti, sasvim drugačiji ljudi no što bi se na konferencijama dalo zaključiti.[484] U osvrtu na taj posjet u memoarima je naveo kako je Opatija najljepše odmaralište koje je vidio u Europi.[485]

Korektan odnos koji je postojao ili se događao u određenim situacijama za vrijeme boravka jugoslavenskih vojnika u Trstu, vrlo brzo je nestao. Incidenti na demarkacijskoj crti (granici), trajali su kroz čitavo vrijeme postojanja vojnih uprava u Julijskoj krajini. Vojnici obiju strana nerijetko su „kršili demarkacijsku liniju", tj. prelazili ili pokušavali prijeći u drugu Zonu bez dozvole ili se pak zalijetali vozilima u rampe na prijelazima u pokušaju prolaska. Takvo provokativno ponašanje ponekad je rezultiralo puškaranjem i uhićenjima vojnika. U slučaju organiziranih prelazaka granice, vojnicima koji su pokušali prijeći u drugu zonu naoružani oduzimano je oružje i vraćano na povratku. Saveznici su protiv takvog pristupa protestirali s obzirom da je to bilo protivno odredbama Devinskog sporazuma, prema kojemu nije postojala zabrana prometa savezničkog vojnog osoblja i oružja prema Puli. U slučaju neorganiziranih pokušaja prijelaza vojnici obiju vojnih uprava su uhićivani, a dolazilo je i do međusobnog puškaranja u kojima je znalo biti mrtvih i ranjenih. Uhapšeni vojnici uglavnom su vraćani po principu reciprociteta ili jednostavno puštani nakon nekog vremena. Najviše tenzija podizali su nenajavljenih preleti savezničkih zrakoplova preko Zone B i jugoslavenskog zračnog prostora. Situacija je eskalirala u kolovozu 1946. kada je jedan američki zrakoplov prizemljen, a posada uhićena dok je drugi zrakoplov oboren, a svi članovi posade su poginuli.[486] Provokacija i incidenata bilo je i na ruti Trst-Pula kojom su savezнички

[483] Bowman, Alfred Connor, n. dj., 37-38, 40.; Sluga, Glenda, n. dj., 108.
[484] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Beleška o razgovoru s Bowmanom (18. svibnja 1947.), kut. 1368.
[485] Bowman, Alfred Connor, n. dj., 32, 60.
[486] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Zapisnik pete sjednice pododbora za transport Savezne privredne komisije (3. rujna 1945.), kut. 1339.; Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, dok. 7022/G (15. studenog 1946.), kut. 1340.; Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, VUJA za Julijsku krajinu, Istru, Rijeku i Slovensko primorje, upravno odelenje, br. U-188, (13. siječnja 1947.), kut. 1340.; Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, dok. M/52, (27. veljače 1947.), fasc. 3, kut. 1340.; Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Pokrajinski NOO za slovensko primorje, br. 418 (23. ožujka 1947.), kut. 1340.; Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, VUJA za Julijsku krajinu, Istru, Rijeku i Slovensko primorje, br. M/195 (25. lipnja 1947.), kut. 1340.; Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Odjel unutarnjih poslova pri Oblasnom Izvršnom odboru za Istru, Uprava Narodne milicije, br. 338 (28. lipnja 1947.), kut. 1340.; National Archives Kew, London, WO (1568-2007), WO 204 (1941-1948), WO 204/1887, Occupation of Pola by Allied forces, dok. FX 88843 (11. lipnja 1945.).; Lees, Lorraine M., *Keeping Tito Afloat: The United States, Yugoslavia, and the Cold War, 1945-1960*, Pennsylvania, The Pennsylvania State University Press, 1997., 14.; Milkić, Miljan, n.dj., 170-174.; Popović, Bogdan (ur.), n. dj., 103.; Dimitrijević, Bojan, Bogetić, Dragan, n. dj., 30-32.

vojnici svakodnevno prolazili. Jedna takva pomalo komična situacija dogodila se u studenom 1945. kod mjesta Svetvinčenat, kada je lokalni lugar svojom puškom ciljao (ili se pravio da cilja) prema britanskom vozilu koje je tuda prolazilo. Britanci su to prijavili vojnim vlastima, a lugar je uhićen.[487]

Gospodarska suradnja, odnosno zajedničko upravljanje ekonomijom Julijske krajine, iako je bilo predviđeno Devinskim sporazumom, nije funkcioniralo. Međuzonska suradnja bila je gotovo neostvariva s obzirom da su vojne uprave pripadale suprotstavljenim političko-gospodarskim ideologijama. Time je međuzonska suradnja svedena na iskorištavanje gospodarskih ili trgovačkih prednosti kako bi se izvršio pritisak na onu drugu stranu.[488] Kako su sami predstavnici VUJA-e naveli: „pomanjkanje ugljena u zoni 'A' i forsiranje prodaje istog u zoni 'A' sa strane Angloamerikanaca, omogućilo nam je vršiti pritisak na Saveznike za olakšanje nabavke nama potrebnih artikala“.[489] Uglavnom je to bio odnos prepun kontroverznih i zajedljivih primjedaba i podmetanja, a nerijetko i vrlo napet kada su se ciljevi postizali ili pokušavali postići ucjenama, bojkotima, raznim zabranama uvoza-izvoza i sl. Rješavanje svih gospodarskih pitanja bila je zadaća ZEK-a, koji je trebao koordinirati i nadgledati rad svih međusobno zavisnih sustava dviju Zona, kako bi se gospodarska i industrijska suradnja nesmetano odvijale. Između ostaloga ZEK je služio i za zajedničko upravljanje resursima, ali ipak samo na papiru što se može jasno primijetiti iz zapisnika sastanaka ZEK-a. U većini slučajeva na tim sastancima nisu postizani nikakvi konkretni dogovori koji bi polučili određene rezultate. Sastanci su se najčešće svodili na međusobno optuživanje, ulaganje prigovora na kršenje raznih točaka sporazuma te na pokušaje ucjene i pritiska na drugu stranu itd.[490] Na sjednicama ZEK-a već 1945. godine, a i kasnije, gotovo se redovito raspravljalo o problemima međuzonske trgovine. Jugoslavenska je strana uglavnom intervenirala zbog nepropuštanja određenih vrsta robe u izvozu ili tranzitu preko Zone A, dok je angloameričku stranu najviše zanimalo pitanje prodaje raškog ugljena.[491] Primjer nesuradnje ogledao se i u najavi smanjenja slanja pomoći UNRRA-e Jugoslaviji. S obzirom da se roba od tršćanske luke prema Zoni B i Jugoslaviji slala željeznicom, za prijevoz su bili potrebni vagoni SVU-e, s obzirom na nedostatak vagona u Zoni B. Kako bi izvršila pritisak na

[487] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji po odjelima (1945), Upravni odjel, dok. 1571/III (19. studenog 1945.), kut. 9.
[488] Hametz, Maura Elise, n. dj., 71.
[489] Vojni arhiv Srbije, VU1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.
[490] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Zapisnik šestog sastanka Savezne privredne komisije (6. rujna 1945.), fasc. 1, kut. 1339.; Milkić, Miljan, n. dj., 169, 176.
[491] Vojni arhiv Srbije, VU1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.

VUJA-u, SVU je priopćila kako ne može dati na korištenje svoje vagone jer je bi manjak vagona bio „od velike štete za vojni promet prema Austriji“.[492] Iz zapisnika glavnih sjednica, jednako kao i iz zapisnika sjednica pododbora ZEK-a, može se primijetiti kako su obje strane u trenutku kada određeno pitanje nije bilo njima u interesu, ili kada su željeli zaustaviti određene radnje ili procese, imale ustaljene fraze kao što su: „nije u našoj nadležnosti“ ili „raspitati ćemo se“.[493] Ugovori koje je jugoslavenska vlast sklopila s tršćanskim industrijskim tvrtkama tijekom okupacije Trsta, uglavnom su poništeni na inzistiranje predstavnika SVU pri ZEK-u. Po uspostavi SVU smijenjeni su svi jugoslavenski predstavnici koji su tijekom svibnja i lipnja 1945. bili postavljeni na mjesta industrijskih, trgovinskih i drugih tvrtki.[494]

Kontrolna komisija VUJA-e u svojim izvještajima navodi da su jugoslavenska delegacija i VUJA koristile sastanke ZEK-a za pokušaj održanja suradnje tamo gdje to bilo potrebno i moguće te kako bi unaprijed mogli vidjeti „namjere i manevre“ SVU-a.[495] Nepovjerenje je proizlazilo iz ustaljenog mišljenja članova jugoslavenske delegacije kako je angloamerička delegacija poduzimala sve, samoinicijativno ili po naputku SVU-a, da sabotira nastojanja jugoslavenske delegacije ili da jednostranim tumačenjem izigra odredbe Devinskog sporazuma.[496]

Minimalna suradnja u pogledu razmjene resursa ipak je postojala, ali uglavnom kao sredstvo za traženje protuusluga.[497] Nevoljkost dijeljenja resursa, odnosno korištenje resursa za ostvarenje ciljeva, najbolje se ogleda na primjeru proizvodnje ugljena u istarskim ugljenokopima. U poslijeratnom razdoblju došlo je do pomanjkanja ugljena na tržištu, čega su vojne vlasti u Zoni B očito bile svjesne. Odredili su da će ugljenokopi raditi s 30 % kapaciteta, odnosno da će proizvoditi 1000 tona ugljena dnevno. Od toga su bili spremni Saveznicima staviti na raspolaganje 250 t dnevno. Uvjeti za to bili su nabava potrebnog eksploziva i omogućivanje transportnog prostora za prijevoz ugljena iz rudnika u Jugoslaviju. SVU je ispunila sve njihove potražnje, a delegaciji VUJA-e poručila da im jave ako manjka eksploziva, kako bi se izbjegao zastoj u proizvodnji ugljena. S obzirom na potražnju ugljena u

[492] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Izvještaj o radu Kontrolne komisije VUJA, fasc. 1, kut. 1368.
[493] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Zapisnik glavne sjednice Savezne privredne komisije (2. ožujka 1946.), fasc. 2, kut. 1339.
[494] Gombač, Metka, n. dj., 51.; Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Prilog B, Savezni privredni odbor, Zapisnik treće sjednice pododbora za trgovinu i industriju (23. srpnja 1945.), fasc. 1, kut. 1339.
[495] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Izvještaj o radu kontrolne komisije VUJA, fasc. 1., 1368.
[496] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, dok. A/141 (3. veljače 1947.), fasc. 3, kut. 1340.
[497] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Savezni privredni odbor – Zabeleške (9. kolovoza 1945.), Prilog B, Zapisnik četvrte sjednice pododbora za Industriju i trgovinu (9. kolovoza 1945.), fasc. 1, kut. 1339.

Zoni A, tražili su da se poveća proizvodnja, ali predstavnici VUJA-e to nisu prihvatili, ostajući pri količini koja je bila dogovorena na prethodnim sastancima.[498]

Primjeri nesuradnje također su bili slučajevi u kojima saveznički stražari nisu puštali jugoslavenske predstavnike na sjednice ZEK-a.[499] Bowman u svojim memoarima daje potpuno drugačije viđenje situacije i odnosa koji su vladali. On napominje kako su odnosi bili sve prisniji što je vrijeme više prolazilo.[500] Međutim, jasno je da ZEK nije ostvario predviđene rezultate. Možda nije ni mogao, ili mu to nije ni bila namjera, ali način njegova rada, sporost i inertnost jako podsjeća na Churchillovu izreku: „Ako problem ne želite riješiti, ili želite rješenje odgoditi, osnujte komisiju.“[501] Da je tome doista tako potvrđuje problem odvlačenja strojeva i materijala iz Pule i Slovenskog primorja o kojemu se na sjednicama ZEK-a mjesecima raspravljalo, ali nije pronađeno kompromisno rješenje i strojevi su odneseni.[502] Primjer koji potvrđuje da ZEK nije opravdao svoju ulogu je pitanje stvaranja kliringa između dvije zone. To pitanje je na sjednici ZEK-a postavljeno u studenom 1945. Pregovori o tome nastavljeni su na svakoj sljedećoj sjednici do travnja 1946. Napravljeno je čak nekoliko nacrta sporazuma, ali on nije postignut za trajanja zona.[503] Pitanje kliringa postavila je VUJA, koja je predlagala otvaranje klirinškog računa kako bi se spriječilo nekontrolirano otjecanje novca iz Zone B. Sporazum nikada nije postignut, s obzirom da je SVU na taj način željela ostvariti kontrolu nad cjelokupnim prometom između dvije zone.[504]

[498] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Zapisnik glavne sjednice Savezne privredne komisije (2. ožujka 1946.), fasc. 2, kut. 1339.
[499] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Zapisnik glavne sjednice Savezne privredne komisije (2. ožujka 1946.), fasc. 2, kut. 1339.; Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Izvještaj o radu kontrolne komisije VUJA, fasc. 1., 1368.
[500] Bowman, Alfred Connor, n. dj., 59.
[501] Bešker, Inoslav, „Komisija“, u: *Jutarnji list* (13. prosinca 2009.), https://www.jutarnji.hr/naslovnica/komisija-2259872, preuzeto 27. srpnja 2020.
[502] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, dok. A/141 (3. veljače 1947.), fasc. 3, kut. 1340.
[503] Vojni arhiv Srbije, VU1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.
[504] Vojni arhiv Srbije, VU1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.

5. OBNOVA OBRTA, INDUSTRIJE I RUDARSTVA

5.1. Opće odrednice obnove: planovi, mjere i infrastruktura

Još tijekom pregovora o podjeli Julijske krajine, a posebice tijekom priprema za potpisivanje Devinskog sporazuma, moglo se naslutiti kako će gospodarska obnova Zone B biti od drugorazrednog značaja. Jugoslavenska vlada najviše je važnosti posvetila političkim pitanjima kao što su status NOO-a u Zoni A, uloga, značaj i brojnost jugoslavenskih snaga u Zoni A te konačno priključenje Trsta i Julijske krajine Jugoslaviji. Pitanja obnove gospodarstva, kao ni strategija zajedničke suradnje na obnovi u tim pregovorima nisu uopće bili zastupljeni. Jugoslavenska strana vjerovala je da će se gospodarski problemi sami po sebi riješiti nakon priključenja Jugoslaviji.[505] Bila je to posljedica ishitrene i pogrešne pretpostavke kako će se pitanje državno-pravnoga statusa Julijske krajine riješiti najviše za dva do tri mjeseca.[506] Takvo mišljenje podržavale su i civilne vlasti u Zoni B kojima je najvažnije pitanje bilo priključenje Istre Jugoslaviji, dok su sve ostalo planirali naknadno rješavati.[507]

Bilo je nužno poduzeti mjere kojima bi stanovništvu, do rješenja političkog spora i priključenja Jugoslaviji, osigurali golu egzistenciju. Situacija je bila tim teža što se administrativni aparat morao u cijelosti reorganizirati, istovremeno je trebalo ustrojiti nova poduzeća i ustanoviti novi sustav radnih odnosa. Za mladu civilnu vlast to je bio priličan izazov, pogotovo jer je neiskusnim i uglavnom nestručnim službenicima sav taj posao jedno posve novo iskustvo i se nisu se mogli osloniti na iskustva iz prethodnoga razdoblja. Situaciju je otežavala činjenica što nisu raspolagali podacima za ranija razdoblja jer su se oni nalazili u središnjicama poduzeća izvan Zone B.[508]

Planovi za revitalizaciju istarske industrije i gospodarstva odgovarali su njezinim prirodnim značajkama i postojećim resursima. Vlasti su se usredotočile na obnovu i razvoj rudarske, pomorske i poljoprivredne djelatnosti, s obzirom na veliki potencijal daljnjeg

[505] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1945-1947), Zapisnik pete sjednice Oblasne narodne skupštine (31. siječnja 1947.), kut. 1.; vidi: Kostić, Uroš, n. dj., 480, 485, 487.; Milkić, Miljan, n. dj., 70, 103-104.

[506] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Historijat Industrijskog odseka Privrednog odelenja VUJA po obnovi (20. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.

[507] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici IO, Zapisnik sjednice IO ONOI (1. veljače 1946.), br. 18/1946, kut. 1.

[508] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945), Izvještaj o radu Odjela obrta, industrije i rudarstva Oblasnog Narodnog Odbora za Istru, kut. 398.

razvoja pojedinih grana industrije za koje su imali glavnih sirovina, a koje su u vrijeme talijanske vlasti bile otpremane u druge krajeve na preradu i korištenje. Bogata nalazišta ugljena, boksita, kvarcnog pijeska, kamena i tupine koja se koristila za proizvodnju cementa, pružala su mogućnost za razvoj rudarstva, a s time i drugih industrija. Zbog mogućosti lake i brze opskrbe ugljenom, također se pružala mogućnost razvoja metalurgije, cementara, staklara, građevnog i ukrasnog kamena te proizvodnje aluminija. Razvoj metalurgije bio je ostvariv isključivo u teoriji s obzirom na nedostatak osnovnih sirovina, željezne rudače i sirove nafte. Povezanost morem, koje je ujedno bilo i poveznica s drugim državama, utjecala je na okretanje znatnog dijela industrije prema moru. Zbog toga se na tom području predviđao razvoj brodogradilišta, kopnenog i pomorskog prometa, pomorstva i ribarstva. S obzirom na bogat riblji fond pružala se mogućnost razvoja ribarstva i popratnih prehrambenih industrija poput prerade ribe. Ukratko, Julijska krajina, a time i Istra imale su mogućnost obnove i održavanja postojeće ratom oštećene industrije. Uz nedostatak sirovina potrebnih za obnovu i razvoj industrije, u Zoni B kronično je nedostajalo i radne snage. Vojne i civilne vlasti računale su na dolazak radnika iz Zone A, ali to nije zaživjelo s obzirom na neriješen državno-pravni status Istre, ali i zbog zabrane koju je tamošnjim radnicima nametnuo SVU.[509]

Obnova industrije Julijske krajine, pa tako i Istre, bila je usko povezana s općim planom obnove i modernizacije industrije na čitavom području Jugoslavije, iako tada još uvijek nije bilo riješeno pitanje njezina državno-pravnog statusa.[510] Sukladno industrijskom potencijalu određenih područja, područje Istre strateški je podijeljeno prema proizvodnim mogućnostima ili, kako su to vlasti nazvale, prema „važnosti teritorija“. Ugljenokopi „Raša“ su zbog svojeg gospodarskog i socijalnog značaja stavljeni na prvo mjesto po važnosti. Drugo mjesto zauzimala je industrija za preradu i konzerviranje ribe te manja brodogradilišta u Rovinju i Umagu te na Cresu i Lošinju. Na trećem mjestu bile su tvornice cementa i kolarskih radionica u Labinu, obrt koji je bio razvijen u Poreču i Vodnjanu te tvornica cigle u Pazinu (Cerovlje) kao važnoga materijala za obnovu infrastrukture. Na posljednjem, četvrtom mjestu po značaju, bili su svi ostali kotari čija industrija i obrti nisu bili od većeg značaja za razvoj i obnovu.[511]

Kategorizacija industrije po važnosti i prioritetima obnove bila je dijelom zaključaka ONOI-a donesenih još tijekom ljeta 1945., u vrijeme dok se radilo na analizi zatečenog stanja.

[509] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), Industrijska privreda u Julijskoj krajini, kut. 402.
[510] Isto.
[511] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945), Zapisnik odjelnog sastanka Odjela obrta, industrije i rudarstva (23. srpnja 1945.), kut. 398.

Oni su se temeljili na ideji da je potrebno što prije se uskladiti i povezati obnovu gospodarstva Zone B s planom obnove gospodarstva u Jugoslaviji.[512]

U procesu obnove gospodarstva, vlastima u Zoni B trebala je pomoći Kontrolna komisija koja je osnovana u siječnju 1946. godine, po uzoru na Kontrolnu komisiju u Jugoslaviji od koje je i dobila upute za rad. Za razliku od Jugoslavije, gdje je Kontrolna komisija bila državno tijelo, u Zoni B bila je tijelo VUJA-e. Predsjednik komisije bio je potpukovnik, kasnije pukovnik Mirko Lenac, a činilo ju je pet članova i tri inspektora (po jedan iz ONOI-a, PNO-a i GNOR-a). Njezina osnovna zadaća bila je „borba protiv špekulacije i sabotaže na privrednom polju".[513]

U svojem radu komisija je obilazila poduzeća, zadruge i narodne odbore kojima su, po potrebi, ukazivali na nepravilnosti u radu, ili bolje rečeno na ono što su oni smatrali „pravilnim" radom. Na samome početku rada komisije, postojao je određeni otpor u poduzećima, ali je on s vremenom nestao. Vodeći ljudi raznih poduzeća i gospodarskih ustanova shvatili su važnost i korist ove komisije za rješavanje raznih pitanja i problema iz domene poslovanja. Čak je bilo slučajeva da su sami tražili pomoć i intervenciju Kontrolne komisije.[514]

Kontrolna komisija vrlo je rijetko izravno djelovala i najčešće je svoje je odluke provodila preko organa Vojne uprave, a nakon toga i preko ONOI-a, PNO-a i GNOR-a. Prekretnica u radu Kontrolne komisije dogodila se tijekom travnja 1946. kada je komisija u potpunosti preuzela način rada jugoslavenske Kontrolne komisije. Od tada, nadzor se nije više provodio pojedinačnim obilascima, nego su se po potrebi, za svaki pojedini slučaj zasebno, osnivale komisije i potkomisije. Takav način rada davao je konkretnije rezultate. U te komisije ulazili su stručnjaci iz raznih ustanova ili poduzeća, kao i partijski ljudi od povjerenja. Činjenica da su od osnivanja do travnja 1946. riješili 25 od ukupno 40 slučajeva svjedoči o efikasnosti njihova rada. U trenutku nastanka izvještaja (vjerojatno travanj 1946.) još desetak većih slučajeva – nadzor ugljenokopa „Raša", željeznice u Zoni B, Gospodarske zadruge u Rijeci, Zadruge lučkih radnika, Uprave narodnih dobara i fonda za obnovu – privodili su kraju.[515]

Komisija je u svojim izvještajima navela jednu bitnu karakteristiku koja je određivala uspješnost i dinamiku poslovanja, a to je nepostojanje svijesti stanovništva o širem kontekstu

[512] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), Industrijska privreda u Julijskoj krajini, kut. 402.
[513] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Izvještaj o radu Kontrolne komisije VUJA, fasc. 1, kut. 1368.
[514] Isto.
[515] Isto.

obnove. Naime, stanovništvo Zone B sagledavalo je gospodarstvo isključivo u okvirima Istre i Zone B, a ne u širem jugoslavenskom kontekstu obnove na svim poljima državnog života. Takvo razmišljanje nije bilo rezultat smanjene nacionalne svijesti ili pripadnosti, nego nedovoljne upućenosti stanovništva u krajnje ciljeve obnove gospodarstva.[516]

Kredite za obnovu Zone B, VUJA i Jugoslavija počele su odobravati od listopada 1945., ali samo za važnije poslove i to za svaki posao posebno. Tek potkraj 1945. vlasti u Istri su započele s priprema za plansku obnovu koja se trebala provesti tijekom 1946. godine.[517] Uz namjenske kredite VUJA-e i FNRJ-a, Fond za obnovu stradalih sela i gradova u Zoni B financiran je od naplaćenih kazni za djela krijumčarenja i drugih oblika prekršaja s područja Zone B. Zaplijenjena roba i naplaćene novčane kazne bile su namijenjene isključivo za obnovu stradalih sela i gradova na području KNO-a koji je izvršio zapljenu. U odnosu na stvarne potrebe ti su iznosi ipak bili simbolični.[518] Od ožujka 1946. i stupanja na snagu Odredbe o suzbijanju nedopuštene špekulacije i privredne sabotaže, naplaćene kazne i zarada od prodaje zaplijenjene robe kao i ostali nepredvidivi prihodi, išli su u Fond za ishranu siromašnog stanovništva Istre.[519]

Planiranjem i provedbom obnove industrijske proizvodnje i uništene infrastrukture u Zoni B bavili su se Industrijski odjel VUJA-e i Odjel obrta, industrije i rudarstva ONOI-a.[520] Unutar Odjela obrta, industrije i rudarstva, djelovali su zasebni odsjeci koji su se bavili specifičnim djelatnostima. Tako je odsjek industrije obuhvaćao rad tvornica za konzerviranje ribe, ribarstvo, brodogradnju, ciglane, cementare te industrije grada Pule i Rijeke. Odsjek rudarstva bavio se problematikom ugljenokopa i boksitnih iskopa, dok je Odsjek lokalne industrije obuhvaćao rad na obnovi obrtničke djelatnosti.[521] U prepisci, a u svrhu vlastitoga uzdizanja i promidžbe, u izvještajima ONOI-a navodi se kako je Odjel obrta, industrije i rudarstva ONOI-a, kao, uostalom i drugi odjeli, formiran još u razdoblju „ilegale“ kada rad nije bio moguć. Ovakvi podaci u dokumentima se iznose ponajviše kako bi se pokazalo

[516] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, dok. 187 (6. ožujka 1946.), Izvještaj o radu Kontrolne komisije VUJA za veljaču 1946., fasc. 1, kut. 1368.
[517] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Historijat Industrijskog odseka Privrednog odelenja VUJA po obnovi (20. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.
[518] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), kut. 1368.; Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Naredba broj 20 (1. listopada 1945.), fasc. 1, kut. 1375; Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Naredba broj 35, fasc. 1, kut. 1375.
[519] Odredba o suzbijanju nedopuštene špekulacije i privredne sabotaže, u: SL ONOI i GNOR, god. 1., br. 1 (1. ožujka 1946.), 3-7.; Pravilnik o fondu za ishranu siromašnog stanovništva Istre po Odredbi o suzbijanju nedopuštene špekulacije i privredne sabotaže, u: SL ONOI i GNOR, god. 1., br. 2 (15. ožujka 1946.), 12-14.
[520] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), Stanje obrta, industrije i rudarstva na području Oblasnog N.O.O. za Istru, kut. 402.; Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Historijat Industrijskog odseka Privrednog odelenja VUJA po obnovi (20. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.
[521] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po datumu (1945), Rad Odjela obrta, industrije i rudarstva oblasnog N.O. za Istru, kut. 402.

postojanje kontinuiteta planiranja obnove Istre nakon rata. Ti odjeli tijekom rata postojali su samo formalno, jer bilo kakav složeniji rad nije bio moguć u ratnim uvjetima.[522]

Početak stvarnog rada ovoga odjela, kao i svih drugih odjela nove vlasti, obilježen je velikim i nepremostivim poteškoćama. Prije svega nedostajalo je stručnih radnika. Odjel se uglavnom sastojao od mladih, neiskusnih službenika ne starijih od 25 godina, uz „mentorstvo" dvojice starijih i iskusnijih službenika. Odjel obrta, industrije i rudarstva ONOI-a u svojem izvješću ukazuje na problem nedostatka stručnjaka i navodi kako u cijeloj Istri nije bilo niti jednog stručnjaka ni inženjera, koji bi mogli preuzeti funkcije referenata. Pritom se ne misli na bilo koje stručnjake, nego nadasve one koji nisu bili stigmatizirani suradnjom s prethodnim vlastima. To potvrđuje izjava iz istoga izvještaja: „Glavne poteškoće rada sastajale su se u tome, što nismo imali ni jednog stručnjaka, jer je sva inteligencija Istre bila fašistički nastrojena i emigrirala."[523] Uz nedostatak stručnjaka, problem je stvarala uništena industrijska infrastruktura, nedostatak strojeva i sirovina te opći problem prehrane radnika.[524]

Prva zadaća Odjela bila je ustrojavanje mjesnih i kotarskih odjela obrta i industrije te stavljanje pod njihovo rukovodstvo svih područnih industrijskih, rudarskih i obrtnih poduzeća i radionica.[525] Zbog poduzimanja daljnjih mjera za što brže pokretanje industrijske proizvodnje trebali su utvrditi broj i stvarno materijalno i financijsko stanje te raspoloživu radnu snagu svih državnih i privatnih poduzeća. Posao je morao biti sveobuhvatan kako bi se odredile glavne smjernice okvirnog plana rada. Istodobno je bilo potrebno utvrditi opći značaj pojedinih poduzeća za gospodarsku obnovu, kako bi ih opskrbili s potrebnim sirovinama i pomoćnim materijalom s postojećih zaliha te im pružili financijsku pomoć, neophodnu za početak poslovanja. Kao prioriteti u osposobljavanju za proizvodnju određeni su ugljenokopi „Raša" te sva građevinska i prehrambena industrija.[526]

Utvrđivanje stanja industrije bio je dugotrajan proces koji je iziskivao mnogo vremena, truda, strpljenja i znanja. Do potrebnih informacija moglo se doći isključivo u Zoni A, odnosno Trstu, gdje su se nalazile uprave većine istarskih poduzeća. Dok su se rješavali problemi utvrđivanja stanja industrijskih poduzeća, u većim poduzećima postavljene su privremene uprave sastavljene od radnika, namještenika i povjerenika civilnih vlasti. Njihova

[522] Isto.
[523] Isto.
[524] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Historijat industrijskog otsjeka, fasc. 1, kut. 1368.; Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 184-185.
[525] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), Stanje obrta, industrije i rudarstva na području Oblasnog N.O.O. za Istru, kut. 402.; usporedi s: DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po datumu (1945), Rad Odjela obrta, industrije i rudarstva oblasnog N.O. za Istru, kut. 402.
[526] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), Stanje obrta, industrije i rudarstva na području Oblasnog N.O.O. za Istru, kut. 402.

je prvenstvena zadaća bila osposobiti poduzeća za proizvodnju. Trebalo je organizirati rad, prikupiti materijal, strojeve i alate koji su tijekom rata bili sklonjeni.[527]

U drugoj fazi trebalo je koordinirati rad Odjela za obrt, industriju i rudarstvo s ostalim odjelima ONOI-a i povećati proizvodnju u svim poduzećima u kojima se to moglo ostvariti. Da bi se to postiglo, trebalo je utvrditi proizvodne zadatke poduzeća, staviti u promet proizvode i odrediti im cijene. Prije toga, bilo je potrebno nabaviti sirovine, pogonske i pomoćne materijale te odrediti plaće i nadnice radnicima i namještenicima. Poduzećima kojima su bila potrebna novčana sredstva trebalo je odrediti način financiranja putem kredita. Za ponovo pokretanje obrta, vlasti su planirale osnivati privredne obrtničke zadruge u mjestima i kotarima.[528] Najveći problem za ponovo pokretanje obrta bio je nedostatak osnovnih proizvodnih sirovina i potrošnog materijala kao što su željezo, drvo, koks, čavli, koža, konop itd.[529]

Kako bi se lakše provodile mjere za oporavak industrije pri kotarskim i gradskim NO-ima osnovani su odjeli obrta i industrije. Do kraja 1945. navedene mjere su više ili manje bile provedene i postignut je određeni napredak. Istovremeno s planiranjem i provođenjem obnove, nadležni organi vlasti trebali su cjelokupan rad industrije i rudarstva Istre uskladiti s radom saveznih i republičkih ministarstava industrije i rudarstva. To je bilo posebno važno zbog proizvodnje i snabdijevanja potrebnim sirovinama i materijalom kako bi se stvorilo jedinstveno privredno područje.[530]

Tijekom procesa obnove industrije, vjerojatno zbog lakšeg nadzora, ali i financiranja, industrijska poduzeća podijeljena su na dvanaest temeljnih skupina: poljoprivredno-prehrambena industrija, drvna industrija, industrije građevnog materijala, keramike i stakla, metalurgijska industrija, industrija preradbe metala i gradnje strojeva, kemijska industrija, tekstilna i odjevna industrija, industrija kože i krzna, industrije papira i grafičkih proizvoda, električne centrale, industrije rudarstva te razne druge industrije.[531]

Velike i često nepremostive poteškoće u obnovi industrije uz „nesređeno privredno stanje Istre“ stvarao je i nedostatak prijevoznih sredstava i goriva zbog čega nije bilo moguće

[527] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Rudarstvo, Rudarska djelatnost u 1945. god. na području Oblasnog N.O. za Istru (1946), kut. 662.
[528] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), Stanje obrta, industrije i rudarstva na području Oblasnog N.O.O. za Istru, kut. 402
[529] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945), Izvještaj o radu odjela obrta, industrije i rudarstva za kolovoz 1945., kut. 398.
[530] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), Stanje obrta, industrije i rudarstva na području Oblasnog N.O.O. za Istru, kut. 402.
[531] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Okružnice (1945), Temeljna razdioba industrijskih poduzeća, kut. 604.

proizvodna središta snabdijevati potrebnim materijalima, kao što nije bilo moguće niti izvoziti gotove proizvode.[532] Problemi su se javljali i zbog površnog i pogrešnog rada pododsjeka nabave i raspodjele, koji je svoj rad ograničio na to da „ostale otsjeke i podotsjeke jednostavno birokratski, nekada i nepotpuno, obavještava gdje se nalazi traženi materijal ili alat“, umjesto da se bavio nabavom i raspodjelom potrebnih sirovina, materijala i alata, što je i bila njegova temeljna zadaća.[533]

Prvi okvirni plan obnove predložen je krajem srpnja 1945., da bi stvarni planovi koji su nadopunjavali prvotni okvirni plan, po odjelima bili sastavljeni tek u drugoj polovici 1946. godine.[534] Obnova je u tom razdoblju uglavnom tekla dosta kaotično s dosta improvizacija čega je svjesno i vodstvo ONOI-a kao i predstavnici Istre u CK KPH.[535] Zbog svih navedenih nedostataka i poteškoća civilne su vlasti naglašavale da se pri provođenju svih predviđenih mjera za oporavak industrije, mora imati u vidu zatečeno stanje, politička situacija, materijalno i moralno stanje stanovništva (posebice Talijana), ranija tradicija, poslovne veze, skoro potpuna izoliranost Istre kao privrednog područja, opći nedostatak školovanih i stručnih kadrova.[536] Za razliku od Istre, obnova u Slovenskom primorju išla je mnogo brže s obzirom na veći broj stručnjaka koji su u tu obnovu bili uključeni bez političkih predrasuda.[537]

Uza sve poteškoće i kaotičnost provedbe obnove industrije i nedostatke planova do kraja 1945. u Zoni B proradili su svi industrijski kapaciteti, ali sa znatno smanjenom proizvodnjom. Jedino rudnici boksita, brodogradilišta i kamenolomi još uvijek nisu radili.[538] Sasvim sigurno je najznačajnije bilo osposobljavanje za rad ugljenokopa „Raša“, s obzirom na opseg i napor koji je pri tome učinjen, ali i na važnost ove industrijske grane za Istru i cijelu Julijsku krajinu.[539] Rudnik je radio smanjenim kapacitetom uglavnom zbog nedostatka radne snage, a manje zbog pretrpljenih oštećenja. S radom su počele i druge industrije tako da su

[532] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), Stanje obrta, industrije i rudarstva na području Oblasnog N.O.O. za Istru, kut. 402.
[533] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945), Izvještaj o radu podotsjeka građevne industrije (28. lipnja 1945.), kut. 398.
[534] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), Stanje obrta, industrije i rudarstva na području Oblasnog N.O.O. za Istru, kut. 402.
[535] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Obnova (1945-1946), dok. 46/46, Upute za sastav programa obnove sa obrazloženjem, kut. 660.; Zapisnik sjednice CK KPH održane 5. listopada 1945., u: Vojnović, Branislava (pr.), n. dj., 132.
[536] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), Stanje obrta, industrije i rudarstva na području Oblasnog N.O.O. za Istru, kut. 402.
[537] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Kratak pregled toka sastanka kod Vojne Uprave J.A. (17. lipnja 1946.), kut. 337.
[538] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945), Izvještaj o radu industrije na području Oblasnog N.O.-a za Istru od dana oslobođenja do 31. prosinca 1945., kut. 398.
[539] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), Industrijska privreda u Julijskoj krajini, kut. 402.

tijekom jeseni 1945. ponovo proradile ciglane u Cerovlju i Borutu.[540] Puni proizvodni kapacitet ciglane u Cerovlju bio je ukupno oko 12.000 komada opeke i crijepa te oko 7000 sirovih komada dnevno. Tijekom 1945. godine ciglana je zapošljavala jedanaest od predratnih pedeset radnika. Ipak, od travnja do kraja studenoga 1945. proizvela je uz izuzetno zalaganje svih zaposlenih oko 484.000 komada opeke i crijepa.[541] Potkraj 1945. godine investicijskim planom bilo je predviđeno da će ciglana biti osposobljena za rad punim kapacitetom sredinom travnja 1946. Ipak, to se predviđanje nije ispunilo pa je ciglana tek početkom 1947. osposobljena za proizvodnju 1.800.000 komada opeke, crijepa i žlijebnjaka, što je bilo značajno povećanje u odnosu na maksimalni predratni kapacitet od 1.350.000 komada. Investicijski plan za 1947. godinu predviđao je povećanje proizvodnje na 3.000.000 komada godišnje, ali nema podataka o izvršenju toga plana.[542] Ciglana u Borutu bila je najveća u Istri i njezin puni proizvodni kapacitet bio je oko 15.000 komada crijepa i opeke dnevno. Od sredine svibnja do kraja 1945. uspjela je proizvesti oko 258.500 komada opeke i crijepa s obzirom da je značajno oštećenija od ciglane u Cerovlju te nije proizvodila sirovi materijal nego je radila s ranije proizvedenim materijalom. Krajem 1945. u njoj je bilo zaposleno tek dvanaest od predratnih šezdeset radnika.[543] Tijekom 1946. ciglana je obnovljena i osposobljena za godišnju proizvodnju od 2.250.000 komada crijepa, opeke i žlijebnjaka. Kao i u slučaju s ciglanom Cerovlje, tako je i u ciglani Borut došlo do značajnog povećanja u odnosu na predratni kapacitet. U planu za 1947. bilo je povećanje proizvodnje na 3.500.000 komada, ali ni za nju nema podataka o ispunjenju plana.[544] Sav materijal proizveden tijekom 1945. u obje ciglane, stavljen je „na raspoloženje narodu za njegove potrebe.“[545] Ciglane Cerovlje i Borut ujedinjene su potkraj veljače 1947. nakon što je ONOI osnovao državno poduzeće „Ciglane Cerovlje i Borut“.[546]

---

[540] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945), Izvještaj o radu industrije na području Oblasnog N.O.-a za Istru od dana oslobođenja do 31. prosinca 1945., kut. 398.; Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 184-185.

[541] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945), Izvještaj o radu industrije na području Oblasnog N.O.-a za Istru od dana oslobođenja do 31. prosinca 1945., kut. 398.

[542] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po datumu i popisu odnosno predmetima (1947), Obrazloženje investicionog plana 1947. godine, kut. 420.

[543] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), Stanje obrta, industrije i rudarstva na području Oblasnog N.O.O. za Istru, kut. 402.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945), Izvještaj o radu industrije na području Oblasnog N.O.-a za Istru od dana oslobođenja do 31. prosinca 1945., kut. 398.

[544] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po datumu i popisu odnosno predmetima (1947), Ekonomski izvještaj o industriji i elektrifikaciji Istre i Pule, kut. 420.

[545] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945), Izvještaj o radu Odjela obrta, industrije i rudarstva Oblasnog Narodnog Odbora za Istru, kut. 398.

[546] Rješenje o osnivanju privrednog poduzeća: »Ciglane Cerovlje i Borut«, u: SL ONOI i GNOR, god. 2., br. 6 (15. ožujka 1947.), 70-71.

U Opatiji je proradila tvornica namještaja „Berger“, koja je prije rata zapošljavala tridesetak radnika, da bih krajem 1945. zapošljavala tek deset. Tvornica je proizvodila školske klupe i općenito stolariju za opremanje škola, krevete za rudnike i namještaj. Namještaj je uglavnom bio namijenjen obiteljima čije su kuće bile spaljene i srušene te za obnovu opljačkanih i devastiranih hotela.[547]

Tvornica cementa u Koromačnom je zbog nedostatka materijala i radnika tijekom 1945. radila smanjenim kapacitetom. Zbog nedostatka materijala tvornica je od svibnja do prosinca 1945. radila ukupno 434 sata. U istom razdoblju zapošljavala je do 200 radnika, ovisno o mjesecu, za razliku od predratnog razdoblja kada je zapošljavala 400 rodnika koliko je i bilo potrebno za proizvodnju punim kapacitetom.[548] Veliki napredak u proizvodnji dogodio se sredinom 1946., kada su njezini su proizvodni kapaciteti premašivali ukupne potrebe Julijske krajine te je ostajalo dovoljno i za izvoz.[549]

Na području Zone B djelovale su manje destilerije u Rovinju i Fažani te tvornica bezalkoholnih pića „Pasareta“ u Motovunu. U mjestu Martinšćica na otoku Cresu radila je tvornica eteričnih ulja „A. Linardić“.[550] Značajnu ulogu imala je i tvornica duhana u Rovinju koja tijekom rata nije pretrpjela nikakvu štetu te je 1945. proizvela gotovo jednake količine duhanskih proizvoda kao i prije rata.[551]

Iako je na području Istre postojalo desetak manjih brodogradilišta, ona zbog zapuštenosti i nedostatka sirovina uglavnom nisu radila. Ona brodogradilišta koja su ipak radila, bavila su se isključivo remontom brodica, ali i to je išlo vrlo sporo zbog nedostatka materijala. Kamenolomi su tijekom 1945. još uvijek bili zatvoreni ili su radili smanjenim kapacitetom s obzirom na izostanak domaće potražnje i otežan izvoz zbog državno-pravnog

[547] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945), Izvještaj o radu Odjela obrta, industrije i rudarstva Oblasnog Narodnog Odbora za Istru, kut. 398.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945), Izvještaj o radu industrije na području Oblasnog N.O.-a za Istru od dana oslobođenja do 31. prosinca 1945., kut. 398.

[548] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945), Izvještaj o radu industrije na području Oblasnog N.O.-a za Istru od dana oslobođenja do 31. prosinca 1945., kut. 398.

[549] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1946), Zapisnik treće Oblasne skupštine (9. – 10. srpnja 1946.), kut. 1.

[550] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945), dok. 3153/45 (8. prosinca 1945.), Izvještaj o stanju industrije za studeni 1945., kut. 398.; vidi: DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945), Izvještaj o radu industrije na području Oblasnog N.O.-a za Istru od dana oslobođenja do 31. prosinca 1945., kut. 398.

[551] Do kraja 1945. u tvornici duhana Rovinj proizvedeno je 720 tona cigareta, 160 tona duhana rezanca „Dalmacija“, 520 tona rezanca za lulu i 33 tone duhanskog ekstrakta. DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945), Izvještaj o radu industrije na području Oblasnog N.O.-a za Istru od dana oslobođenja do 31. prosinca 1945., kut. 398.

položaja Zone B.[552] Sudeći prema izvještajima, do kraja postojanja Zone B rudnici boksita nisu obnovili proizvodnju.[553]

Statistički podaci pokazuju kako su u obnovu industrije i infrastrukture uloženi veliki napori i sredstva, ali ipak u nekim slučajevima nedovoljno. Kronični nedostatak financijskih sredstava, kao i nestručni kadrovi uvelike su kočili obnovu ratom uništenih domaćinstava, ali i infrastrukture općenito.[554] Bez obzira što su u obnovu uloženi veliki napori u obnovu industrije, ona do kraja postojanja Zone B nije u potpunosti obnovljena.[555]

5.2. Rudarstvo

Zatečeno stanje u ugljenokopu „Raša“ po dolasku JA bilo je solidno. Podzemna i nadzemna postrojenja bila su gotovo neoštećena, ali nedostajalo je radnika i u starijim dijelovima rudnik je bio zapušten i poplavljen.[556] U svibnju 1945., u ugljenokopu je radilo 556 radnika, od čega 206 jamskih. Broj radnika u narednim mjesecima stalno je rastao pa ih je u prosincu bilo 3990 od čega 2080 jamskih.[557] Osim slabije proizvodnje, zbog nedostatka radnika prijetila je i opasnost od dodatnog propadanja i uništavanja cijelog pogona zbog zapuštenosti i nemogućnosti održavanja. Za povećanje proizvodnje bilo je potrebno osigurati povećanu opskrbu električnom energijom, što je učinjeno tek u ožujku 1946., s obzirom da je električna centrala „Vlaška“ bila uništena tijekom savezničkih zračnih napada. Ugljenokop je do tada ovisio samo o jednom pomoćnom agregatu na koji su bile priključene pumpe i s kojim su jedva uspijevali spriječiti potapanje rudnika.[558] Niti utovar ugljena za potrebe izvoza nije se odvijao nesmetano s obzirom da su njemačke snage pri povlačenju uništile utovarnu stanicu

[552] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), Stanje obrta, industrije i rudarstva na području Oblasnog N.O.O. za Istru, kut. 402.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Rudarstvo, Podaci o industriji i rudarstvu u Istri, kut. 662.
[553] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945), dok. 2727/45 (9. studenoga 1945.), Izvještaj odsjeka industrije za mjesec oktobar 1945., kut. 398.
[554] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Historijat Industrijskog odseka Privrednog odelenja VUJA po obnovi (20. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.; Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Historijat industrijskog otsjeka, fasc. 1, kut. 1368.; DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1946), Zapisnik treće Oblasne skupštine (9. – 10. srpnja 1946.), kut. 1.
[555] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po datumu i popisu odnosno predmetima (1947), Ekonomski izvještaj o industrije i elektrifikaciji Istre i Pule, kut. 420.
[556] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Rudnik Raša (1945), Opći izvještaj o stanju Rudokopa i činovnika društva Raša (5. svibnja 1945.), kut. 398.; usporedi s: DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Rudarstvo, Rudarska djelatnost u 1945. god. na području Oblasnog N.O. za Istru (1946), kut. 662.
[557] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Rudarstvo (1946), Podaci o ugljenu u Zoni B, kut. 662.
[558] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), Stanje obrta, industrije i rudarstva na području Oblasnog N.O.O. za Istru, kut. 402.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Rudarstvo, Rudarska djelatnost u 1945. god. na području Oblasnog N.O. za Istru (1946), kut. 662.

koja je mogla ukrcati i do 6000 tona ugljena dnevno. Velike dizalice, transporteri i ostali uređaji bili su oštećeni, a pristaništa zakrčena potopljenim plovilima.[559] Tijekom rujna 1945. utovarna stanica osposobljena je za utovar do 2000 tona dnevno, a Raški kanal i akvatorij istočne obale Istre očišćeni su od mina.[560] Tek tada je ponovo pokrenut odvoz ugljena morskim putem. Do kraja godine povećani su i utovarni kapaciteti, tako da je povećan i odvoz. Tijekom studenoga 1945. javila se velika potražnja za ugljenom u Zoni B, ali i u Jugoslaviji, tako da je ugljenokopu dodijeljen veći broj kamiona i određen veći prostor za prijevoz ugljena do željezničke stanice u Vodnjanu i luke u Rijeci.[561] Do sredine 1946. godine gotovo je u potpunosti obnovljen ugljenokop „Raša“, glavno industrijsko središte Istre i Zone B. Obnovom ugljenokopa povećani su njegovi proizvodni kapaciteti, a s time i potreba za novom radnom snagom.[562]

U Slovenskom primorju postojalo je još nekoliko manjih rudnika, ali zbog stanja i kapaciteta nisu mogli konkurirati ugljenokopu „Raša“.[563] Rudnik „Siciole“, proizvodnog kapaciteta 100 – 150 tona dnevno kao i jedan manji rudnik u blizini Trsta, kapaciteta 50 – 60 tona dnevno, bili su poplavljeni i zbog toga izvan funkcije. Zbog toga je cjelokupna proizvodnja padala na ugljenokop „Raša“.[564] Bez obzira što je rudnik već 15. srpnja 1945., bio osposobljen za dnevnu proizvodnju od 800 tona dnevno, u inicijalnom razdoblju (do sredine studenoga 1945.) dnevna proizvodnja raških ugljenokopa iznosila je oko 250 tona u kolovozu da bi u rujnu i listopadu dosegla 400 tona. Veća proizvodnja bila je onemogućena zbog nedostatka radne snage, ekonomske situacije te zbog velikih količina jalovine i nadiranja vode u okna.[565] Dnevna norma od 1000 tona, za koju je Ministarstvo rudarstva DFJ odredilo da se mora postići do 1. listopada 1945, prvi put je ostvarena sredinom studenoga 1945.[566]

[559] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945), Izvještaj o radu Odjela obrta, industrije i rudarstva Oblasnog Narodnog Odbora za Istru, kut. 398.
[560] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), Stanje obrta, industrije i rudarstva na području Oblasnog N.O.O. za Istru, kut. 402.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Rudarstvo, Rudarska djelatnost u 1945. god. na području Oblasnog N.O. za Istru (1946), kut. 662.
[561] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Rudarstvo, Rudarska djelatnost u 1945. god. na području Oblasnog N.O. za Istru (1946), kut. 662.
[562] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945), Izvještaj o radu industrije na području Oblasnog N.O.-a za Istru od dana oslobođenja do 31. prosinca 1945., kut. 398.
[563] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), Industrijska privreda u Julijskoj krajini, kut. 402.
[564] Isto.
[565] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), Industrijska privreda u Julijskoj krajini, kut. 402.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945), Izvještaj Uprave istarskih ugljenokopa Raša za rujan 1945. godine, kut. 398.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Rudarstvo, Podaci o industriji i rudarstvu u Istri, kut. 662.
[566] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po datumu (1945), dok. 2273/45, Podaci o industrijskim i rudarskim poduzećima, kut. 402.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Rudarstvo, Rudarska djelatnost u 1945. god. na području Oblasnog N.O. za Istru (1946), kut. 662.

Ovo je još jedan od primjera uplitanja politike u proces obnove istarskog gospodarstva. Nametanje neostvarivih normi trebalo je među radništvom i vodstvom pobuditi udarnički duh i lokalpatriotizam, ali upitno je koliko su u tome uspjeli. Prema dokumentima može se zaključiti da je učinak bio upravo suprotan s obzirom na to da se spominje radna nedisciplina, a proizvodnja nije značajnije povećana.[567] Navodi se da je „utakmica slobode" dovela do povećanja radnog učinka od 0,289 % u kolovozu, odnosno 0,6 % u rujnu 1945. Upitno je u kojoj mjeri se radi o pobuđenom udarništvu s obzirom da su povećanja neznatna. Vjerojatnije se čini da je povećanje proizvodnje išlo u korak s povećanjem broja radnika.[568] Osim toga „Utakmica slobode" trajala je od 1. listopada 1945. do 11. studenoga 1945.[569] Željena norma od 1000 tona dnevno tada je bila neostvariva s obzirom na nedostatak radnika, pomoćnog materijala i alata. Procjenjivali su da je za njezino dostizanje potrebno najmanje 1200 jamskih radnika, koliko ih je bilo tek krajem listopada 1945. Predviđanja su se pokazala točnima jer je norma od dnevnih 1000 tona ostvarena nekoliko tjedana kasnije.[570]

Krajem 1945. i početkom 1946. godine izravnu upravu nad ugljenokopom „Raša" preuzelo je Savezno ministarstvo rudarstva u Beogradu, koje je ujedno i raspodjeljivalo ugljen. Količine ugljena potrebnog za obrt, industriju i rudarstvo u Zoni B određivao je poseban Inspektorat VUJA-e. Za raspodjelu ugljena poduzećima bile su nadležne civilne vlasti. Osim opskrbe industrije Zone B, ugljenokop je opskrbljivao i tržište FNRJ, a time ujedno pomagao „obnovu zemlje". Ugljenokop je imao značajnu ulogu u oživljavanju istarske privrede, s obzirom da su mnoge grane industrije bile ovisne o njegovoj proizvodnji, ali i zato što je zapošljavao veliki broj radnika.[571] „Obnovom radova u ugljenokopu Raša mnogo je doprineto oživljavanju privrede i u Istri jer sa njegovim radom povezana je i djelatnost mnogih grana ove. Time je ujedno pružena mogućnost rada mnogim radnicima, a s time osiguranje života mnogobrojnih porodica."[572]

Socijalni značaj ugljenokopa, ali i socijalna osjetljivost vlasti posebno su dolazili do izražaja kada se radilo o starijim ljudima. Tako je na kraju veljače 1946. „iz socijalnih razloga" u ugljenokopu bilo zaposleno oko 60 staraca koji više nisu bili sposobni za rad i 150

[567] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Rudarstvo, Rudarska djelatnost u 1945. god. na području Oblasnog N.O. za Istru (1946), kut. 662.
[568] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po datumu (1945), dok. 2273/45, Podaci o industrijskim i rudarskim poduzećima, kut. 402.
[569] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Rudarstvo (1946), Podaci o ugljenu u Zoni B, kut. 662.
[570] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945), Izvještaj o radu odjela obrta, industrije i rudarstva za kolovoz 1945., kut. 398.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Rudarstvo, Podaci o industriji i rudarstvu u Istri, kut. 662.
[571] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Rudarstvo, Podaci o industriji i rudarstvu u Istri, kut. 662.
[572] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Rudarstvo, Rudarska djelatnost u 1945. god. na području Oblasnog N.O. za Istru (1946), kut. 662.

žena koje su radile za samo pola nadnice. Problem nezaposlenih žena također su pokušali riješiti otvaranjem zadružne krojačnice u kojoj su se šivala odjela za rudare.[573]

Povećanje broja radnika pa tako i same proizvodnje nastupilo je tijekom kolovoza, otprilike istovremeno s oslobađanjem radnika od vojne dužnosti i uvođenjem obveze povratka na posao čak i onih rudara koji to nisu željeli.[574] Velik broj radnika odbijao se vratiti na rad u ugljenokop zbog „slabe hrane", nedostatka prijevoza i sl.[575] Sačuvana arhivska građa pokazuje kako vlasti nisu priznavale takva opravdanja, s obzirom na veliku potrebu za radnom snagom. Sukladno tome, u jednom od izvještaja se navodi: „Potrebe su velike, pa će se tražiti da se oni iz vojske demobiliziraju, a oni koji neće da dođu isto tako moraju da dođu."[576]

Povećanje broja radnika, kao i veća produktivnost mogu se uočiti već od kolovoza, a pogotovo nakon studenoga 1945., nakon što su VUJA i jugoslavenska vlada ugljenokopu dodijelile financijska sredstva za plaće radnike, prijevozna sredstva za prijevoz radnika i materijal potreban za rad, a poslali su i određeni broj stručnjaka iz Jugoslavije, da svojim znanjem pomognu povećati proizvodnju.[577] S druge strane ONOI je također, koliko je mogao, ugljenokopu pružao tehničku i novčanu pomoć te je osiguravao opskrbu radnika hranom.[578]

Proizvodnja je značajno porasla početkom 1946. kada je ugljenokop „Raša" opskrbljen potrebnom električnom energijom iz novoizgrađenog dalekovoda. Otprilike istovremeno omogućena je opskrba rudnika dovoljnim količinama „jamskog drva" i eksploziva. Tada je dnevna proizvodnja već nekoliko mjeseci premašivala početnu normu od 1000 tona. Zbog toga je Odjel obrta, industrije i rudarstva, u siječnju 1946. predložio da se dnevna norma povisi na 1500 tona dnevno. Predviđena proizvodnja za 1946. iznosila je oko 500.000 tona. Od toga je 75.000 tona bilo namijenjeno za ukupne potrebe obrta, industrije i rudarstva na području Zone B i grada Pule. Prema dogovoru vojnih uprava, 25 % ukupne

[573] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Ugljenokop „Raša" (1945-1946), Stanje zaposlenosti u ugljenokopima Istre i Slovenskom primorju (28. veljače 1946.), kut. 662.
[574] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945), Zapisnik sastanka pročelnika Kotarskih NOO-a i delegata tvornica (20. kolovoza 1945.), kut. 398.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Rudarstvo, Rudarska djelatnost u 1945. god. na području Oblasnog N.O. za Istru (1946), kut. 662.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Rudarstvo (1946), Podaci o ugljenu u Zoni B, kut. 662.
[575] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945), Izvještaj o radu odjela obrta, industrije i rudarstva za kolovoz 1945., kut. 398.
[576] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945), Zapisnik sastanka pročelnika Kotarskih NOO-a i delegata tvornica (20. kolovoza 1945.), kut. 398.
[577] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945), Izvještaj o radu odjela obrta, industrije i rudarstva za kolovoz 1945., kut. 398.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945), Izvještaj Uprave istarskih ugljenokopa Raša za rujan 1945. godine, kut. 398.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Rudarstvo, Rudarska djelatnost u 1945. god. na području Oblasnog N.O. za Istru (1946), kut. 662.
[578] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Rudarstvo, Rudarska djelatnost u 1945. god. na području Oblasnog N.O. za Istru (1946), kut. 662.; vidi: DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Rudarstvo, Podaci o industriji i rudarstvu u Istri, kut. 662.

proizvodnje ugljena bilo je namijenjeno za Zonu A.[579] Proizvodnja od 1500 tona dnevno postignuta je već u ožujku 1946. kada je proizvedeno 42.646 tona ugljena ili 1580 tona dnevno. Porast proizvodnje nužno je praćen povećanjem broja zaposlenika, kojih je na kraju veljače bilo 5430 od čega oko 3130 jamskih.[580] Tijekom 1947. godine dnevna proizvodnja ugljena porasla je na oko 2000 tona, a ugljenokop je zapošljavao oko 7000 radnika.[581] Veću proizvodnju u cijelom tom razdoblju kočio je kronični izostanak radnika s posla koji se držao na nekih 20 % cjelokupnog ljudstva. Od toga se polovica odnosila ne izostanke zbog bolesti, a polovica na radnike sa sela koji su izostajali kako bi obrađivali zemlju.[582] Bio je to sindrom tzv. „poluradnika" ili „poluseljaka" nastao još u vrijeme početaka industrijalizacije, a odnosio se na seljačko stanovništvo koje je odlazilo u gradove raditi u industriji, ali su nastavljali obrađivati zemlju kako bi si osigurali dodatne prihode.[583] Ovaj problem uočili su i narodni zastupnici u Oblasnoj skupštini ONOI-a. S obzirom na značajni gubitak u industriji, prije svega ugljenokopu, pokušali su ponudi rješenje problema, ali sve je ostalo samo na prijedlogu. Smatrali su da upravo vlast mora uložiti određeni napor kako bi upoznala stanovništvo s problemom i time ga nagovorila da ono obrađuje zemlju rudara koji bi se tada mogli „potpuno posvetiti svome radu u rudniku".[584] Takav stav radnika bio je uzrokovan malim plaćama i činovničkim sustavom rada u kojemu su plaće bile fiksne bez obzira koliko su radili. Ovaj sustav rada, tj. mentalni sklop radništva primjenjiv je na sve grane istarske industrije u poslijeratnom razdoblju.[585] Zbog toga su se zaposlenici lakše upuštali u razne malverzacije. U ugljenokopu se to ponajviše odnosilo na zaračunavanje prijevoznih troškova i troškova prekrcavanja ugljena. U ožujku 1946. Kontrolna komisijina ustanovila je da su na taj način na privatnim i državnim računima „nabijena cijena od preko 3 miliona lira".[586]

[579] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po datumu (1945), Rudarstvo – plan rada u 1946. godini (15. siječnja 1946.), kut. 402.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Rudarstvo, Podaci o industriji i rudarstvu u Istri, kut. 662.
[580] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1946), Izvještaj odjela obrta, industrije i rudarstva Oblasnog N.O. za Istru za april 1946., kut. 398.; DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Ugljenokop „Raša" (1945-1946), Stanje zaposlenosti u ugljenokopima Istre i Slovenskom primorju (28. veljače 1946.), kut. 662.
[581] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po datumu i popisu odnosno predmetima (1947), Ekonomski izvještaj o industrije i elektrifikaciji Istre i Pule, kut. 420.
[582] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Ugljenokop „Raša" (1945-1946), Stanje zaposlenosti u ugljenokopima Istre i Slovenskom primorju (28. veljače 1946.), kut. 662.
[583] Dukovski, Darko, *Fašizam u Istri*, 141.
[584] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1946), Zapisnik treće Oblasne skupštine (9. – 10. srpnja 1946.), Prilog 1, kut. 1.
[585] Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 182.
[586] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, dok. 187 (6. ožujka 1946.), Izvještaj o radu Kontrolne komisije VUJA za veljaču 1946., fasc. 1, kut. 1368.

Malverzacije s cijenama događale su se i na rasvjeti, korištenju traktora, čekanju radnika, količini pretovarenog uglja, na vaganju i izjednačavanja vagona itd.[587]

Krupni ugljen bio je namijenjen jugoslavenskom tržištu, a ugljena prašina, koja je činila oko 50 % gotovog proizvoda, talijanskom. Ugljenu prašinu nisu mogli izvoziti u Jugoslaviju s obzirom na konstrukciju ložišta parnih strojeva dok je u Italiji potražnja bila uglavnom za ugljenom granulacije 0 – 10 mm. Bez obzira na siguran otkup, problemi kao što je nedostatak brodova za prijevoz ugljena, neriješeni trgovački odnosi s drugim zemljama i nedostatak radne snage usporavali su odvoz i prodaju ugljena.[588]

Do rujna 1945. ugljenokopom je upravljala Privremena uprava sastavljena od radnika, namjesnika i povjerenika civilnih vlasti.[589] Bilo je to nestručno vodstvo postavljeno tek da se otpočne s radom. Njihov zadatak prije svega bio je sređivanje općih prilika organizacije rada i radništva, prikupljanje materijala, sprječavanje potapanja jama i opskrba radnika i namještenika hranom.[590] Bez obzira na nestručnost, snosili su određenu odgovornost za lošiju produktivnost ugljenokopa, s obzirom da su u procesu reaktiviranja rudnika precijenili zahtjevnost toga zadatka. Zbog toga su počinjene brojne pogreške koje su usporile i smanjile proizvodnju. Posljedice njihove nestručnosti bile su tim veće jer je proizvodnja ugljenokopa „Raša“ bila jedna od pokretača obnove i razvitka gospodarstva čitave Julijske krajine.[591]

U rujnu 1945. upravljanje ugljenokopom „Raša“ preuzela je Uprava Istarskih ugljenokopa u Raši sastavljena od inženjera i stručnjaka.[592] Tada dolazi do ubrzane obnove rudnika i porasta radne snage, a regulirane su, prethodno privremeno određene, nadnice i plaće.[593] Reorganizirana je sindikalna podružnica radnika i namještenika, uspostavljene su i redovne pruge za dovoz i odvoz radnika, poboljšana je prehrana radnika, kao i opskrba odjećom i obućom. Povezano s time poboljšala se radna disciplina i utjecaj sindikata.[594] Vojna

[587] Isto.
[588] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), Industrijska privreda u Julijskoj krajini, kut. 402.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po datumu (1945), Rudarstvo – plan rada u 1946. godini (15. siječnja 1946.), kut. 402.; usporedi s: DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po datumu (1945), Rudarstvo – plan rada u 1946. godini (15. siječnja 1946.), kut. 402.
[589] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Rudarstvo, Rudarska djelatnost u 1945. god. na području Oblasnog N.O. za Istru (1946), kut. 662.
[590] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Rudarstvo (1946), Podaci o ugljenu u Zoni B, kut. 662.
[591] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), Industrijska privreda u Julijskoj krajini, kut. 402.
[592] Uprava Istarskih ugljenokopa u Raši također je preuzela upravljanje i ostalim ugljenokopima u Zoni B. DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Rudarstvo, Podaci o industriji i rudarstvu u Istri, kut. 662.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Rudarstvo (1946), Podaci o ugljenu u Zoni B, kut. 662.
[593] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po predmetu (1945), Značenje rudnika Raše za Istru, kut. 402.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Rudarstvo, Rudarska djelatnost u 1945. god. na području Oblasnog N.O. za Istru (1946), kut. 662.
[594] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Rudarstvo, Rudarska djelatnost u 1945. god. na području Oblasnog N.O. za Istru (1946), kut. 662.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Rudarstvo (1946), Podaci o

uprava posebno je pazila da se prvo opskrbe najvažniji industrijski centri kako bi mogli neometano raditi. Zbog toga je rudnik „Raša“ kao najveći radni kolektiv na području ONOI-a opskrbljivan hranom izravno od Inspektorata opskrbe, dok su ostale industrijske grane opskrbljivane preko nadležnih kotara.[595] Posredstvom VUJA-e nabavljeni su i teretni automobili te je osigurana opskrba ugljenokopa jamskim drvom i eksplozivom.[596] Potrebe rudnika bile su prilično velike i bez pomoći iz Jugoslavije vlasti u Zoni B nisu ih mogle ostvariti. Primjerice, godišnje potrebe drva za raške rudnike iznosile su 500 m^2 odnosno, „40-50 hiljada stabala od 10 m dužine godišnje“, koje Istra sama nije mogla isporučiti te oko 100 tona eksploziva. Za održavanje i pokretanje strojeva, pumpi i drugih alata bilo je potrebno oko 30.000 kg ulja i maziva te oko 250.000 kg goriva godišnje.[597]

Pored ugljenokopa, vrlo su važni bili i rudnici boksita. Boksitna rudača na istarskom području nalazila se po brojnim jamama, pukotinama, škrapama i ponikvama. Boksitna ruda u Istri bila je mekša od one u Lici, Dalmaciji te Bosni i Hercegovini zbog čega nije bilo potrebe za otvaranjem pravih rudnika, nego se ruda vadila iz površinskih kopova.[598] S obzirom da je proizvodnja nakon rata stala, vlasti u Zoni B raspolagale su s oko 150.000 tona rude koja je ostala na radilištima, utovarnim stanicama i pristaništima.[599] Tijekom 1945. djelatnost tehničkih uprava, a nakon njih i nadležnih KNO-a bila je vrlo ograničena i svodila se na prikupljanje alata, strojeva i pomoćnog materijala te na njihovo popisivanje i inventariziranje, kao i na prikupljanje podatka o stanju na terenu i točnim količinama zaliha.[600] Koliko god se ti zadaci činili jednostavnima, kotarske su vlasti samo djelomično u tome uspjele. Neuspjeh se

---

ugljenu u Zoni B, kut. 662.; vidi: DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po datumu (1945), dok. 2273/45, Podaci o industrijskim i rudarskim poduzećima, kut. 402.

[595] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), kut. 1368.; DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1946-1947), dok. 13409/46 (5. listopada 1946.), Zapisnik o primopredaji dužnosti bivšeg pročelnika Ante Cerovca novom pročelniku drugu Toniću Krajceru, kut. 338.

[596] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Rudarstvo, Rudarska djelatnost u 1945. god. na području Oblasnog N.O. za Istru (1946), kut. 662.

[597] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po predmetu (1945), Značenje rudnika Raše za Istru, kut. 402.

[598] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po datumu (1945), dok. 14820/45 (27. kolovoza 1945.), Podaci boksitnih rudnika, kut. 402.; usporedi s: DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945), Izvještaj o radu odjela obrta, industrije i rudarstva za kolovoz 1945., kut. 398.

[599] U određenim dokumentima navodi se da je na radilištima ostalo oko 200.000 tona boksitne rude. Ove su procjene napravljene bez konkretnih izmjera. DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), Industrijska privreda u Julijskoj krajini, kut. 402.; vidi: DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po datumu (1945), dok. 2273/45, Podaci o industrijskim i rudarskim poduzećima, kut. 402.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po datumu (1945), Stanje industrije na području Obl. N. O. za Istru za vrijeme rata po oslobođenju i danas (12. studenoga 1945), kut. 402.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), Stanje obrta, industrije i rudarstva na području Oblasnog N.O.O. za Istru, kut. 402.

[600] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po datumu (1945), Rudarstvo – plan rada u 1946. godini (15. siječnja 1946.), kut. 402.; usporedi s: DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Bauxit (1945-1946), Boksit u Zoni B, kut. 662.

najvećim dijelom može pripisati inertnosti i nezainteresiranosti talijanskih poduzeća za iskapanje boksita čija su sjedišta bila izvan Zone B.[601] Sav boksit s kojim su raspolagali, ali i onaj koji su planirali izvaditi bio je namijenjen za izvoz, s obzirom da u Zoni B nije postojala industrija za proizvodnju aluminija. Vlasti u Zoni B prvenstveno su računale s izvozom u europske zemlje koje su imale razvijenu industriju aluminija, ali nisu imale boksitnih ruda, s obzirom da je Jugoslavija imala bogata i njoj dostatna nalazišta boksita u Hercegovini, Lici i Dalmaciji.[602] Kao prva destinacija za izvoz, u obzir je dolazila Italija, budući da su tvrtke iz Venecije i Milana već u rujnu 1945. tražile da im se dostave velike količine te rude. Problem s isporukom bio je prvenstveno političko-pravnog karaktera, tako da se nije odmah krenulo s isporukom. Boksit je između ostaloga bio monopolski proizvod i njegov izvoz trebalo je dogovoriti s Vojnom upravom.[603] Prema dostupnim izvještajima čini se kako izvoz i prodaja boksita, zbog nesređenih državno-pravnih odnosa, nisu ostvareni do kraja postojanja Zone B.[604]

Privremeno upravljanje imovinom svih društava za eksploataciju boksita preuzela je 8. veljače 1946. Oblasna uprava narodnih dobara za Istru. Nedugo potom, 6. ožujka 1946. upravljanje je preuzela Privremena uprava istarskih boksita.[605] S obzirom da je iskapanje boksitne rude bilo zaustavljeno i nije započelo do kraja postojanja Zone B, Privremena Uprava organizirala je službu za kontrolu rude i njezinog izvoza te se bavila prodajom postojećih zaliha i organizacijom prijevoza do utovarnih, obalnih i željezničkih stanica. Poslove oko iskorištavanja boksita obavljala je u koordinaciji s nadležnim Ministarstvom rudarstva FNRJ i VUJA-om. Radi lakšeg i efikasnijeg rješavanja administrativno-organizacijskih problema i pružanja tehničke pomoći, pod nadležnost Privremene uprave istarskih boksita stavljena je i Uprava istarskih rudnika kremenog pijeska.[606]

[601] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po datumu (1945), Rudarstvo – plan rada u 1946. godini (15. siječnja 1946.), kut. 402.
[602] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), Industrijska privreda u Julijskoj krajini, kut. 402.
[603] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po datumu (1945), dok. 2273/45, Podaci o industrijskim i rudarskim poduzećima, kut. 402.; vidi: DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po datumu (1945), Rudarstvo – plan rada u 1946. godini (15. siječnja 1946.), kut. 402.
[604] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po datumu i popisu odnosno predmetima (1947), Ekonomski izvještaj o industrije i elektrifikaciji Istre i Pule, kut. 420.
[605] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Bauxit (1945-1946), Boksit u Zoni B, kut. 662.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Bauxit (1945-1946), dok. 925/46 (15. veljače 1946.), Privremena uprava za rudnike boksita, kut. 662.
[606] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1946), Izvještaj odjela obrta, industrije i rudarstva Oblasnog N.O. za Istru za april 1946., kut. 398.; usporedi s: DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Rudarstvo, Rudarska djelatnost u 1945. god. na području Oblasnog N.O. za Istru (1946), kut. 662.

5.3. Ribarska djelatnost i tvornice za preradu ribe

Ribarska flota u Istri nije značajnije stradala tijekom rata, ali i nakon rata njezin najveći problem bila je zastarjela oprema i brodovlje.[607] Neulaganje u opremu i plovila dijelom je posljedica neimaštine, a dijelom zato što je ribarstvo bilo samo dodatna zarada tijekom ljetne ribolovne sezone. Tako su se istarski ribari, njih oko 4400, ostatak godine uglavnom bavili poljodjelstvom.[608] Do kraja 1945. stanje s ribarskom flotom na području ONOI-a (uključujući Cres i Lošinj) malo se popravilo. Već je u kolovozu bilo oko 125 ribarskih brodova s motornim pogonom, opremljenih za ribolov, a s vremenom je taj broj rastao.[609] Do travnja 1946. godine, flota Zone B raspolagala je s 553 plovila.[610]

Obnovu i modernizaciju istarsko je ribarstvo doživjelo tek krajem 1946., a s tim ciljem je početkom 1947. oformljen Odsjek za morsko ribarstvo pri Odjelu obrta, industrije i ribarstva ONOI-a. Već tijekom 1946. nadležni organi civilne vlasti počeli su skupljati potrebne materijale, alate, plovila i opremu. Istovremeno su započeli s okupljanjem stručnog osoblja. Isprva su se služili onime što su imali na raspolaganju, uglavnom konfisciranim plovilima talijanskih tvornica za preradu ribe, ali i drugih privatnih i pravnih osoba. U određenoj mjeri pomogla im je i UNRRA, od koje su dobili nekoliko potpuno opremljenih ribarskih brodica na motorni pogon. Kako bi dodatno povećali flotu od raznih privatnika pribavili su zapuštena motorna plovila na kojima je trebalo napraviti veće popravke. Neka od tih plovila bila su u toliko lošem stanju da su i nakon ukidanja Zone B još uvijek bila na remontu.[611] U svrhu unaprjeđenja ribarstva osnovano je Oblasno ribarsko poduzeće, koje se bavilo organizacijom ribolova za obalno i otvoreno more. Isprva je poduzeće imalo poteškoće u radu, karakteristične za sva poduzeća na području ONOI-a. Nedostajalo je stručnog osoblja, a investicijski krediti i obrtni kapital nisu bili odmah osigurani. Tijekom 1947. godine poduzeće je raspolagalo s dvadesetak potpuno opremljenih plovila na motorni pogon. Kako

[607] Basioli, Josip, n. dj., 111.
[608] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Ribarstvo (1945-1946), Podaci o ribarstvu u Istri, kut. 662.
[609] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945), Izvještaj o radu Odjela obrta, industrije i rudarstva Oblasnog Narodnog Odbora za Istru, kut. 398.; usporedi s: DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945), Izvještaj o ribarstvu i konzerviranju riba za rujan 1945. godine (8. listopada 1945.), kut. 398.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), Industrijska privreda u Julijskoj krajini, kut. 402.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Industrija konzerviranja ribe (1945-1946), Tvornice konzervirane ribe, kut. 662.
[610] U Rijeci su bila registrirana 92 plovna objekta, Raši 67, Rovinju 93, Piranu 179, Cresu 88 i Malom Lošinju 34. DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Ribarstvo (1945-1946), Podaci ribarstva u Istri (16. travnja 1946.), kut. 662.
[611] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945), Izvještaj Odjela industrije, obrta i rudarstva Oblasnog N.O.-a za Istru (24. rujna 1947.), kut. 398.

ulov nije ovisio isključivo o opremi i organiziranosti potvrđuje činjenica da je 1947. ulov plave ribe podbacio najvećim dijelom jer se lovna riba očito pojavila u znatno manjem broju. Posljedica slabe ribolovne sezone bio je određeni deficit u poslovanju poduzeća.[612] Samo četiri broda, „tunolovci-plivarice" ostvarila su određeni suficit.[613] Čini se kako ovo poduzeće do kraja postojanja Zone B nije riješilo problem stručnih kadrova. U izvještaju iz rujna 1947., kada Zona B više nije postojala, navode: „Prvi uslov i najvažniji jeste, formiranje jakog operativnog rukovodstva, koji će riješiti sve potrebno radi postizavanja i izvršenja zadataka tog sektora."[614]

Ribarstvo je spadalo u Odsjek industrije do 18. prosinca 1946., kada je Naredbom VUJA-e (broj 46) prešlo u nadležnost Odsjeka za ribarstvo pri Odjelu poljoprivrede ONOI-a, isključivo zbog svoje važnosti za prehranu stanovništva. S 1. siječnjem 1947. ribarstvo je izuzeto iz nadležnosti Inspektorata pomorstva VUJA-e i u potpunosti stavljeno pod nadležnost ONOI-a. Ova promjena donesena je kako bi se prilike na području Zone B prilagodile prilikama u Jugoslaviji, jer prema Općem zakonu o Narodnim odborima svi poslovi ribarstva i ribarske politike bili su u nadležnost narodnih odbora.[615] Istovremeno, civilne su vlasti uz privatno i zadružno ribarstvo, preuzele zadaću organizacije državnog sektora koji bi se bavio dubinskim ribolovom.[616] S tim ciljem, na prijedlog Odjela poljoprivrede ONOI je 22. siječnja 1947. osnovao Oblasno poduzeće za ribolov.[617] Nešto ranije, 21. prosinca 1946., osnovali su i Ribarsko poduzeće, koje se bavilo isključivo trgovinom ribom i ribarskim potrepštinama.[618]

Što se tiče prerade ribe, na području Julijske krajine djelovalo je 14 tvornica za konzerviranje ribe od čega 12 na području ONOI-a.[619] Tijekom rata tvornička postrojenja

---

[612] Isto.
[613] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945), Izvještaj otsjeka ribarstva (25. rujna 1947.), kut. 398.
[614] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945), Izvještaj Odjela industrije, obrta i rudarstva Oblasnog N.O.-a za Istru (24. rujna 1947.), kut. 398.
[615] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po datumu i predmetu (1946), dok. 10. 692. IV. 46. (29. prosinca 1946.), Saziv konferencije, kut. 411 a.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po datumu i predmetu (1946), dok. 8788/1946-UPr. (19. prosinca 1946.), Ribarstvo prelazi u nadležnost narodnih odbora, kut. 411 a.
[616] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po datumu i predmetu (1946), dok. 10. 692. IV. 46. (29. prosinca 1946.), Saziv konferencije, kut. 411 a.
[617] Rješenje o osnivanju Oblasnog privrednog poduzeća za ribolov na otvorenom moru, u: SL ONOI i GNOR, god. 2., br. 3 (1. veljače 1947.), 34.
[618] Rješenje o osnivanju poduzeća za promet ribom i ribarskim potrepštinama, u: SL ONOI i GNOR, god. 2., br. 1 (1. siječnja 1947.), 9.; vidi: DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po popisu (1945), Aktuelni problemi poljoprivrede (5. veljače 1947.), kut. 314 a.
[619] U Rovinju su radile radila tvornice „S. A. Amplea" i „S. A. F. I. C. A.", u mjestu Cres na otoku Cresu tvornica „S. A. Amplea", u Umagu su radile tvornice „S. A. Arrigoni" i „Novak Enzo", u Fažani tvornica „S. A. Arrigoni", na Lošinju tvornica „S. A. Arrigoni", na Unijama tvornica „S. A. Arrigoni", u Banjolama tvornica „S. A. Parodi", u Ližnjanu tvornica „S. A. Mazzola", na Susku tvornica „S. A. Mazzola" i u Iki tvornica „S. A. Quarrnero". U slovenskom dijelu Zone B radile su tvornice „S. A. Arrigoni" i „S. A. Amplea" u Izoli. DAPA,

gotovo da i nisu bila oštećena. Stradali su samo manji pogoni koji su zajedno činili oko 10 % kapaciteta tvornica, tako da su tvornice već tijekom 1945. mogle započeti s radom.[620] Njihovi proizvodi bili su usoljena riba, riba konzervirana u ulju i riba konzervirana u raznim umacima, a od ribljih ostataka proizvodili su riblje brašno i riblje ulje.[621]

Nakon završetka rata te su tvornice i dalje bile u vlasništvu raznih dioničkih društava iz Trsta i Italije. Njihov interes bio je izvući što više koristi bez ikakvih ulaganja. Zbog toga su vlasti najprije trebale riješiti pitanje vlasništva kako bi ih mogli „postaviti na realnu i zdravu bazu.“[622] Zatečeno stanje u tvornicama bilo je solidno, uglavnom se radilo o manjim oštećenjima ili nedostatku pojedinih strojeva. S obzirom da su od 1943. bile izvan pogona, najveće poteškoće predstavljao je nedostatak glavnih sirovina i pomoćnih materijala kao i nedostatak strojeva koji su bili demontirani i preneseni u sjedišta uprava ili skriveni. Tvornice su ostale i bez financijskih sredstava s obzirom da su im administrativne i tehničke uprave bile izvan Zone B te su bile prepuštene isključivo sposobnostima upravitelja. Unatoč poteškoćama, sve su tvornice mogle odmah početi s preuzimanjem i soljenjem ribe s obzirom da su raspolagale određenim količinama soli i praznim bačvama.[623] Središnjica industrije konzerviranja ribe nalazila se u Izoli. Njezina nadležnost prostirala se čitavim područjem na kojemu su se nalazile tvornice, s obzirom da rad tvornice nije bilo moguće dijeliti prema administrativnoj podjeli Zone B.[624]

Tijekom 1945., u razdoblju obnove rada tvornica i ribarstva općenito, zadaća tvornica za preradu ribe bio je prihvat svih količina ulovljene plave ribe i priprema za zimsku preradu ukoliko je riba za to bila prikladna, a onda i konzerviranje ako su tvornice imale pomoćne sirovine kao što su ulje, začini i konzerve. Računali su da će na taj način do kraja svibnja 1946. konzervirati oko 750 tona ribe.[625] Nedostatak sirovina, prvenstveno bijelog lima, predstavljao je velik problem tvornicama koje su zbog toga bile primorane proizvoditi

---

HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945), Izvještaj o sastanku sa predstavnicima tvornica za konzerviranje ribe (14. rujna 1945.), kut. 398.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), Podaci o tvornicama za konzerviranje ribe za listopad 1945., kut. 402.;DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), Industrijska privreda u Julijskoj krajini, kut. 402.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Industrija konzerviranja ribe (1945-1946), Tvornice konzervirane ribe, kut. 662.

[620] Karge, Heike, n. dj., 128.

[621] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945), Izvještaj o radu industrije na području Oblasnog N.O.-a za Istru od dana oslobođenja do 31. prosinca 1945., kut. 398.

[622] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), Industrijska privreda u Julijskoj krajini, kut. 402.

[623] Isto.

[624] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Industrija konzerviranja ribe (1945-1946), Tvornice konzervirane ribe, kut. 662.

[625] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), Industrijska privreda u Julijskoj krajini, kut. 402.

poluproizvode, uglavnom usoljenu ribu.[626] Vlasti su bijeli lim, soljenu ribu i začine planirale nabaviti iz Italije, a za uzvrat bi dali 10.000 m^3 jelovine i oko 500 tona ugljena.[627] Za razmjenu je bila namijenjena usoljena skuša koja u Istri nije bila toliko tražena niti je bila pogodna za filetiranje.[628] Nedostatak sirovina značajno je utjecao i na broj zaposlenih. Tijekom ljetne sezone, kada se opseg posla povećavao, u tvornicama je bilo posla za 10.000 do 12.000 radnika, ali zbog nedostatka sirovina najviše je moglo biti zaposleno između 850 i 1000 radnika.[629]

Od uspostave Zone B pa do kraja 1945. ulovljeno između 3000 i 3500 tona ribe, od čega je 1500 do 2000 tona prerađeno u tvornicama.[630] Nešto manji ulov posljedica je kasnog početka ribolovne sezone koja je te godine počela tek u lipnju i završila u studenome (inače je trajala od travnja do studenoga). Osim kratke ribolovne sezone, nedostajalo je opremljenih brodova, goriva za brodove i radne snage, a u moru oko istarske obale i dalje su se nalazila minska polja koja su onemogućavala sigurnu plovidbu i ribolov. Tome svjedoči i jedan od izvještaja u kojem se navodi kako su „ribarske skupine bile su rasturene, lađe za ribolov oštećene, potopljene i upotrebljavane za druge svrhe. Nedostajalo je gorivo i mazivo a ribarski alat i pribor ukoliko je postojao, dotrajao te neupotrebiv za lov. More duž istarskih obala bilo je zasejano minama i mnogi su ribari izgubili svoj život na svome radu“.[631]

Tijekom 1945. uglavnom se lovilo skušu (škombro), ribu koja nije bila pogodna za obradu u tvornicama.[632] Ulovljena je tek manja količina srdele i papalina (srdelina), jedva dostatna za dva mjeseca rada u zimskom periodu, s obzirom da se u zimskom periodu nije lovila plava riba. Takvo stanje sa zalihama otvorilo je mogućnost da oko 2500 radnika, koji su trebali biti zaposleni u zimskoj sezoni, ostanu bez posla. Zbog toga se već u rujnu 1945. razmišljalo o uvozu ribe iz Dalmacije. Tamošnje tvornice raspolagale su s 15.000 – 16.000

[626] Karge, Heike, n. dj., 136.
[627] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945), Zapisnik odjelnog sastanka Odjela obrta, industrije i rudarstva (18. srpnja 1945.), kut. 398.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), Stanje obrta, industrije i rudarstva na području Oblasnog N.O.O. za Istru, kut. 402.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po datumu (1945), dok. 2273/45, Podaci o industrijskim i rudarskim poduzećima, kut. 402.
[628] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Industrija konzerviranja ribe (1945-1946), Tvornice konzervirane ribe, kut. 662.
[629] Karge, Heike, n. dj., 130.
[630] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945), Izvještaj o radu Odjela obrta, industrije i rudarstva Oblasnog Narodnog Odbora za Istru, kut. 398.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po datumu i predmetu (1946), Stanje ribolova (5. travnja 1946.), kut. 411 a.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Ribarstvo (1945-1946), Podaci o ribarstvu u Istri, kut. 662.
[631] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945), Izvještaj o radu Odjela obrta, industrije i rudarstva Oblasnog Narodnog Odbora za Istru, kut. 398.
[632] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945), Izvještaj o radu odjela obrta, industrije i rudarstva za kolovoz 1945., kut. 398.

barila[633] ribe i s obzirom na količinu nisu mogle sve preraditi. Za potpunu opskrbu svih 12 tvornica za konzerviranje ribe s područja ONOI-a bilo potrebno 5000 – 6000 barila usoljene ribe.[634] Iako su nadležni organi ONOI-a na vrijeme su poduzeli potrebne mjere za nabavu ribe iz Dalmacije, a Ministarstvo obalnog pomorstva, ribarstva i lokalnog saobraćaja FDH dozvolilo izvoz ribe, dogovor s dalmatinskim zadrugama nije postignut. Problem je bio što se dalmatinske zadruge nisu slagale s cijenom koju su dogovorili Istarsko trgovačko d. d. i Savez ribarskih zadruga Gospodarska sloga Zagreb. Zbog toga su dalmatinske zadruge u Istru poslale samo 60 tona usoljene ribe, koja je stigla tek u prosincu. Iz Zagreba je istarskim tvornicama za preradu ribe poslano 20 tona ulja neophodnog za preradu, ali i to je bilo jednokratno.[635] Zbog nedostatnih količina plave ribe i drugih sirovina neophodnih za preradu, rad u tvornicama sveden je na minimum ili u nekim slučajevima obustavljen do iduće sezone lova na plavu ribu. Uslijed takve situacije, tvornice u Izoli, Rovinju i Banjolama prenamijenile su jedan dio svojih pogona za obradu ribe u pogone za konzerviranje voća i povrća, proizvodnju pekmeza i marmelade te kocki za juhu.[636]

Problem za riblju industriju Zone B bio je i gubitak izvoznih tržišta u odnosu na međuratno razdoblje.[637] Riblje konzerve iz Zone B bile su slabije kvalitete (zbog pomanjkanja sirovina) i lakše su se kvarile, a pritom su bile skuplje od dalmatinskih konzervi. U prilog im nije išlo ni to što riba iz Zone B nije bila čišćena od ljuski, dok u dalmatinskim konzervama jest. Ovakvi nedostaci doveli su do nekonkurentnosti na jugoslavenskom tržištu.[638] Uz sve navedeno, tržište je bilo zasićeno konzervama UNRRA-e.[639] Tako su riblje konzerve

[633] Baril je mjera za tekućine, preuzeta iz venecijanskog mjernog sustava, u kojemu iznosi 64,386 litara. Herkov, Zlatko, *Mjere Hrvatskog primorja: s osobitim osvrtom na solne mjere i solnu trgovinu*, Posebna izdanja historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu, svezak 4, Rijeka, Historijski arhiv u Rijeci i Pazinu, 1971., 31,33

[634] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945), Izvještaj o radu odjela obrta, industrije i rudarstva za kolovoz 1945., kut. 398.; usporedi s: DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945), Izvještaj o sastanku sa predstavnicima tvornica za konzerviranje ribe (14. rujna 1945.), kut. 398.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945), Izvještaj o ribarstvu i konzerviranju riba za rujan 1945. godine (8. listopada 1945.), kut. 398.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), Industrijska privreda u Julijskoj krajini, kut. 402.

[635] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945), dok. 3103/45 (5. prosinca 1945.), Izvještaj o industriji konzerava i ribarstva za studeni 1945., kut. 398.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945), Izvještaj za prosinac 1945. o stanju industrije na području Oblasnog N.O. za Istru, Izvještaj ribarstvo za prosinac 1945, dok. 220/46, kut. 398.

[636] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), Industrijska privreda u Julijskoj krajini, kut. 402.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945), dok. 220/46, Izvještaj za prosinac 1945. o stanju industrije na području Oblasnog N.O. za Istru, Izvještaj ribarstvo za prosinac 1945, kut. 398.

[637] Karge, Heike, n. dj., 135.

[638] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik sjednice održane na Inspektoratu Opskrbe teritorija Vojne Uprave J. A. (13. veljače 1946.), kut. 393.; usporedi s: Vojni arhiv Srbije, VU1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.

[639] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Industrija konzerviranja ribe (1945-1946), Tvornice konzervirane ribe, kut. 662.

proizvedene u Zoni B korištene za lokalnu potrošnju ili u razmjeni za sirovine iz Zone A.[640] Tek sredinom 1946., nakon donošenja niza mjera kako bi se snizila cijena, uspjeli su dio svojih proizvoda plasirati na poljsko i čehoslovačko tržište.[641]

5.4. Obrt

Kako bi potaknuli obnovu obrtništva, vlasti su dopustile da obrtnici rade samoinicijativno, s tendencijom da se najprije „razvije u zapadnom dijelu Istre, a onda tek u istočnom i srednjem.“[642] Obrtna djelatnost smatrana je granom industrije i kao takva trebala je biti nadopuna za industriju, posebice u manjim mjestima i na selu, čime je obrt trebao postati značajan čimbenik u istarskom gospodarstvu.[643] Zbog niza propusta, ratnih razaranja i neimaštine dogodilo se upravo suprotno. Obrt je, suprotno predviđanjima vlasti koje su smatrale da je „stanje obrta uvjetovano razvoju tehnike i općom industrijalizacijom“, s ubrzanim razvojem industrije postupno počeo propadati, umjesto da se dodatno razvio.[644]

Sustavno propadanje obrta bilo je, između ostaloga, posljedica ratnih zbivanja, nedostatka sirovina i materijala kao i osiromašenja sela.[645] Darko Dukovski navodi kako je za poslijeratno propadanje obrta i male privrede, zaslužno „nerazumijevanje marksističke teorije i slijepo uvođenje političkih teorija u gospodarske odnose“.[646] Vlasti su problem propadanja obrta željele riješiti putem zadruga, što se uklapalo u opću metodu rješavanja gospodarskih problema i bilo je u skladu s političkom ideologijom. Željeli su udružiti i organizirati pojedine obrtne grane da putem zadružne proizvodnje dostignu svoj proizvodni maksimum. Smatrali su da je kolektivna proizvodnja zadružnim radom princip rada svih obrtnika. Obrtne zadruge trebale su biti veza između radnika i seljaka s jedne strane te obrta i industrije s druge strane.

[640] Vojni arhiv Srbije, VU1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), Industrijska privreda u Julijskoj krajini, kut. 402.
[641] Karge, Heike, n. dj., 136.
[642] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945), Zapisnik odjelnog sastanka Odjela obrta, industrije i rudarstva (23. srpnja 1945.), kut. 398.
[643] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Obrt, Obrt - problemi i zadaci koje treba poduzeti da bi se ovaj bolje razvijao, kut. 663.
[644] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), Industrijska privreda u Julijskoj krajini, kut. 402.; usporedi s: DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Obrt, Obrt - problemi i zadaci koje treba poduzeti da bi se ovaj bolje razvijao, kut. 663.
[645] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), Industrijska privreda u Julijskoj krajini, kut. 402.
[646] Dukovski, Darko, „Istra XX. stoljeća (1900.-1950.)“, 158.; vidi: Bilandžić, Dušan, n.dj., 221-222.

Vlasti su na taj način pokušale od malih proizvođača stvoriti „socijalističke proizvođače“.[647] U Istri to nije ostvareno jer su zadruge osnivane vrlo sporo, samo 10 do kraja 1946., a obrtnici su radili prema potrebi, ograničavajući svoj rad na popravke, a ne na proizvodnju.[648] Ovdje je ponovno bila riječ o pogrešnoj procjeni potencijala istarskog obrta kao i njegove važnosti za industriju i razvoj gospodarstva uopće, s obzirom da sama struktura istarskog obrta nije bila posebno produktivna. Obrt koji je postojao na selima imao je sve karakteristike kućnog obrta, dok je u mjestima i gradovima bio usko povezan s lokalnom ponudom i potražnjom te se uglavnom svodio na razne popravke, a vrlo rijetko na proizvodnju. Primjerice u kotarima koji su više naginjali poljoprivredi obrti su bili usko povezani s potrebama poljoprivrede tako da su u tim krajevima zastupljeniji bili kovači i stolari. U gradovima se karakter obrta prilagođavao potrebama gradskog stanovništva, tj. općim potrebama. Tako su gradovima bili zastupljeniji postolari, električari i mehaničari.[649] Smatrali su da bi se udruživanjem obrtnika u zadruge moglo započeti sa sustavnom obnovom. Važnu ulogu u tome trebala je imati međukotarska suradnja. To se prije svega odnosilo na razmjenu ili snabdijevanje drugih kotara s viškom sirovina kao što su drvo, željezo itd. Bio je to potpuno pogrešan pristup istarskom obrtništvu koje nije imalo mogućnost masovne proizvodnje sirovina. Ideja formiranja obrtničkih zadruga koje bi proizvodile za potrebe svojih kotara, a viškovima opskrbljivale druge kotare bila je proizvod nerealnih očekivanja i krutih shvaćanja ideoloških smjernica.[650]

Može se reći kako su sve reforme i mjere za obnovu obrta podbacile. Do pripojenja Istre Jugoslaviji, istarsko obrtništvo ostalo je siromašno i nerazvijeno. Tome je doprinio nedostatak materijala, strojeva i alata, ali i pasivno zadrugarstvo te inertnost obrtnika, tj. njihovo „čekanje na pripojenje Istre Hrvatskoj“.[651] Problem je bio i nepostojanje evidencije obrtnika, kao i periodična i nedovoljna opskrba sirovinama, stoga se stanje nije značajnije promijenilo u odnosu na talijansko razdoblje. Zbog povremene i nedovoljne opskrbe sirovinama obrtnici nisu bili u mogućnosti osigurati stalnu zaradu od svojega rada. To je

[647] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), Industrijska privreda u Julijskoj krajini, kut. 402.
[648] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Obrt, Obrt - problemi i zadaci koje treba poduzeti da bi se ovaj bolje razvijao, kut. 663.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1947), dok. 428/47 (18. siječnja 1947.), Izvještaj o radu po zadrugarstvu tokom 1946. godine, kut. 331.
[649] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945), Izvještaj o stanju obrta u Istri, kut. 398.; vidi: DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po datumu (1945), Mogućnosti razvoja zadrugarstva (9. srpnja 1945.), kut. 402.
[650] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po datumu (1945), Mogućnosti razvoja zadrugarstva (9. srpnja 1945.), kut. 402.
[651] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945), Izvještaj Odjela industrije, obrta i rudarstva Oblasnog N.O.-a za Istru (24. rujna 1947.), kut. 398.

dovelo do opadanja povjerenja prema vlastima. Nemogućnost sigurne zarade natjerala je obrtnike na napuštanje obrta i odlazak u gradove gdje su se zapošljavali u industrijskim postrojenjima.[652] Jedan od glavnih uzroka neuspjeha obnove i jačanja obrta bio je zanemarivanje obrtnika od samih MNO-a koji su ih trebali poduprijeti, ali nisu, i to isključivo zbog neshvaćanja njihovog značaja za privrednu obnovu.[653]

5.5. Turizam i ugostiteljstvo

Iako nije tradicionalna industrijska grana, civilne vlasti su turizam svrstavale pod industriju, ali isključivo zbog potencijalne zarade koju je mogao ostvariti, tj. zbog ostvarenja suficita u poslovanju koji bi itekako bio značajan za obnovu.[654]

Turizam se u Istri počeo razvijati osamdesetih godina 19. stoljeća, a što se tiče dolaska stranih gostiju, vrhunac je postignut u razdoblju 1912. – 1914.[655] Do 1945. razvio se do te mjere da je zauzimao značajno mjesto u istarskom gospodarstvu, pogotovo zbog toga što je u „trgovačkoj bilansi uvijek na strani aktive".[656] Veoma važno mjesto u istarskoj privredi turizam, između ostaloga, može zahvaliti činjenici što druge privredne grane nisu bile dovoljno razvijene. Zbog toga je istarski turizam morao doživjeti radikalne promjene ukoliko je želio ostati privredna grana na koju se može ozbiljno računati.[657] Poslijeratne vlasti u Istri pridavale su velik značaj razvoju turizma jer osim što je služio u zdravstvene svrhe, „bio je prenosilac kultura i civilizacije, te baš zbog toga mora da služi čitavom našem narodu".[658] Od početka razvoja turizma u Istri pa do kraja Drugoga svjetskog rata na području ONOI-a formirala su se tri turistička područja: Kvarnerska rivijera (od Voloskog do Mošćeničke Drage), jugozapadna istarska rivijera, tj. zapadna obala Istre (od Rovinja do Umaga) i otočna rivijera (Mali Lošinj, Veli Lošinj i Brijuni).[659] Navedena turistička područja imala su svoje

[652] Isto.
[653] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1947), Zapisnik šeste izvanredne sjednice Oblasne narodne skupštine (10. svibnja 1947.), kut. 1.
[654] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat otsjeka trgovine (21. studenoga 1945.), Referat privremene uprave hotela Kvarnerske rivijere (21. studenoga 1945.), Prilog 5, kut. 337.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat otsjeka trgovine (21. studenoga 1945.), Referat privremene uprave hotela Kvarnerske rivijere (21. studenoga 1945.), Prilog 4, kut. 337.
[655] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Turizam, Turizam i hotelska industrija u Istri, kut. 663.
[656] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat otsjeka trgovine (21. studenoga 1945.), Referat privremene uprave hotela Kvarnerske rivijere (21. studenoga 1945.), Prilog 4, kut. 337.
[657] Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 180.
[658] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Turizam i hotelsko- ugostiteljska industrija u Istri, kut. 337.
[659] U nekim navodima Brijuni spadaju u jugozapadnu istarsku rivijeru. To je vjerojatno ovisilo o tome kako je autor teksta gledao na to, je li ih svrstavao prema geografskom položaju ili kao otočje. DAPA, HR-DAPA-79,

specifičnosti po kojima su se razlikovala, ali su sva bila „morska i vazdušna liječilišta i odmarališta“.[660] Ukupni kapacitet tih područja bio je oko 220 hotela i pansiona te mnogobrojne vile koje su za tu svrhu preuređene. Od toga se čak 135 hotela i pansiona nalazilo na Kvarnerskoj rivijeri. Vodstvo ONOI-a bilo je svjesno vrijednosti turističke i ugostiteljske ponude Kvarnerske rivijere, kao i njezinih prirodnih bogatstava i klimatske pogodnosti, zbog čega joj je poklanjalo punu pozornost.[661]

Problem za brži razvoj turizma i ugostiteljstva predstavljala je prilično devastirana infrastruktura. Turistički objekti kao i turistička mjesta u Istri, osim Opatije, teško su stradali tijekom rata. U savezničkim bombardiranjima uništeni su hoteli na Brijunima, Lošinju i u Poreču s obzirom da su tijekom rata prenamijenjeni u vojarne za talijansku, a kasnije i njemačku vojsku. Jedino je Opatija prošla bez većih oštećenja. Povlačenjem talijanske i njemačke vojske, iz hotela su odnesene sve vrijednosti i sav materijal koji je mogao poslužiti.[662] Dolaskom JA u Istru i uvođenjem vojne uprave, neki od hotela i turističkih objekata poslužili su za smještaj jedinica JA i zapovjednog kadra te su zbog toga bili komercijalno neiskoristivi.[663] Kao i vojske prije nje, tako je i JA devastirala neke od objekata u kojima su boravili vojnici i vojno osoblje. Tako je primjerice unutrašnjost hotela „Strand“, u kojem je bila smještena pješačka bojna, a u koji je trebao useliti Odsjek za evidenciju i kontrolu pri VUJA-i, bila potpuno devastirana. Na svim vratima nedostajale su kvake i ključanice koje su bile silom iščupane. Zidovi, plafoni, podovi i električne instalacije bili su u vrlo derutnom stanju, a još k tome, nitko nije ni pokušao spriječiti curenje vodovodnih cijevi, zbog čega se stvarao dojam kako je cilj bio „potpuno uništiti sav inventar i instalaciju, a ne sačuvati i obnoviti ovaj dio narodne imovine“.[664] Jedinice JA su iz objekata u kojima su bile smještene uzimale i odnosile inventar koji im je bilo kako mogao poslužiti. Tako su primjerice iz vile „Amalie“, koja je bila u nadležnosti Privremene uprave hotela, za potrebe

ONOI, 1945-1947, Referat otsjeka trgovine (21. studenoga 1945.), Referat privremene uprave hotela Kvarnerske rivijere (21. studenoga 1945.), Prilog 4, kut. 337.; usporedi s: DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Turizam i hotelsko- ugostiteljska industrija u Istri, kut. 337.

[660] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Turizam i hotelsko- ugostiteljska industrija u Istri, kut. 337.

[661] Isto.

[662] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji po odjelima (1946), dok. 8638, (1. srpnja 1946), Izvještaj Odjela trgovine i opskrbe ONOI, kut 19.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat otsjeka trgovine (21. studenoga 1945.), Referat privremene uprave hotela Kvarnerske rivijere (21. studenoga 1945.), Prilog 4, kut. 337.; Ujčić, Tajana, Dva otoka narodnih dobara. Podržavljenje imovine u Istri na primjerima otoka Sv. Andrija kraj Rovinja i Brionskog otočja (1945. – 1947./1948.), u: *Vjesnik istarskog arhiva*, svezak 25, Pazin, 2018., 163.

[663] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat otsjeka trgovine (21. studenoga 1945.), kut. 337.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat o Otsjeku trgovine (1946), Izvještaj otsjeka trgovine za Oblasnu skupštinu (9. prosinca 1945.), kut. 337.; Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Beleška o razgovoru s Bowmanom, fasc 1, kut. 1368.; Bowman, Alfred Connor, n. dj., 59- 60.

[664] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat otsjeka trgovine (21. studenoga 1945.), Referat privremene uprave hotela Kvarnerske rivijere (21. studenoga 1945.), Prilog 5, kut. 337.

časnika Četvrte armije, u Ljubljanu odnijeli razno pokućstvo.[665] Osim vojske, zabilježeno je i da je kazališna družina „Otokar Keršovani“ načinila određenu štetu u hotelu „Carso“ u Opatiji, što je vlasnik hotela i prijavio. Prema njegovoj izjavi, članovi družine uništili su i otuđili dio inventara, ali ih mogao teretiti samo za uništavanje jer otuđenje nije mogao dokazati. Njegov stav da su takvim ponašanjem narušili autoritet „narodne vlasti“, odraz je općeg stava stanovnika kojima su vojne ili civilne vlasti počinile ikakvu štetu. Osim toga, uništavanje inventara hotela, vila i drugih objekata usporili su obnovu turizma.[666] Kako bi se sačuvalo inventar i objekte predviđene za smještaj turista od daljnjeg useljavanja vojnih i civilnih ustanova, a potom i od devastacije i krađe, osnovana je Privremena uprava hotela.[667]

U suradnji s VUJA-om, civilne su vlasti odmah po uspostavi Zone B započele s obnovom turizma. Već 18. srpnja 1945. godine pri Odjelu trgovine i opskrbe osnovan je Pododsjek za turizam i ugostiteljstvo.[668] Njegova zadaća bila je obnoviti, unaprijediti i promovirati istarski turizam.[669] Obnova je vršena planskim osposobljavanjem uništenih hotela, vila i drugih ugostiteljskih objekata.[670] Prije samog početka obnove i osposobljavanja za prijem gostiju, iz tih je objekata najprije trebalo izmjestiti jedinice JA koje su se njima služile. U razdoblju od 2. kolovoza do 1. rujna 1945. samo na Kvarnerskoj rivijeri uspjeli su iseliti vojsku iz 23 hotelska objekta koje su potom osposobili za prijem gostiju. Kapacitet tih objekata bio je približno 2000 kreveta s uređenim sobama i stručnim osobljem u objektima.[671] U razdoblju od 1. rujna do kraja listopada 1945. Kvarnerska rivijera ugostila je oko 4300

[665] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat otsjeka trgovine (21. studenoga 1945.), kut. 337.
[666] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat otsjeka trgovine (21. studenoga 1945.), Referat privremene uprave hotela Kvarnerske rivijere (21. studenoga 1945.), Prilog 5, kut. 337.
[667] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, O organizaciji otsjeka trgovine (27. prosinca 1945.), kut. 337.
[668] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat otsjeka trgovine (21. studenoga 1945.), Referat privremene uprave hotela Kvarnerske rivijere (21. studenoga 1945.), Prilog 4, kut. 337.
[669] Zadaća Odjeka za turizam i ugostiteljstvo u NRH bila je: „Organizacija turizma, vrhovni nadzor nad turističkim ustanovama i poduzećima, te nadzor nad ugostiteljstvom u turističkim mjestima i područjima, opća turistička i ugostiteljska propaganda u zemlji i inostranstvu, izdavanja dozvola za turističku i ugostiteljsku štampu /časopise, vodiće, prospekte, plakate, albume, reklama, razglednice i fotografije/ turističko-propagandnog karaktera, poslovi koji se odnose na osnivanje i nadzor turističkim društvima, povjerenstvima i savezima, na razriješavanje odnosno na postavljanje delegata ili upravitelja, sudjelovanje kod međunarodnih konferencija po pitanju turizma, priređivanja turističkih izložaba u zemlji i inostranstvu, klasifikacija ugostiteljskih poduzeća u turističkim mjestima i područjima, nadzor nad njima i nad ugostiteljskim personalom tih poduzeća, nadzor nad turističkim uredima u zemlji, saradnja sa Ministarstvom poljoprivrede i šumarstva u upravi sa narodnim parkovima.“ DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Djelokrug i organizacija rada Otsjeka za turizam i ugostiteljstvo, kut. 337.
[670] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Izvještaj o radu (27. studenoga 1945.), kut. 337.
[671] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat otsjeka trgovine (21. studenoga 1945.), Referat privremene uprave hotela Kvarnerske rivijere (21. studenoga 1945.), Prilog 4, kut. 337.

gostiju (2839 u rujnu i 1560 u listopadu) koji su ostvarili 23.895 noćenja (13.339 u rujnu i 10.556 u listopadu).[672]

Tijekom svibnja 1946. Opatija je zabilježila 480 gostiju i 2160 noćenja dok se za druga mjesta navodi kako nisu imala turista.[673] Hoteli „Moskva", „Palace", „Bellevue" i „Excelsior" su od 27. rujna do 15. studenoga 1945. zabilježili ukupno 3450 noćenja.[674] Bilo je to daleko ispod postignuća koja je Kvarnerska rivijera bilježila u međuratnom razdoblju, ali je ipak to bio dobar početak, s obzirom na međunarodne i lokalne okolnosti. U novom socijalističkom društvu turizam više nije bio samo izvor zarade rezerviran isključivo za dobrostojeće građane nego je postao dostupan svima, pogotovo radništvu. „Danas turizam neće biti više ono što je nekada bio, danas turizmom mora da se služi čitav radni narod, i svakome, a pogotovo onom najpotrebnijem mora da se mogući, onaj potrebni odmor i liječenje."[675] Zaokret u pogledu turizma i odmora dogodio se i na razini Jugoslavije gdje je početkom srpnja 1946. na snagu stupila Uredba o plaćenom godišnjem dopustu radnika, namještenika i službenika. O svrsi obnove i važnosti izgradnje odmarališta, u skladu s tadašnjim poimanjem uloge radničke klase, govorio je i Josip Broz Tito. Na mitingu u Splitu 26. srpnja 1946. naveo je kako „treba da stvorimo oporavilišta i sanatorijume, da svaki koji radi daje svoj prilog zajednici može da dođe da popravi svoje zdravlje i zatim ponovo, još jače, da prione na rad".[676]

Kako bi se ova politika što efikasnije provodila te da bi se lakše upravljalo i pružale usluge gostima, u Opatiji je osnovano Turističko-lječilišno povjerenstvo (Kurkomisija) koje je obuhvaćalo područje Kvarnerske rivijere. Povjerenstvo iz Opatije bilo je zaduženo za Opatiju, Volosko i Ičiće, a povjerenstvo u Lovranu za Lovran, Iku, Medveju i Dragu.[677]

---

[672] Navodi se i da je samo tijekom listopada ostvareno 23. 394 noćenja, ali čini se da je to pogreška nastala tijekom pisanja zapisnika. DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat otsjeka trgovine (21. studenoga 1945.), Referat privremene uprave hotela Kvarnerske rivijere (21. studenoga 1945.), Prilog 4, kut. 337.; usporedi s: DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat o Otsjeku trgovine (1946), Izvještaj otsjeka trgovine za Oblasnu skupštinu (9. prosinca 1945.), kut. 337.; usporedi s: DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Izvještaj otsjeka trgovine (23. veljače 1946.), kut. 337.

[673] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1946-1947), Izvještaj o stanju turizma u toku mjeseca maja 1946., kut. 338.

[674] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat otsjeka trgovine (21. studenoga 1945.), Referat privremene uprave hotela Kvarnerske rivijere (21. studenoga 1945.), Prilog 3, kut. 337.

[675] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Turizam i hotelsko- ugostiteljska industrija u Istri, kut. 337.

[676] Duda, Igor, Stanić, Igor, „Iza vrata radničkih odmarališta. Službeni zapisi o nestašnima i gladnima 1947. – 1950.", u: *Historijski zbornik*, svezak 64, br. 1, Zagreb, Društvo za hrvatsku povjesnicu, 2011., 99-100.

[677] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat otsjeka trgovine (21. studenoga 1945.), Referat privremene uprave hotela Kvarnerske rivijere (21. studenoga 1945.), Prilog 4, kut. 337.; DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Izvještaj otsjeka trgovine (23. veljače 1946.), kut. 337.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Turizam i hotelsko- ugostiteljska industrija u Istri, kut. 337.

S ciljem očuvanja i ekonomskog iskorištavanja turističkih objekata koje su njihovi vlasnici napustili tijekom 1945. osnovana je Privremena uprava hotela.[678] Pod Privremenu upravu hotela spadali su svi konfiscirani i sekvestrirani hoteli i turistički objekti, kao i svi hoteli i turistički objekti s čitavog područja ONOI-a čiji su vlasnici „bili odsutni ili podanici Njemačkog rajha".[679] Takve je objekte Privremenoj upravi hotela na upravljanje prepustila Oblasna uprava narodnih dobara za Istru.[680] Hotele i druge objekte čiji su vlasnici bili odsutni vodili su povjerenici vlasnika, ali je njihova uloga bila zanemariva s obzirom da nisu mogli zaštititi interese vlasnika niti sačuvati inventar od samovolje pojedinih vojnih i civilnih ustanova koje su iz tih objekata odnosile krevete, rublje, kuhinjsko posuđe i pribor te sve ostalo što im je bilo potrebno. Vrlo često su i sami povjerenici skrivali ili krali inventar hotela. Postojala je i mogućnost rasprodaje preostalog inventara kako bi se podmirili troškovi plaća za zaposlenike. Rasprodajom inventara, osim što bi se oštetilo vlasnike, nanijela bi se velika šteta samome turizmu.[681] Samo na području Opatije i Lovrana bila su 23 hotela i pansiona pod Privremenom upravom hotela, od kojih su vojska i druge civilne ustanove koristili čak 20 objekata.[682] Ovakvo stanje jako je utjecalo na životne prilike stanovništva, pogotovo Lovrana i okolice, s obzirom da im je turizam bio „jedino vrelo prihoda i prvi uslov egzistencije".[683] Prije rata „hotelsko- ugostiteljska industrija" bila je u Lovranu i okolici „glavni regulator i motor u rješavanju svih ekonomsko-političkih i socijalnih problema".[684] Završetkom rata hoteli u Lovranu bili su zapušteni, uništeni i opljačkani. U iskoristive objekte i hotele smještene jedinice JA i djeca iz Hrvatskog Primorja, Gorskog Kotara i Istre te su ti objekti u komercijalnom smislu bili neiskoristivi. Zadaća Privremene uprave hotela bila je pronalaženje rješenja i osposobljavanje za upotrebu što je više moguće turističkih objekata do proljeća

[678] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat otsjeka trgovine (21. studenoga 1945.), Referat privremene uprave hotela Kvarnerske rivijere (21. studenoga 1945.), Prilog 4, kut. 337.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat o Otsjeku trgovine (1946), Izvještaj otsjeka trgovine za Oblasnu skupštinu (9. prosinca 1945.), kut. 337.

[679] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, O organizaciji otsjeka trgovine (27. prosinca 1945.), kut. 337.; usporedi s: DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat o predlozima za aktiviranje Privremene uprave hotela (3. prosinca 1945.), kut. 337.

[680] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, O organizaciji otsjeka trgovine (27. prosinca 1945.), kut. 337.

[681] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat o boravku u Opatiji o predmetu hoteljerstva u hotelskom području Opatija-Lovran, kut. 337.; usporedi s: DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, O organizaciji otsjeka trgovine (27. prosinca 1945.), kut. 337.

[682] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat otsjeka trgovine (21. studenoga 1945.), Referat privremene uprave hotela Kvarnerske rivijere (21. studenoga 1945.), Prilog 3, kut. 337.; usporedi s: DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat o predlozima za aktiviranje Privremene uprave hotela (3. prosinca 1945.), kut. 337.

[683] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat o Otsjeku trgovine (1946), Izvještaj otsjeka trgovine za Oblasnu skupštinu (9. prosinca 1945.), kut. 337.

[684] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat o predlozima za aktiviranje Privremene uprave hotela (3. prosinca 1945.), kut. 337.

1946. Ponajprije to se odnosi na izmještanje vojske i dječjih domova iz hotela. Nezaposleno stanovništvo trebalo je raditi na radovima obnove hotela i turističkih objekata, čime bi se ujedno podigao moral stanovništva, a time i ugled civilnih vlasti.[685]

Za obnovu i održavanje objekata kojom je upravljala Privremena uprava hotela nije postojao zasebni fond nego su se održavali i obnavljali sredstvima iz vlastitih prihoda. Zbog toga je s vojskom i drugim civilnim ustanovama dogovoreno da će plaćati najam za sve hotele i druge objekte koje koriste. Najam za vojsku iznosio je 25 lira po „okupiranoj sobi" plus određeni postotak za inventar. Za svaki je objekt sastavljen zasebni najamni ugovor, a mjesečni najam za svih 20 hotela iznosio je oko 1.200.000 lira. Do kraja 1945. Privremena uprava hotela uspjela je iz uprihođenih sredstava osposobiti 80 % predratnih kapaciteta soba i ležajeva u četiri hotela, koje prethodno nije koristila vojska.[686]

Početkom 1946. unutar Odjela trgovine i opskrbe formirana je Oblasna uprava hotela, sa zadaćom očuvanja, obnove i gospodarske eksploatacije svih hotelsko-ugostiteljskih objekata na području Istre. Za početak radova, civilne su joj vlasti dodijelile privremeni zajam od tri milijuna lira. Pomoć za obnovu turizma stigla je i iz Jugoslavije. Privredni savjet FNRJ dao je ONOI-u zajam na deset godina u iznosu od pet milijuna dinara (oko 16.650.000 lira).[687] Najvažnije turističko središte na području Istre bila je Opatija koja je najmanje stradala tako da se s obnovom turizma krenulo baš iz tog mjesta. Sa samo 3.500.000 lira potrošenih do 1. srpnja 1946., osposobljeno je 10 najvećih hotela u Opatiji. Istovremeno je trajala i obnova hotela na Brijunima.[688] Do 1. srpnja 1946. privatni iznajmljivači i Oblasna uprava hotela osposobili su u Opatiji, Lovranu i Mošćeničkoj Dragi 1271 soba s kapacitetom 1908 kreveta i svim „potrebnim komforom".[689] Prema planu za 1947. Oblasna uprava hotela imala je zadaću obnoviti sve preostale turističke objekte za što je bio sastavljen i financijski plan.[690]

---

[685] Isto.

[686] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat otsjeka trgovine (21. studenoga 1945.), kut. 337.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat otsjeka trgovine (21. studenoga 1945.), Referat privremene uprave hotela Kvarnerske rivijere (21. studenoga 1945.), Prilog 3, kut. 337.

[687] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji po odjelima (1946), dok. 8638, (1. srpnja 1946), Izvještaj Odjela trgovine i opskrbe ONOI, kut 19.

[688] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji po odjelima (1946), dok. 8638, (1. srpnja 1946), Izvještaj Odjela trgovine i opskrbe ONOI, kut 19.; DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1946), Zapisnik treće Oblasne skupštine (9. – 10. srpnja 1946.), Prilog 1, kut. 1.

[689] U Opatiji je osposobljeno 568 soba (898 kreveta) pod Oblasnom upravom hotela i 414 soba (573 kreveta) u privatnom sektoru. U Lovranu je osposobljeno 16 soba (24 kreveta) pod Oblasnom upravom hotela i 235 soba (343 kreveta) u privatnom sektoru, dok je u Moščenićkoj Dragi osposobljeno 38 soba (68 kreveta) u privatnom sektoru. DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1946-1947), Izvještaj o stanju turizma u toku mjeseca maja 1946., kut. 338.

[690] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1946-1947), dok. 13409/46 (5. listopada 1946.), Zapisnik o primopredaji dužnosti bivšeg pročelnika Ante Cerovca novom pročelniku drugu Toniću Krajceru, kut. 338.

Važne stavke za razvoj turizma bile su promocija i reklamiranje u tiskovinama Zone B, ali i u jugoslavenskim tiskovinama kao što su „Slovenski Poročevalec“, „Vjesnik“ i „Politika“. Jednako tako povezali su se s uredima turističke agencije „Putnik“ u Ljubljani, Zagrebu i Beogradu. Najbolja suradnja razvila se sa zagrebačkim uredom „Putnika“ koji je na inicijativu Odsjeka za turizam pri Ministarstvu trgovine i opskrbe NRH, već 1945. godine organizirao izlet u Opatiju za petstotinjak zagrebačkih radnika i namještenika. Osim ovoga koji je bio najmasovniji, organizirali su i nekolicinu manjih izleta.[691] Ideja vlasti u Istri bila je osnivanje podružnice „Putnika“, ali zbog neriješenog državno-pravnog statusa nije bilo moguće osnivanje podružnice pod tim imenom. Zbog toga su vlasti predlagale da se unutar Ureda za informiranje uspostavi odsjek za turizam koji bi preuzeo funkciju „Putnika“, a njegov rad bio bi pod kontrolom ONOI-a i uprave „Putnika“ u Zagrebu.[692] Problem istarskog turizma bio je i neriješeni državno-pravni status zbog koje je dolazak stranih gostiju u Istru bio uvelike otežan, ako ne i onemogućen.[693] Probleme s dolaskom u Istru nisu imali samo turisti iz drugih europskih zemalja, nego i turisti iz Jugoslavije. Poteškoće s dolaskom turista svakako su bile produbljene općom neimaštinom i nemogućnošću putovanja u prvim poslijeratnim godinama.[694]

Za raspodjelu hrane hotelima i drugim turističkim objektima najprije je krajem 1945. osnovan hotelsko-ugostiteljski ekonomat, da bi u travnju 1946., njegovu ulogu preuzeo ekonomat Oblasne uprave hotela.[695] Ekonomate je hranom opskrbljivao Oblasni odjel trgovine i opskrbe. Kako se hrana ne bi krala ili izdavala u druge svrhe, razvijen je sustav izdavanja hrane. Svaki hotelijer ili privatni iznajmljivač morao je svakodnevno donositi ovjereni popis gostiju. Ovjeru su, za svaki dan zasebno, mogla izdavati lječilišna ili turistička povjerenstva. Temeljem tog popisa hotelijerima i iznajmljivačima izdavali su se bonovi za hranu koje su oni dijelili svojim gostima. Oni su pak te bonove davali hotelijerima ili voditeljima restorana koji su ih u ekonomatu zamjenjivali za hranu. Na taj je način ekonomat

[691] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat otsjeka trgovine (21. studenoga 1945.), Prilog 4, kut. 337.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Izvještaj Odsjeka turizma i ugostiteljstva, kut. 337.

[692] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat službenog posjeta Vrus Dušana, dosadašnjeg referenta za turizam i ugostiteljstvo Okružnog NOO-a za Hrvatsko primorje, kut. 337.

[693] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1946), Zapisnik treće Oblasne skupštine (9. – 10. srpnja 1946.), Prilog 1, kut. 1.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat otsjeka trgovine (21. studenoga 1945.), Referat privremene uprave hotela Kvarnerske rivijere (21. studenoga 1945.), Prilog 4, kut. 337.

[694] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat o Otsjeku trgovine (1946), Izvještaj otsjeka trgovine (26. travnja 1946.), kut. 337.

[695] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat o Otsjeku trgovine (1946), Izvještaj otsjeka trgovine za Oblasnu skupštinu (9. prosinca 1945.), kut. 337.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat o Otsjeku trgovine (1946), Izvještaj otsjeka trgovine (26. travnja 1946.), kut. 337.

kontrolirao točnu raspodjelu hrane prema unaprijed utvrđenim tablicama, čime su spriječene malverzacije.[696] Kako se navodi u izvještajima, hrana je u odnosu na jugoslavenski dinar bila prilično jeftina, što je privlačilo goste. Iz toga se još može zaključiti kako su osnovicu turističkih posjeta činili gosti iz Jugoslavije. Istovremeno, tijekom 1945. postojao je problem s nabavom vina i alkoholnih pića. Vina koja su nudili gostima bila su slabije kvalitete i k tome razmjerno skupa. Stoga je postojala potreba da se organizira hotelsko-nabavljačka zadruga koja bi se bavila ovim problemom.[697]

[696] Osnovica za zaračunavanje obroka bilo je 3200 kalorija, što je odgovaralo težini 500 g krušnog brašna, 200 g mesa, 50 g masti, 150 g suhog variva, 40 g šećera, 50 g soli, 10 g kave, 20 g maslaca i 2 dl mlijeka. DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Izvještaj Odsjeka turizma i ugostiteljstva, kut. 337.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik sastanka Oblasne uprave hotel (11. travnja 1946.), kut. 337.

[697] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Izvještaj Odsjeka turizma i ugostiteljstva, kut. 337.

6. OŽIVLJAVANJE POLJOPRIVREDE

6.1 Opće stanje u agraru

Po završetku rata istarska je poljoprivreda, kao i sve druge gospodarske grane, trpjela veliku štetu. Poljoprivredna su gospodarstva zbog nedostatka radne snage bila zapuštena, zarasla u korov, tegleća stoka konfiscirana za potrebe vojske itd.[698] Stanje je bilo slično onome nakon Prvoga svjetskog rata.[699]

Nova civilna vlast u Zoni B počela je uvoditi neke nove odnose u agraru. Prije svega trebalo je riješiti problem kolona i dražbi seljačkih imanja. Uvjete za promjene tek je trebalo stvoriti, tako da se problem nije mogao riješiti odmah po završetku rata jer je duboko zadirao u društveno-gospodarske, a onda i političke odnose.[700] O tome se tijekom 1945. godine u strukturama civilnih vlasti moglo samo razmišljati, nadasve zbog nedostatka stručnih službenika, ali i zbog preopterećenosti sudova.[701] Određeni zastoj u organizaciji pravosudnog, ali i upravnog aparata stvorile su pripreme za izbore. Cjelokupni upravni aparat civilnih vlasti i društveno-političke organizacije, poput Narodne fronte, bio je gotovo u potpunosti posvećen izborima koji su održani u studenom 1945.[702] Do određenog pomaka došlo je tek u drugoj polovici 1946., kada se počinju stvarati ozbiljniji i realniji planovi daljnji razvoj. Provedbu planova obnove na području nadležnosti ONOI-a, za cijelo vrijeme postojanja Vojne uprave, usporavao je, a ponekad i onemogućavao, kronični nedostatak radne snage. Probleme je često stvarao i nedostatak goriva (petrolej) za vršilice te modre galice i sumpora za vinograde. Problemi su dobro poznati iz izvještaja Odjela poljoprivrede kojemu je osnovna zadaća bila nabava i potpora poljoprivrednoj proizvodnji.[703]

---

[698] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji o radu poljoprivrednog odjela (1945-1946), Izvještaj o radu poljoprivrednog odjela Oblasnog N.O.O.-a od dolaska u oslobođenu Istru do lipnja 1945., kut. 309.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji o radu poljoprivrednog odjela (1945-1946), Izvještaj o radu Poljoprivrednog odjela od oslobođenja do skupštine 9. prosinca 1945., kut. 309.

[699] Dukovski, Darko, *Fašizam u Istri*, 139.

[700] Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 187.

[701] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945), Izvještaj o radu referenta Pravnog i Privrednog otsjeka (25. listopada 1945.), kut. 604.

[702] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Poljoprivreda (1945-1946), Referat o uspjehu jesenje sjetve i plan za proljetnu sjetvu u 1946.g., kut. 662.

[703] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Poljoprivredni odjel (1945-1947), Razvitak i rad i organizaciono stanje poljoprivrednog odjela od njegova početka do danas (veljača 1946.), kut. 309.

U odnosu na 1937. broj krupne stoke smanjio se za 25 %, konja i magaraca za 60 %, svinja za 30 %, ovaca za 15 % i koza za 30 %. U izvještajima se navodi da je ukupno stočni fond bio smanjen za 30 %.[704] Uz rat, koji je bio jedan od glavnih uzroka stagnacije i kolapsa poljoprivrede, značajne gubitke usjevima i stočarstvu nanijela je i velika suša tijekom ljeta 1945. zbog koje su seljaci bili prisiljeni poklati svoju stoku ili je prodati za klanje, a bez nje nisu mogli obavljati poljoprivredne radove.[705]

Uza sve nedaće, koje su pratile istarsku poljoprivredu, prvih poratnih godina se pojavio i problem nedostatka sjemena za sjetvu. Sjeme koje je Istarsko d. d., a kasnije njegove slijednice, nabavljalo iz Hrvatske i Vojvodine bilo je loše kvalitete, nepročišćeno, puno korova, slomljenih zrna i žižaka. Uza sve to, pošiljke sjetvenog sjemena redovito su stizale s velikim zakašnjenjem. S obzirom da nisu bile posebno deklarirane kao „sjemenske" (sjetvene), pošiljke su u nekoliko navrata zamijenjene s pšenicom za prehranu stanovništva koju je slala UNRRA. Osim iz Hrvatske, sjeme se nabavljalo i iz Italije, s obzirom da je u Furlaniji postojao organizirani uzgoj sjemenske pšenice, odakle se krijumčarilo na područje Slovenskog primorja i Istre jer u Istri nisu postojali uvjeti za uzgoj sjemena s obzirom na slab urod i nedostatak stručnog kadra.[706]

Kao i u međuratnom razdoblju, forsirana je industrijalizacija imala i značajan negativan učinak jer je preuzela dobar dio prijašnjih poljodjelaca te je na taj način ozbiljno ugrozila poljodjelstvo i stočarstvo.[707] Na opći razvoj poljodjelstva utjecala je odluka civilnih vlasti o reorganizaciji poljoprivrede koja se temeljila na sustavnom jačanju i poticanju vinogradarstva i voćarstva, zanemarujući pritom ostale poljoprivredne kulture, svjesni da se moraju okrenuti boljoj organizaciji rada i mehanizaciji ukoliko žele ostvariti veći urod.[708] Iako je poratna industrijalizacija u Hrvatskoj omogućila porast proizvodnje, u Istri to nije bio slučaj.[709] Bio je to model sličan onome koji je talijanska vlast između dva svjetska rata pokušala provesti i koji je ponovno doveo do propadanja poljoprivrede. Svojevrsna

[704] U kolovozu 1945. u Istri je bilo 7828 konja, 30.447 goveda, 11.592 svinje, 79.540 ovaca i 10.177 koza. DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji o radu poljoprivrednog odjela (1945-1946), Izvještaj o radu Poljoprivrednog odjela od oslobođenja do skupštine 9. prosinca 1945., kut. 309.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji o radu poljoprivrednog odjela (1945-1946), Izvještaj Poljoprivrednog Odjela- Oblasnog N. O.-a za Istru za godinu 1946. (11. siječnja 1947.), kut. 309.

[705] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Poljoprivredni odjel (1945-1947), Organizacija poljoprivrednog odjela i poljoprivrednih ustanova, kut. 309.

[706] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Poljoprivreda (1945-1946), Referat o uspjehu jesenje sjetve i plan za proljetnu sjetvu u 1946.g., kut. 662.; usporedi s: DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji o radu poljoprivrednog odjela (1945-1946), Izvještaj o radu Poljoprivrednog odjela od oslobođenja do skupštine 9. prosinca 1945., kut. 309.

[707] Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 178.

[708] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik konstituirajuće sjednice Privrednog Vijeća za Istru i Rijeku (18. listopada 1945.), kut. 659.

[709] Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 178.; vidi: Goldstein, Ivo, n. dj., 431.

poslijeratna euforija ponudila je lažnu nadu u značajnije gospodarske, a onda i društvene promjene, što je vrlo brzo dovelo do frustracije ruralnog stanovništva.[710] Euforija, ili pak političke igre, dovele su do potpuno netočnih procjena civilnih vlasti o gospodarskoj samodostatnosti Istre. Moguće je da su istarski političari strahovali od ponovnog odustajanja Jugoslavije kao 1920., kada se odustalo do Istre zbog kompenzacija u Podunavlju.[711] Pogrešne procijene o samodostatnosti također su jednim dijelom rezultat površnog gospodarskog plana izrađenog na temelju očekivanja, a ne realnih mogućnosti.[712]

O sporednoj ulozi poljoprivrede svjedoči opaska Poljoprivrednog odjela ONOI-a po kojoj su vodstva KNO-a posvećivala malo pažnje odjelima poljoprivrede i uglavnom nisu ni znala što bi ti odjeli trebali raditi i koje su njihove zadaće.[713] Povezanost kotarskih poljoprivrednih odjela s predsjedništvom KNO-a gotovo da i nije postojala, kao što nije bilo nikakve povezanosti kotarskih poljoprivrednih odjela s mjesnim odborima i drugim političkim organizacijama. Slaba povezanost značajno je doprinijela sporom oporavku i razvoju poljoprivrede.[714] Činjenica je da Odjel poljoprivrede ONOI-a do 1947. nije uspio riješiti osnovne probleme poljoprivrede, kao što je organizacija rada statističke i mehanizirano-traktorske službe. Kao glavni uzrok navodi se, kao i u svim granama gospodarstva, nedostatak stručnih kadrova.[715] Bez stručnjaka u statističkim službama bilo je teško ili gotovo nemoguće izraditi i provesti proizvodne planove, što se posebice odnosi na KNO-e. Oni nisu raspolagali ni najosnovnijim statističkim podatcima koji su im trebali poslužiti za izradu planova. Iako je tada u Istri bio određeni broj stručnjaka koji su mogli raditi taj posao, oni su pri NO-ima uglavnom radili nekakve sporedne poslove koje su mogli obavljati bilo koji drugi zaposlenici. Nepostojanje mehanizirano-traktorske službe bio je značajan problem, s obzirom da je ona trebala izraditi planove rada traktora na terenu, tim više jer je mehanizacije bilo malo. Bez adekvatne organizacije i vodstva ove službe, interes obrađivača za mehaniziranu obradu tla smanjivao se umjesto da se povećavao. Značajan problem pri provođenju obnove

[710] Dukovski, Darko, „Politički atributi gospodarstva istarskoga poraća (1945-1950)“, u: Pirjevec, Jože, Bajc, Gorazd, Klabjan, Borut (ur.), *Vojna in mir na Primorskem: od kapitulacije Italije leta 1943 do londonskega memoranduma leta 1945*, Kopar, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 2005., 185.
[711] Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 178.
[712] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1946), Zapisnik treće Oblasne skupštine (9. – 10. srpnja 1946.), Prilog 1, kut. 1.
[713] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji o radu poljoprivrednog odjela (1945-1946), Izvještaj Poljoprivrednog Odjela- Oblasnog N. O.-a za Istru za godinu 1946. (11. siječnja 1947.), kut. 309.
[714] Isto.
[715] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po popisu (1945), Aktualni problemi poljoprivrede (5. veljače 1947.), kut. 314 a.

poljoprivrede, predstavljalo je neprovođenje pravnih odredbi o uređenju agrarnih i kolonatskih odnosa zbog sporog rada Agrarne komisije.[716]

6.2. Mjere oporavka poljoprivrede

Odjel poljoprivrede ONOI-a bio je nadležan za upravljanje procesom obnove istarske poljoprivrede. Njegova je prva zadaća bila preuzimanje pojedinih poljoprivrednih ustanova te obnova njihovog rada prilagođavanjem novim društvenim odnosima. U svim ustanovama vlasti su postavile privremene upravitelje i povjerenike koji su trebali voditi brigu o ubrzanoj obradi zemlje kako bi zbog zakašnjele sjetve nadoknadili izgubljeno vrijeme. Druga zadaća Poljoprivrednog odjela bila je organizacija poljoprivrednih odjela pri KNO-ima i GNO-ima.[717] Jedan od najvećih problema poljoprivrednih odjela GNO-a i KNO-a, koji nije u potpunosti bio riješen za cijelo vrijeme postojanja zone, bio je nedostatak stručnih kadrova. Jedini stručnjak sa završenim fakultetom bio je zaposlen u poljoprivrednom odjelu kotara Poreč, dok su u kotarima Buzet, Buje i Cres na vodećim dužnostima bili ljudi sa srednjom poljoprivrednom školom. Ostali zaposlenici nisu imali nikakve stručne kvalifikacije. U svim ostalim kotarima bili su zaposleni nestručni kadrovi od kojih je tek nekolicina završila nekakve „specijalne kursove“. Izvještaji potvrđuju da takvi nestručni kadrovi nisu bili u stanju izvršavati niti svakodnevne uobičajene poslove, a još manje su mogli donositi i ostvarivati planove proizvodnje. Nedostatak stručnih kadrova prati i nedostatak kvalificiranog administrativnog osoblja.[718] Zbog toga je Ministarstvo poljoprivrede NRH uputilo u Istru 23 stručnjaka, od kojih je desetoro bilo sa završenim fakultetima, troje su još uvijek bili studenti, a šestorica veterinari (u nekim dokumentima navodi se da su od njih desetoro trojica bili veterinari). Za održavanje domaćinskih tečajeva dodijeljeno im je 9 učiteljica iz domaćinskih škola. Kako bi nadomjestili nedostatak stručnih kadrova, civilne su vlasti otvorile Srednju poljoprivrednu školu u Poreču i Nižu gospodarsku školu u Pazinu. Osim škole, organizirani su i poljoprivredni tečajevi koji su trebali osposobiti kadrove za preuzimanje dužnosti poljoprivrednih referenata u kotarima. Činjenica je da tečajevi očito nisu bili dovoljni, a prvi

[716] Mehanizirano-traktorska služba u izvornicima se navodi kao „mašinsko-traktorska služba“. DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po popisu (1945), Aktualni problemi poljoprivrede (5. veljače 1947.), kut. 314 a.
[717] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji o radu poljoprivrednog odjela (1945-1946), Izvještaj o radu Poljoprivrednog odjela od oslobođenja do skupštine 9. prosinca 1945., kut. 309.
[718] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji o radu poljoprivrednog odjela (1945-1946), Izvještaj Poljoprivrednog Odjela- Oblasnog N. O.-a za Istru za godinu 1946. (11. siječnja 1947.), kut. 309.

polaznici poljoprivrednih škola završili su školu tek nakon prestanka postojanja Zone B. Na selu su, pak, održavani domaćinski tečajevi za seoske domaćice.[719]

U sklopu mjera za oporavak poljoprivrede, civilne su vlasti u rujnu 1945. osnovale Rajonsku poljoprivrednu stanicu (RPS) u Poreču.[720] Do kraja 1945., ali i tijekom cijele 1946. stanica se zbog nedostatka stručnih kadrova bavila isključivo obradom svojih imanja i čuvanjem imovine. Zbog pomanjkanja sjemena i velikog zakašnjenja s kojim je sjeme stizalo, poljoprivredna obrada zemljišta nije bila na zadovoljavajućoj razini. Za ranije razdoblje ne postoje podaci o veličini zemljišta, ali postoje podaci o planu povećanja imanja RPS-a kojega su i ostvarili vjerojatno tek tijekom 1947. (nakon egzodusa talijanskog seoskog življa i provođenja agrarne reforme). Prema tim podacima, planirano je da će stanica raspolagati s nešto više od 85 ha zemlje, od čega su nešto više od 35 ha činile oranice, 15,5 ha šume, 13 ha pašnjaci, 9 ha vinogradi, 8 ha livade, 4 ha voćnjaci i maslinici, 2,9 ha gradilišta i putovi te nešto više od 0,6 ha parkovi. U sklopu stanice djelovao je i laboratorij za provođenje raznih analiza, kao što su „maliganiranje“ (određivanje jakosti vina, odnosno postotka alkohola), analiza vina, rakije, octa, vode i mlijeka. Također su vršena i istraživanja koncentracije mošta, sumpora, modre galice, ugljena, pšenice, brašna te ugljika i otopljenih produkata. Rad laboratorija bio je otežan zbog kroničnog nedostatka potrebnih reagensa. Reorganizacija RPS-a, u kojoj su joj dodijeljena četiri inženjera agronomije, izvršena je 1. listopada 1946. godine. Znatno pojačani stručni kadrovima, u radu koji je uslijedio najprije su se posvetili organizaciji imanja stanice i radu Srednje poljoprivredne škole koja je djelovala u sklopu stanice.[721] U školskoj godini 1945./1946. u školi je radio samo jedan „nastavnik-agronom“, ali, doduše, postojao je i samo jedan razred. U školskoj godini 1946. /1947. došlo je do povećanja broja učenika, ali i nastavnika, tako da su upisana dva razreda s čak pet „nastavnika-agronoma“. Problem održavanju nastave i svladavanju gradiva predstavljalo je „slabo predznanje i slabo poznavanje hrv. jezika učenika-Istrana“. Situaciju je dodatno otežavao problem nedostatka kvalificiranih nastavnika praćen čestim promjenama nastavnika, a bio je prisutan i u talijanskim „paralelkama“.[722]

[719] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji o radu poljoprivrednog odjela (1945-1946), Izvještaj o radu Poljoprivrednog odjela od oslobođenja do skupštine 9. prosinca 1945., kut. 309.; usporedi s: DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Poljoprivredni odjel (1945-1947), Razvitak i rad i organizaciono stanje poljoprivrednog odjela od njegova početka do danas (veljača 1946.), kut. 309.

[720] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici i izvještaji (1945-1947), dok. 852/46 (12. siječnja 1947.), Godišnji izvještaj Rajonske poljoprivredne stanice Poreč za 1946. godinu, kut. 309.

[721] Isto.

[722] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici i izvještaji (1945-1947), dok. 852/46 (12. siječnja 1947.), Godišnji izvještaj Rajonske poljoprivredne stanice Poreč za 1946. godinu, Prilog: Izvještaj o radu S.P.S. u Poreču od 1. siječnja 1946 do 31. prosinca 1946., kut. 309.

Mjere za oporavak poljoprivrede bile su parcijalne i donošene su po potrebi, a opći plan obnove poljoprivrede nije postojao, posebice tijekom 1945. godine. Tek tijekom druge polovice 1946. kada su to prilike dozvolile, Poljoprivredni odjel počeo je donositi konkretne mjere kojima je trebalo organizirati poljoprivrednu službu i proizvodnju onako kako to zahtijevaju terenske, meteorološke i ekonomske prilike Istre. Rezultat je ipak izostao jer se tijekom 1947. samo čekalo pripojenje Jugoslaviji, a provođenje svih donesenih mjera bilo je praktički obustavljeno.[723]

6.2.1. Ratarstvo

Nedostatak mehanizacije, ali također manjkavi i netočni statistički podaci bili su otežavajuća okolnost razvoju ratarstva. Netočni podaci uglavnom su bili rezultat terenskog prikupljanja podataka zbog toga što su seljaci, poučeni negativnim iskustvom iz razdoblja talijanske vlasti, svjesno prijavljivali manje obrađenih površina u strahu od mogućih novih poreza. Prije svega, trebalo ih je razuvjeriti i objasniti im važnost statistike za izradu planskog gospodarstva. Tako je primjerice Odjel poljoprivrede pri KNO Poreč 1946. prema omjeru površine oranica i raspodijeljenog sjemena izračunao da je na njihovu području obrađeno i zasijano raznim kulturama 98 % oranica. Statistički podaci prikupljeni na terenu pokazivali su da je u stvarnosti bilo obrađeno i zasijano tek 53 % oranica. Niti ovi podaci nisu odgovarali stanju na terenu s obzirom na nepotpunost podataka jer seljaci namjerno nisu prijavili točne brojke. Znajući za takvu praksu, Poljoprivredni odjel ONOI-a je pretpostavio kako je stvarno stanje zasijanosti bilo barem 20 % veće od prijavljenoga.[724]

U kotarima gdje je nedostajalo zaprežne stoke seljacima su pomagale jedinice JA sa svojim zapregama kao i Odjel narodnih dobara.[725] Mehanizirano-traktorska stanica, koja je potkraj 1946. raspolagala sa samo 18 traktora, siromašnim je poljoprivrednicima orala zemlju na kredit zbog čega je imala popriličnih poteškoća s naplatom. Bila je to posljedica

[723] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji o radu poljoprivrednog odjela (1945-1946), Izvještaj Poljoprivrednog Odjela- Oblasnog N. O.-a za Istru za godinu 1946. (11. siječnja 1947.), kut. 309.
[724] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji o radu poljoprivrednog odjela (1945-1946), dok. 687/1947 (31. siječnja 1947.), Godišnji izvještaj poljoprivrednog odjela za 1946., kut. 309.
[725] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji o radu poljoprivrednog odjela (1945-1946), Izvještaj o radu Poljoprivrednog odjela od oslobođenja do skupštine 9. prosinca 1945., kut. 309.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji o radu poljoprivrednog odjela (1945-1946), Izvještaj Poljoprivrednog Odjela-Oblasnog N. O.-a za Istru za godinu 1946. (11. siječnja 1947.), kut. 309.

neplanskog sklapanja ugovora s pojedincima bez dogovora s NO-ima.[726] U izvještajima se navodi kako vlasnici traktora svoje traktore nisu stavili „u službu općim interesima“, nego su za rad i amortizaciju strojeva tražili velike naknade.[727]

Kako je vlast odbijala isplatiti naknade, oni kojima su traktori bili pokvareni nisu pokazali želju za njihovim popravkom i korištenjem. Arhivska građa ne govori o kome je riječ, ali pretpostavka je da se radi o imućnijim seljacima ili veleposjednicima koji nisu htjeli svoje radne strojeve izdavati za rad na tuđim poljima bez naknade, bez obzira bili oni Talijani ili Hrvati, plašeći se da bi mogli ostati bez strojeva za obradu vlastite zemlje. Osim traktora, u Istri je nedostajalo sijačica, tanjurača, vršilica, praška za dezinfekciju sjemena i umjetnih gnojiva.[728]

Distribucijom alata, umjetnih gnojiva, sjemenja i svega što je bilo potrebno poljoprivrednicima isprva su bavili odjeli pri KNO-ima, da bi tijekom 1946. tu zadaću na sebe preuzele nabavno-prodajne zadruge. Vlasti su smatrale kako će zadruge biti povezanije s poljoprivrednicima te će ih zbog toga lakše potaknuti da preuzmu naručena sredstva. Naime, često se događalo da poljoprivrednici jednostavno nisu htjeli preuzeti naručenu robu koja se gomilala u zadružnim skladištima. Uglavnom je bila riječ o umjetnim gnojivima, a glavni razlog nepreuzimanja bile su previsoke cijene gnojiva.[729]

Konačno, uza sve probleme i nedostatke tijekom ljetnih mjeseci 1945. i 1946. godine dogodile su se velike suše, koje su uništile ljetine, usjeve i osušile zemlju do te mjere da se nije mogla obrađivati što je znatno otežalo rad.[730]

6.2.2. Vinogradarstvo i vinarstvo

Mjere za obnovu i unapređenje proizvodnje poduzete su i na polju voćarstva i vinogradarstva koji su već tijekom 1945. bili označeni kao „glavni smjer kojim treba da ide poljoprivreda naše Oblasti“.[731] Tako su još potkraj 1945. civilne vlasti najavile preorijentaciju

[726] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji o radu poljoprivrednog odjela (1945-1946), Izvještaj Poljoprivrednog Odjela- Oblasnog N. O.-a za Istru za godinu 1946. (11. siječnja 1947.), kut. 309.
[727] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji o radu poljoprivrednog odjela (1945-1946), Izvještaj o radu Poljoprivrednog odjela od oslobođenja do skupštine 9. prosinca 1945., kut. 309.
[728] Isto.
[729] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji o radu poljoprivrednog odjela (1945-1946), Izvještaj Poljoprivrednog Odjela- Oblasnog N. O.-a za Istru za godinu 1946. (11. siječnja 1947.), kut. 309.
[730] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji o radu poljoprivrednog odjela (1945-1946), Izvještaj o radu Poljoprivrednog odjela od oslobođenja do skupštine 9. prosinca 1945., kut. 309.
[731] Isto.

istarske poljoprivrede s proizvodnje žitarica, koja je nasilno uvedena 1926. Mussolinijevom agrarnom reformom koja je gotovo do kraja uništila istarsku stoljetnu kulturu uzgoja vinove loze i maslinarstvo.[732] Kako bi se ostvarila preorijentacija, trebalo je najprije stvoriti uvjete, odnosno pokrenuti rasadnike koji dotada nisu ni postojali.[733]

Od kraja rata do kraja 1945. rad Odsjeka za vinogradarstvo i voćarstvo sastojao se isključivo u pravovremenom dobavljanju potrebnih količina modre galice i sumpora. U planu je bila regeneracija vinograda koji su zbog starosti počeli odumirati, ali i potpuna obnova s obzirom na potpunu zapuštenost uslijed odustajanja od vinogradarstva tijekom talijanske vlasti.[734]

Jedini „lozni rasadnik" bio je u Novigradu, ali on kvalitetom i površinom nije zadovoljavao potrebe cijele Istre. Kapacitet mu je bio oko 400.000 podloga od potrebnih 3 milijuna godišnje. Zbog toga su planirali organizirati rasadnike u Poreču, Pazinu i Čepiću. Najčešći problemi na koje su nailazili istarski vinogradari bili su borba s bolestima vinove loze (peronospora, filoksera), vina (vinski cvijet), nedostatak modre galice, kratkovječnost trsova (cca 20 godina), prostor za skladištenje itd. Prije svega trebalo je pronaći sortu najotporniju na bolesti i sušu.[735] Prvu mjeru za obnovu vinogradarstva ONOI je donio u listopadu 1945., a odnosila se na kontroliranu prodaju zdravih navrtaka i podloga. Time je prodaja sadnica vinove loze stavljena pod kontrolu ONOI-a, a smjeli su ih prodavati samo rasadnici koji su imali više od 50 % zdravih nasada.[736] Stanje s nasadima nije se bitnije promijenilo za cijelo vrijeme postojanja Zone B. Porast nasada loze počinje tek od 1948., kada je zasađeno 500.000 novih loza, a planirana je sadnja još oko milijun nasada tijekom 1949.[737]

U svrhu unapređivanja vinogradarstva Vlada FNRJ krajem 1946. (25. rujna – 31. listopada 1946.) organizirala je posjet Montpellieru u Francuskoj. Tom prilikom nadležni organi civilnih vlasti trebali se se upoznati s novim tehnologijama, mehanizacijom, modelom uzgoja sadnica, školovanja kadrova, borbom protiv bolesti itd. Na temelju zaključaka toga posjeta, čini se da su kasnije donošene određene mjere za oporavak vinogradarstva koje su

[732] Dukovski, Darko, *Fašizam u Istri*, 143.
[733] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji o radu poljoprivrednog odjela (1945-1946), Izvještaj Poljoprivrednog Odjela- Oblasnog N. O.-a za Istru za godinu 1946. (11. siječnja 1947.), kut. 309.
[734] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1946), Izvještaj o putovanju u Francusku u svrhu upoznavanja vinske industrije (21. studenoga 1946.), kut. 323.
[735] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1946), Izvještaj o putovanju u Francusku u svrhu upoznavanja vinske industrije (21. studenoga 1946.), kut. 323.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Opći spis (1946), Galice u prodaji kod Istarskog trgovačkog d. d. – kontrola (22. prosinca 1945.), kut. 346.
[736] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1946), Izvještaj o putovanju u Francusku u svrhu upoznavanja vinske industrije (21. studenoga 1946.), kut. 323.
[737] Dukovski, Darko, „Politički atributi gospodarstva istarskoga poraća", 196.

protegnute i na Istru.[738] Prema geografskoj podjeli vinogradarskih područja vlade NRH, Istra je svrstana u vinarski okrug (rejon) „Sjeverni Jadran“. Okrug je podijeljen na podokruge: „Sjeverna i sjeverozapadna obala Istre“ s vinogorjima Kopar, Piran, Novigrad i Umag, „Južna i zapadna obala Istre“ s vinogorjima Poreč, Vrsar, Rovinj, Brijuni i Puljština, „Istočna obala Istre“ s vinogorjem Labin i „Centralno-planinski dio Istre“ s vinogorjima Buje, Oprtalj, Buzet, Motovun, Višnjan, Pazin, Kanfanar- Žminj, Čepić- Učka.[739] Najveće količine vina u Istri, čak 36 % od ukupne istarske proizvodnje, proizvodile su se na području kotara Buje.[740]

Osim izazova obnove vinogradarstva i sanacije štete nastale u razdoblju talijanske vlasti, ONOI se morao suočiti s izazovom obnove i regulacije tržišta. Standardi kvalitete nisu postojali, a cijene nisu bile standardizirane niti određene. Nemogućnost standardizacije kvalitete i cijene vina uvelike je doprinijela potražnja koja je bila veća od ponude. Tako je veletrgovcima, trgovcima na malo i gostioničarima jedini cilj bio nabaviti vino bez obzira na cijenu i kvalitetu kako bi povećali zaradu.[741]

Sredinom rujna 1946. na inicijativu Odjela trgovine i opskrbe pri ONOI-u osnovano je poduzeće „Istravino“, kako bi se uveo red na tržištu vina i regulirale cijene.[742] Osnovna ideja bila je da poduzeće otkupljuje od proizvođača sve raspoložive količine grožđa i vina za cijenu koja će zadovoljiti i jedne i druge, a da pritom proizvođaču osigura određenu zaradu. Centralizirani otkup trebao je osigurati raspodjelu vina prema stvarnim potrebama kotara i gradova.[743]

Zbog lakše kontrole tržišta ONOI je veletrgovcima i gostioničarima iz Rijeke i Slovenskog primorja zabranio kupnju vina izravno od proizvođača. Tako je na području ONOI-a samo „Istravino“ moglo kupovati vino od proizvođača i prodavati ga na području PNO-a i GNOR-a. Što se tiče veletrgovaca i gostioničara iz Istre, oni su mogli po dogovorenim cijenama kupovati vino izravno od proizvođača. Proizvođači koji su u Istri imali vinograde, a živjeli su u Rijeci ili Slovenskom primorju mogli su jednokratno izvesti količinu

[738] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1946), Izvještaj o putovanju u Francusku u svrhu upoznavanja vinske industrije (21. studenoga 1946.), kut. 323.
[739] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi bez godine, Vinogradski rejoni i sortiment loze u Hrvatskoj, kut. 331.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1946), Izvještaj o putovanju u Francusku u svrhu upoznavanja vinske industrije (21. studenoga 1946.), kut. 323.
[740] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, Poljoprivreda, Vinogradarstvo, kut. 662.
[741] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1946), Način prometa i cijene vina (18. rujna 1946.), kut. 323.
[742] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, „Istravino“ poduzeće za preradu i otkup vina, sjedište Rijeka (1946-1947), Rješenje o osnivanju poduzeća (19. rujna 1946.), kut. 394.; Rješenje o osnivanju „Istravino“ Oblasno poduzeće za promet vinom i vinskim proizvodima u: SL ONOI i GNOR, god. 1., br. 15 (1. listopada 1946.), 299.
[743] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju, (1946), Način prometa i cijene vina, (18. rujna 1946.), kut. 323.

grožđa ili vina za koju bi dobili dozvolu od nadležnog poljoprivrednog odjela pri kotarskom ili gradskom narodnom odboru. Proizvođači sortnih vina mogli su vino prodavati pod deklaracijom „sortno vino“ jedino ako bi dobili potvrdu ili licencu iz Poljoprivredne škole u Poreču. Takvo vino mogli su prodavati isključivo na malo i samo u originalno zatvorenim bocama.[744]

Standardizacija kvalitete vina bila je sljedeći korak u regulaciji tržišta vinom. Prodajna cijena vina mogla se odrediti jedino ujednačavanjem kakvoće, odnosno određivanjem kvalitete vina. Tako je određeno da cijena konzumnoga ili stolnoga vina bude najviše 3,40 lire po stupnju jakosti, dok je za sortna, desertna i suha vina određena slobodna cijena proizvođača.[745] U ugostiteljskim objektima cijena vina ovisila je i o kategorizaciji objekta. Kategorizaciju su određivali GNO-i ili KNO-i na temelju režija, lokacije, godišnjeg prometa, broja zaposlenika i nekih drugih uvjeta. U prvoj kategoriji ugostiteljskih objekata bili su hoteli (objekti s najmanje 10 uređenih gostinskih soba), a cijene su mogle biti 40 % (bruto) veće od najviše određene cijene vina. Restorani i pansioni bili su u drugoj kategoriji i kao takvi mogli su imati 30 % veće cijene. Treću kategoriju činile se gostionice i *buffeti* s koji su mogli imati 18 % veće cijene, dok su u četvrtoj kategoriji bile krčme u kojima su cijene mogle biti 15 % više.[746] Lokali i ugostiteljski objekti koji su u ponudi imali glazbu u živo, mogli su u vrijeme muziciranja podići cijene vina za dodatnih 10 %.[747] Određena bruto zarada obuhvaćala je sve troškove koje su ti objekti imali, a to su zakup lokala, ogrjev, rasvjeta, porez na rad, točarinska taksa, gradska trošarina, posluga radnje i svi ostali režijski troškovi. Ako su vino nabavljali od proizvođača, u cijenu su bili uračunati i troškovi prerade vina i njegovog „održavanja u dobrom stanju“.[748]

U svrhu nadzora nad tržištem vina ONOI je potkraj 1946., po uzoru na NRH, osnovao vinarsku nadzornu službu koja je djelovala u sklopu Poljoprivrednog odjela ONOI-a. Nadzorna služba svojim je djelovanjem trebala spriječiti pojavu nevaljalog vina na tržištu,

[744] Isto.
[745] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1946), Rješenje o reguliranju cijene vina na području Oblasnog narodnog odbora za Istru, kut. 323.
[746] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1946), Rješenje o reguliranju cijene vina na području Oblasnog narodnog odbora za Istru, kut. 323.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1946), Tumačenje uredbe o jedinstvenoj cijeni vina (23. studenoga 1946.), kut. 367.
[747] Pogledaju li se cijene određene Uredbom o jedinstvenim cijenama vinu i rakiji u prodaji na malo može se primijetiti kako ustvari i nije bila velika razlika u cijenama. Kao primjer može se uzeti cijena 1 litre običnog, stolnog vina jačine 10 – 10.5 koja je u ugostiteljskim objektima 1. kategorije iznosila je 99 – 102 lire, u objektima 2. kategorije 96- 99 lira, u objektima 3. kategorije 93 – 96 lira, a u objektima 4. kategorije 90 – 93 lire. DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1946), Izmjena uredbe o jedinstvenim cijenama vina i rakije (23. studenoga 1946.), kut. 323.
[748] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po datumu (1945), Određenje brutto zarade na prodaju pića u ugostiteljskim radnjama, kut. 346.

odnosno zaštiti pravo prirodno vino, specijalna vina, mošt, ocat i rakiju i. Sukladno tome pod pojmom „vino“ podrazumijevalo se samo piće dobiveno alkoholnim vrenjem mošta od svježeg grožđa „pitome-domače /Vitis vinifera/ sorte“, dok pojam „nevaljaloga vina“ nije obuhvaćao samo pokvareno vino, nego i sva ona vina koja nisu zadovoljavala određene standarde ili su napravljena umjetno („s palicon“). To se odnosilo na vina nastala od „direktno rodećih loza/direktora“, razna „krivotvorena vina“, razvodnjena vina, umjetna vina od vode, alkohola i boje. Vinom se nije smatrao niti provreli sok od grožđa ili drugih čistih i križanih vrsta loze, kao ni provreli sok od nekog drugog voća.[749]

Vinarski nadzornici imali su pravo pregledavati sve objekte i podrume koji su se bavili prodajom vina i drugih proizvoda koje su nadzornici mogli kontrolirati, neovisno o tome jesu li ti objekti bili državni, zadružni ili privatni. Svi koji su prodavali vino i vinske proizvode morali su, radi lakše kontrole, nadležnim organima vlasti prijavljivati sve količine prodanog i kupljenog grožđa, rakije i specijalnih vina. Osim toga morali su voditi knjige poslovanja, a na svakoj bačvi morala je biti oznaka vrste vina i gradacija. Vlasnici objekata u kojima se prodavalo vino morali na vidnom mjestu istaknuti vrstu vina, gradaciju i cijenu. Pri dolasku inspekcije vlasnici objekata morali su imati potvrdu o gradaciji, vrsti i količini kupljenog vina kao i račun ako je vino je kupljeno od veletrgovca ili zadruge. Uvjerenje o gradaciji pri GNO-ima izdavao je tržišni nadzornik, a pri KNO-ima poljoprivredni nadzornik ili netko iz odjela trgovine i opskrbe. Detalj na koji su vinski nadzornici morali su obratiti pažnju bilo je razvodnjavanje vina. Kontrola je bila jednostavna. Gradacija u posudi iz koje se vino točilo morala je biti jednaka gradaciji u bačvi, a temperatura vina koje se točilo gostima približna temperaturi iz bačve.[750] Gostioničari, trgovci i proizvođači uhvaćeni da prodaju „nevaljalo vino“ podlijegali su odredbama Uredbe o nedozvoljenoj špekulaciji i privrednoj sabotaži, a kazne su bile novčane.[751]

Sve mjere koje su vlasti poduzele ne bi li uredile tržište ostavile su prostora i dale povoda za razvoj krijumčarskih i drugih ilegalnih aktivnosti vezanih uz trgovinu. Nekim svojim potezima ONOI je nesvjesno doprinio stvaranju crnog tržišta. Najzorniji primjer toga je zabrana otkupa vina veletrgovcima i gostioničarima koji nisu s područja Istre. Jednako tako

[749] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi bez godine, Organizacija vinarske kontrolne službe, kut. 331.
[750] Isto.
[751] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1946), Način prometa i cijene vina (18. rujna 1946.), kut. 323.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi bez godine, Organizacija vinarske kontrolne službe, kut. 331.

nedovoljna naknada za otkup vina i grožđa kod „Istravina“, a prije toga kod zadruga, dovela je do toga da su ili proizvođači ili prekupci vino i grožđe krijumčarili i prodavali u Zoni A.[752]

6.2.3. Voćarstvo

Voćarstvo je u Istri bilo nova grana poljoprivrede za koju su vlasti vjerovale da uz vinogradarstvo može biti glavnim smjerom razvoja istarske poljoprivrede. U tom smislu je trebalo krenuti ispočetka. Područja zasađena voćnjacima bila su zanemariva i tek je trebalo izvršiti ispitivanja kako bi se ustanovilo koje su mogućnosti i koliko bi se isplatilo od Istre stvoriti voćarsku regiju.[753] Na području Istre nije bilo većeg rasadnika za proizvodnju sadnica voćaka. Tek tijekom 1946. godine započet je proces osposobljavanja postojećih poljoprivrednih objekata za proizvodnju sadnica voćaka i vinove loze. Za tu svrhu predviđen je 1 ha zemlje Niže poljoprivredne škole u Pazinu, 2 ha zemlje Poljoprivredne škole u Poreču i 2 ha zemlje rasadnika u Novigradu. Za sadnju divljih voćaka je određeno još 17 ha na Čepiću tijekom 1947. godine. Značajnije rezultate u voćarstvu i vinogradarstvu, kao i u drugim privrednim i poljoprivrednim granama kočio je, kao i u svemu, mali broj stručnih kadrova. Jedan od ograničavajućih čimbenika opet je bio nedostatak statističkih podataka, tj. uređene statističke službe. Zbog toga nisu raspolagali ni približno podacima o broju voćaka i trsova, bez statističkih podataka nije bilo moguće slijediti i ostvarivati planove kao ni unaprijediti voćarstvo i vinogradarstvo. To je bio problem s kojim su se civilne vlasti u Istri borile sve do kraja postojanja Zone B.[754]

Tijekom 1946., zbog nedostatka voćnih „divljačica“ iz rasadnika, pokrenuta je akcija prikupljanja (iskopavanja) samoniklih divljih voćki u šumama. Više od 50 % prikupljenih voćaka bilo je neupotrebljivo, što zbog kvalitete, što zbog predugog stajanja i prekasne sadnje. Voditelji „Voćarsko-vinogradskog otsjeka“ navode da je čak 53.235 komada divljih voćki posađeno i cijepljeno na površinama u Pazinu, Poreču i Novigradu, ali ne navode koliko ih se primilo.[755] S druge, pak, strane, izvještaj Rajonske poljoprivredne stanice Poreč navodi

[752] DAPA, HR-DAPA, KNO Vodnjan, 1945-1947, Zapisnici i izvještaji (1946), dok. 6057/46 (19. rujna 1946.), Izvještaj sjednice održane 16. rujna 1946., kut. 1.
[753] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji o radu poljoprivrednog odjela (1945-1946), Izvještaj o radu Poljoprivrednog odjela od oslobođenja do skupštine 9. prosinca 1945., kut. 309.
[754] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici i izvještaji (1945-1947), Izvještaj rada po voćarskoj-vinogradarskoj grani u godini 1946. i program rada za 1947. godinu, kut. 309.
[755] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici i izvještaji (1945-1947), Izvještaj rada po voćarskoj-vinogradarskoj grani u godini 1946. i program rada za 1947. godinu, kut. 309.; usporedi s: DAPA HR-DAPA-79,

kako je u toj akciji ukupno prikupljeno oko 52.000 divljih voćki, s time da ih je puno propalo zbog slabe kvalitete. Od toga se čak 40 % zasađenih divljih voćaka nije primilo zbog velike suše i topline tijekom ljetnih mjeseci 1946. Unatoč neuspjehu sadnje divljih voćaka, ova je akcija ipak bila dobra propaganda za prihvaćanje voćarstva kod ruralnog stanovništva Istre. Ponukani ovom akcijom mnogi seljaci su sami počeli saditi divlje voćke, posebno na Labinštini, a u selu Prapoće (kotar Buzet) osnovan je čak i seoski voćni rasadnik.[756] S ciljem upoznavanja sela s mogućnostima spremanja i konzerviranja voća i povrća, tijekom 1946. održano je 18 tečajeva za konzerviranje voća i povrća.[757]

6.2.4. Stočarstvo

Stočarstvo koje je tijekom rata prilično stradalo također je bilo zahvaćeno određenim mjerama obnove. Tijekom 1945. i 1946. godine Odjel poljoprivrede sav svoj rad na polju stočarstva usmjerio je na povećanje stočnog fonda ili u krajnjoj liniji na očuvanje postojećega. Zbog toga je donesena uredba o zabrani klanja rasplodne i mlade stoke po uzoru na Uredbu koja je donesena u Jugoslaviji.[758] Mjere su odmah dale određene pozitivne rezultate s obzirom da se broj stoke potkraj 1946. znatno povećao, ali i dalje je to bilo nedovoljno. Prije svega nedostajalo je rasplodne stoke, a posebno muznih krava. Jedan od uzroka tome bio je i nedostatak stočne hrane, s obzirom na dvije uzastopne sušne godine (1945. i 1946.).[759]

Najvažnija grana istarskog stočarstva bilo je govedarstvo koje je prilično stradalo tijekom rata. Govedarstvo je bilo višestruko značajno za istarsko selo. Volovi su se koristili za rad u polju, dok su krave osiguravale opskrbu kućanstava i ostaloga stanovništva mlijekom. Planom oporavka stočarstva bilo je određeno osnivanje tzv. stočarskih stanica koje su trebale selektirati najbolje jedinke goveda za rasplod i na taj način utjecati na obnovu stočarstva.[760]

Što se tiče ostalih grana stočarstva, razvijeno je bilo i ovčarstvo koje je seoska gospodarstva opskrbljivalo vunom, sirom i mesom. Ipak, nakon rata ovčarstvo je naglo počelo

---

ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1946), Zapisnik treće Oblasne skupštine (9. – 10. srpnja 1946.), Prilog 1, kut. 1.

[756] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici i izvještaji (1945-1947), dok. 852/46 (12. siječnja 1947.), Godišnji izvještaj Rajonske poljoprivredne stanice Poreč za 1946. godinu, kut. 309.

[757] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici i izvještaji (1945-1947), Izvještaj rada po voćarskoj-vinogradarskoj grani u godini 1946. i program rada za 1947. godinu, kut. 309.

[758] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji o radu poljoprivrednog odjela (1945-1946), Izvještaj Poljoprivrednog Odjela- Oblasnog N. O.-a za Istru za godinu 1946. (11. siječnja 1947.), kut. 309.

[759] Isto.

[760] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji o radu poljoprivrednog odjela (1945-1946), Izvještaj o radu Poljoprivrednog odjela od oslobođenja do skupštine 9. prosinca 1945., kut. 309.

opadati, prateći tako proces smanjivanja pašnjačkih površina nauštrb povećanja obradivih površina. Osim toga, postupno se gubio i interes za tu granu gospodarstva zbog nemogućnosti i neisplativosti uzgoja. Oporavak ovčarstva vlasti su također planirale putem tzv. stočarskih stanica. Te su stanice trebale pratiti i ispitivati stanje ovčarstva te odrediti najpogodnije vrste za uzgoj u pojedinim krajevima i za određenu svrhu.[761]

Seoska domaćinstva u Istri bavila su se i svinjogojstvom, ali je ono bilo isključivo ograničeno na potrebe kućanstava i nije imalo značajniju ulogu u gospodarstvu, ali je barem osiguravalo opskrbu mesom i prehranu seoskog stanovništva.[762]

Zbog velikih zahtjeva uzgoja i držanja, koje većina istarskih seljaka nije mogla osigurati, odustalo se i od uzgoja konja, koje su vrlo uspješno zamijenili mnogo manje zahtjevniji domaći magarci. Konji koji su služili gotovo isključivo za prijevoz živežnih namirnica, a vrlo rijetko za rad u polju jer su za taj posao korišteni volovi, postali su teret domaćinstvima.[763]

Posljednju kategoriju, ali ne manje važnu, činilo je peradarstvo. Ono je tijekom rata poprilično stradalo, tako da je broj peradi pao za 40 – 50 %. u odnosu na predratno razdoblje. Razlog tome su i loši higijenski uvjeti zbog čega je perad u ljetnim mjesecima stradavala od raznih bolesti. Veterinarska služba trebala je poduzeti mjere sprječavanja širenja bolesti i standardizacije higijenskih uvjeta, ali zbog lošeg stanja u kojem se tada nalazila i s obzirom da se tek obnavljala, u tome nije uspjela. Za povećanje broja peradi bilo je potrebo nabaviti inkubatore te organizirati dvije, tri peradarske stanice u kojima bi se legli i prodavali pilići.[764]

Što se tiče obrazovanja stručnih stočarskih kadrova, to se planiralo učiniti preko Poljoprivredne škole u Poreču i Niže poljoprivredne škole u Pazinu. „Praktične stočare“ planirali su obrazovati putem tečajeva, predavanja i „uspješne propagande“.[765]

Kako bi se oporavak stočarstva što efikasnije proveo, bilo je potrebno ponovo uspostaviti i organizirati veterinarsku službu, koja bi brinula o uzgoju stoke krupnog i sitnog zuba, svinja i peradi te o suzbijanju bolesti divljih i domaćih životinja. Završetkom rata i odlaskom talijanskog stanovništva u Italiju, Istra je gotovo ostala bez školovanih veterinara. Od 12 veterinara, koliko ih je bilo u cijeloj Istri, većina je otišla u Italiju.[766] Oni koji su ostali u istarskim gradovima već su bili u starijoj životnoj dobi pa zbog toga, ali i nemogućnosti

[761] Isto.
[762] Isto.
[763] Isto.
[764] Isto.
[765] Isto.
[766] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji o radu poljoprivrednog odjela (1945-1946), Izvještaj o radu Poljoprivrednog odjela od oslobođenja do skupštine 9. prosinca 1945., kut. 309.

prijevoza nisu izlazili na teren. Vladala je i opća nestašica lijekova, cjepiva i veterinarskih instrumenata što je znatno onemogućavalo rad. Uz slabu opskrbljenost uzrok tome je što su veterinari koji su otišli iz Istre sa sobom odnijeli sav veterinarski pribor koji su mogli. Kao što se već nebrojeno puta do sada pokazalo u Istri je „bilo mnogo drugih važnih problema koje je trebalo riješiti, uslijed čega se često nije polagalo dovoljno pažnje veterinarskoj službi i njenim potrebama“.[767]

Prva mjera za obnovu normalnog rada veterinarske službe bilo je zapošljavanje dovoljnog broja veterinara. U tome su civilne vlasti usmeno i pismeno, izravno i putem Vojne uprave od Predsjedništva Vlade Hrvatske zatražile pomoć iz NRH. Vlada NRH udovoljila je zahtjevima ONOI-a i iz Hrvatske su u Istru upućena šestorica veterinara koji su trebali pokriti cijelo područje ONOI-a. Zbog nedostatka cjepiva, maloga broja veterinara i nedostatka prijevoznih sredstava stoka se redovito cijepila samo na područjima gdje su veterinari bili stacionirani. U ostalim područjima cijepljenja su bila neredovita i uglavnom su provođena tek nakon što bi se na nekom području pojavila zaraza, najčešće „svinjski vrbanac“.[768] Određeni napredak je postignut već u prvoj polovici 1946. kada je cijepljeno 3500 svinja za razliku od 1945. kada ih je cijepljeno 1500.[769] Problem s pravovremenom dobavom cjepiva povezan je s nedostatkom prijevoznih sredstava i cestovne infrastrukture, zbog čega su cjepiva iz Zagreba često stizala prekasno ili malo prije isteka roka valjanosti. Znatne količine cjepiva dobili su i od UNRRA-e, ali dokumenti ne otkrivaju o kolikim se količinama radilo. Veterinarska služba provodila je i veterinarsko-sanitarne i redarstvene mjere, kao što su pregled stoke za klanje i mesa ubijenih životinja, veterinarski nadzor na sajmovima te nadzor otpreme stoke i stočnih proizvoda željeznicom, brodovima i kamionima. Kao dokaz o pregledu stoke za otpremu izdavane su i tzv. stočne putovnice.[770]

[767] Isto.
[768] Isto.
[769] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1946), Zapisnik treće Oblasne skupštine (9. – 10. srpnja 1946.), Prilog 1, kut. 1.
[770] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji o radu poljoprivrednog odjela (1945-1946), Izvještaj o radu Poljoprivrednog odjela od oslobođenja do skupštine 9. prosinca 1945., kut. 309.

6.3. Zadrugarstvo

Zadrugarstvo kao oblik udruživanja u Istri postoji još od kraja 19. stoljeća, a njegova zadaća tada je bila oslobađanje hrvatskog i slovenskog seljaka od ovisnosti o talijanskim veleposjednicima, trgovcima i bankama te se najčešće povezuje s novčarskim ustanovama i financijskim transakcijama, kreditiranjem i socijalnom pomoći.[771]

Poslijeratno zadrugarstvo nešto je posve drugo i u političkom i u gospodarskom smislu. Ideološki je bilo usmjereno procesom oblikovanja socijalističkog poretka, a zadaća mu je bila obnoviti istarsko gospodarstvo po uzoru na ono jugoslavensko. Takvo zadrugarstvo trebalo je biti „stvaran pomoćnik naroda u njegovom radu i nastojanju što brže obnove zemlje i jedini regulator cijena njegove proizvodnje i potrošnje".[772] Ovakav oblik zadrugarstva temeljio se ideološki i organizacijski na sovjetskom iskustvu sustava „kolhoza" (rus. Kolektivnoe hazjajstvo, pr. kolektivno gospodarstvo, vezano u lokalne prilike i samoudruživanje) i „sovhoza" (rus. Sovjetskoe hazjajstvo, sovjetsko državno gospodarstvo, kojim upravlja država), nekritički primijenjenom na jugoslavenske prilike.[773] Već 1945. jugoslavenske vlasti počele su stvarati dvije vrste zadruga. Jedne su bile zemljoradničke nabavno-prodajne zadruge koje su trebale zamijeniti privatne trgovce. U tom procesu trebale su od privatnih trgovaca preuzeti trgovine, a samim time nabavku i prodaju prehrambenih namirnica, što je i bilo njihovo osnovno zaduženje. Druga vrsta zadruga bile su seljačke radne zadruge (SRZ) ustrojene prema sovjetskim kolhozima, u kojima su zemlja, stoka i alati bili kolektivizirani.[774]

Sama ideja funkcioniranja zadruga zasnivala se na udruživanju istih gospodarskih i industrijskih grana u kolektive zbog postizanja veće proizvodnje. Prema istoj vladalo je uvjerenje da pojedinačno seljaci-proizvođači nisu mogli postići značajnije rezultate.[775] Zadruge su, kao i u Jugoslaviji, trebale preuzeti posao od privatnika i postati „napredni trgovci, koji se mogu boriti sa špekulacijom i izrabljivanjem narodnih masa".[776] Ova ideja

[771] Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 191.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Poljoprivredni odjel-otsjek zadrugarstva, Izvještaji, Zadrugarstvo u Istri 1903. – 1945., kut. 331.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Poljoprivreda (1945-1946), Zadrugarstvo u Istri prije i za vrijeme talijanske okupacije i danas, kut. 662.
[772] Gaži, Franjo, „Značaj i zadaci zadrugarstva u novoj narodnoj državi", u: *Zadrugar*, List Privremenog odbora za sređivanje zadrugarstva u Hrvatskoj, Zagreb, br. 1, 9. studenoga 1945., 2.
[773] Bilandžić, Dušan, n. dj., 221-222.
[774] Bilandžić, Dušan, n. dj., 268-269.; vidi: DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1947), Preorijentacija kotarskih zadruga, kut. 331.
[775] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), Industrijska privreda u Julijskoj krajini, kut. 402.
[776] Isto.

pokazala se netočnom je se vrlo brzo dogodilo upravo suprotno i zadruge su postale sredstvo bogaćenja i „špekulacije“ onih koji su njima upravljali.[777] Primjer toga je Zadruga lučkih radnika koja je s vremenom postala ekskluzivna organizacija koja je donosila dobit članovima zadruge i koji stoga nisu dopuštali ulazak novim članovima jer bi se dobit morala dijeliti na više dijelova. Sami su određivali cijene lučkom radu, za koje je Kontrolna komisija procijenila da su previsoke. Koliko god to apsurdno zvučalo, predstavljali su se kao „sindikat“ lučkih radnika kao što je to bio slučaj u kapitalističkim zemljama.[778]

Hotelijerska zadruga u Opatiji pod krinkom unaprjeđivanja turizma uplela se u malverzacije hranom. Hranu su prodavali hotelima i drugim turističkim objektima i ustanovama bez ikakve kontrole. Tako se događalo da su iste namirnice prodavane po različitim cijenama, ovisno kome su ih prodavali. Ovakvo poslovanje omogućilo je pojedincima veću zaradu.[779] Početkom 1946. ovakva je situacija sa zadružnim kadrovima bila prisutna i u NRH, s obzirom da su i tamo u zadruge ulazili „razni špekulanti, trgovci, kulaci i ostali, dok je mali broj komunista sudjelovao u njihovu radu“.[780]

Unatoč pokušaju civilnih vlasti da u SRZ-ove okupe seljačko, poljoprivredno, stanovništvo i općenito sve proizvođače i obrtnike, one u Istri nikada nisu pretjerano zaživjele. Prva takva zadruga u Istri je osnovana tek 1946. godine.[781] Većina stanovništva nije ušla u te zadruge jer nisu htjeli izgubiti i ono malo što su imali ili pak jer su bili imućni pa bi izgubili jako puno. Problem stvaranju SRZ-ova predstavljala je i rascjepkanost posjeda, zbog čega nije bilo moguće stvoriti jedinstveno zadružno zemljište.[782] Razlog nepovjerenja prema zadrugama je neugodno i negativno iskustvo s fašističkim zadrugama „koje nisu imale narodni cilj“.[783] Ono što je kod novih zadruga najviše odbijalo stanovništvo (proizvođače i obrtnike) bila je prevelika sličnost s nekadašnjim fašističkim zadrugama i u radu i u organizaciji. S obzirom da su ljudi koji su vodili zadruge poznavali samo načine i principe rada fašističkih zadruga i nisu imali drugi obrazac kojim bi se vodili, to je i normalna pojava. To je još jedna istarska specifičnost koju ne treba smetnuti s uma u objašnjavanju otpora stanovništva takvim pojavama. Odbojnom stavu stanovništva prema zadrugarstvu doprinijelo

[777] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, dok. 187 (6. ožujka 1946.), Izvještaj o radu Kontrolne komisije VUJA za veljaču 1946., fasc. 1, kut. 1368.
[778] Isto.
[779] Isto.
[780] Zapisnik sa biroa CK KPH održanog 13. siječnja 1946., u: Vojnović, Branislava (pr.), n. dj., 175.
[781] Dukovski, Darko, „Politički atributi gospodarstva istarskoga poraća“, 195.
[782] Darko, *Rat i mir istarski*, 191-192.
[783] DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Zapisnici i izvještaji (1946), Izvještaj o radu (16. prosinca 1945.), kut. 1.

je i neodgovorno ponašanje pojedinaca unutar vlasti. Zbog toga stanovništvo ponekad nije osjećalo promjene u odnosu na talijansko razdoblje.[784]

Vlasti su bez obzira na nestručan rad, nastavile osnivati zadruge koje su ipak okupljale znatan broj članova, uglavnom okupljenih oko nabavno-prodajnih zadruga.[785] U kotarima su na inicijativu Odsjeka zadrugarstva pri Odjelu poljoprivrede ONOI-a osnivani zadružni odbori koji su na terenu trebali sve pripremiti za plansko organiziranje zadruga.[786] Zadruge u Istri, kao i one u Jugoslaviji, nosile su politički obilježene nazive kao što su: „Udarnik", „Bratstvo i Jedinstvo", „Crvena zvijezda", Proleter", „Partizan", Lenjin"; „Pali borac", „Edvard Kardelj", „Vladimir Nazor", „Joakim Rakovac" itd.[787] Od svibnja 1945. do početka 1946. osnovano je nešto više od 80 zadruga okupljenih u Savez zadruga Istre.[788] Tijekom 1946. godine osnovane su još 142 zadruge. Nakon ujedinjavanja zadrugâ koje je izvršeno do kraja 1946. godine, a u kojoj su manje zadruge pridružene nabavljačko-potrošačkim zadrugama, na području Istre ostalo je 169 zadruga.[789] Te zadruge objedinjavao je Savez zadruga Istre, osnovan tijekom 1945.[790] Usporedbe radi, u NRH je početkom 1946. bilo tek tridesetak SRZ-ova, uglavnom kolonističkih, da bi ih već 1947. bilo 638 s ukupno 211.000 ha zemlje, a u godinama nakon njihov se broj povećavao.[791] Osnivanje i rad zadruga u Jugoslaviji nadzirali su Komisija za zadrugarstvo i Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva FNRJ.[792]

Istarske zadruge nisu nužno bile ustrojene kao udruge sa statutima, nego su se u nekim slučajevima tako nazivale jer su u svojoj djelatnosti koristile pojmove „zadružni ili združeni

[784] DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Zapisnici i izvještaji (1946), Izvještaj o radu (16. prosinca 1945.), kut. 1.; Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 190-192.
[785] Dukovski, Darko, „Politički atributi gospodarstva istarskoga poraća", 195.
[786] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), Mogućnosti razvoja zadrugarstva (9. srpnja 1945.), kut. 402.
[787] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Popis osnovanih seljačkih radnih zadruga po kotarskim i gradskim narodnim odborima (1946-1947), kut. 331.; Dukovski, Darko, *Rat i mir*..., n. dj., 191.; vidi: DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji o radu poljoprivrednog odjela (1945-1946), Izvještaj Poljoprivrednog Odjela-Oblasnog N. O.-a za Istru za godinu 1946. (11. siječnja 1947.), kut. 309.
[788] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik konferencije svih pročelnika i referenata Gradskih i Kotarskih N.O.-a, odjela trgovine i opskrbe (11. siječnja 1946.), kut. 337.
[789] Broj zadruga bio je sljedeći: 112 nabavljačko- potrošačkih, 11 kreditnih, 10 obrtničkih, 9 nabavljačko-potrošačkih i prerađivačkih kotarskih zadruga, 6 ribarskih, 6 vinarskih i 5 seljačkih radnih zadruga. Ukupni broj članova tih zadruga bio je manji od 40.000. DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1947), dok. 428/47 (18. siječnja 1947.), Izvještaj o radu po zadrugarstvu tokom 1946. godine, kut. 331.
[790] Dukovski, Darko, „Politički atributi gospodarstva istarskoga poraća", 195.
[791] Juriša, Slavko, „Agrarna politika i problemi kolektivizacije u Jugoslaviji u vrijeme sukoba KPJ s Informbiroom", u: *Časopis za suvremenu povijest*, svezak 15, br. 1, Zagreb, Hrvatski institut za povijest, 1983., 59.; Mataga, Željko, „Poljoprivredno zadrugarstvo u Hrvatskoj: razvoj i temeljni problemi", u: *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*, svezak 43, br. 1 (167), Zagreb, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, 2005., 30.
[792] Juriša, Slavko, n. dj., 59.

rad“, posebice kada je riječ o obrtnicima i obrtničkim zadrugama.[793] Premda je postojala određena brojnost, problem su stvarali inertni i nestručni kadrovi.[794] Može se to iščitati iz izjave pročelnika Odjela trgovine i opskrbe Antuna Cerovca koji je u siječnju 1946. istaknuo sljedeće: „Zadruge nisu toliko jake da sve zadatke rješavaju – nisu toliko aktivne u radu, u kojem treba da budu, naročito u pogledu otkupa“.[795] Bio je to znatan problem s obzirom da je ispunjenje gospodarskog plana ovisilo i o pravilnom otkupu obaveznih i slobodnih viškova. Pritom su zadruge trebale poslužiti kao instrument za uklapanje sela u opći gospodarski plan.[796] Zbog niza poteškoća kao što su nedostatak stručnih kadrova, slaba međusobna povezanost i suradnja te klirinški sustav trgovine sa Zonom A i Jugoslavijom, zadruge to nisu bile u stanju izvesti do kraja postojanja Zone B. Ipak, do kraja 1946. osjetila su se određena poboljšanja, prvenstveno što se tiče stručnih kadrova. Tome su uvelike pomogli zadružni tečajevi koje su vlasti organizirale.[797]

Nefunkcionalnost mreže zadruga polazi od činjenice da su se kotarske zadruge uslijed nerazumijevanja zadataka, ali i samovolje, međusobno otuđile. Umjesto da su postale središnjica svim zadrugama u kotaru, one su se ograničile samo na lokalne nabavljačko-prodajne zadruge s kojima su trgovale. Posljedica toga bilo je otuđivanje obrtničkih i drugih zadruga koje više nisu željele ostati povezane niti se povezati sa središnjim, kotarskim zadrugama. S obzirom da kotarske zadruge nisu upravljale zadružnim radom u kotarima, Savez zadruga nije se mogao na njih osloniti kao na organizacijska tijela. S druge strane, kotarske zadruge uglavnom nisu niti pokazivale volju za suradnju sa Svezom zadruga, osim ako od toga nisu imale nekakvu dobit ili interes.[798]

Kako bi se unaprijedilo zadrugarstvo, educiralo rukovodeće kadrove i ukazalo im se kako pravilno voditi zadruge, organizirani su brojni tečajevi. Ozbiljniji je napredak ipak izostao. To potvrđuju izvještaji o radu zadruga koje donose kontrolna komisija VUJA-e, kao i izvještaji ONOI-a koji ukazuju na nestručnost kadrova i nefunkcioniranje zadruga sve do

[793] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945), Izvještaj o radu odjela obrta, industrije i rudarstva za kolovoz 1945., kut. 398.
[794] Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 192.
[795] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik konferencije svih pročelnika i referenata Gradskih i Kotarskih N.O.-a, odjela trgovine i opskrbe (11. siječnja 1946.), kut. 337.
[796] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1947), Preorijentacija kotarskih zadruga, kut. 331.
[797] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici odjela trgovine i opskrbe (1946), Zapisnik sastanka poljoprivrednih stručnjaka (15. svibnja 1946.), kut. 337.
[798] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1947), Preorijentacija kotarskih zadruga, kut. 331.

druge polovice 1946.[799] Čak se i polovicom 1946. moglo čuti da pojedini narodni zastupnici spominju kako je zadružni kadar mlad i bez dovoljno iskustva i poslovne umješnosti.[800] Zbog toga su se istarske zadruge uglavnom bavile preuzimanjem prehrambenih proizvoda od podružnica Gospodarskog društva i njihovom raspodjelom na području za koje su bile zadužene. Ukratko, njihov se rad birokratizirao te su postali posrednici između Gospodarskog društva i stanovništva ili još bolje, „stanica za raspodjelu i prodaju prehrambenih proizvoda".[801]

Izvještaji s tečajeva na kojima su polaznici osposobljavani za poslovođe, knjigovođe, blagajnike i skladištare zdruga nekritički govore o njihovim rezultatima i u potpunoj su suprotnosti s izvještajima nadležnih organa ONOI-a. U izvještajima s tečajeva, za polaznike se navodi „ne samo da su svladali materijal pojedinih predmeta, već i razumijevanje samog predmeta, a pogotovo se zapazio velik napredak u poznavanju jezika, jer su gotovo svi polaznici odgovarali književnim jezikom".[802] O njihovom uspjehu na ispitu vrlo se pohvalo govorilo i na sastanku Privremenog zadružnog odbora za Istru te se stječe dojam kako su polaznici tečaja u potpunosti ovladali teorijom i praksom vođenja knjigovodstva i financijskog poslovanja.[803] S obzirom na duljinu trajanja tečaja (od kraja kolovoza do 6. listopada 1945.) kao i na predmete koje su polaznici slušali i polagali (zadružno knjigovodstvo, zadružno dopisivanje, povijest zadruga, hrvatski jezik, računica i povijest NOP-a), može se zaključiti kako to nije bilo dovoljno za savladavanje potrebnog znanja i vještina za uklanjanje nepravilnosti u radu, a niti za osposobljavanje kadrova koji bi mogli samostalno voditi zadruge.[804] Zbog toga je u svibnju 1946. jedan od zaključaka konferencije Odjela trgovine i opskrbe, u pogledu razvoja zadruga bio je da će trebati još dosta vremena da se zadružni kadrovi stručno osposobe.[805]

U pojedinim kotarima zadrugarstvo je do kraja postojanja Zone B ostalo na vrlo niskom stupnju razvoja, a karakterizirali su ga nestručni kadrovi, loša organizacija poslova i

[799] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji po odjelima (1946), dok. 8638 (1. srpnja 1946), Izvještaj Odjela trgovine i opskrbe ONOI, kut 19 a.; Vojni arhiv Srbije, VU1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.
[800] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici odjela trgovine i opskrbe (1946), Zapisnik sastanka poljoprivrednih stručnjaka (15. svibnja 1946.), kut. 337.
[801] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Konferencija Odjela trgovine i opskrbe Kotarskih i Gradskih NO-a (18. svibnja 1946.), kut. 337.
[802] „Prvi zadružni tečaj u slobodnoj Istri", u: *Zadrugar*, br. 1, 9. studenoga 1945., 14.
[803] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat sa sjednice Privremenog zadružnog odbora za Istru (5. listopada 1945.), kut. 337.
[804] „Prvi zadružni tečaj u slobodnoj Istri", u: *Zadrugar*, br. 1, 9. studenoga 1945., 14.
[805] Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Konferencija Odjela trgovine i opskrbe Kotarskih i Gradskih NO-a (18. svibnja 1946.), kut. 337.

nerazumijevanje dužnosti.[806] Vrlo je čest bio slučaj poistovjećivanja organizacije, administracije i knjigovodstva kotarskih zadruga s malo većim mjesnim zadrugama. Neiskustvo, ali i podcjenjivanje složenosti organizacije i poslovanja kotarskih zadruga dovelo je do toga da su civilne vlasti računale kako će „svaki malo spretniji knjigovođa ili poslovođa mjesne zadruge ili čak svršeni tečajac dvomjesečnog kursa, moći obavljati te poslove i u Kotarskoj zadruzi".[807] Posljedica takvoga nerealnoga i nestručnog razmišljanja i predviđanja bila je administrativna i knjigovodstvena nesređenost velikog broja zadruga. Većina kotarskih zadruga do 1947. godine o svom poslovanju nije imala nikakve ili vrlo manjkave podatke, a sukladno tome nisu posjedovali ni evidencije o stanju i poslovanju mjesnih zadruga.[808]

Vlasti su tijekom 1947. pokušale provesti svojevrsnu reformu rada kotarskih zadruga. Ova mjera bila je potpuno nevezana za jugoslavensko zadrugarstvo i donesena je u nuždi kako bi se pokušalo donekle popraviti zadružno poslovanje. U tom procesu kotarske zadruge trebale su napustiti sve poslove distribucije i vođenja „detaljnih prodavaonica" kako bi se u potpunosti koncentrirale na otkup poljoprivrednih proizvoda.[809] Poslove distribucije raznih proizvoda i vođenje prodavaonica trebala su preuzeti komunalna trgovačka poduzeća i mjesne zadruge. Proces preorijentacije na terenu je uglavnom provođen bez plana i uputa, što je rezultiralo mnogobrojnim greškama. Ustvari, nitko nije znao što to u stvarnosti znači niti ih je itko o tome savjetovao. Sve je sličilo na jedan veliki pokus u kojemu se robno poslovanje najčešće prepuštalo komunalnim trgovačkim poduzećima, s time da u nekim slučajevima takva poduzeća još nisu bila ni osnovana. U pojedinim slučajevima komunalna trgovačka poduzeća pokušala su zamijeniti kotarske zadruge i otvaranjem svojih prodavaonica u selima istisnuti i mjesne zadruge. Bilo je to potpuno pogrešno, s obzirom da je zadaća komunalnih trgovačkih poduzeća bila opskrba mjesnih zadruga koje su se bavile prodajom. Primopredaje poslovanja uglavnom su vršene na brzinu bez popisa i procjena što je dovelo do toga da se nije znalo tko preuzima robu, po kojoj cijeni i uz koje uvjete. Takve primopredaje postale su sredstvo za podmirenje i prikrivanje raznih nepravilnosti, manjkova i gubitaka za koje nitko više nije mogao odgovarati.[810]

[806] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Konferencija sa pročelnicima odjela T. O. istarskih N.O.O. (18. svibnja 1946.), kut. 337.; DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1947), Zapisnik konferencije Odjela trgovine i opskrbe Kotarskih i Gradskih N. O.-a (8. studenoga 1946.), kut. 337.
[807] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1947), Preorijentacija kotarskih zadruga, kut. 331.
[808] Isto.
[809] Isto.
[810] Isto.

6.4. Agrarna reforma

U Istri je ONOI zbog specifičnosti gospodarske i političke situacije Odluku o uređenju agrarnih odnosa i poništenju dražbi na području Oblasnog Narodnog odbora za Istru“ donio tek 25. studenoga 1946., a stupila je na snagu 15. prosinca 1946.[811] Uz ovu odluku za uređenje imovinsko-pravnih i agrarnih odnosa u Istri, važna je i Naredba o izmjeni te sprovadjanju u život Odluke Narodnog Odbora za Istru o uređenju agrarnih odnosa i poništenju dražbi na području Oblasnog Narodnog Odbora za Istru, donesena 20. prosinca 1946., a stupila na snagu 1. siječnja 1947.[812] Za odlazak iz Istre u plodnije dijelove Jugoslavije (uglavnom Slavonija i Vojvodina), do prosinca 1945. prijavilo se 476 obitelji, ali konačni podaci o ukupnom broju doseljenih i preseljenih ne postoje.[813] Iako u fondu ONOI-a nisu sačuvani podaci o doseljenim osobama, Marijan Maticka donosi podatak kako je kolonistima u Istri dodijeljeno 143 ha zemlje te da je 666 obitelji bilo korisnicima agrarne reforme i kolonizacije.[814]

U Istri je zbog specifičnih kolonatskih odnosa i nedostatka obradive zemlje situacija bila nešto drugačija nego u Jugoslaviji i Hrvatskoj. Odlukom o uređenju agrarnih odnosa i poništenju dražbi na području ONOI-a ukinuti su kolonatski odnosi i poništene sve prinudne dražbe izvršene nakon 1. siječnja 1919., kao i svi naknadni prijenosi vlasništva, a zemlja je vraćena prvotnim vlasnicima. Napoličarski i zakupni odnosi poništeni su jedino u slučaju ako je obrađivač ugovorno obrađivao ili držao zemlju duže od 15 godina, računajući od 9. rujna 1943. unazad. U tim slučajevima zemlja je zajedno sa svom pokretnom i nepokretnom imovinom, bez naknade oduzimana dotadašnjim vlasnicima i dodjeljivana onima koji su je obrađivali s time da dodijeljene nekretnine nisu smjeli prodati, razdijeliti ili dati u zakup idućih 20 godina.[815] Zemlja koja je prelazila u posjed ili je davana na korištenje obrađivačima bila je oslobođena svih prijašnjih dugova i tereta, tako da obrađivači nisu bili dužni platiti,

[811] Odluka o uređenju agrarnih odnosa i poništenju dražbi na području Oblasnog Narodnog odbora za Istru, u: SL ONOI i GNOR, god. 1., br. 19 (1. prosinca 1946.), 363-364.
[812] Odluka o uređenju agrarnih odnosa i poništenju dražbi na području Oblasnog Narodnog odbora za Istru, u: SL ONOI i GNOR, god. 1., br. 19 (1. prosinca 1946.), 363-364.; Naredba o izmjeni te sprovadjanju u život Odluke Narodnog Odbora za Istru o uredjenju agrarnih odnosa i poništenju dražbi na području Oblasnog Narodnog Odbora za Istru, u: SL ONOI i GNOR, god. 2., br. 1 (1. siječnja 1947.), 1-4.
[813] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Poljoprivreda (1945-1946), Izvještaj komisije za agrarnu reformu, dok. 104/45 (22. studenoga 1945.), kut. 662.; vidi: DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji o radu poljoprivrednog odjela (1945-1946), Izvještaj o radu Poljoprivrednog odjela od oslobođenja do skupštine 9. prosinca 1945., kut. 309.
[814] Maticka, Marijan, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj*, n. dj., 120, 135.
[815] Odluka o uređenju agrarnih odnosa i poništenju dražbi na području Oblasnog Narodnog odbora za Istru, u: SL ONOI i GNOR, god. 1., br. 19 (1. prosinca 1946.).

bivšim ili tadašnjim, vlasnicima zaostala dugovanja kao što su najamnina, zakup, prirod i sl.[816] Ukidanjem kolonatskog statusa, napoličarskih odnosa i dražbi u Istri je 5354 obitelji (25763 osobe) steklo vlasništvo nad ukupno 19.619 ha.[817] Dušan Diminić, koji se referira na podatke Uprave za imovinsko-pravne odnose SRH, navodi kako je u Istri nakon 25. studenog 1946. kolonatskog statusa razriješeno 1748 obitelji kojima je dodijeljeno 6680 ha zemlje. U napoličarskom odnosu bilo je 1450 obitelji, kojima je nakon njegova ukidanja dodijeljeno 2241 ha zemlje. Poništeno je 1078 prinudnih dražbi i prvotnim je vlasnicima vraćeno ukupno 5340 ha zemlje. Iz tog proizlazi kako je ovime bilo obuhvaćeno ukupno 4276 obitelji (19.963 članova obitelji) kojima je vraćeno ili dodijeljeno 14.261 ha zemlje.[818]

Za razliku od agrarnog zakona u Hrvatskoj i Jugoslaviji, u Istri nije bila propisana maksimalna veličina dodijeljenih posjeda niti je propisano koje se površine smatraju viškom. Odluka o uređenju agrarnih odnosa navodi jedino da je vlasnicima zemlje oduzete na dražbi moglo biti vraćeno maksimalno 20 ha zemlje koja je trebala sadržavati ravnomjeran raspored obradivih površina, šuma, livada i ostaloga zemljišta. Veličina posjeda s dodijeljenim nekretninama, pokretninama i ostalim inventarom ovisila je o subjektivnoj procjeni mjesne agrarne komisije, koja je pri raspodjeli trebala uzeti u obzir stvarne potrebe obrađivača, mjesne prilike i raspoloživu radnu s nagu. O raspodjeli eventualnih viškova odlučivale su pak kotarske agrarne komisije. Šume, pašnjaci i livade u pravilu su dodjeljivane MNO-ima na zajedničko korištenje, dok se mehanizacija dodjeljivala oblasnim i kotarskim poljoprivrednim stanicama.[819] S obzirom na količinu obradive zemlje u Istri, ali i na ukupnu površinu te broj obrađivača, posjedi u Istri i dalje su u prosjeku ostali daleko manji od maksimalnih 20 ha. Kao i u Hrvatskoj, najveće obradive površine ostale su u posjedu ustanova i organa civilnih vlasti. Iako je postojala namjera vrlo se rijetko događalo da seljaci sa zemljom dobiju i dovoljno tegleće stoke i ratarskog alata za obradu zemlje. Uzrok tome bila je opća nestašica tegleće stoke, alata i strojeva za obradu zemlje.[820] Ovakva raspodjela zemlje gdje svi imaju dovoljno zemlje za obradu i život, jako se dobro uklopila u propagandnu, utopijsku sliku Istre (ali ne samo Istre) kao samodostatnog područja koje može samo sebe prehranjivati.[821]

---

[816] Odluka o uređenju agrarnih odnosa i poništenju dražbi na području Oblasnog Narodnog odbora za Istru, u: SL ONOI i GNOR, god. 1., br. 19 (1. prosinca 1946.), 364.; Naredba o izmjeni te sprovađanju u život Odluke Narodnog Odbora za Istru o uredjenju agrarnih odnosa i poništenju dražbi na području Oblasnog Narodnog Odbora za Istru, u: SL ONOI i GNOR, god. 2., br. 1 (1. siječnja 1947.), 1.
[817] Maticka, Marijan, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj*, 136.
[818] Diminić, Dušan, n. dj., 147.
[819] Odluka o uređenju agrarnih odnosa i poništenju dražbi na području Oblasnog Narodnog odbora za Istru, u: SL ONOI i GNOR, god. 1., br. 19 (1. prosinca 1946.), 363.
[820] Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 189.
[821] Isto, 187-190.

Pripreme za agrarnu reformu u Istri je provodila Komisija za agrarnu reformu, osnovana 8. srpnja 1945. pri Socijalnom odjelu ONOI-a. Osnovna zadaća ove komisije bila je prikupljanje podataka o ukupnom broju stanovništva, seoske sirotinje, kulaka, veleposjednika (uključujući i crkvu), zaprežne i ostale stoke. Komisija za agrarnu reformu također je morala ustanoviti koliko stanovnika želi odseliti u plodnije krajeve Jugoslavije (Slavoniju, Banat, Baranju, Srijem i Vojvodinu). U kategoriju kulaka ili kulačkih obitelji svrstali su sve one kojima poljoprivreda nije bila glavno zanimanje, bez obzira na površinu zemlje. Poteškoće u radu komisije, u pojedinim kotarima, stvaralo je i nepostojanje vlasničkih listova, katastarskih planova i sl. Većina kotarskih ureda nije posjedovala nikakve posjedovne listove, s obzirom da su se oni nalazili u Trstu ili su, tijekom rata, bili uništeni (spaljeni zajedno s uredima). Zbog nepostojanja i nedostupnosti podataka o vlasništvu, Komisija nije mogla utvrditi točnu površinu zemlje koja je ulazila u agrarnu reformu, kao ni točan broj kolona.[822] Kako bilo, u Istri je agrarnom reformom bilo zahvaćeno 236 posjeda ukupne površine 23.375 ha. Po broju posjeda to je 0,6 % ukupnih posjeda u Hrvatskoj i 6 % površina u Hrvatskoj koje su bile obuhvaćene agrarnom reformom.[823]

Komisija je 12. listopada 1945. prešla u nadležnost Odjela poljoprivrede ONOI-a te joj je dodijeljen zadatak inventarizacije „živog i mrtvog inventara“ na svim veleposjedima. Rad komisije na određeni način otežavali su KNO-i koji iz raznih razloga, uglavnom zbog površnosti i nerazumijevanja, nisu prijavljivali broj seoske sirotinje ili broj osoba i obitelji koje žele odseliti u plodnije krajeve Jugoslavije. Zbog toga je komisija morala svaku siromašnu obitelj zemljoradnika zasebno pitati žele li odseliti, što je značajno usporavao nedostatak prijevoznih sredstava.[824]

Potkraj 1946. rad ove komisije zamijenila je Oblasna agrarna komisija.[825] Zbog birokratskih problema, ali i opsega posla, čak niti ova komisija do kraja postojanja Zone B nije u potpunosti odredila broj kolona, napoličara i prinudnih dražbi. Jedan od razloga tome je što su kotarske agrarne komisije radile nekoordinirano i bez međusobne komunikacije, a drugi razlog je što nisu svi koloni i napoličari na vrijeme prijavili takve odnose. Zbog toga je

[822] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Poljoprivreda (1945-1946), Izvještaj komisije za agrarnu reformu, dok. 104/45 (22. studenoga 1945.), kut. 662.
[823] Od ukupnog borja posjeda obuhvaćenih agrarnom reformom 188 ih je eksproprirano (10.982 ha), 23 konfiscirano (212 ha) i 25 ih ne neki drugi način bilo obuhvaćeno reformom (12.181 ha). Maticka, Marijan, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj*, 93, 98.
[824] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Poljoprivreda (1945-1946), Izvještaj komisije za agrarnu reformu, dok. 104/45 (22. studenoga 1945.), kut. 662.; usporedi s: DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji o radu poljoprivrednog odjela (1945-1946), Izvještaj o radu Poljoprivrednog odjela od oslobođenja do skupštine 9. prosinca 1945., kut. 309.
[825] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1945-1947), Zapisnik prve sjednice Oblasne agrarne komisije za Istru (29. siječnja 1947.), kut. 1.

Oblasna agrarna komisija, uz rješavanja podnesenih predmeta, potkraj kolovoza 1947. još uvijek prikupljala prijave.[826] Velika poteškoća, posebice u podnošenju prijava, bila je činjenica da je veliki broj stanovnika bio nepismen. Prema nekim podacima u siječnju 1947. bilo je više od 37.000 potpuno nepismenih (analfabeta) na području Istre.[827]

[826] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1945-1947), Zapisnik konferencije Oblasne agrarne komisije (30. kolovoza 1947.), kut. 1.
[827] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1945-1947), Zapisnik pete sjednice Oblasne narodne skupštine (31. siječnja 1947.), kut. 1.

7. PROBLEMI OBNOVE I FUNKCIONIRANJA TRGOVINSKE DJELATNOSTI

7.1. Stanje, važnost i mjere za obnovu trgovine i tržišta

Završetkom rata i uspostavom Vojne uprave trgovina je kao gospodarska djelatnost u Zoni B zamrla.[828] „Trgovine su ostale bez zaliha robe, većim dijelom od okupatora opljačkane, a ono što je ostalo trebalo je u interesu bosog i opljačkanog naroda pravedno podijeliti“.[829] Zadaća obnove trgovine i opskrbe u Zoni B pripala je Odsjeku trgovine i opskrbe VUJA koji je djelovao u okviru Privrednog odjeljenja VUJA. Ovaj je odsjek, kao predstavnik najvišeg upravnog i zakonodavnog tijela u Zoni B, kontrolirao cjelokupnu trgovinu (posebice vanjsku) u Zoni B. Istovremeno je usmjeravao, pomagao i koordinirao rad Odjela trgovine i opskrbe pri ONOI-u, PNO-u i GNOR-u.[830] Svoj rad na obnovi trgovine VUJA je temeljila i na uskoj suradnji s odjelima trgovine pri civilnim vlastima kojima je ostavila poprilično slobode u radu. „Vojna Uprava ostavila je punu slobodnu Oblasnom N. O. O., a preko istoga odjelu trgovine i opskrbe za rad i organizaciju poslovanja na terenu, a koji se ipak uglavnom odvija na temelju primljenih uputa sa federalnog Ministarstva.“[831] Odjeli trgovine i opskrbe pri civilnim vlastima, zbog lakše usporedne reorganizacije unutrašnje trgovine u Jugoslaviji i Zoni B, bili su povezani s ministarstvima trgovine i opskrbe NRH i NRS. Civilne vlasti i VUJA zajednički su upravljali cjelokupnom trgovinom Zone B sve do siječnja 1947., kada ona prelazi pod kontrolu i upravu Ministarstva trgovine i opskrbe NRH i NRS.[832]

---

[828] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945), Zapisnik sastanka predstavnika Ministarstva Trgovine i Opskrbe, Oblasnog N. O. O. za Istru, Kotarskih i Gradskih N.O. O.-a (13. srpnja 1945.), kut. 337.

[829] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat o Otsjeku trgovine (1946), Izvještaj otsjeka trgovine za Oblasnu skupštinu (9. prosinca 1945.), kut. 337.

[830] Odjel trgovine i opskrbe ONOI bio je podijeljen na četiri odsjeka i to: opći odsjek, odsjek trgovine, odsjek opskrbe i odsjek za cijene. DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1946-1947), dok. 13409/46 (5. listopada 1946.), Zapisnik o primopredaji dužnosti bivšeg pročelnika Ante Cerovca novom pročelniku drugu Toniću Krajceru, kut. 338.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici odjela trgovine i opskrbe (1945), dok. (10. listopada 1945.), kut. 337.

[831] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici odjela trgovine i opskrbe (1945), dok. (10. listopada 1945.), kut. 337.

[832] Vojni arhiv Srbije, VU1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.

Trgovinom se kao važnom granom istarskoga gospodarstva, s obzirom na dobit i opskrbu stanovništva, prema predratnim podacima bavilo 6 % stanovništva Zone B.[833] Samih trgovina prije rata na području ONOI-a bilo je oko 3800, s time da se taj broj tijekom i nakon rata smanjio, ali točni podaci o tome ne postoje, iako je ONOI više puta tražio od KNO-a da utvrde točan broj trgovina, svaki na svom području.[834]

Ipak, ONOI je već tijekom srpnja i kolovoza preko KNO-a pokrenuo reviziju svih prodavaonica kako bi se uspostavio red u trgovini i napravio trgovački registar svih trgovina i njihovih vlasnika.[835] Za trgovine koje nisu bile u nadležnosti kotarskih ili gradskih NO-a reviziju je proveo Odsjek trgovine i opskrbe ONOI-a. Posebne komisije formirane pri KNO-ima bile su zadužene za provjeru podataka i rješavanje molbi za reviziju. Na temelju njihovih izvještaja i mišljenja Odsjeci trgovine i opskrbe pri KNO-ima izdavali su trgovcima privremene dozvole za rad.[836]

Komisije su, svaka na svom području, morale preispitati opravdanost izdavanja dozvola za rad trgovcima. Pri tome je najvažnije bilo provjeriti prošlost svakog trgovca, kako su se odnosili prema NOP-u i kako se nakon rata odnose prema vlastima i mjerama za obnovu zemlje.[837] Oni trgovci za koje se pokazalo da su surađivali ili podupirali talijansku i njemačku vlast, „surađivali i podupirali okupatora, ili se obogaćivali sa švercom ili sa drugim dobivenim koncesijama od strane narodnih neprijatelja“ nisu mogli dobiti dozvolu za daljnji rad.[838] Zbog prilično krutog shvaćanja revizije, ali i neobjektivnosti uzrokovane željom za dokazivanjem, osobnom koristi, političkim motivima i strahom, KNO-i su trgovcima često zabranjivali daljnji rad, bez obzira što su nadležni organi vlasti obustavili kaznene postupke protiv njih.[839] Zbog toga je uputa ONOI-a bila da „kod prosuđivanja ispravnosti trgovaca bude što

[833] U tu statistiku ušli su svi zaposleni u podružnicama banaka, osiguravajućim društvima, štedno-kreditnim zadrugama, posujilnicama, veletrgovinama, trgovinama na malo, gostionama, hotelima i svratištima te raznim poduzećima. DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji podnešeni Oblasnoj skupštini (5. kolovoza 1945.), Referat odsjeka trgovine Oblasnog NOO za Istru, kut. 9.; Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Izvještaj o radu Kontrolne komisije VUJA, fasc. 1., 1368.

[834] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik konferencije svih pročelnika i referenata Gradskih i Kotarskih N.O.-a, odjela trgovine i opskrbe (11. siječnja 1946.), kut. 337.

[835] Isto.

[836] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, O organizaciji otsjeka trgovine (27. prosinca 1945.), kut. 337.

[837] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik konferencije svih pročelnika i referenata Gradskih i Kotarskih N.O.-a, odjela trgovine i opskrbe (11. siječnja 1946.), kut. 337..

[838] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji podnešeni Oblasnoj skupštini (5. kolovoza 1945.), Referat odsjeka trgovine Oblasnog NOO za Istru, kut. 9.

[839] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji podnešeni Oblasnoj skupštini (5. kolovoza 1945.), Referat odsjeka trgovine Oblasnog NOO za Istru, kut. 9.; usporedi s: DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat o Otsjeku trgovine (1946), Izvještaj otsjeka trgovine za Oblasnu skupštinu (9. prosinca 1945.), kut. 337.

objektivniji i elastičniji jer trebamo mnogo poštenih trgovaca, koji će surađivati u privrednoj obnovi Istre.“[840]

S obzirom na političku situaciju revizija je trebala biti provedena na „dosta liberalan način“. Stare obrtnice su povučene, a svima koji se nisu ogriješili o NOP izdane su privremene dozvole za rad. Trgovcima koji su ostali u Istri, ali nisu sudjelovali ili surađivali s NOP-om, vlasti su izdale samo potvrdu „o povučenim starim licencama“.[841] Postupak izdavanja novih dozvola za rad i izrada točnog registra trgovačkih obrta trebali su biti vrlo jednostavni, ali pojedini KNO-i do kraja 1946.to nisu uspjeli ostvariti. Razlozi su uglavnom bili nesposobnost kadrova, zaštita vlastitih interesa i želja za istiskivanjem privatnih trgovaca i kruto shvaćanje ideoloških smjernica. [842]

Problem nije bio samo u izdavanju dozvola za rad trgovcima, nego i u nabavci robe. Zbog kroničnog nedostatka novca KNO-i nisu imali kako nabaviti robu potrebnu za opskrbu stanovništva, s obzirom da su oni suprotno uputama ONOI-a, preuzeli ulogu trgovaca. Kako bi ispravili te nepravilnosti, ONOI je već 13. srpnja 1945. održao sastanak s pročelnicima i referentima trgovine i opskrbe svih KNO-a i GNO-a. Koliko je problem organizacije trgovine bio ozbiljan govori činjenica da je sastanku prisustvovao i načelnik Ministarstva trgovine i opskrbe NRH, „drug Drezga“. Na sastanku su iznesene samo neke smjernice, ali konkretnih zaključaka nije bilo.[843]

Tijekom 1945. godine trgovačka poduzeća podijeljena su na 50 kategorija sa svojim potkategorijama i to prema djelatnosti. Većinu, čak 37, činile su specijalizirane trgovine za sve vrste proizvoda. U ostale kategorije ubrajala su se pogrebna poduzeća, „agenturna“ poduzeća, burzovni i ostali „mešetari“, ljekarne i zastupstva lijekova, banke i bankovna poduzeća, zadruge, prometna poduzeća, otpremnička i skladišna poduzeća, osiguravajuća društva, oglasni zavodi, restorani, hoteli i barovi, kiosci za prodaju monopolskih artikala i „srećki“ te kinematografi.[844]

Obnova trgovine bila je prioritet vlastima s obzirom na svoju ne samo gospodarsku nego i političku važnost. Prema shvaćanju vodećih ljudi ONOI-a, sređivanje gospodarskih

[840] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat o Otsjeku trgovine (1946), Izvještaj otsjeka trgovine za Oblasnu skupštinu (9. prosinca 1945.), kut. 337.
[841] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, O organizaciji otsjeka trgovine (27. prosinca 1945.), kut. 337.
[842] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945), Konferencija pročelnika Odjela trgovine i opskrbe (8. studenoga 1946.), kut. 337.
[843] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji podnešeni Oblasnoj skupštini (5. kolovoza 1945.), Referat odsjeka trgovine Oblasnog NOO za Istru, kut. 9.
[844] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Okružnice (1945), Podjela trgovačkih poduzeća, kut. 604.

prilika u Istri značilo bi ujedno i rješenje političkih pitanja.[845] Smatrali su da se što prije moraju odvojiti od pulskog i tršćanskog tržišta koja su određivala istarsko gospodarstvo, te da se za pravilnu i brzu opskrbu stanovništva treba što prije orijentirati prema Jugoslaviji.[846]

Uspostavom Vojne uprave trgovina je kao privredna grana bila podijeljena na državni, zadružni i privatni sektor, koji su zajedničkom suradnjom morali pronaći održivi način opskrbe stanovništva, kako hranom tako i drugim potrepštinama. Privatni sektor već je bio organiziran i dijelio se na veletrgovce, srednje i male trgovce. Zbog toga je vojnim i civilnim vlastima bilo važno da se posvete organizaciji i jačanju državnog i zadružnog sektora.[847] Mislili su da će uspostavom jakog državnog i zadružnog trgovačkog aparata eliminirati „špekulativan rad privatnog sektora pogotovo u veletrgovini".[848]

Vojne, ali i civilne vlasti u Zoni B smatrale su da je za uspostavu stabilnog tržišta potrebno najprije uspostaviti kontrolu nad prometom prehrambenih i ostalih životno važnih proizvoda kojih je u Zoni B nedostajalo.[849] Za kaos u opskrbi dobrim su dijelom zaslužne vojne i civilne vlasti te poduzeća i ustanove pod njihovim nadzorom koji često nisu znali kakva se sve roba i pod kojim uvjetima uvozi. Kako bi se to spriječilo najprije je trebalo uspostaviti nadzor nad uvozom i izvozom, a nakon toga poduzimati daljnje potrebne mjere.[850] Zbog toga je ONOI već 1. rujna 1945. osnovao Istarsko trgovačko d. d. (ili Istarsko d. d.).[851] U Slovenskom primorju tu je ulogu imalo poduzeće PRERAD.[852] Potreba za osnivanjem takvih poduzeća javila se zbog izvanrednih prilika nastalih stvaranjem trgovinske anarhije

[845] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik konferencije svih pročelnika i referenata Gradskih i Kotarskih N.O.-a, odjela trgovine i opskrbe (11. siječnja 1946.), kut. 337.
[846] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Konferencija Odjela trgovine i opskrbe Kotarskih i Gradskih NO-a (18. svibnja 1946.), kut. 337.
[847] Pojam „državni sektor" odnosi se na poduzeća pod direktnom upravom ONOI-a ili nekog od njegovih tijela, npr. Istravino, Istarsko d. d., Gospodarsko društvo itd. DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnik osnivačke skupštine Udruženja trgovaca (23. ožujka 1946.), kut. 367.
[848] Vojni arhiv Srbije, VU1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.
[849] Isto.
[850] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik sjednice održane u Inspektoratu Opskrbe teritorija Vojne Uprave J. A. (11. siječnja 1946.), kut. 393.
[851] Istarsko trgovačko d. d. je 1. siječnja 1946. zamijenjeno Gospodarskim društvom za Istru i Rijeku, kojega je pak 1. veljače 1947. u radu zamijenilo Opće trgovačko poduzeće za Istru. DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Gospodarsko društvo za Istru i Rijeku (1946), Podaci o osnivanju, kut. 394.; DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1946), Zapisnik treće Oblasne skupštine (9. – 10. srpnja 1946.), Prilog 1, kut. 1.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Opće trgovačko poduzeće (1946-1947), Obavještenje o prestalom radu Gospodarsko d. d. za Istru i Rijeku (31. prosinca 1946.), kut. 392.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Gospodarsko društvo za Istru i Rijeku (1946), Podaci o osnivanju; Podaci o osnivačkoj skupštini, kut. 394.; vidi: Rješenje o osnivanju državnog privrednog poduzeća za nabavu i prodaju živežnih namirnica, mješovite robe i razne tehničke robe, galanterijske i kolonijalne robe, te soli i duhana, u: SL ONOI i GNOR, god. 2., br. 1 (1. siječnja 1947.), 6.; Odluka o likvidaciji Gospodarskog d. d. za Istru i Rijeku, u: SL ONOI i GNOR, god. 2., br. 3 (1. veljače 1947.), 34-35.
[852] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Izvještaj otsjeka trgovine (23. veljače 1946.), kut. 337.

uslijed prestanka rada dotadašnjih trgovačkih društava.[853] Kako bi uspostavili red na tržištu, ova su poduzeća morala, svako na svojemu području, u potpunosti preuzeti sve poslove uvoza i izvoza, odnosno „sve poslove nabavljana raznovrsne robe s vanjskih tržišta Zone A, Italije i Jugoslavije.[854] U osnivanju i radu Istarskog d. d. sudjelovali su i privatni trgovci i to sa 49 % kapitala, naspram 51 % državnog kapitala.[855] Za razliku od njega PRERAD je od početka bio 100 % državni. Sudjelovanje privatnika sa svojim kapitalom bilo je prijeko potrebno kako bi se što prije osigurala sredstva za rad Istarskog d. d., a time i za gospodarsku obnovu Istre.[856] Istovremeno su time pokazali da je suradnja s privatnim sektorom itekako moguća i ostvariva, premda u tome nisu sudjelovali svi privatnici, pogotovo ne oni veći.[857] U suradnji s privatnim trgovcima i uz pomoć njihova kapitala, Istarsko d. d. na sebe je vrlo brzo preuzelo cjelokupnu trgovačku i tehničku stranu opskrbe stanovništva hranom, obućom i odjećom.[858] Unatoč tome, i dalje je bilo odbornika koji nisu željeli pridati nikakve zasluge privatnim trgovcima te su pokušali umanjiti njihov doprinos što je više bilo moguće. U tom kontekstu jedan je odbornik zaključio kako je to bio samo pokušaj da se privuče privatni sektor i pokaže volja za suradnju s privatnicima, te da tih devet miliona lira koje su „privatnici uložili u poduzeće, nisu uopće potrebni našoj narodnoj vlasti, koja ima dovoljno sredstava da sama razvije trgovinu“.[859]

Preuzimanjem poslova uvoza na veliko Istarsko d. d. stvorilo je monopol na uvoz robe u Istru. Uvezenu su robu distribuirali privatnim trgovcima i zadrugama, a ovi su je pak distribuirali potrošačima. Trgovcima su tako omogućili nabavu raznih proizvoda koje su mogli odmah stavljati u promet. Bio je to svojevrsni impuls za pokretanje trgovine i privrednog života, a što je najvažnije, stanovništvo je moglo doći do proizvoda nužnih za preživljavanje.[860] Ovakvim poslovanjem i raspodjelom dobara trebala se postići stabilizacija i

[853] Isto.
[854] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik sjednice održane u Inspektoratu Opskrbe teritorija Vojne Uprave J. A. (11. siječnja 1946.), kut. 393.
[855] Tek 1947. godine, Opće trgovačko poduzeće za Istru postalo je 100 % u državnom vlasništvu, a dioničari su u potpunosti isplaćeni. DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1946-1947), dok. 13409/46 (5. listopada 1946.), Zapisnik o primopredaji dužnosti bivšeg pročelnika Ante Cerovca novom pročelniku drugu Toniću Krajceru, kut. 338.; vidi: Rješenje o osnivanju državnog privrednog poduzeća za nabavu i prodaju živežnih namirnica, mješovite robe i razne tehničke robe, galanterijske i kolonijalne robe, te soli i duhana, u: SL ONOI i GNOR, god. 2., br. 1 (1. siječnja 1947.), 8.
[856] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Izvještaj otsjeka trgovine (23. veljače 1946.), kut. 337.; Vojni arhiv Srbije, VU1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.
[857] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Konferencija Odjela trgovine i opskrbe Kotarskih i Gradskih NO-a (18. svibnja 1946.), kut. 337.
[858] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat o Otsjeku trgovine (1946), Izvještaj otsjeka trgovine za Oblasnu skupštinu (9. prosinca 1945.), kut. 337.
[859] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik konferencije svih pročelnika i referenata Gradskih i Kotarskih N.O.-a, odjela trgovine i opskrbe (11. siječnja 1946.), kut. 337.
[860] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat o Otsjeku trgovine (1946), Izvještaj otsjeka trgovine za Oblasnu skupštinu (9. prosinca 1945.), kut. 337.

standardizacija tržišta, a samim time i uspostava nadzora i kontrole trgovine i opskrbe.[861] Osim poslova uvoza robe, Istarsko d. d. je od Odjela trgovine i opskrbe ONOI u listopadu 1945. preuzelo poslove „tehničko-komercijalne strane poslovanja organiziranjem prevoznih sredstava, magazina, opskrbnih stanica itd.“.[862]

7.2. Organizacija unutarnje trgovine: privatni trgovci, trgovačke zadruge i trgovačka društva

Organizaciju unutarnje trgovine i kontrolu unutarnjeg prometa robom u Istri VUJA je sporazumno prepustila ONOI-u, ali je zadržala vrhovnu kontrolu nad trgovinom. Jednako tako VUJA je nastojala standardizirati trgovinu na području Zone B te je prema potrebi pružala pomoć civilnim vlastima u organizaciji unutarnje trgovine kada je to bilo potrebno. Primjerice kada je trebalo organizirati otkup krumpira u Slovenskom primorju za potrebe Istre i Rijeke ili kada se radilo o otkupu mlijeka i njegovu plasmanu na tržište.[863] S obzirom da su privredni sektori Istre, Rijeke i Slovenskog primorja bili nepovezani, takve poslove, kao i poslove koordinacije trgovine, mogla je izvršiti isključivo VUJA.[864] Zbog nepovezanosti i nesuradnje događalo se da je PNO izvozio u Zonu A svoje viškove hrane, umjesto u Istru kojoj je kronično nedostajalo prehrambenih proizvoda.[865] Događalo se i to da je roba namijenjena Slovenskom primorju, greškom završavala u Istri.[866] U ovom slučaju gdje su postojale tri različite gospodarske cjeline u kojima civilne vlasti nisu bile upoznate sa stanjem u drugim upravnim područjima, standardizaciju trgovine mogla je i morala provesti isključivo VUJA, kao vrhovno upravljačko tijelo Zone B.[867] Svojevrsna suradnja postojala je u obliku međusobne trgovine između ONOI-a i GNOR-a s PNO-om. Još u srpnju 1945. dogovoreno je da će međusobno trgovati industrijskim proizvodima, iako ni jedni ni drugi nisu imali

[861] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Izvještaj otsjeka trgovine (23. veljače 1946.), kut. 337.
[862] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Izvještaj o radu (27. studenoga 1945.), kut. 337.
[863] Vojni arhiv Srbije, VU1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.
[864] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), dok. 52/45 (20. prosinca 1945.), Privredno vijeće za Istru i Rijeku kut. 337.
[865] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik konferencije svih pročelnika i referenata Gradskih i Kotarskih N.O.-a, odjela trgovine i opskrbe (11. siječnja 1946.), kut. 337.
[866] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik sjednice održane u Inspektoratu Opskrbe teritorija Vojne Uprave J. A. (11. siječnja 1946.), kut. 393.
[867] Vojni arhiv Srbije, VU1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.

prevelikih mogućnosti. Kao sredstva trgovine ili razmjene ONOI je predlagao duhan, ugljen, vino, svježu i usoljenu ribu, cement, hrastovinu za gradnju i silicij. S druge strane PNO je nudio sol, crjepove, ciglu, građevno i ogrjevno drvo. Od GNOR-a su tražili asfalt, a nudili su mlijeko i lignit. Sve ostalo što su jedni i drugi tražili, primjerice čavle, staklo, okvire za prozore i vrata, brave, eksploziv za rudnike, boje, lakove, kit za drvo itd. nedostajalo je u sva tri upravna područja.[868]

Za obnovu trgovine, ali i unutarnjeg tržišta, uz rad državnih poduzeća za promet robom i opskrbu stanovništva, barem na početku, bilo je potrebno omogućiti rad privatnim trgovcima i dopustiti slobodno tržište i slobodne cijene.[869] To je učinjeno po uzoru na Novu ekonomsku politiku u SSSR-u, koja je kao metodu oživljavanja privrede dopuštala određene elemente kapitalističkih odnosa i slobodnog tržišta.[870] Vojne i civilne vlasti u Istri složile su se oko toga da se primijeni sustav kvalificiranog radništva koje bi bilo plaćeno prema sposobnosti i uspjehu rada, s obzirom da se takav sustav u SSSR-u pokazao uspješnim.[871] Za cijelo vrijeme postojanja Zone B, ali kasnije, plaćanje kvalificiranog radništva prema sposobnosti i uspjehu nije provedeno.[872]Važnost slobodne trgovine bila je u tome što su potrošači i trgovci mogli kupovati razne proizvode za gotov novac i tako staviti veću količinu novca u opticaj. Uz to privatni trgovci tako su mogli kupovati i plasirati robu na tržište, a dopuštanjem slobodne trgovine potaknulo bi se seosko stanovništvo da svoje proizvode prodaje u gradovima i tako jednim dijelom opskrbi gradsko stanovništvo. Kako bi to postigli, vlasti su morale dopustiti slobodne cijene, ali „u okviru postojećih mogućnosti, t.j. da ne budu previše visoke, ali ipak da se vidi da je trgovina slobodna“.[873] Dopuštanje slobodne trgovine i cijena, kao i rada privatnih trgovaca unatoč ideološkom neslaganju bilo je nužno da bi se roba uopće našla na tržištu.[874] Cijene su isprva bile određene samo za pakete međunarodne pomoći koju je slala UNRRA, ali je ta roba bila pod kontrolom civilnih vlasti i nije se smjela pojaviti

[868] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945), Izvještaj o sastanku sa drugovima iz Pokrajinskog N. O. O.-a za Slovensko Primorje (27. srpnja 1945.), kut. 337.
[869] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat o Otsjeku trgovine (1946), Izvještaj otsjeka trgovine za Oblasnu skupštinu (9. prosinca 1945.), kut. 337.; usporedi s: DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Izvještaj otsjeka trgovine (23. veljače 1946.), kut. 337.
[870] Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 179.
[871] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945), Zapisnik sastanka predstavnika Ministarstva Trgovine i Opskrbe, Oblasnog N. O. O. za Istru, Kotarskih i Gradskih N.O. O.-a (13. srpnja 1945.), kut. 337.
[872] Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 182.
[873] DAPA, HR-DAPA-397, OOJNOFZAI, 1944-1947, Zapisnici sjednica izvršnog odbora i konferencija plenuma (1945-1946), Zapisnici izvršnog odbora JNOF (STAU) za Istru (1945-1946), Zapisnik druge redovne sjednice izvršnog odbora Oblasnog JNOF-a za Istru (2. srpnja 1945.), kut. 1.
[874] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici izvršnog odbora (1945), Zapisnik sjednice sa tajnicima i predsjednicima kotarskih i gradskih NOO-a (20. srpnja 1945.), kut. 1.

u slobodnoj prodaji.[875] Tek uspostavom stabilnijeg tržišta bilo je moguće odrediti cijene za većinu proizvoda. U slučaju da su to učinili prije i spustili cijene, ljudi ne bi željeli prodavati i robe uopće ne bi bilo u opticaju. Roba koja se našla u slobodnoj prodaji bila je skupa što je izazivalo nezadovoljstvo. Razlozi tome bili su velika potražnja uzrokovana općom nestašicom svih vrsta robe u Zoni B i veliki broj posrednika.[876] Vlasti su to smatrale nužnim bez obzira na ustaljeni stav da se time razvija i potiče „spekulacija i crna burza i lično bogaćenje na štetu naroda".[877] Osim toga, slobodna trgovina nije im odgovarala jer je unosila velike poteškoće i nered u plan opskrbe, zbog čega je VUJA u siječnju 1946. odlučila zabraniti slobodnu prodaju racioniranih proizvoda. Ovu odluku VUJA-e trebao je provesti ONOI uz pomoć KNO-a, što je prilično kompliciralo stvar.[878]

U inicijalnoj fazi, ali i kasnije, ideološke razlike uglavnom su ostavljene po strani jer je pod svaku cijenu trebalo opskrbiti stanovništvo. Iako treba napomenuti da se to vlastima nije sviđalo i smatrale su da je to samo privremeno do uređenja tržišta.[879] Slobodna trgovina i slobodne cijene, kao i rad privatnih trgovaca trebali su potrajati do osnivanja zadruga. Ideja je bila da upravo trgovačke zadruge na sebe preuzmu vođenje trgovine i opskrbe stanovništva.[880] Često se događalo da su KNO-i eliminirali privatni sektor prije uspostave zadruga, što je dovelo do nedostatka trgovaca koji bi robu plasirali na tržište.[881] „Žalosno je to, što se u kotarima ne može shvatiti da je privatni sektor uz zadružni isto tako potreban".[882] Time su uzrokovali opću nestašicu proizvoda na tržištu i usporili ili onemogućili reforme koje su za cilj imale obnovu trgovine i opskrbe u Zoni B.[883]

[875] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici izvršnog odbora (1945), Zapisnik sjednice sa tajnicima i predsjednicima kotarskih i gradskih NOO-a (20. srpnja 1945.), kut. 1.; DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik sjednice održane u Inspektoratu Opskrbe teritorija Vojne Uprave J. A. (8. siječnja 1946.), kut. 393.

[876] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji podnešeni Oblasnoj skupštini (5. kolovoza 1945.), Referat odsjeka trgovine Oblasnog NOO za Istru, kut. 9.; Vojni arhiv Srbije, VU1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.

[877] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik konferencije svih pročelnika i referenata Gradskih i Kotarskih N.O.-a, odjela trgovine i opskrbe (11. siječnja 1946.), kut. 337.

[878] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik sjednice održane u Inspektoratu Opskrbe teritorija Vojne Uprave J. A. (11. siječnja 1946.), kut. 393.

[879] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1946), Zapisnik četvrte sjednice Oblasne skupštine (18. rujna 1946.), kut. 1.

[880] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici odjela trgovine i opskrbe (1946), Zapisnik sastanka poljoprivrednih stručnjaka (15. svibnja 1946.), kut. 337.

[881] VU1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.

[882] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Konferencija Odjela trgovine i opskrbe Kotarskih i Gradskih NO-a (18. svibnja 1946.), kut. 337.

[883] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici IO, Zapisnik sjednice IO (1. veljače 1946.), br. 18/1946, kut. 1.

Potreba za uređenjem cijena javila se zbog ujednačavanja i sređivanja tržišta. Određivanje jedinstvenih cijena za područje Zone B vojnim i civilnim vlastima predstavljalo je nerješiv problem. Kako bi doskočili tom problemu, VUJA je krajem 1945. osnovala Ured za cijene pri Inspektoratu opskrbe VUJA. Prije njegova osnivanja, na području Istre cijene je određivao Odsjek za cijene pri ONOI-u, s time da ih privatni trgovci u pravilu nisu poštivali.[884] Osim toga, rad Odsjeka za cijene nije bio na potrebnoj razini s obzirom da je i tu nedostajalo stručnih kadrova.[885] S obzirom na neposluh određenih trgovaca, uz službene cijene postojale su još „cijene crne burze" i „švercerske cijene".[886] Neujednačen, trostruki sustav cijena nužno je doveo do tržišne nejednakosti i čestih promjena cijena. Tome je uvelike doprinio i kronični nedostatak svih vrsta namirnica i potrepština, koji je privatnim trgovcima dao veliku slobodu u određivanju cijena. Najveći problem bio je što su „pojedini trgovci spekulanti zlorabili su ovu slobodu dobavljajući robu izvan zone B, stavljali su istu u promet uz previsoke cijene koje nisu bile u razmjeru sa zaradom širih narodnih masa".[887] Nekontrolirana nabava i unos potrebnih proizvoda doveli su do dnevnih poskupljenja racioniranih proizvoda. Posljedica poskupljenja bilo je opće nezadovoljstvo, ali i zavist siromašnijih slojeva stanovništva prema dobrostojećima.[888] Zanimljiva i česta pojava bile su dvostruke cijene, što znači da su trgovci isti proizvod prodavali po različitim cijenama „u isto vrijeme i na istom mjestu".[889] Tome je tako jer je roba koja je stizala prije bila jeftinija od one koja je stizala kasnije. Dvostruke cijene, neuređeno tržište i neredovita opskrba namirnicama kod potrošača su izazivali nezadovoljstvo što je ponekad kulminiralo „neugodnim i suvišnim komentarima".[890]

Pri određivanju cijena Inspektorat opskrbe je kao prioritet postavio određivanje cijena za robu koja se proizvodila u Zoni B. Tek nakon toga na red je došla roba koja se uvozila

[884] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik sjednice održane u Inspektoratu Opskrbe teritorija Vojne Uprave J. A. (8. siječnja 1946.), kut. 393.
[885] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1946-1947), dok. 13409/46 (5. listopada 1946.), Zapisnik o primopredaji dužnosti bivšeg pročelnika Ante Cerovca novom pročelniku drugu Toniću Krajceru, kut. 338.
[886] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945), Zapisnik sastanka predstavnika Ministarstva Trgovine i Opskrbe, Oblasnog N. O. O. za Istru, Kotarskih i Gradskih N.O. O.-a (13. srpnja 1945.), kut. 337.
[887] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, O organizaciji otsjeka trgovine (27. prosinca 1945.), kut. 337.
[888] „Ova količina nije dostatna da pokrije sve potrebe pučanstva, dok se pojedinci i trgovci obraćaju u zonu A da nabave stanovite količine živežnih namirnica i prebace u zonu B. Ovaj nekontrolirani način trgovine zahvatio je veliki zamah, a posljedica je dnevno poskupljenje racioniranih namirnica, do kojih ne mogu doći najšire mase potrošača, pak se iz toga rađa nezadovoljstvo među socijalno slabijima prema onima, koji si mogu iste nabaviti."DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Kontrola uvoza i izvoza za područje Oblasnog N. O. O. za Istru, kut. 337.
[889] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik sjednice održane u Inspektoratu Opskrbe teritorija Vojne Uprave J. A. (8. siječnja 1946.), kut. 393.
[890] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik sjednice održane u uredu Inspektorata Opskrbe teritorija Vojne Uprave J. A. (7. ožujka 1946.), kut. 393.

izvan kontingenta međunarodne pomoći UNRRA-e i pomoći iz Jugoslavije. Cijene za pakete pomoći UNRRA-e određivalo je Savezno ministarstvo trgovine i snabdijevanja. Jednako tako određene, fiksne cijene bile su i za robu iz Jugoslavije.[891] Novac od prodaje UNRRA-ine robe, koju su primali besplatno, išao je u fond za plaćanje „razne dobavljene robe".[892] Prilikom određivanja cijena Inspektorat i civilne vlasti pazili su, koliko god je to bilo moguće, da cijene prilagode stvarnim mogućnostima stanovništva i u tome su se vodili načelom: „Ako racionirani artikli zadovoljavaju potrebe naroda barem u najnužnijem obujmu, tada cijena iste vrsti robe, koja dolazi mimo kontingenta, ne može biti veća od cijene racioniranog artikla."[893] Sam proces određivanja cijena bio je prilično kompliciran, a time i neodrživ. Uredi za cijene pri civilnim vlastima morali su najmanje jednom tjedno Inspektoratu opskrbe dostavljati svoje prijedloge o cijenama za pojedini proizvod. Njihove prijedloge Inspektorat je proučavao i donosio konačnu odluku, pazeći pritom da cijene na čitavom području Zone B budu usklađene što je zbog troškova prijevoza bilo gotovo nemoguće.[894] Kontrolu provođenja mjera, tj. kontrolu pridržavanja cijena koje je odredio Inspektorat na terenu su provodile civilne vlasti.[895] Sustav određivanja jedinstvenih cijena na bazi pravednosti i jednakosti dugoročno je bio neodrživ. Toga su bili svjesni i predstavnici civilnih vlasti koji su znali da ne mogu „voditi politiku cijena na jednoj zdravoj i podpuno točnoj bazi", s obzirom da određivanje cijena obuhvaća sve segmente rada i proizvodnje te „zadire u sva ostala područja financijske politike".[896] Problem je bio i to što je središnji Ured za cijene odredio jednake troškove prijevoza za svu robu koja se iz središnjice razvozila po Zoni B, što je bilo nerealno.[897] U takvom sustavu određivanja jednakih cijena prijevoza, Istarsko d. d. nije moglo ni pokriti svoje troškove prijevoza, a kamoli dodatno zaraditi.[898] Slaba povezanost središnjeg Ureda za cijene s ostalim uredima na terenu uvelike je utjecala na neodrživost i nefunkcioniranje centraliziranog sustava za određivanja cijena. „Uvidjelo se to prilikom

[891] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik sjednice održane u Inspektoratu Opskrbe teritorija Vojne Uprave J. A. (8. siječnja 1946.), kut. 393.
[892] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945), Zapisnik sastanka predstavnika Ministarstva Trgovine i Opskrbe, Oblasnog N. O. O. za Istru, Kotarskih i Gradskih N.O. O.-a (13. srpnja 1945.), kut. 337.
[893] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik sjednice održane u Inspektoratu Opskrbe teritorija Vojne Uprave J. A. (8. siječnja 1946.), kut. 393.
[894] Isto.
[895] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik sjednice održane u Inspektoratu Opskrbe teritorija Vojne Uprave J. A. (8. siječnja 1946.), kut. 393.; usporedi s: DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik sjednice održane na Inspektoratu Opskrbe teritorija Vojne Uprave J. A. (13. veljače 1946.), kut. 393.
[896] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik sjednice održane na Inspektoratu Opskrbe teritorija Vojne Uprave J. A. (13. veljače 1946.), kut. 393.
[897] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Konferencija Odjela trgovine i opskrbe Kotarskih i Gradskih NO-a (18. svibnja 1946.), kut. 337.
[898] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik sjednice održane u Inspektoratu Opskrbe (21. prosinca 1945.), kut. 393.

primjenjivanja cijenika 1/46, gdje Kotarski NO-i nisu uočili da se taj cijenik odnosi isključivo na UNRRA-inu robu".[899]

Zbog nemogućnosti usklađivanja i čestih nesporazuma, u travnju 1946. vlasti su odustale od centraliziranog sustava određivanja cijena. U novom je sustavu maloprodajne cijene određivao svaki KNO zasebno, dok je cijene u veleprodaji regulirao i kontrolirao ONOI. Pri određivanju cijena morali su paziti da se potrošačima omoguće najniže moguće cijene. Tako je za određivanje cijena u kotarima kao baza određena cijena koju je za pojedine proizvode fakturiralo Gospodarsko društvo.[900]

U listopadu 1946. Odjel trgovine i opskrbe ONOI donio je Uputstvo za određivanje cijena u trgovini na veliko i na malo. Prema tom uputstvu prodajne cijene u veleprodaji kao i u maloprodaji određivale su se na osnovi kupovne cijene, propisane marže bruto zarade i efektivnih nabavnih troškova. Ako su trgovci robu nabavljali direktno od proizvođača, prodajne cijene za tu robu nisu mogle sadržavati maržu bruto zarade u trgovini na veliko, ali su uključivale sve stavke koje su ulazile u troškove nabave. Veletrgovci koji su prodavali na malo mogli su na kupovnu cijenu zaračunati samo maržu bruto zarade trgovaca na malo, ali ne i maržu bruto zarade trgovaca na veliko. S ciljem smanjenja troškova nabave robe određeno je da od proizvođača do potrošača smije biti najviše dva posrednika. Jedan posrednik bio je trgovac na veliko, uglavnom Gospodarsko društvo, a drugi posrednik bio je trgovac na malo.[901] Marža se u maloprodaji određivala „na bazi od 10 %".[902] Iz Uputstva za određivanje cijena može se vidjeti da su marže bruto zarade u trgovini na malo išle do 30 %, a u trgovini na veliko do 15 %.[903] Transportni troškovi računali su se „tek pošto se izvršila kalkulacija u kojoj je uračunata marža".[904]

Bez obzira na nastojanja vlasti da ujednače i odrede maksimalne cijene proizvodima, do kraja postojanja Zone B na tržištu je vladala „anarhija u cijenama".[905] Tome su, osim tržišne potražnje, jednim dijelom doprinijeli i KNO-i koji su nerijetko određivali cijene

[899] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Konferencija Odjela trgovine i opskrbe Kotarskih i Gradskih NO-a (18. svibnja 1946.), kut. 337.
[900] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Konferencija Odjela trgovine i opskrbe Kotarskih i Gradskih NO-a (18. svibnja 1946.), kut. 337.
[901] Uputstvo za određivanje cijena u trgovini na veliko i na malo, u: SL ONOI i GNOR, god. 1., br. 16 (15. listopada 1946), 315-322.
[902] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Konferencija Odjela trgovine i opskrbe Kotarskih i Gradskih NO-a (18. svibnja 1946.), kut. 337.
[903] Uputstvo za određivanje cijena u trgovini na veliko i na malo, u: SL ONOI i GNOR, god. 1., br. 16 (15. listopada 1946), 315-322.
[904] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Konferencija Odjela trgovine i opskrbe Kotarskih i Gradskih NO-a (18. svibnja 1946.), kut. 337.
[905] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Zapisnik konferencije Odjela trgovine i opskrbe Kotarskih i Gradskih N. O.-a (8. studenoga 1946.), kut. 337.

proizvoda bez obzira na upute ONOI-a.[906] Problem nisu bili samo KNO i privatni trgovci, nego i nepravilno poslovanje Gospodarskog društva i PRERADA, koji su između ostaloga poslovali „kao dva konkurentska poduzeća koja štite svoje interese“.[907] Tako se kod fakturiranja robe pojavljivala razlika u cijenama, pa su paketi UNRRA-e u Kopru bili 100 lira skuplji od maksimalne cijene.[908] Primjerice „UNRRA jorgani“ koštali su 1534 lire, umjesto najviše 1420 lira, kako je bilo propisano. Jednako tako, UNRRA-ini paketi s hranom u hrvatskom dijelu Istre mogli su se kupiti po 520 lira, dok je u Izoli stajao 605 lira za što nije bilo opravdanja.[909]

U poslijeratnom razdoblju privatni trgovci bili su nositelji istarske trgovine i imali su značajnu, ako ne i najvažniju, ulogu u oživljavanju tržišta i opskrbi stanovništva. Zbog svojih veza i „dobavnih vrela“ jedino su oni mogli brzo i efikasno obnoviti trgovinu u Istri.[910] Uglavnom zbog krutih ideoloških gledišta, rad i uloga privatnih trgovaca rijetko su nailazili na odobravanje vlasti koje su ih pokušavale ugasiti i zamijeniti zadružnim trgovinama.[911] U ideološkom smislu mali privatnici, posebice trgovci, smetali su komunističkim vlastima ne samo zato što su bili ostatak „kapitalističkog društva“, nego i zato što su bili nositelji kapitalističkih ideja u gospodarstvu u smislu stjecanja profita te su ih smatrali oportunistima i politički nestabilnima. Samim time nisu se uklapali u novu utopijsku društvenu sliku u kojoj u kojoj nije bilo mjesta za „svako gomilanje dobiti“. Trgovina je trebala postati posrednikom koji će bez zarade robu dostavljati od proizvođača do potrošača. Cijene robe su trebale biti povišene samo za visinu troškova dostave i drugih „režijskih troškova“ i ništa više.[912]

Zbog međuzonske ekonomske ovisnosti, ali i zbog prometnih pravaca, privatni su trgovci bili usko povezani s tržištem Zone A što je smetalo civilnim vlastima koje su željele što prije trgovinu usmjeriti prema Jugoslaviji. Tome svjedoči i izvještaj Odjela trgovine i opskrbe ONOI-a, u kojem se navodi: „Ovi protunarodni elementi [privatni trgovci] htjeli su vezati našu trgovinu isključivo na Trst i Italiju, da bi na taj način dokazali ekonomsku i političku povezanost naše Oblasti prema Italiji i da bi iz takve situacije izvukli političku i

[906] Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 179.
[907] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik sjednice održane u uredu Inspektorata Opskrbe teritorija Vojne Uprave J. A. (21. veljače 1946.), kut. 393.
[908] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik sjednice održane u uredu Inspektorata Opskrbe teritorija Vojne Uprave J. A. (21. veljače 1946.), kut. 393.
[909] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik sjednice održane na Inspektoratu Opskrbe teritorija Vojne Uprave J. A. (13. veljače 1946.), kut. 393.
[910] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945), Zapisnik sastanka predstavnika Ministarstva Trgovine i Opskrbe, Oblasnog N. O. O. za Istru, Kotarskih i Gradskih N.O. O.-a (13. srpnja 1945.), kut. 337.
[911] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Konferencija sa pročelnicima odjela T. O. istarskih N.O.O. (18. svibnja 1946.), kut. 337.
[912] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1946), Zapisnik četvrte sjednice Oblasne skupštine (18. rujna 1946.), kut. 1.

ličnu materijalnu dobit, a protiv osnovnih interesa naroda.“[913] Civilne vlasti i dio stanovništva još su za vrijeme rata razvili stav da su svi trgovci „špekulanti i lopovi“.[914] Takav se stav zadržao i poslije, a posebno je dolazio do izražaja kod pojedinih KNO-a, koji su u privatnim trgovcima vidjeli isključivo krijumčare i neprijatelje naroda.[915] Tako se u arhivskoj građi navodi kako je većina veletrgovaca i znatan broj malih trgovaca bio neprijateljski raspoložen prema NOP-u te da su nastojali „a i danas nastoje, sabotirati rad Narodnih Vlasti, oko sređivanja naše trgovine“.[916] Zbog ustaljenog mišljenja da su svi koji trguju narodni neprijatelji, privatni trgovci koji su se nastavili baviti tom djelatnosti riskirali su da budu uhićeni zbog krijumčarenja i sabotaže.[917] Za negativan stav prema trgovcima jednim su dijelom zaslužni i oni trgovci koji su pokušali iskoristiti poslijeratno razdoblje za vlastito bogaćenje ili su tijekom rata surađivali s talijanskim i njemačkim vlastima.[918]

Zbog nepovjerenja prema privatnim trgovcima pojedini su KNO-i zatvorili sve trgovine i na sebe preuzeli trgovinski monopol. S obzirom da nisu bili trgovci i nisu znali voditi posao, rezultat njihova rada bio je potpuni kolaps trgovine.[919] Primjer takvog rada je MNO Boljunsko Polje koji je preuzeo posao trgovcima i preko svojega predsjednika prodavao prehrambene namirnice stanovništvu. Očito zbog nepoznavanja trgovačke djelatnosti, njihov je rad rezultirao stvaranjem duga prema Gospodarskom društvu od 170.000 lira. Dužnosnici ONOI-a bili su svjesni gospodarske i političke štetnosti takvih postupaka lokalnih vlasti.[920] Njihovo preuzimanje vođenja trgovine na svom području nužno je dovelo do povećanja

[913] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji po odjelima (1946), dok. 8638, (1. srpnja 1946), Izvještaj Odjela trgovine i opskrbe ONOI, kut 19 a.
[914] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici izvršnog odbora (1945), Zapisnik sjednice sa tajnicima i predsjednicima kotarskih i gradskih NOO-a (20. srpnja 1945.), kut. 1.; vidi: DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945), Zapisnik sastanka predstavnika Ministarstva Trgovine i Opskrbe, Oblasnog N. O. O. za Istru, Kotarskih i Gradskih N.O. O.-a (13. srpnja 1945.), kut. 337.
[915] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945), Zapisnik sastanka predstavnika Ministarstva Trgovine i Opskrbe, Oblasnog N. O. O. za Istru, Kotarskih i Gradskih N.O. O.-a (13. srpnja 1945.), kut. 337.
[916] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji po odjelima (1946), dok. 8638, (1. srpnja 1946), Izvještaj Odjela trgovine i opskrbe ONOI, kut 19 a.
[917] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici izvršnog odbora (1945), Zapisnik sjednice sa tajnicima i predsjednicima kotarskih i gradskih NOO-a (20. srpnja 1945.), kut. 1.
[918] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji podnešeni Oblasnoj skupštini (5. kolovoza 1945.), Referat odsjeka trgovine Oblasnog NOO za Istru, kut. 9.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji po odjelima (1946), dok. 8638, (1. srpnja 1946), Izvještaj Odjela trgovine i opskrbe ONOI, kut 19.
[919] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici izvršnog odbora (1945), Zapisnik sjednice sa tajnicima i predsjednicima kotarskih i gradskih NOO-a (20. srpnja 1945.), kut. 1.; VU1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.; usporedi s: DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1947), Preorijentacija kotarskih zadruga, kut. 331.
[920] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Konferencija sa pročelnicima odjela T. O. istarskih N.O.O. (18. svibnja 1946.), kut. 337.

ionako glomaznog činovničkog aparata, a ujedno su lokalne vlasti zapustile svoju stvarnu i prvotnu savjetodavnu zadaću te zadaću nadzora nad trgovinom i trgovcima.[921]

Za obnovu tržišta i osiguranje dovoljnih količina prehrambenih, ali i ostalih proizvoda, bilo je potrebno bez obzira na ideološke razlike, uspostaviti suradnju između državnog i privatnog trgovinskog sektora. Zadruge i kotari morali su početi surađivati s privatnim trgovcima, a ne kočiti njihov rad, što je bio čest slučaj, jer su se jedino tako mogla riješiti mnoga ekonomska pitanja. To je jednim dijelom ostvareno kroz rad Istarskog d. d., ali je negativan stav prema privatnicima i dalje zadržao jedan dio odbornika i kotarskih službenika unatoč ostvarenoj suradnji, stvarajući im probleme u poslovanja svugdje gdje su mogli.[922] Rastrganost kotarskih službenika i članova partije između ideologije i stvarnih potreba osjećala se cijelo vrijeme postojanja zona. S druge strane, ni privatni sektor, posebice bogatiji trgovci i veletrgovci nisu pokazivali previše interesa za suradnju s državnim sektorom isključivo zbog nemogućnosti ostvarivanja značajnije zarade.[923]

S ciljem nadziranja cjelokupnog rada trgovaca, civilne vlasti su 23. ožujka 1946. na oblasnoj razini osnovale Udruženje trgovaca koje je trebalo štititi interese trgovaca i poticati njihovu suradnju s civilnim vlastima, posebice u rješavanju svih problema nabave i distribucije proizvoda potrebnih za obnovu, ali i svakodnevni život stanovništva.[924] U drugoj polovici 1946. vlasti su zbog lakšeg upravljanja počele i u kotarima osnivati udruženja trgovaca.[925] Na taj su način privatni trgovci uključeni u sustav opskrbe stanovništva, a istovremeno su vlasti mogle nadzirati i koordinirati njihov rad.[926] U ta su udruženja ulazili uglavnom manji trgovci koji su bili spremni na suradnju s vlastima, što im je omogućilo da se nastave baviti svojom djelatnošću, ali uz kontrolu države. Na neki način, oni koji su ušli u ta

[921] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat o Otsjeku trgovine (1946), Izvještaj otsjeka trgovine za Oblasnu skupštinu (9. prosinca 1945.), kut. 337.
[922] Isto.
[923] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik konferencije svih pročelnika i referenata Gradskih i Kotarskih N.O.-a, odjela trgovine i opskrbe (11. siječnja 1946.), kut. 337.; usporedi s: DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnik osnivačke skupštine Udruženja trgovaca (23. ožujka 1946.), kut. 367.
[924] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, O organizaciji otsjeka trgovine (27. prosinca 1945.), kut. 337.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnik osnivačke skupštine Udruženja trgovaca (23. ožujka 1946.), kut. 367.
[925] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Uputstva za osnivanje udruženja trgovaca (20. svibnja1946.), kut. 367.
[926] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji po odjelima (1946), dok. 8638, (1. srpnja 1946), Izvještaj Odjela trgovine i opskrbe ONOI, kut 19.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat o Otsjeku trgovine (1946), Izvještaj otsjeka trgovine (26. travnja 1946.), kut. 337.; usporedi s: DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Konferencija Odjela trgovine i opskrbe Kotarskih i Gradskih NO-a (18. svibnja 1946.), kut. 337.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnik osnivačke skupštine Udruženja trgovaca (23. ožujka 1946.), kut. 367.

udruženja postali su državnim službenicima koji su mogli uspješno voditi kotarske i zadružne trgovine.[927]

Tada su vlasti shvatile koliko su pogriješile te da je negativan stav prema privatnim trgovcima zapravo bio štetan i da ih je trebalo uvesti u sustav mnogo ranije.[928] Također su shvatile da zadruge nisu dovoljno snažne da same iznesu teret opskrbe stanovništva. Zato su, da bi popunile nedostatke u poslovanju zadruga i omogućile dolazak robe do potrošača, lokalne vlasti u proces opskrbe masovno uključile privatne trgovce promatrajući ih u mnogo pozitivnijem svjetlu nego do tada.[929]

Od tada pa do kraja Vojne uprave u Istri, retorika vlasti prema privatnim trgovcima bila je znatno blaža i pomirljivija. Anton Cerovac, pročelnik Odjela trgovine i opskrbe ONOI-a, vrlo jednostavno je to objasnio: „Mi nismo i nećemo biti protiv privatnih trgovaca, ima ih se pomoći u njihovom radu kao i svakog poštenog čovjeka, ali njihov rad mora biti na poštenoj bazi i u interesu naroda“.[930] Uključivanje privatnih trgovaca u proces opskrbe stanovništva bio je logični potez vlasti, s obzirom na iskustvo i financijska sredstva kojima su raspolagali. Privatni trgovci bili su zaduženi za opskrbu krajeva gdje stanovništvo uglavnom nije bilo upisano u zadruge, dok su zadruge trebale opskrbljivati krajeve u kojima je većina stanovništva bila učlanjena u zadruge. Samim time rasteretile su se zadruge i donekle spriječilo gomilanje i propadanje robe u skladištima.[931]

Trgovačke zadruge ili potrošačko-nabavljačke zadruge trebale su postati nositelji istarske trgovine, ali tijekom 1945. i 1946. još uvijek nisu bile u potpunosti ustrojene niti su bile dovoljno snažne za to.[932] Zbog slabe organiziranosti i nestručnih kadrova, „nisu mogle da dadu punu podršku našim narodnim vlastima u pogledu razvoja trgovine“.[933]

---

[927] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Konferencija Odjela trgovine i opskrbe Kotarskih i Gradskih NO-a (18. svibnja 1946.), kut. 337.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnik osnivačke skupštine Udruženja trgovaca (23. ožujka 1946.), kut. 367.

[928] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Konferencija Odjela trgovine i opskrbe Kotarskih i Gradskih NO-a (18. svibnja 1946.), kut. 337.

[929] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Konferencija Odjela trgovine i opskrbe Kotarskih i Gradskih NO-a (18. svibnja 1946.), kut. 337.; DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Konferencija Odjela trgovine i opskrbe Kotarskih i Gradskih NO-a (18. svibnja 1946.), kut. 337.

[930] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik konferencije svih pročelnika i referenata Gradskih i Kotarskih N.O.-a, odjela trgovine i opskrbe (11. siječnja 1946.), kut. 337.

[931] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Konferencija Odjela trgovine i opskrbe Kotarskih i Gradskih NO-a (18. svibnja 1946.), kut. 337.

[932] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1946), Zapisnik treće Oblasne skupštine (9. – 10. srpnja 1946.), Prilog 1, kut. 1.; Vojni arhiv Srbije, VU1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.

[933] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik konferencije svih pročelnika i referenata Gradskih i Kotarskih N.O.-a, odjela trgovine i opskrbe (11. siječnja 1946.), kut. 337.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945), Zapisnik sastanka predstavnika Ministarstva Trgovine i Opskrbe, Oblasnog N. O. O. za Istru, Kotarskih i Gradskih N.O. O.-a (13. srpnja 1945.), kut. 337.

Smisao trgovačkih zadruga bio je uklanjanje mnogobrojnih posrednika između proizvođača i potrošača jer je njihovo preuzimanje posredničke uloge trebalo sniziti cijene proizvoda i stanovništvu olakšati nabavku potrepština te omogućiti nesmetanu opskrbu seoskog i gradskog stanovništva svim potrebnim namirnicama.[934] Koliko su vlasti željele opravdati ulogu zadruga svjedoči tvrdnja pročelnika Odjela trgovine i opskrbe pri KNO Buje, da su se udruživanjem stanovništva u zadruge cijene proizvoda snizile za 30 – 40 %, te da su „zadruge najbolje sredstvo u borbi protiv spekulanata i trgovaca".[935] U praksi se pokazalo da to nije tako jednostavno te da je stvarnost bila znatno drugačija od političkih ciljeva i želja. Zaduženi za nabavu u mjesnim zadrugama uglavnom nisu poznavali proces rada u trgovini. Radili su bez ikakva plana i vrlo često nepotrebno putovali kako bi sami nabavili pojedine proizvode. Time su zbog putnih troškova samo podizali cijenu proizvodima. Ovakav način rada vlasti su nazvale „parazitizmom" i oštro ga osudile tek 1947., nakon čega su pokušale kotarskim zadrugama nametnuti ideju o dovoljnosti jednog „nabavljača" za cijeli kotar. Bila je to samo jedna od niza nepravilnosti koje su se događale u trgovinskim zadrugama.[936]

Vjerojatno najznačajnija nepravilnost u radu trgovačkih zadruga, ona koja ih je i obilježila u negativnom smislu, bilo je pretvaranje tih zadruga u veletrgovačka poduzeća. Kao takve čak su pokušale sa svojih područja istisnuti Istarsko d. d., a kasnije i Gospodarsko društvo s obzirom da su ih smatrali konkurencijom. Takav stav bio je rezultat nerazumijevanja značaja i zadaća trgovačkih zadruga, koje su ustvari trebale surađivati s državnim poduzećima i biti svojevrsni posrednik između njih i proizvođača, odnosno potrošača. Zbog neshvaćanja svoje uloge, trgovačke su zadruge često izbjegavale suradnju s državnim trgovačkim poduzećima i time znatno usporile odvijanje planskog plasmana otkupljenih proizvoda na tržište.[937] Nedovoljna suradnja zadružnog i državnog sektora uzrokovala je slabu i nedovoljnu opskrbljenost stanovništva prehrambenim proizvodima, ogrjevnim drvom i hranom za stoku.[938] Nestašicu proizvoda na tržištu uzrokovao je i pokušaj kotarskih zadruga da preuzmu inicijativu u trgovini, zbog čega su se potpuno posvetile prodaji

[934] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1947), Zapisnik konferencije Odjela trgovine i opskrbe Kotarskih i Gradskih N. O.-a (8. studenoga 1946.), kut. 337.; usporedi s: Gaži, Franjo, n. dj., 2.; „Osnovni principi i organizacija zadrugarstva", u: *Zadrugar*, br. 1, 9. studenoga 1945., 5.

[935] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik konferencije svih pročelnika i referenata Gradskih i Kotarskih N.O.-a, odjela trgovine i opskrbe (11. siječnja 1946.), kut. 337.

[936] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1947), Preorijentacija kotarskih zadruga, kut. 331.

[937] Isto.

[938] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), dok. 52/45 (20. prosinca 1945.), Privredno vijeće za Istru i Rijeku, kut. 337.

i zanemarile otkup viškova od seljaštva.[939] Tek tijekom 1947. otkup poljoprivrednih proizvoda postala je osnovna zadaća kotarskih zadruga.[940] Iz istoga razloga, ali i zbog neiskustva i nedostatka stručnog kadra većina zadruga nisu znale prodati robu koja im se nagomilavala u skladištima.[941] Usmjerili su se na prodaju lako dostupne robe široke potrošnje ili u nekim slučajevima specijaliziranih industrijskih proizvoda što se pokazalo promašenim. Pokušaj prodaje specijaliziranih proizvoda potaknut željom za većom zaradom doveo je do brzog propadanja zadružnih trgovina mješovitom robom, a s time i do „mase gubitaka i manjkova ili drugih upropaštavanja robe“.[942]

Kontrolna komisija VUJA-e u je ožujku 1946. primijetila da se u mnogim mjestima zadruge, ali i kotarski i gradski odbori, nepravilno odnose prema trgovini. Privatnim trgovcima nisu davali nikakvu robu za prodaju, a s druge strane sami nisu mogli rasprodati robu kojom su raspolagali.[943] Bez obzira što je roba u skladištima gubila vrijednost i propadala, mnoge zadruge zbog nestručnosti svojih kadrova tu robu nisu raspodjeljivale privatnim trgovcima. Zbog toga su privatni trgovci odlazili u Italiju ili su se bavili krijumčarenjem s obzirom da drugačije nisu mogli nabavljati robu.[944] Na problem velikih količina soli i suhe ribe koje su zbog nepostojanja jasnog gospodarskog plana i improvizacije ležale u skladištima umjesto da ih se stavilo na tržište, upozorio je Savo Zlatić još u listopadu 1945.[945] Na isti se problem više puta osvrnuo i pročelnik Odjela trgovine i opskrbe Antun Cerovac koji je naglašavao da je u organizaciji zaliha potreban planski rad.[946]

Zadruge su se zbog neuspjeha u poslovanju počele gubiti svoje članove. Osim toga zbog neuspješnog rada nisu mogle udovoljiti potrebama stanovništva što ih je postupno dovelo do gašenja.[947] Neplanska nabava robe i nepoznavanje potreba stanovništva nerijetko je rezultirala nabavom proizvoda koji stanovništvu nisu bili potrebni te ih kao takve nije bilo moguće prodati. U takvim su slučajevima kotari i zadruge trebali o viškovima obavijestiti

[939] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, dok. 187 (6. ožujka 1946.), Izvještaj o radu Kontrolne komisije VUJA za veljaču 1946., fasc. 1, kut. 1368.; DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1947), Preorijentacija kotarskih zadruga, kut. 331.
[940] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1947), Preorijentacija kotarskih zadruga, kut. 331.
[941] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji po odjelima (1946), dok. 8638, (1. srpnja 1946), Izvještaj Odjela trgovine i opskrbe ONOI, kut 19 a.; Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Izvještaj o radu Kontrolne komisije VUJA, fasc. 1., 1368.
[942] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1947), Preorijentacija kotarskih zadruga, kut. 331.
[943] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, dok. 187 (6. ožujka 1946.), Izvještaj o radu Kontrolne komisije VUJA za veljaču 1946., fasc. 1, kut. 1368.
[944] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Izvještaj o radu Kontrolne komisije VUJA, fasc. 1., 1368.
[945] Zapisnik sjednice CK KPH održane 5. listopada 1945., u: Vojnović, Branislava (pr.), n. dj., 132.
[946] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Konferencija Odjela trgovine i opskrbe Kotarskih i Gradskih NO-a (18. svibnja 1946.), kut. 337.
[947] Isto.

Inspektorat opskrbe pri VUJA-i, koji bi ih zatim raspodijelio kotarima kojima su ti proizvodi bili potrebni. Iako je to bila čista formalnost koja se trebala odvijati automatizmom, zadruge i kotari to su radili s velikim kašnjenjem ili uopće nisu radili zbog straha od kritike ili kazne. Glavni razlog tome bila je nedovoljna upućenost kotarskih i zadružnih namještenika koji nisu znali što u takvim slučajevima trebaju napraviti ili nisu davali preveliku važnost rješavanju takvih problema ili im uopće nije bilo niti stalo do toga.[948] Usporedi li se to s radom privatnih trgovaca, može se primijetiti da privatni trgovci nikada nisu naručivali i kupovali robu za koju nisu bili sigurni da će prodati.[949] Problem nagomilavanja robe u skladištima nije se javljao samo kod zadruga, imalo ga je i Gospodarsko društvo. Događalo im se to isključivo s robom koju su plaćali unaprijed i preuzimali za cijelu Zonu B, a koju PRERAD nije želio preuzeti. Za Gospodarsko društvo ta je roba predstavljala „zaleđeni kapital", tako da je krajem veljače 1946. odlučeno da se ona stavi u slobodnu prodaju, uz eventualno sniženu cijenu.[950]

Problemi u poslovanju zadruga nastajali su i zbog toga što pojedine zadruge nisu prodavale robu za novac, nego su je davale na kredit ili uzimale na dug. Ovaj problem nije riješen do kraja postojanja Zone B.[951] Na to je Kontrolna komisija VUJA-e upozoravala još početkom 1946. kada su ustanovili kako se u radu zadruga „ne stoji čvrsto na stanovištu prodaje robe za gotov novac, premda za to ima mogućnosti".[952] Problem je bio i što su zadruge i kotari često uzimali od Gospodarskog društva svu robu koju su naručili, a plaćali su samo onoliko koliko su u tom trenutku mogli što je umalo dovelo do bankrota Gospodarskog društva. Događalo se i da su zadruge novac od prodaje preuzete robe trošile u druge svrhe umjesto da su podmirile dugovanja prema dobavljaču. Posljedica toga bio je dug zadruga prema Gospodarskom društvu od 40-50 milijuna lira.[953] Usporedbe radi, iznos predviđen za

[948] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik konferencije svih pročelnika i referenata Gradskih i Kotarskih N.O.-a, odjela trgovine i opskrbe (11. siječnja 1946.), kut. 337.; Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Izvještaj o radu Kontrolne komisije VUJA, fasc. 1., 1368.; usporedi s: DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici odjela trgovine i opskrbe (1946), Zapisnik sastanka poljoprivrednih stručnjaka (15. svibnja 1946.), kut. 337.; DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Konferencija Odjela trgovine i opskrbe Kotarskih i Gradskih NO-a (18. svibnja 1946.), kut. 337.

[949] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Konferencija Odjela trgovine i opskrbe Kotarskih i Gradskih NO-a (18. svibnja 1946.), kut. 337.

[950] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik sjednice održane u uredu Inspektorata Opskrbe teritorija Vojne Uprave J. A. (21. veljače 1946.), kut. 393.

[951] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po datumu i predmetu (1946), dok. 16633 (16. prosinca 1946.), Način plaćanja preuzete robe, kut. 411a.

[952] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, dok. 187 (6. ožujka 1946.), Izvještaj o radu Kontrolne komisije VUJA za veljaču 1946., fasc. 1, kut. 1368.

[953] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Konferencija Odjela trgovine i opskrbe Kotarskih i Gradskih NO-a (18. svibnja 1946.), kut. 337.

otkup svih viškova bio je 30 milijuna lira.[954] Zbog toga se tijekom druge polovice 1946. prešlo na „sistem preuzimanja robe uz plaćanja u gotovom".[955] Odustajanjem od davanja robe na dug i prelaskom na davanje onoliko robe koliko se plati na licu mjesta, dovelo je do toga da se kamioni pojedinih zadruga, koje nisu unaprijed platile trženu robu, u sjedišta vraćali prazni.[956] S obzirom da zadruge nisu imale dovoljno novca za otkup robe, omogućeno im je podizanje kredita u Gospodarskoj banci.[957] Većina zadruga nije bila financijski dovoljno jaka i nedostajalo im je stručnih kadrova za preuzimanje i pravilnu raspodjelu robe. Ipak, postojao je manji broj zadruga na području Opatije, Poreča, Labina i Rovinja koje su mogle preuzeti poslove podružnica Gospodarskog društva na svojem području.[958]

Značajni koraci u oživljavanju unutarnjeg tržišta i lakše distribucije robe poduzeti su tijekom prve polovice 1946. kada su bila osnovana velika trgovačka poduzeća poput Istra-tekstila, Istra-drva, Istra-vina, Promesa itd. Jednako tako u tom su razdoblju otvorena i državna poduzeća za otkup viškova poput KURIVO-a za ogrjevno drvo, LESPROMET-a za upravljanje pilanama, Ribarske središnjice itd. Tim poduzećima upravljale su civilne vlasti, svaka na svom području.[959] Jedan od krajnjih ciljeva ovih poduzeća bio je istiskivanje privatnih trgovaca, posebice veletrgovca.[960] Bez obzira na sav uložen trud, Istarsko d. d. kao ni njegovi pravni slijednici do kraja postojanja Zone B nisu uspjeli istisnuti privatne trgovce. U „Historijatu otsjeka trgovine i opskrbe" navodi se podatak da su do kraja 1945. to učinili na čitavom području Zone B osim u Rijeci, te da su se privatni trgovci održali jedino u gradovima. Iako se u dokumentima ne navodi, moguće je da se ovo odnosi isključivo na rad veletrgovaca.[961] U jednom kratkom razdoblju tijekom lipnja i srpnja bio je obustavljen i rad malih trgovaca, koji su tek nakon intervencije ONOI-a i kontrolne komisije VUJA-e nastavili

[954] Vojni arhiv Srbije, VU1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.
[955] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Konferencija Odjela trgovine i opskrbe Kotarskih i Gradskih NO-a (18. svibnja 1946.), kut. 337.
[956] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po datumu i predmetu (1946), dok. 16633 (16. prosinca 1946.), Način plaćanja preuzete robe, kut. 411a.
[957] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Konferencija Odjela trgovine i opskrbe Kotarskih i Gradskih NO-a (18. svibnja 1946.), kut. 337.
[958] Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Konferencija Odjela trgovine i opskrbe Kotarskih i Gradskih NO-a (18. svibnja 1946.), kut. 337.
[959] Vojni arhiv Srbije, VU1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.
[960] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1946), Zapisnik treće Oblasne skupštine (9. – 10. srpnja 1946.), Prilog 1, kut. 1.
[961] Vojni arhiv Srbije, VU1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.

sa svojim radom.[962] Tek potkraj 1946. u kotarima su se počele osnivati „narodne prodavaone" koje su trebale u potpunosti istisnuti privatne trgovce, ali to se nije dogodilo. Te su trgovine lokalne vlasti najčešće otvarale na mjestima već postojećih trgovina koje su bile „zatvorene radi privredne sabotaže njihovih vlasnika" ili su vlasnici, članovi kotarskih udruga trgovaca, sami ustupili prostor za otvaranje „narodnih prodavaona", u kojima su često i nastavljali raditi. Oni koji nisu ušli u kotarske udruge trgovaca nastavili su se baviti privatnom trgovinom.[963] Narodne prodavaonice bile su najbliže tome da se svi potrebni proizvodi dostave direktno potrošačima, a samim time i oživi trgovina. Na razini kotara dolazilo je do zastoja u njihovu osnivanju jer pojedinci tu zadaću nisu dovoljno ozbiljno shvaćali i vladalo je mišljenje da bi te trgovine bile konkurencija zadrugama te su zbog toga odgađali njihovo osnivanje.[964]

Do kraja postojanja Zone B vlasti u Istri nisu uspjele stvoriti prilike za brzi oporavak trgovine. Problem je bio što su se veletrgovačka poduzeća kao što su Istarsko d. d. i njegovi slijednici ograničili isključivo na uvoz racionirane i kontingentirane robe, a vrlo rijetko i na robu za slobodnu prodaju. To je prilično umrtvilo unutarnju trgovinu koja se svela na prebacivanje robe od proizvođača do veletrgovačkih poduzeća, a od njih kotarskim zadrugama koje su pak robu prosljeđivale mjesnim zadrugama.[965]

Sajmovi su imali važnu ulogu u obnovi unutrašnje trgovine s obzirom da se na njih dolazilo prodavati i kupovati iz cijele Istre.[966] Bili su važna komponenta za obnovu trgovine u gradovima i selima, ali i trgovine između sela i gradova.[967] Ponovno pokretanje sajmova bio je jedan od prioriteta Odjela trgovine i opskrbe ONOI-a i u to je uložen je popriličan trud. Vlasti su dale vrlo precizne upute za nadzor i organiziranje sajmova te su u KNO-ima i GNO-ima zadužili pojedince za kontrolu tržišta i sajmova. Svoje izvještaje morali su slati kotarskim ili gradskim odjelima trgovine i opskrbe, dok su mjesečne izvještaje slali Odjelu trgovine i

[962] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici izvršnog odbora (1945), Zapisnik sjednice sa tajnicima i predsjednicima kotarskih i gradskih NOO-a (20. srpnja 1945.), kut. 1.; Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Izvještaj o radu Kontrolne komisije VUJA za veljaču 1946.(6. ožujka 1946.), fasc. 1, kut. 1368.
[963] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Referat o Otsjeku trgovine (1946), Kratke bilješke sa sastanka šefova Gospodarskog društva za Istru i Rijeku (6. studenog 1946.), kut. 337.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Referat o Otsjeku trgovine (1946), Izvještaj otsjeka trgovine (3. prosinca 1946.), kut. 337.
[964] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945), Konferencija pročelnika Odjela trgovine i opskrbe (8. studenoga 1946.), kut. 337.
[965] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1946), Zapisnik četvrte sjednice Oblasne skupštine (18. rujna 1946.), kut. 1.
[966] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji podnešeni Oblasnoj skupštini (5. kolovoza 1945.), Referat odsjeka trgovine Oblasnog NOO za Istru, kut. 9.
[967] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Pred otvaranjem sajmova u Istri, kut. 337.

opskrbe ONOI-a.[968] Ispočetka, nakon ponovnog pokretanja, sajmovi nisu imali veliku ponudu. Vladala je nestašica, a osim toga mnogi nisu vjerovali novoj valuti. Do kraja 1945. stanje se bitno promijenilo tako da su sajmovi u Pazinu, Žminju, Bujama, Motovunu i Vodnjanu dostigli predratne kapacitete te su se održavali jednom mjesečno.[969] Iako se na njima trgovalo raznovrsnom robom i proizvodima, sajmovi su uglavnom služili za kontroliranu prodaju stoke za uzgoj i klanje, što je imalo veliki značaj za krajeve gdje je stočarstvo bilo uništeno ratom.[970] Zadaća vlasti i njihovih kontrolnih organa bila je nadzor prodaje stoke, čime se trebalo omogućiti da stoku kupuju oni koji nemaju i kojima je stvarno trebala, a ne oni kojima nije trebala za rad nego isključivo za daljnju prodaju. U tome su značajnu ulogu imali sajmovi na kojima se moglo pratiti tko kupuje, a tko i po kakvim cijenama prodaje. Time su sajmovi ujedno poslužili i kao svojevrsna prevencija krijumčarenju stoke i podizanju cijena otkupa, iako to nikada nije bilo u potpunosti spriječeno.[971]

7.3. Kontrola civilnih i vojnih vlasti nad trgovinskom djelatnosti

Dopuštanjem rada privatnim trgovcima i slobodne trgovine javila se potreba za njihovim nadzorom, ali i nadzorom uvoza i izvoza. Kontroliranim izvozom trebalo je omogućiti lakši izvoz viškova i spriječiti odljev robe potrebne u Zoni B.[972] „Zato se pristupilo kontroli izvoza i uvoza, da se u prvom redu zaštite interesi najširih slojeva potrošača, a tek nakon osiguranja potrebe istih, dozvoli izvoz viška uz kompenzaciju najpotrebnijih artikala, zanatstva i seljačkog gospodarstva.“[973] Pritom je trebalo paziti da sve bude u skladu s Devinskim sporazumom, posebice s onim dijelovima koji se odnose na slobodno kretanje stanovništva iz jedne u drugu zonu te neometanu trgovinu i prijenos robe preko demarkacijske crte. Ove su odredbe u izvanrednim situacijama mogle biti i suspendirane do rješenja problema. Pozivajući se na izvanredno stanje zbog pomanjkanja prehrambenih i drugih

[968] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, O organizaciji otsjeka trgovine (27. prosinca 1945.), kut. 337.
[969] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat o Otsjeku trgovine (1946), Izvještaj otsjeka trgovine za Oblasnu skupštinu (9. prosinca 1945.), kut. 337.; usporedi s: DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Izvještaj otsjeka trgovine (23. veljače 1946.), kut. 337.
[970] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici odjela trgovine i opskrbe (1945), dok. (10. listopada 1945.), kut. 337.
[971] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaj sa terena druga Zlatića (22. veljače 1946.), kut. 337.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Pred otvaranjem sajmova u Istri, kut. 337.
[972] Vojni arhiv Srbije, VU1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.
[973] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat o Otsjeku trgovine (1946), Izvještaj otsjeka trgovine za Oblasnu skupštinu (9. prosinca 1945.), kut. 337.

proizvoda VUJA je 1. listopada 1945. izdala Naredbu br. 20 kojom je na području Zone B, blokirala izvoz svih vrsta žita, stoke, drva, industrijskih i poljoprivrednih proizvoda te kemijske proizvode potrebne u poljoprivredi i industriji. Izvoz je mogla odobriti isključivo VUJA ili civilne vlasti u suglasnosti s VUJA-om.[974] Zabrana trgovine sa Zonom A i Italijom uvedena je zbog nemogućnosti kontrole privatnih trgovaca. Jedino tijelo koje je moglo trgovati prema van bilo je Istarsko trgovačko d. d. i njegovi slijednici. Time se trebalo spriječiti „spekulante" da izvoze proizvode koji su bili potrebni i kojih je nedostajalo u Zoni B, a jednako tako i uvoz „nepotrebnih" proizvoda.[975] Iako je nastupila zabrana izvoza, ipak su vlasti sastavile popis proizvoda koji bi došli u obzir „zamjene za razne potrebne predmete za obnovu zemlje".[976]

Zabrana izvoza nije se odnosila na vlasnike seljačkih gospodarstava u Zoni B sa stalnim prebivalištem izvan Zone B, tzv. dvovlasnike. Njima je bila dovoljna dozvola KNO-a u kojem su živjeli.[977] Od srpnja 1946. dvovlasnici iz Pule mogli su za potrebe svojih obitelji iz Zone B u Zonu A (Pulu), uz odgovarajuću dozvolu vlasti u Zoni B, izvoziti do 250 kg žitarica po članu obitelji.[978] Jednako tako blokada se odnosila na izvoz do 20 kg prehrambenih proizvoda. U ovom slučaju kontrolni organi civilne vlasti morali su ocijeniti je li iznošenje namijenjeno u „špekulativne svrhe" ili nije.[979] Trgovina nije mogla dugo ostati blokirana, tako da je VUJA već 21. listopada 1945. deblokirala sve proizvode koji su služili za potrošnju u Zoni B. To je značilo da se trgovina na području Zone B ponovo mogla odvijati neometano i bez restrikcija. Blokirani za trgovanje ostali su samo proizvodi od velikog privrednog značaja. To su bili uglavnom monopolski proizvodi (sol, duhan, ugljen itd.) i proizvodi kojih je kronično nedostajalo te je VUJA za njihovu prodaju donosila posebna rješenja o dopuštanju

[974] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat otsjeka trgovine (21. studenoga 1945.), Referat privremene uprave hotela Kvarnerske rivijere (21. studenoga 1945.), Prilog 6, kut. 337.; usporedi s: Vojni arhiv Srbije, VU1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.; Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Naredba broj 20 (1. listopada 1945.), fasc. 1, kut. 1375.
[975] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik konferencije svih pročelnika i referenata Gradskih i Kotarskih N.O.-a, odjela trgovine i opskrbe (11. siječnja 1946.), kut. 337.
[976] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, O organizaciji otsjeka trgovine (27. prosinca 1945.), kut. 337.
[977] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Naredba broj 20 (1. listopada 1945.), fasc. 1, kut. 1375.
[978] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, izvještaji i upute iz Odjela trgovine i opskrbe (1946), dok. 8761/46 (4. srpnja 1946.), kut. 367.
[979] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Naredba broj 20 (1. listopada 1945.), fasc. 1, kut. 1375.; usporedi s: DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat otsjeka trgovine (21. studenoga 1945.), Referat privremene uprave hotela Kvarnerske rivijere (21. studenoga 1945.), Prilog 6, kut. 337.

ili zbrani trgovine.[980] Prema mišljenju vojnih službenika zaduženih za pitanja trgovine u VUJA-i „time je stvorena osnova za reguliranje vanjske i unutrašnje trgovine“.[981]

Vlasti su 26. prosinca 1945. godine omogućile stanovništvu da u Zonu A iznosi (izvozi) do 5 kg prehrambenih proizvoda bez dodatnih odobrenja.[982] Kontrola izvoza isprva nije postavljena na granicu, kako demarkacijska crta ne bi postala carinska granica. Zbog toga je VUJA uz pomoć civilnih vlasti izvoz pokušala spriječiti kontrolama prometnica i vlakova.[983] O tome svjedoče izvještaji Narodne milicije u kojima se mogu pratiti mjesečne zapljene proizvoda zabranjenih za izvoz ili zaplijene proizvoda koji su premašivali količinu dozvoljenu za izvoz.[984] Zabrana izvoza, tj. kontrola izvoza u Zoni B, uvedena je po uzoru na kontrolu izvoza koju je SVU u Zoni A uvela još tijekom kolovoza 1945.[985]

Zbog potrebe izdavanja velikog broja dozvola, VUJA je 24. studenoga 1945. ovlastila odjele trgovine i opskrbe pri ONOI-u, PNO-u za Slovensko primorje i GNOR-u za izdavanje izvoznih dozvola. Dozvole za izvoz i uvoz industrijskih proizvoda, iz i u Zonu A i Jugoslaviju, i dalje je isključivo izdavala VUJA. Civilne vlasti počele su izdavati dozvole za izvoz ili kako su ih oni zvali „potvrde o deblokaciji“ tek 11. prosinca 1945. i to samo za manje količine robe i manje važne proizvoda kao što su svi poljoprivredni i šumski proizvodi, svježa riba, ogrjevno drvo i drveni ugljen. Proces time očito nije bio ubrzan, samo je određeni dio administracije prebačen s VUJA-e na Odjel trgovine i opskrbe ONOI-a, koji nije mogao samostalno izdavati odobrenja. VUJA je i dalje morala najprije odobriti („deblokirati za izvoz“) određenu količinu (kontingent) neke robe za izvoz, a tek nakon toga je Oblasni Odjel trgovine i opskrbe na temelju mišljenja KNO-a izdavao uvjerenja o deblokiranju te robe za izvoz. Dozvole za izvoz stoke civilne su vlasti mogle izdavati isključivo u izvanrednim slučajevima i to za potrebe radnika u Puli i manji dio dvovlasnicima u Puli zbog uzgoja za prehranu. Svi proizvodi kojima se trgovalo dolazili su u obzir za izvoz tek nakon što bi se

[980] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat otsjeka trgovine (21. studenoga 1945.), Referat privremene uprave hotela Kvarnerske rivijere (21. studenoga 1945.), Prilog 6, kut. 337.
[981] Vojni arhiv Srbije, VU1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.
[982] DAPA, HR-DAPA-86, Kotarski narodni odbor Motovun, 1945-1949, Odjel trgovine i opskrbe (1946), Spisi po datumu, Izvoz robe i novca iz zone B u zonu A i obratno – zabrana, dok. 2839/46 (11. studenoga 1946.), kut. 1.
[983] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Naredba broj 20 (1. listopada 1945.), fasc. 1, kut. 1375.
[984] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji po odjelima (1945), Upravni odjel, dok. 1515/III (16. studenoga 1945.); dok. 1517/III (19. studenoga 1945.); dok. 1614/III (22. studenoga 1945.); dok. 1653/III (26. studenoga 1945.); dok. 1675/III (27. studenoga 1945.); dok. 1769/III (30. studenoga 1945.); dok. 1809/III (3. prosinca 1945.); dok. 1840/III (4. prosinca 1945.); dok. 1871/III (4. prosinca 1945.); dok. 6274 (11. prosinca 1945.), kut. 9.
[985] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945), Izvještaj o konferenciji trgovine i opskrbe održane kod Vojne Uprave u Opatiji (4. rujna 1945.), kut. 337.

utvrdile potrebe domaćih potrošača.[986] Postojala su dva sustava kontrole uvoza i izvoza. Prvi je bio izdavanje izvoznih dozvola na temelju kontingenata deblokiranih proizvoda, a drugi je bio sustav državnog monopola trgovine ili samo nekih važnijih proizvoda kao što su ugljen, cement, boksit, kamen, soljena i konzervirana riba, duhan, koža, vinski kamen, eterična ulja, vino i stoka. Monopolska trgovina, kao i trgovina važnijim proizvodima, išla je preko državnih ili poludržavnih institucija, npr. Gospodarskog društva.[987] Kako bilo, pojedini trgovci koji su dobili dozvole za izvoz kontingentiranih proizvoda koristili su te dozvole za krijumčarenje. U najvećem broju radilo se o trgovcima duhanom i mesarima, s obzirom da je u Zoni A bila velika potražnja za tim proizvodima. Zbog toga su vlasti povremeno radile reviziju dozvola, oduzimajući ih onima za koje se pretpostavljalo da ih koriste za krijumčarenja i dajući ih „samo invalidima, borcima, koji će pošteno raditi".[988]

Tijekom izdavanja dozvola izričito se pazilo da ih pojedinci ne koriste „u svrhu spekulacije" tako da je najveći broj dozvola izdan Gospodarskom društvu, zadrugama i dvovlasnicima.[989] Zbog velikih razlika između tržišta Zone B i vanjskih tržišta, uvedene su izvozne pristojbe prema vrijednosti izvozne robe i razlike cijena. One su služile za izjednačavanje cijena prehrambenih proizvoda i odjevnih predmeta dobavljenih na slobodnim tržištima izvan zone B, ponajviše iz Italije. Na taj način vlasti su željele zaštiti potrošače od dnevnih poskupljenja robe, kao posljedice veće tržišne potražnje i većih cijena na vanjskom tržištu.[990] Što se tiče izvoza, Odjel trgovine i opskrbe ONOI-a predložio je da se za izvoz odredi postotak od ukupne godišnje proizvodnje, ovisno o važnosti određenog proizvoda za Istru, o njegovoj količini, kao i o potražnji na vanjskim tržištima.[991] Dozvole za izvoz mogli

[986] Vojni arhiv Srbije, VU1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat o Otsjeku trgovine (1946), Izvještaj otsjeka trgovine (26. travnja 1946.), kut. 337.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat o privrednim prilikama Zone A i o privrednom zastupstvu Istarskog trgovačkog d. d. i UJVOD-a u Trstu (16. studenoga 1945.), kut. 367.; usporedi s: DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Izvještaj otsjeka trgovine o izvozu u Zonu A (26. travnja 1946.), kut. 337.

[987] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Kontrola uvoza i izvoza za područje Oblasnog N. O. O. za Istru, kut. 337.

[988] DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Povjerljivi spisi, (1946.), dok. 539/46 (16. siječnja 1946.), Izvještaj sa sastanka, kut. 1.

[989] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Izvještaj otsjeka trgovine o izvozu u Zonu A (26. travnja 1946.), kut. 337.

[990] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Kontrola uvoza i izvoza za područje Oblasnog N. O. O. za Istru, kut. 337.

[991] Za izvoz je bilo predviđeno: 451.000 tona (od ukupno proizvedenih 750.000 tona) mineralnih proizvoda (ugljen, boksit, silicij, mramor, tupina), 702 tone (od ukupno 2602 tone) industrijskih proizvoda (soljena riba, riblje konzerve, riblje brašno, riblje ulje, eterična ulja, vapno, duhan), 1231 tonu (od ukupno 1241 tone) sirovina i polusirovina (kože, rogovi, masline, maslinove koštice, staro željezo, stari papir, vinski kamen), 1010 tona (od ukupno 45.000 tona poljoprivrednih proizvoda (vino, rakija, lan, uljarice, šećerna repa, stoka, perad, magarci, jaja, sir) i 18.500 tona šumskih proizvoda (trupci, drveni ugljen, piljena građa, ogrjevno drvo). Od ukupnih 798.943 tona raznih proizvoda za izvoz su predložili 472.443 tone. DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947,

su dobiti privatni trgovci jednako kao i zadruge, s time da je prodaja trebala biti povjerena isključivo poslovnici Istarskog d. d. u Trstu. Izdavanje izvoznih dozvola, isključivo iz Zone B u Zonu A, naplaćivalo se 2 % od ukupne vrijednosti robe kako bi se pokrili troškovi kontrole koju su provodili VUJA i ONOI. Proizvodi predviđeni za izvoz bili su svojevrsna kompenzacija za nabavu proizvoda važnih za razvoj i obnovu industrije, obrta, seoskog gospodarstva, ali i za nabavu prehrambenih proizvoda i obuće za stanovništvo.[992]

Nezadovoljni rezultatima, s obrazloženjem da u takvom sustavu izdavanja izvoznih dozvola ne postoji mogućnost kontrole odljeva novca niti prehrambenih proizvoda, VUJA je u listopadu 1946. civilnim vlastima Zone B oduzela pravo izdavanja dozvola.[993] S druge strane, Odjel trgovine i opskrbe pri ONOI-u optuživao je VUJA-u da izdaje uvozne dozvole bez konzultiranja s civilnim vlastima.[994] Prioritetni uvoz činila je roba tzv. racioniranih proizvoda, prvenstveno brašna, masti, šećera i kave pa su ti proizvodi činili su oko 70 % uvezenih prehrambenih proizvoda.[995]

Nepoznavanje, ali i vrlo česta promjena uredbi, naredbi i pravilnika koje su izdavali VUJA i ONOI te njihove nesuglasice, također su utjecali na sporiji razvoj i obnovu trgovine.[996] Ovaj problem ostao je prisutan do kraja postojanja Zone B. Krajem 1946. KNO-i i zadruge upozoravani su da okružnice shvaćaju ozbiljnije, te „svaki zaduženi da bude svjestan svoje odgovornosti i ozbiljnosti postavljenih zadataka, pošto se ovakvim načinom otežava rad, koji je usmjeren k poboljšanju privrednih prilika i dizanju životnog standarda radnog naroda“.[997] Mjere za obnovu gospodarstva pa tako i trgovine bilo je nemoguće provesti bez suradnje vojnih vlasti i KNO-a koji su ih trebali provoditi na terenu.[998] Činjenica je da KNO-i često nisu znali kako se odnositi prema trgovcima i prodaji određenih proizvoda, pa bi

---

Referat otsjeka trgovine (21. studenoga 1945.), Prilog 1, Popis artikala određenih za izvoz iz područja Oblasnog N. O. O. za Istru, kut. 337.; usporedi s: DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Prilozi za kontrolu i organizaciju izvoza, kut. 337.

[992] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat otsjeka trgovine (21. studenoga 1945.), kut. 337.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat o privrednim prilikama Zone A i o privrednom zastupstvu Istarskog trgovačkog d. d. i UJVOD-a u Trstu (16. studenoga 1945.), kut. 367.

[993] Isto.

[994] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1947), Zapisnik konferencije Odjela trgovine i opskrbe Kotarskih i Gradskih N. O.-a (8. studenoga 1946.), kut. 337.

[995] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Kontrola uvoza i izvoza za područje Oblasnog N. O. O. za Istru, kut. 337.

[996] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici IO, Zapisnik sjednice IO ONOI (1. veljače 1946.), br. 18/1946, kut. 1.

[997] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945), Konferencija pročelnika Odjela trgovine i opskrbe (8. studenoga 1946.), kut. 337.

[998] DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, (1945-1947), Zapisnici i izvještaji (1946), Izvještaj sa sastanka (11. ožujka 1946.), kut. 1.; DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, (1945-1947), Povjerljivi spisi (1946), dok. Pov. 21 (7. lipnja 1946.), kut. 1.

najčešće, što je politički bilo i najsigurnije za njih, zabranili prodaju.[999] „Sektaški“ odnos KNO-a prema privatnim trgovcima, kao i njihov način nestručnog vođenja trgovine mogao se okarakterizirati kao privredna sabotaža, jer se u Odredbi o suzbijanju nedopuštene špekulacije i privredne sabotaže navodi da je sabotaža svaka radnja, odnosno propuštanje radnje u cilju da se ometa, onemogućava ili dovodi u opasnost pravilno i brzo poslovanje gospodarskih i prometnih poduzeća ili poljoprivrednih gospodarstava, „kao i sve ono što bi moglo ići na štetu narodne privrede“.[1000] Ovu tezu potvrđuje činjenica da je izvjestan broj kotarskih i zadružnih službenika, uglavnom tajnika bio kažnjen novčanim i zatvorskim kaznama.[1001] Pregledom poslovanja zadruga i financijskih odjela KNO-a Kontrolna komisije VUJA-e ustanovila je „da je u mnogim kasama zadruga i odbora ležala veća količina novca koja je i te kako prometu bila potrebna“.[1002] Prije svega taj je novac bio potreban kako bi kotari i kotarske zadruge platili svoje dugove prema Gospodarskom društvu. Osim toga, bilo je potrebno da novac bude u opticaju kako se ne bi stvorio manjak koji bi izazvao inflaciju.[1003] Kako bi grešaka u radu bilo čim manje, Kontrolna je komisija obilazila poduzeća i kotareve te održavala sastanke i edukaciju službenika, ali nekada ni to nije bilo dovoljno, tako da do kraja postojanja Zone B nepravilnosti nisu u potpunosti ispravljene.[1004] Jednako tako protok novca bio je smanjen zbog vrlo krutog stava prema privatnim trgovcima kojima se nije izdavala roba. To je prilično usporilo promet robe, ali i protok novca.[1005]

7.4. Vanjska trgovina

Cjelokupna vanjska trgovina Zone B odvijala se pod strogim nadzorom VUJA-e i dijelila se na trgovinu između Zona A i B, trgovinu Zone B s Jugoslavijom i trgovinu Zone B s drugim državama. Trgovina između Zone B i Zone A kao između Zone A i Jugoslavije išla

[999] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici izvršnog odbora (1945), Zapisnik sjednice sa tajnicima i predsjednicima kotarskih i gradskih NOO-a (20. srpnja 1945.), kut. 1.
[1000] Odredba o suzbijanju nedopuštene špekulacije i privredne sabotaže, u: SL ONOI i GNOR, god. 1., br. 1 (1. ožujka 1946.), 3-7.
[1001] DAPA, HR-DAPA-907, Okružni narodni sud za Istru (*Tribunale del popolo per l'Istria*), 1945/1949[1950], 2 kazneni odjel, 1945-1949, 2.1 Evidencije osuđenih osoba (1945-1949), 2.1.1 Evidencija osuđenih osoba (1945-1947), kut. 34.; Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, dok. 187 (6. ožujka 1946.), Izvještaj o radu Kontrolne komisije VUJA za veljaču 1946., fasc. 1, kut. 1368.
[1002] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, dok. 187 (6. ožujka 1946.), Izvještaj o radu Kontrolne komisije VUJA za veljaču 1946., fasc. 1, kut. 1368.
[1003] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik konferencije svih pročelnika i referenata Gradskih i Kotarskih N.O.-a, odjela trgovine i opskrbe (11. siječnja 1946.), kut. 337.
[1004] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Izvještaj o radu Kontrolne komisije, fasc. 1, kut. 1368.
[1005] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Konferencija Odjela trgovine i opskrbe Kotarskih i Gradskih NO-a (18. svibnja 1946.), kut. 337.

je preko jugoslavenskog trgovačkog poduzeća CENTROPROM.[1006] Za trgovanje sa Zonom A Odjel trgovine i opskrbe VUJA osnovao je zasebni pododjel za trgovinu sa Zonom A, koji je djelovao do kraja veljače 1947. kada je ugašen, a njegov rad preuzela su predstavništva Ministarstva vanjske trgovine u Ljubljani i Zagrebu.[1007] Jednako tako VUJA je kontrolirala i promet „materijalnim dobrima" kao što su sol, ugljen i boksit.[1008]

Dvojna valuta, podijeljenost Julijske krajine i neriješen državno-pravni status Istre znatno su utjecali na spori razvoj vanjske trgovine. Isprva je vanjska trgovina bila usmjerena isključivo na Zonu A, s obzirom da je to bio najjednostavniji i najbrži način prodaje viškova i nabave potrebnih proizvoda. Nositelji takve trgovine bili su privatni trgovci. Zahvaljujući dobroj povezanosti privatnih trgovaca sa Zonom A, trgovačka djelatnost između obje zone bila je vrlo velika sve do uvođenja blokade trgovine. Međuzonskoj trgovini u svakom pogledu doprinosio je kronični nedostatak svih vrsta proizvoda u Zoni B, nepostojanje kontrole uvoza i izvoza, ali i isto platežno sredstvo u obje zone. Kako bi spriječili nekontrolirani odljev novca i robe te kako bi ograničili rad privatnih trgovaca, VUJA je u suradnji s civilnim vlastima u Trstu osnovala Uvozno-izvozni zavod (UIVOD) preko kojega se odvijala trgovina sa Zonom A.[1009] Saveznička vojna uprava prešutno je odobrila njegovo djelovanje jer su preko UIVOD-a nabavljali ogrjevno i građevno drvo te ugljen, čega je u Zoni A kronično nedostajalo. Bez obzira na UIVOD, kontrola u vanjskoj trgovini nikada do kraja nije provođena. Razlog tome je neujednačena vanjska trgovina koja se nije vodila po jednom jedinstvenom planu, nego je više poduzeća istovremeno svoju robu nudilo na više strana i po različitim cijenama, što je po mišljenju vojnih vlasti djelovalo kaotično na tržište.[1010] Primjer su toga privatnici koji su na dnevnoj bazi po nižim cijenama izvozili drvo i ugljen u Trst umjesto da je te proizvode u

[1006] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1946), Zapisnik treće Oblasne skupštine (9. – 10. srpnja 1946.), Prilog 1, kut. 1.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji po odjelima (1946), dok. 8638, (1. srpnja 1946), Izvještaj Odjela trgovine i opskrbe ONOI, kut 19.; Vojni arhiv Srbije, VU1, 1945-1953, Sjednica pododbora trgovine i industrije (27. veljače 1946.), fasc. 2, kut. 1339.; Vojni arhiv Srbije, VU 1, Sjednica pododbora trgovine i industrije (27. veljače 1946.), fasc 2, kut. 1339.

[1007] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici odjela trgovine i opskrbe (1945), Izvještaj sa sastanka sa drugovima iz Pokrajinskog N. O.-a Slovenskog primorja (9. kolovoza 1945.), kut. 337.; Vojni arhiv Srbije, VU1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.

[1008] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici odjela trgovine i opskrbe (1945), Izvještaj sa sastanka sa drugovima iz Pokrajinskog N. O.-a Slovenskog primorja (9. kolovoza 1945.), kut. 337.

[1009] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1946), Zapisnik treće Oblasne skupštine (9. – 10. srpnja 1946.), Prilog 1, kut. 1.; Vojni arhiv Srbije, VU1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.

[1010] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Kratak pregled toka sastanka kod Vojne Uprave J.A. (17. lipnja 1946.), kut. 337.

većim količinama preuzimao UIVOD koji bi ih u Trstu mogao prodavati po većim cijenama.[1011]

Iako kliring sa Zonom A nije dogovoren, VUJA je provodila privatni kliring preko UIVOD-a, što znači da su za izvezenu robu mogli dobiti robu koje je nedostajalo u Zoni B. U Zoni A obračunsko mjesto bilo je sjedište UIVOD-a, a u Zoni B središnjica Gospodarske banke u Rijeci. SVU je i to prešutno odobrila, ali je ipak stvarala određene poteškoće UIVOD-u. Primjerice zahtijevali su da sva plaćanja idu preko „kompenzacijskog konta", što znači da je svaki izvoz iz Zone A morao biti prethodno pokriven određenim uvozom.[1012]

Početkom 1946. UIVOD je u Zonu A, zbog što bolje zarade, počeo uvoziti veće količine ugljene prašine, koju je prodavao raznim poduzećima. Kako bi spriječili rad privatnih trgovaca na početku su iz Zone A uvozili najraznovrsniju robu, čak i onu koju su mogli nabaviti iz Jugoslavije. Za otkup viškova od proizvođača, kako pojedinaca tako i tvornica, VUJA je UIVOD-u odobrila kredit od 30 milijuna lira, ali zbog loše trgovačke mreže nije bilo moguće centralizirati otkup i time UIVOD-u omogućiti potpuni monopol nad izvozom. Zbog toga, ali i zbog ekonomsko-političke situacije morali su do daljnjega dopustiti da određeni dio izvoza ide preko privatnih trgovaca. Tek u drugoj polovici 1946. kada se prometa UIVOD-a razvio i kada je stvorena kakva takva trgovačka mreža na području Zone B bilo je moguće centralizirati izvoz u Zonu A. Na taj način bilo bi moguće kontrolirati odljev novca, ali to nikada nije izvedeno do kraja.[1013]

Tijekom 1946. zbog nestabilnosti metro lire, u trgovini sa Zonom A nastojalo se izbjegavati narudžbu robe s dugim rokom isporuke. Krajem 1946. problem u trgovini sa Zonom A stvarao je i nerealni tečaj jugo lire i metro lire koji je postavila VUJA. Zbog toga je Odjel trgovine i opskrbe s UIVOD-om dogovorio da tečaj u robnom prometu sa Zonom A ostane 1:1. Kako bi se lakše odredio realan tečaj, UIVOD je otvorio svoju podružnicu i u Rijeci. Zadaća riječke podružnice bila je usporedba i izračun odnosa uvezene i izvezene robe, kako bi se kroz mjesec dana mogao odrediti realan tečaj u robnom prometu. To nikada nije učinjeno i samo u prva četiri mjeseca 1947. ostvaren je gubitak od 200 milijuna lira koji je uglavnom išao na teret uvoznika.[1014]

U drugoj polovici 1946. ipak se dogodio određeni iskorak u vanjskoj trgovini, ali prema Jugoslaviji. Sukladno povećanju jugoslavenske proizvodnje povećan je i uvoz iz

[1011] Isto.
[1012] Vojni arhiv Srbije, VU1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.
[1013] Vojni arhiv Srbije, VU1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.
[1014] Isto.

Jugoslavije, što je znatno utjecalo na opskrbu stanovništva.[1015] Kako se navodi u izvještajima, gotovo da nije bilo robe koja im je bila potrebna, a da je nisu mogli nabaviti u Jugoslaviji i to kvalitetniju i po povoljnijim cijenama nego u Zoni A.[1016] Vlasti u Istri posebno su bile zadovoljne time što Istra više nije ovisila o tržištu Zone A, barem su tako tvrdili. „Mi smo prije bili usko povezani sa tržištem Pule i Trsta, zahvaljujući tvorničkoj proizvodnji u Jugoslaviji i planskoj raspodjeli omogućila se opskrba naroda sa dovoljnim količinama, tako, da smo tržišta Pule i Trsta potpuno eliminirali".[1017] Bolja opskrbljenost stanovništva utjecala je na povećanje izvoza prehrambenih proizvoda u Zonu A. Privatni trgovci, ali i svi koji su imali viškove i mogućnost prodaje izvozili su prehrambene proizvode u Zonu A, dok VUJA nije zbog straha od ponovne nestašice, ali i zbog regulacije cijena, u listopadu 1946. ponovo zabranila bilo kakav izvoz prehrambenih i drugih proizvoda bez odobrenja.[1018] Prije uvođenja strože kontrole trgovine sa Zonom A, događalo se i to da su se određeni proizvodi izvozili iz Zone B u Zonu A, gdje su prodavani po znatno većim cijenama, da bi zatim ponovo bili uvezeni u Zonu B pa je „na taj je način cijena tim artiklima porasla ne za 100 % nego 300 % pa i više".[1019] U takvoj situaciji VUJA je isključivo na sebe preuzela izdavanje izvoznih dozvola, čime je pokušala uvesti kontrolu trgovine sa Zonom A. Dobivanje dozvole bilo je prilično kompliciranо s obzirom da su izvoznici morali preko nadležnih KNO-a od VUJA-e tražiti dopuštenje. U molbi su morali navesti razloge izvoza i o tome priložiti potvrde s dokazima da im je to potrebno. Na temelju toga VUJA je ocjenjivala tko ima opravdane ili neopravdane razloga za izvoz. Bila je to bilo prilično subjektivna metoda s obzirom da se uglavnom temeljila na nečijoj dobroj volji ili osobnom tumačenju odredaba, ali i potreba pojedinaca koji su tražili dozvole.[1020]

S povećanjem uvoza iz Jugoslavije, uvoz iz Zone A ograničio se na industrijske proizvode kojih u Jugoslaviji nije bilo. To se prije svega odnosilo na razne strojeve, dijelove

[1015] Isto.
[1016] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji po odjelima (1946), dok. 8638, (1. srpnja 1946), Izvještaj Odjela trgovine i opskrbe ONOI, kut 19.
[1017] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Konferencija Odjela trgovine i opskrbe Kotarskih i Gradskih NO-a (18. svibnja 1946.), kut. 337.
[1018] Vojni arhiv Srbije, VU1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.; DAPA, HR-DAPA-86, Kotarski narodni odbor Motovun, 1945-1949, Odjel trgovine i opskrbe (1946), Spisi po datumu, dok. 2839/46 (11. studenoga 1946.), Izvoz robe i novca iz zone B u zonu A i obratno – zabrana, kut. 1; DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1947), Zapisnik konferencije Odjela trgovine i opskrbe Kotarskih i Gradskih N. O.-a (8. studenoga 1946.), kut. 337.
[1019] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1947), Zapisnik konferencije Odjela trgovine i opskrbe Kotarskih i Gradskih N. O.-a (8. studenoga 1946.), kut. 337.
[1020] DAPA, HR-DAPA-86, Kotarski narodni odbor Motovun, 1945-1949, Odjel trgovine i opskrbe (1946), Spisi po datumu, dok. 2839/46 (11. studenoga 1946.), Izvoz robe i novca iz zone B u zonu A i obratno – zabrana, kut. 1.

za strojeve, automobile, auto-dijelove, gume, kemikalije, elektro materijal itd. Glavni proizvodi koji su izvoženi u Zonu A i Italiju bili su građevno i ogrjevno drvo, ugljena prašina, cement, boksit, kremeni pijesak i konzervirana riba. Cement se izvozio do sredine 1946. kada je zabranjen njegov izvoz. Prodaja ribljih konzervi išla je uglavnom „preko direkcija istih tvornica u Trst u kompenzaciju sirovina: lima, gumica itd.“.[1021] Plasman proizvoda na vanjsko tržište, posebice talijansko, otežavali su nesređeni međunarodni trgovački odnosi, nepotpuna organizacija „prodajno-nabavnih ustanova“ i neriješeni državno-pravni odnosi s Italijom.[1022] Iako je izvoz bio organiziran i uglavnom pod kontrolom vlasti, do listopada 1946. nije postojala kontrola uvoza iz Zone A i Italije. Privatni trgovci koji su uglavnom trgovali proizvodima kojih nije bilo na domaćem tržištu i koji nisu bili od gospodarskog značaja za Zonu B, kao što su npr. naranče, limun i „luksuzni proizvodi“ stekli su veliku dobit što je prilično smetalo vlastima.[1023]

Glavne smjernice vanjske trgovine prema Jugoslaviji bile su izvoz svih viškova domaće proizvodnje potrebnih jugoslavenskom gospodarstvu i uvoz što više proizvoda iz Jugoslavije. Krajnji cilj bio je što prije trgovinsko povezivanje s Jugoslavijom. Tijekom 1945., a pogotovo tijekom 1946. glavni izvozni proizvod u Jugoslaviju bio je ugljen. S obzirom na postojanje različite valute u Jugoslaviji i Zoni B, njihova trgovina išla je putem kliringa.[1024] Civilne i vojne vlasti, uslijed nemogućnosti da ugase privatne trgovce, upućivale su ih da se barem preorijentiraju na jugoslavensko tržište, što oni uglavnom nisu prihvatili niti su pokazali ikakvu volju za time. Razlozi tome vrlo su često bili jezična i novčana različitost, carinska granica s Jugoslavijom i nepoznavanje jugoslavenskog tržišta.[1025] Poteškoće preorijentaciji trgovine i gospodarstva prema Jugoslaviji stvaralo je i ustaljeno mišljenje „kako privatnika tako i naših ustanova i organa vlasti da se bez talijanske industrije i trgovine ne može“.[1026] Svi oni gledali su na privredu Zone B isključivo iz okvira Istre i zone B, „ne gledajući na Jugoslaviju kao cjelinu u borbi za obnovu na svim poljima državnog života“.[1027]

[1021] Vojni arhiv Srbije, VU1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.
[1022] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), Industrijska privreda u Julijskoj krajini, kut. 402.; usporedi s: DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1946), Zapisnik treće Oblasne skupštine (9. – 10. srpnja 1946.), Prilog 1, kut. 1.
[1023] Vojni arhiv Srbije, VU1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.
[1024] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1946), Zapisnik četvrte sjednice Oblasne skupštine (18. rujna 1946.), kut. 1.
[1025] Vojni arhiv Srbije, VU1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.; usporedi s: DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Izvještaj otsjeka trgovine (23. veljače 1946.), kut. 337.
[1026] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Izvještaj o radu Kontrolne komisije VUJA, fasc. 1., 1368.
[1027] Isto.

Platni promet s Jugoslavijom uređen je u studenom 1945. Naredbom VUJA-e br. 32.[1028] Određen je tečaj za robni promet u odnosu 30 dinara za 100 lira, te da će cjelokupni uvoz i izvoz između Zone B i Jugoslavije biti pod nadzorom Privrednog odjeljenja VUJA-e koje je izdavalo dozvole za uvoz i izvoz.[1029] Velike poteškoće za uvoz robe iz Jugoslavije stvarala je „administrativna formalnost za dobivanje dozvola", s obzirom da je često roba nestajala s tržišta dok bi se obavile sve formalnosti.[1030] Uvoz je malo olakšan tek nakon što je VUJA tijekom 1946., dogovorila s Ministarstvom vanjske trgovine FNRJ da svim većim državnim i zadružnim poduzećima daju generalne uvozne dozvole. Problem s dozvolama za trgovanje nastao je i nakon što je Rijeka 1. prosinca 1946. uključena u jugoslavensko carinsko područje. Odjel trgovine i opskrbe VUJA-e bio je zadužen za izdavanje tih dozvola, ali je zbog „nejasnosti o valjanosti uvoznih i izvoznih dozvola", ponovo moralo intervenirati Ministarstvo vanjske trgovine FNRJ nakon čega je problem riješen.[1031]

[1028] Vojni arhiv Srbije, VU1, 1945-1953, Naredba broj 32 (22. studenoga 1945.), fasc. 1, kut. 1375.
[1029] Isto.
[1030] Vojni arhiv Srbije, VU1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.
[1031] Isto.

8. OPSKRBA STANOVNIŠTVA I SKRB ZA NAJUGROŽENIJE SLOJEVE

8.1. Stanje opskrbljenosti

Nedostatak hrane, ali i odjeće, obuće i drugih potrepština bili su posljedica ratnih rekvizicija, racionalizacije hrane te poremećaja u trgovini i proizvodnji hrane.[1032] Prodavaonice razne robe bile su zatvorene, a roba se izdavala na bonove, dok su trgovine prehrambenim namirnicama bile otvorene samo kada se dijelila hrana „za najveću nužnost".[1033] Ono malo odjeće i drugih potrepština koje su pronađene u dućanima i skladištima nakon rata ONOI je blokirao za prodaju i razdijelio ih potrebitima, onima „koji su ostali bosi i goli".[1034] Prema procjenama ONOI-a, tijekom zime 1945., ali i kasnije trebalo je osigurati obuću i odjeću za 120.000 osoba, a pronađene zalihe nisu mogle pokriti niti 40 % potreba.[1035] Odjeća koja je stizala u obliku pomoći izvana (UNRRA i Jugoslavija), često je bila stara, iznošena, neprikladnog kroja ili jako loše kvalitete.[1036] Zalihe hrane koje su ostale nakon odlaska njemačkih i talijanskih fašističkih snaga bile su apsolutno nedostatne za prehranu stanovništva, a situaciju su dodatno otežale velike suše tijekom ljeta 1945. i 1946. godine. U takvoj situaciji vlasti nisu mogle iz vlastitih sredstava namiriti potrebe stanovništva, a pogotovo one kotare koji su u potpunosti stradali za vrijeme rata i u potpunosti su ovisili o vanjskoj pomoći.[1037]

Veliki problem u procesu nabave hrane bio je nedostatak prijevoznih sredstava, kopnenih i morskih, uništenih i otuđenih tijekom rata. Uništene su također bile željezničke i cestovne komunikacijske mreže. Zbog toga su se neposredno nakon završetka rata za dovoz

[1032] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaj po KNOO-ima i GNOO-ima (1945), KNOO Labin, Izvještaj kotarske skupštine (16. prosinca 1945.), kut. 10.; vidi: Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Izvještaj komisije za finansijsko pitanje (2. ožujka 1947.), fasc. 1, kut. 1368.; vidi: Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Historijat industrijskog otsjeka (1947), fasc. 1, kut. 1368.; vidi: Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Historijat Industrijskog odseka Privrednog odelenja VUJA po obnovi (20. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.; vidi: DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat otsjeka opskrbe Oblasnog N. O. O. za Istru, kut. 337.

[1033] U Jugoslaviji su za hranu koristile tzv. točkice, dok se u dokumentima koji se odnose na hrvatski dio Zone B Julijske krajine isključivo koristi izraz „bonovi", a to su ustvari doznake. DAPA, HR-DAPA 79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji po kotarskim i gradskim narodnooslobodilačkim odborima, Kotarski narodnooslobodilački odbor Buzet (1945), Izvještaj radnog sastanka (17. lipnja 1945.), br. 175/45, kut: 9.

[1034] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat otsjeka opskrbe Oblasnog N. O. O. za Istru, kut. 337.

[1035] Isto.

[1036] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik sjednice održane u Inspektoratu Opskrbe teritorija Vojne Uprave J. A. (11. siječnja 1946.), kut. 393.

[1037] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Izvještaj o radu (27. studenoga 1945.), kut. 337.

hrane i potrepština koristila malobrojna zaprežna kola. Problem je bio što je zaprežne stoke bilo nedovoljno i takav oblik prijevoza bio je vrlo spor.[1038] UNRRA-ina pomoć u pšenici i brašnu isprva je stizala u dalmatinske luke (Zadar, Šibenik, Split, Dubrovnik), tako da je bilo potrebno organizirati prijevoz do Istre, što nije bilo nimalo jednostavno. Kako bi u tome uspjeli ili dopremili barem dio te pomoći vlasti su mobilizirale sve raspoložive kamione i plovne objekte, a u tome im je pomogla i VUJA ustupanjem svojih kamiona, što i dalje nije bilo dovoljno. Problem je bio i kronični nedostatak goriva za kamione i plovila.[1039] Zbog pomanjkanja prijevoznih sredstava i nedostatnih količina goriva događalo da „hrana dođe na Rijeku a ne ide odmah dalje".[1040]

Problem opskrbe žitaricama bio je tim veći jer Istra nije mogla sama proizvoditi dovoljne količine hrane za svoje stanovništvo, između ostaloga i zbog sastava tla koje nije bilo pogodno za uzgoj žitarica. Zbog toga je i u dobrim godinama žetve urod bio minimalan, a prehrana stanovništva ovisila je o uvozu žitarica, koji je bio otežan zbog uništene cestovne infrastrukture i nedostatka prijevoznih sredstava. Posebno teška bila je 1945. u kojoj je, zbog velike suše, žetva na području ONOI-a podbacila za 50 %.[1041] Za kotar Vodnjan navodi se podatak da je ukupan urod bio samo oko 30 % od one količine koja bi bila dostatna za opskrbu stanovništva kotara.[1042] Zbog nesređenih kolonatskih odnosa, 1945. godine 600 ha zemlje ostalo je nezasijano, kao i oranice u popaljenim selima, koje nije imao tko zasijati.[1043] Očito zanemarujući ovu činjenicu, civilne su se vlasti na sastanku u Zagrebu vrlo ambiciozno obvezale prikupiti najmanje 50 vagona viškova od te žetve.[1044]

[1038] Isto.

[1039] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat otsjeka opskrbe Oblasnog N. O. O. za Istru, kut. 337.; usporedi s: DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Izvještaj o radu (27. studenoga 1945.), kut. 337.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici odjela trgovine i opskrbe (1945), Izvještaj sa sastanka sa drugovima iz Pokrajinskog N. O.-a Slovenskog primorja (9. kolovoza 1945.), kut. 337.

[1040] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnik konferencije svih pročelnika i referenata Gradskih i Kotarskih N.O.-a, odjela trgovine i opskrbe (11. siječnja 1946.), kut. 337.

[1041] Prihodi žetve u odnosu na ranije godine bili su sljedeći: kotar Žminj 50 %, kotar Pazin 40 %, kotar Buzet 50 %, Motovun 50 %, Poreč 35 %, Tinjan 40 %, Buje 60 %, Labin 30 %, Čepić 30 % i Vodnjan 35 %. DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1946), Zapisnik treće Oblasne skupštine (9. – 10. srpnja 1946.), Prilog 1, kut. 1.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji po odjelima (1946), Izvještaj Odjela trgovine i opskrbe ONOI, dok. 8638, (1. srpnja 1946), kut 19 a.; Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945), Zapisnik sastanka predstavnika Ministarstva Trgovine i Opskrbe, Oblasnog N. O. O. za Istru, Kotarskih i Gradskih N.O. O.-a (13. srpnja 1945.), kut. 337.

[1042] DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Zapisnici i izvještaji (1945), Izvještaj o radu (16. prosinca 1945.), kut: 1.

[1043] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Poljoprivreda (1945-1946), Referat o uspjehu jesenje sjetve i plan za proljetnu sjetvu u 1946.g., kut. 662.

[1044] Računali su da u jedan vagon stane 10 tona pšenice. DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat otsjeka opskrbe Oblasnog N. O. O. za Istru, kut. 337.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945), Zapisnik sastanka predstavnika Ministarstva Trgovine i Opskrbe, Oblasnog N. O. O. za Istru, Kotarskih i Gradskih N.O. O.-a (13. srpnja 1945.), kut. 337.

Otkup je 1945. organiziran na dobrovoljnoj bazi i to za 15 lira po kilogramu, ali je do kraja studenoga 1945. otkupljeno samo 40 vagona viškova žita.[1045] Prema izračunima nadležnih organa to je iznosilo oko 60 kg žita po osobi.[1046] Prilikom otkupa viškova proizvođačima je ostavljano 200 kg pšenice po članu obitelji i dodatnih 500 kg po domaćinstvu za radnike. Uz to za sjetvu su im ostavljali 180 kg/ha.[1047] Najviše viškova dao je Kotar Buje, čak 32 vagona, dok su svi ostali kotari prikupili ukupno 8 vagona. Prikupljeni viškovi ostajali su u kotarima i raspodijeljeni su onima kojima je bilo potrebno.[1048]

Značaj i važnost otkupa viškova i njihovog zadržavanja u Zoni B došli su do izražaja tijekom 1946. godine s obzirom da je u kolovozu te godine istjecao ugovor o međunarodnoj pomoći s UNRRA-om. Zbog toga je bilo važno od proizvođača otkupiti što je više bilo moguće prehrambenih i drugih proizvoda.[1049] Pripremama za žetvu ONOI je pristupio vrlo ozbiljno i na sjednici s predstavnicima KNO-a i GNO-a upućen je apel da se poljoprivrednom odjelu pruži puna podrška u pripremama za vršidbu te da se na vrijeme dostavi gorivo potrebno za vršilice i druge strojeve. Svaki kotar morao je osigurati silose i skladišta na svom području te javiti ONOI-u kolikim kapacitetima raspolažu.[1050] Provedba otkupa poljoprivrednih viškova tijekom ljeta 1946., bez obzira na izvršene pripreme, ipak je propala. Prvi razlog je inertnost i nestručnost zadružnih kadrova, zbog čega zadruge nisu otkupljivale viškove nego se njihov rad sveo na „distribuciju primljenih artikala“.[1051] Drugi razlog bio je što su proizvođači svoje proizvode radije prodavali u Zoni A nego dali na otkup zadrugama, s obzirom da su tako postizali veću zaradu. Taj problem prvi je primijetio Antun Cerovac, koji je upozoravao pročelnike i referente gradskih i kotarskih odjela trgovine i opskrbe na njihovu odgovornost u opskrbi stanovništva. Pritom je naglašavao da u pojedinim kotarima postoje

[1045] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat o Otsjeku trgovine (1946), Izvještaj otsjeka trgovine za Oblasnu skupštinu (9. prosinca 1945.), kut. 337.
[1046] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji o radu poljoprivrednog odjela (1945-1946), Izvještaj o radu Poljoprivrednog odjela od oslobođenja do skupštine 9. prosinca 1945., kut. 309.
[1047] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici odjela trgovine i opskrbe (1945), dok. (10. listopada 1945.), kut. 337.
[1048] HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat otsjeka trgovine (21. studenoga 1945.), kut. 337.; usporedi s: DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat o Otsjeku trgovine (1946), Izvještaj otsjeka trgovine za Oblasnu skupštinu (9. prosinca 1945.), kut. 337.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, O organizaciji otsjeka trgovine (27. prosinca 1945.), kut. 337.
[1049] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Konferencija Odjela trgovine i opskrbe Kotarskih i Gradskih NO-a (18. svibnja 1946.), kut. 337.
[1050] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Konferencija Odjela trgovine i opskrbe Kotarskih i Gradskih NO-a (18. svibnja 1946.), kut. 337.
[1051] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945), Konferencija pročelnika Odjela trgovine i opskrbe (8. studenoga 1946.), kut. 337.

proizvođači koji imaju određene viškove poljoprivrednih proizvoda i da se treba poduzeti sve kako bi se te viškove otkupilo prije nego budu prodani u Zoni A.[1052]

Pojedini narodni zastupnici koji su pod svaku cijenu željeli opravdati samodostatnost Istre, iz političkih, ali i osobnih razloga, otišli su toliko daleko da su negirali stvarno stanje optužujući privatne trgovce za širenje laži o gladi i neimaštini u Zoni B.[1053] Ovakve tvrdnje odmah je opovrgnuo pročelnik Odjela trgovine i opskrbe Antun Cerovac koji je naveo da bi bez vanjske pomoći VUJA-e, narodne vlade u Zagrebu i savezne vlade u Beogradu polovica stanovništva tijekom zime 1945. umrla od gladi.[1054] Koliko je stanje u nekim kotarima po pitanju hrane bilo kritično, pokazuje činjenica da je tijekom ljeta 1945. mjesečno sljedovanje mesa po osobi u Rovinju iznosilo samo 100 g.[1055]

Osim poljoprivrednih proizvoda, suša je 1945. uništila livade i pašnjake, što je uzrokovalo nestašicu hrane za stoku, zbog čega su seljaci bili primorani klati stoku tijekom ljeta. Bio je to onaj posljednji, očajnički korak seljaka u borbi za preživljavanje. Seljaci su znali da je bolje stoku zaklati i iskoristiti meso prije no što ugine od gladi i iscrpljenosti, jer je u tom slučaju neiskoristiva.[1056] Kako bi spriječile klanje stoke, civilne su vlasti pokušale seljacima dobaviti sijeno i krmivo iz drugih krajeva, ali zbog suše koja je pogodila cijelu Europu nisu uspjeli. „To je bio razlog, da nismo mogli spriječiti posvemašnje klanje stoke, pa smo u mnogim slučajevima gledali kroz prste, tamo gdje smo morali možda krutije postupati, imajući u vidu da naš seljak ne prodaje svoju stoku, bez velike potrebe i razloga.“[1057] Posljedica klanja stoke tijekom ljeta bio je nedostatak stoke za klanje u zimskim mjesecima, što je potaknulo pojačano krijumčarenje mesa, odnosno stvaranje crnoga tržišta mesnim proizvodima tijekom zime 1945./1946.[1058] Nedostatku stoke za klanje doprinio je i nedostatak sijena i krmiva u zimskim mjesecima te je u nekim kotarima stoka ugibala od gladi. Situacija je u cijeloj Istri bila takva da vlasti nisu mogle skupiti dovoljno sjena za pomoć

[1052] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnik konferencije svih pročelnika i referenata Gradskih i Kotarskih N.O.-a, odjela trgovine i opskrbe (11. siječnja 1946.), kut. 337.
[1053] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1946), Zapisnik četvrte sjednice Oblasne skupštine (18. rujna 1946.), kut. 1.
[1054] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Konferencija Odjela trgovine i opskrbe Kotarskih i Gradskih NO-a (18. svibnja 1946.), kut. 337.
[1055] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945), Zapisnik sastanka pročelnika i referenata Kotarskih N. O. O.-a odjela trgovine i opskrbe (24. kolovoza 1945.), kut. 337.
[1056] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaj po KNOO-ima i GNOO-ima (1945), KNOO Labin, Izvještaj kotarske skupštine (16. prosinca 1945.), kut. 10.
[1057] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat o Otsjeku trgovine (1946), Izvještaj otsjeka trgovine za Oblasnu skupštinu (9. prosinca 1945.), kut. 337.
[1058] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaj po KNOO-ima i GNOO-ima (1945), KNOO Labin, Izvještaj kotarske skupštine (16. prosinca 1945.), kut. 10.

najugroženijim krajevima, a ni ostala stočna hrana nije bila dostatna.[1059] Kako bi se regulirala trgovina stokom, kao i klanje stoke, civilne su vlasti donijele niz mjera. Za promet stokom uvedene su „stočne putnice“, a nakupom stoke na sajmovima mogli su se baviti samo nakupci s ovlaštenjem Istarskog d. d. ili Odjela trgovine i opskrbe. Krajem 1945. i početkom 1946. izdane su Uredbe o prometu i klanju stoke kojima su regulirani svi odnosi, ograničenja i dopuštenja.[1060] Uredbe su s manjim izmjenama ostale na snazi do kraja postojanja Zone B.[1061]

Određeno poboljšanje u opskrbi Zone B dogodilo se tijekom prve polovice 1946., nakon što je Savezna vlada FNRJ u opskrbnom sustavu izjednačila Zonu B s federalnim jedinicama FNRJ. Od tada je Uprava snabdijevanja izravno opskrbljivala Zonu B, čime se u teoriji trebalo izbjeći nepotrebnu birokraciju i ubrzati proces slanja pomoći.[1062]

Proces isporuke pomoći, bez obzira koliko ga vlasti smatrale ubrzanim, u stvarnosti je bio prilično spor. Zbog složenog sustava i birokratskog odnosa službenika dolazilo je do zastoja u opskrbnom lancu što je bitno usporavalo proces opskrbe, koji je ponekad trajao i po nekoliko mjeseci. Cijeli taj proces izgledao je ovako: Ministarstvo trgovine i opskrbe FNRJ raspodjeljivalo je robu republičkim ministarstvima, što je u prosjeku trajalo najmanje osam dana. Nakon toga Ministarstvo trgovine i opskrbe NRH raspodjeljivalo je robu Inspektoratu opskrbe koji ju je prosljeđivao Gospodarskom društvu. Nakon toga je Gospodarsko društvo moglo kontaktirati dobavljače i pronaći prijevozna sredstva kako bi se dodijeljena roba dopremila u Istru. Za to je bilo potrebno najmanje 8-10 dana. O dospijeću robe Inspektorat je obavještavao kotareve koji su pak obavještavali zadruge i trgovce na svom području. Samo dok bi stigla od ONOI-a do kotara, prošlo bi mjesec dana. Često se događalo da zadruge nisu imale novca ili su se premišljale oko uzimanja robe. Dok bi roba stigla do potrošača ponekad bi prošlo i više od tri mjeseca.[1063]

Jedan od primjera sporog i neodlučnog djelovanja je situacija koja se dogodila s podružnicom Gospodarskog društva iz Rovinja koja se, kada je stigao talijanski jedrenjak s 80

[1059] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Zapisnik sjednice na Inspektoratu opskrbe (31. siječnja1946.), kut. 337.
[1060] Uredba o ograničenju klanja stoke, u: SL ONOI i GNOR, god. 1., br. 2 (15. ožujka 1946.), 18-20.; Uredba o kupovini stoke za klanje (12. prosinca 1945.).
[1061] Odluka o izmjeni i dopuni Uredbe o ograničenju klanja stoke, u: SL ONOI i GNOR, god. 1., br. 2 (15. ožujka 1946.), 20.; Uredba o izmjenama i dopunama Uredbe o kupovini stoke za klanje, u: SL ONOI i GNOR, god. 1., br. 13 (1. studenoga 1946.), 247.; Uredba o trgovini stokom za klanje i reguliranje prometa radnom i rasplodnom stokom, u: SL ONOI i GNOR, god. 2., br. 7 (1. travnja 1947.), 83.
[1062] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), kut. 1368.
[1063] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Konferencija Odjela trgovine i opskrbe Kotarskih i Gradskih NO-a (18. svibnja 1946.), kut. 337.

kvintala riže, premišljala o kupnji te je na kraju jedrenjak „uslijed otezanja i predugog čekanja otišao sa teretom“.[1064]

Istovremeno, zbog nedovoljne povezanosti Zone B i „centralne vlasti“ pomoć nije stizala u dovoljnim količinama. Predsjedništvo vlade i pojedini ministri zasigurno su bili upoznati s prilikama u Zoni B, ali njihovi tehnički organi koji su trebali provoditi redovitu raspodjelu pomoći nisu bili dovoljno upoznati. Oni su redovito slali pomoć, ali u količinama za koje su sami smatrali da su dovoljne.[1065] Tako su primjerice iz skladišta Državnog opskrbnog poduzeća Hrvatske i nakon što bi primili potrebne količine i točne podatke o potraživanjima, sami određivali koliko će poslati u Istru, a koliko će od te količine poslati drugim područjima.[1066] Primjerice, za Istru je bilo odobreno 500 vagona kukuruza, od čega 150 vagona samo za veljaču 1946. godine. Isporuka za veljaču najprije je smanjena na 135 vagona, da bi na kraju bila svedena na 100 vagona. „To je učinjeno zbog toga, jer kako su nam kazali u Beogradu ima krajeva koji su mnogo potrebitiji“.[1067] Kako bilo, količine poslane u Istru nikako nisu bile dovoljne da pokriju sve potrebe stanovništva.[1068] Drugi problem bio je što su žitarice uglavnom stizale u zrnu, umjesto kao brašno. Bio je to priličan problem s obzirom na pomanjkanje velikih mlinova u Zoni B. S obzirom na nedostatak prijevoznih sredstava poteškoće je stvarala i dostava hrane, koja je u najboljem slučaju dopremana do Crikvenice.[1069] Osim hrane, iz Jugoslavije je u prvih šest mjeseci, od svibnja do studenog 1945. stiglo 43.000 metara štofa, 9243 komada odjeće, 10.398 pari čarapa i rukavica, 5518 pari cipela, 3486 kg „dolnje kože“, 6252 kvadratna decimetara gornje kože i 2190 kg gume i postolarskog pribora.[1070]

Do kraja 1946. stanje opskrbe Zone B prilagođeno je stanju u Jugoslaviji, čemu se težilo još od uspostave Vojne uprave. Prilagodba Jugoslaviji značila je da su ujednačene cijene racioniranih proizvoda, uvedene su industrijske karte, izjednačene su tablice sljedovanja itd. Time su stvoreni uvjeti za priključenje Jugoslaviji. Na prijedlog Odjela

[1064] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Izvještaj sa konferencije Gospodarskog društva za Istru i Rijeku sa predstavnicima podružnica (13. siječnja 1946.), kut. 337.
[1065] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik sjednice održane na Inspektoratu Opskrbe teritorija Vojne Uprave J. A. (13. veljače 1946.), kut. 393.
[1066] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945), Izvještaj Odsjeka opskrbe– Odjela trgovine i opskrbe, kut. 337.
[1067] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik sjednice održane na Inspektoratu Opskrbe teritorija Vojne Uprave J. A. (13. veljače 1946.), kut. 393.
[1068] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Kontrola uvoza i izvoza za područje Oblasnog N. O. O. za Istru, kut. 337.
[1069] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945), Izvještaj Odsjeka opskrbe Odjela trgovine i opskrbe, kut. 337.
[1070] Isto.

trgovine i opskrbe, Savezna je vlada prihvatila da se Zona B uključi u plan snabdijevanja NRH i NRS. Tijekom reorganizacije opskrbe Zone B, Inspektorat opskrbe postao je suvišan i ugašen je u siječnju 1947. Od veljače 1947. opskrba Zone B išla je preko federalnih jedinica.[1071]

Osim pomoći u hrani i odjeći iz Jugoslavije, Zona B je do kolovoza 1946. primala i međunarodnu pomoć koju je slala UNRRA.[1072] Ta je pomoć, kao i ona jugoslavenska, bila apsolutno nedostatna.[1073] Jedan od uzroka tome bio je što pomoć nije stizala izravno nego preko raznih tijela savezne vlade koja nisu bila obvezna voditi računa o potrebama prehrane Zone B. S druge strane, iz političkih razloga nisu se mogli u potpunosti oslanjati na pomoć UNRRA-e.[1074] Najveći problem stvarala je nemogućnost transporta uslijed uništene željezničke infrastrukture i nedostatka transportnih vozila i plovila. Za daljnju distribuciju pomoći iz tršćanske luke prema Jugoslaviji bilo je potrebno minimalno 700 vagona, a jugoslavenske vlasti raspolagale su s oko 300 ili manje vagona.[1075] Osim pomanjkanja prijevoznih sredstava, dostava pomoći ovisila je i o organizaciji željezničkog prometa. Osoblje željeznice vrlo često bilo je nedoraslo situaciji što je dovodilo do većih zastoja željezničkom prometu. Za osoblje željeznice Kontrolna komisija VUJA-e ustanovila je da se radi o najslabijim kadrovima, i stručno i politički, poslanima iz ljubljanske središnjice u Zonu B. Zastoju u prometu pogodovao je i rad Zavoda za vanredne nabavke koji dobivenu pomoć nije odmah prosljeđivao u Jugoslaviju.[1076] Događalo se i to da se dio pomoći namijenjene Jugoslaviji zagubi u Trstu prilikom istovara raspodjele. Kada je za to saznao glavni direktor UNRRA-e i bivši gradonačelnik New Yorka, Fiorello La Guardia, SVU se opravdavala činjenicom da je to bilo razdoblje štrajkova pa su radnike na dokovima mijenjali vojnici britanske inženjerijske postrojbe (*Royal Engineers*) i njemački ratni zarobljenici.[1077] Osim hrane, UNRRA je u Istru slala i druge potrepštine koje zbog nestručnosti i neiskustva

[1071] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i upute Odjela trgovine i opskrbe (1946), Uputstvo Odjela trgovine i opskrbe o načinu raspodjele racioniranih industrijskih proizvoda i rukovanje sa potrošačkim kartama za industrijske proizvode (30. studenog 1946.), kut. 367.; Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), kut. 1368.
[1072] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici odjela trgovine i opskrbe (1946), Zapisnik sastanka poljoprivrednih stručnjaka (15. svibnja 1946.), kut. 337.
[1073] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Kontrola uvoza i izvoza za područje Oblasnog N. O. O. za Istru, kut. 337.
[1074] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945), Izvještaj o konferenciji trgovine i opskrbe održane kod Vojne Uprave u Opatiji (4. rujna 1945.), kut. 337.
[1075] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Zapisnik šestog sastanka Savezne privredne komisije (6. rujna 1945.), fasc. 1, kut. 1339.; Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Zapisnik pete sjednice pododbora za transport Savezne privredne komisije (3. rujna 1945.), kut. 1339.; Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), kut. 1368.
[1076] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, dok. 187 (6. ožujka 1946.), Izvještaj o radu Kontrolne komisije VUJA za veljaču 1946., fasc. 1, kut. 1368.
[1077] Bowman, Alfred Connor, n. dj., 115-116.

zadružnih kadrova i kotarskih vlasti često nisu dolazile do stanovništva.[1078] U razdoblju od svibnja do studenog 1945. UNRRA je u Istru poslala 588.133 muških odjevnih predmeta, 23.748 ženskih odjevnih predmeta, 15.787 dječjih odjevnih predmeta, 17.362 para rabljenih muških i ženskih cipela i 14.428 pari novih muških i ženskih cipela.[1079] Iste godine hrvatski i istarski iseljenici iz Amerike i Kanade prikupili su i poslali: 5980 starih cipela, 9050 pokrivača, 7100 deka, 1600 majica, 340 hlača, 600 pari čarapa, 400 gumenih potplata, 180 zimskih kaputa i 230 dječjih cipela i razne druge odjeće. Pristigla pomoć podijeljena je kotarima. Posebno su u obzir bili uzeti kotari Labin, Kras, Kanfanar, Opatija i Pazin.[1080]

Za raspodjelu pomoći primljene od UNRRA-e i iz Jugoslavije bio je zadužen Odjel trgovine i opskrbe ONOI-a, koji je to provodio najprije preko Istarskog d. d., a kasnije preko njegovih sljednika.[1081] Primljenu robu Istarsko d. d. i njegovi sljednici dostavljali su privatnim trgovcima i zadrugama, koji su tu robu trebali dostaviti potrošačima. U toj raspodjeli robe koje je vršilo Istarsko d. d. zadružne trgovine (trgovačke zadruge) dobile su 56 % robe, privatni trgovci 24 %, KNO-i 14 % dok su ostalo dobile razne društvene i karitativne organizacije.[1082] Zbog lakše raspodjele robe Istarsko d. d. je osnovalo svoje podružnice u Pazinu, Vodnjanu, Rovinju, Kanfanaru, Poreču, Buzetu, Lupoglavu, Matuljima, Cresu i Zagrebu te su imali svojeg predstavnika pri UIVOD-u u Trstu. Za postizanje maksimalnog učinka te su se podružnice trebale usko povezati sa zadrugama i postati organizator unutarnje trgovine.[1083] Centralizirana nabava i raspodjela hrane trebala je u potpunosti ukloniti nepravilnosti pri raspodjeli hrane, ali to se nije dogodilo.[1084] Zbog nestručnih kadrova i slabih distribucijskih veza događalo se da podružnice nisu funkcionirale onako kako je to bilo

[1078] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnik konferencije svih pročelnika i referenata Gradskih i Kotarskih N.O.-a, odjela trgovine i opskrbe (11. siječnja 1946.), kut. 337.; Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Izvještaj o radu Kontrolne komisije VUJA, fasc. 1., 1368.; usporedi s: DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici odjela trgovine i opskrbe (1946), Zapisnik sastanka poljoprivrednih stručnjaka (15. svibnja 1946.), kut. 337.

[1079] Nerazmjer muških odjevnih predmeta naspram ženskih i dječjih je rezultat donacija koje je UNRRA primala, a s obzirom na broj obitelji koje su u ratu ostale bez muških članova, može se pretpostaviti da su zbog toga uglavnom donirali mušku odjeću. DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945), Izvještaj Odsjeka opskrbe– Odjela trgovine i opskrbe, kut. 337.

[1080] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), dok. 1332 (26. studenoga 1945.), Izvještaj o radu Socijalnog odjela za 1945. godinu, kut. 553.

[1081] Vojni arhiv Srbije, VU1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.; usporedi s: DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat sa sjednice Privremenog zadružnog odbora za Istru (5. listopada 1945.), kut. 337.

[1082] Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 180.

[1083] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnik konferencije svih pročelnika i referenata Gradskih i Kotarskih N.O.-a, odjela trgovine i opskrbe (11. siječnja 1946.), kut. 337.; DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Izvještaj sa konferencije Gospodarskog društva za Istru i Rijeku sa predstavnicima podružnica (13. siječnja 1946.), kut. 337.

[1084] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945), Izvještaj o konferenciji trgovine i opskrbe održane kod Vojne Uprave u Opatiji (4. rujna 1945.), kut. 337.

zamišljeno. Posljedica toga bili su česti zastoji u opskrbi stanovništva.[1085] Često se događalo da Gospodarsko društvo izda kotarima dispozicije prije nego što roba uopće stigne. Jednom prilikom dogodilo sa da je KNO Pazin dobio dispozicije za mast i podijelio policijskoj stanici doznake za preuzimanje prije no što je ona stigla. S obzirom da mast nisu dobili, policijska patrola pretražila je cijelo skladište jer im nisu vjerovali da roba još nije stigla.[1086] Između ostaloga, loša opskrbljenost bila je posljedica neshvaćanja važnosti privatnih trgovaca prije svega od strane kotarskih i gradskih Odjela za trgovinu i opskrbu. Zbog toga civilne vlasti nisu u dovoljnoj mjeri iskoristile i angažirale privatne trgovce za potrebe opskrbe stanovništva.[1087]

8.2. Racioniranje i podjela pomoći

Odsjek za trgovinu i opskrbu VUJA bio je zadužen za opskrbu Zone B hranom i ostalim neophodnim potrepštinama. Kao organ VUJA-e taj je odsjek nadzirao i koordinirao rad Odsjeka za trgovinu i opskrbu civilnih vlasti. Tijekom kolovoza i rujna 1945. opskrba stanovništva provodila se uz pomoć vlada NRH i NRS koje su, s obzirom na situaciju, povremeno i prema svojim mogućnostima slale pomoć u Zonu B. Vlada NRH slala je pomoć u Istru i Rijeku, a NRS u Slovensko primorje. Takva pomoć bila je nedostatna da podmiri potrebe Zone B i nije stizala u jednakim količinama za sva područja. Nerijetko se događalo da hrvatski dio Istre dobije pomoć, a slovenski ne i obratno.[1088] Kako bi ujednačili opskrbu svih krajeva Zone B, Vojne su vlasti u dogovoru s civilnim vlastima 12. rujna 1945. donijele odluku o osnivanju „Centrale opskrbe Zone B“ („Centrala“). Bilo je to zajedničko tijelo za opskrbu stanovništva Zone B.[1089] Vodstvo „Centrale“ sastojalo se od jednog predstavnika PNO-a, jednog predstavnika ONOI-a, jednog predstavnika GNOR-a i jednog predstavnika VUJA-e. Sjedište joj se nalazilo u Svetom Petru na Krasu jer je tamo, po mišljenju

[1085] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1946), Zapisnik četvrte sjednice Oblasne skupštine (18. rujna 1946.), kut. 1.
[1086] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Izvještaj sa konferencije Gospodarskog društva za Istru i Rijeku sa predstavnicima podružnica (13. siječnja 1946.), kut. 337.
[1087] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Konferencija Odjela trgovine i opskrbe Kotarskih i Gradskih NO-a (18. svibnja 1946.), kut. 337.
[1088] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), kut. 1368.; usporedi s: DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Izvještaj o radu (27. studenoga 1945.), kut. 337.
[1089] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), kut. 1368.

dužnosnika VUJA-e, bila „najbolja točka, gdje se sastaju komunikacione veze i odakle bi se mogla najefikasnije obavljati razdioba nabavljene količine živežnih namirnica na pojedina zainteresovana područja“.[1090]

Zadaća „Centrale“ bila je da „sve racionirane, kontrolirane i maksimirane artikle“ bez obzira od kuda oni dolazili, podijeli podjednako za čitavo područje Zone B“. Svakom području trebalo je dodijeliti količinu proporcionalnu broju potrošača. U svojim izračunima služili su se statističkim podacima o ranijim potrebama civilnih vlasti, što je često bio problem.[1091] Ti statistički podaci često su bili netočni, a za neka područja nisu ni postojali.[1092] Raspodjelu robe i usklađivanje cijena istih proizvoda „Centrala“ je kontrolirala preko svojih tehničkih organa. Time su znatno rasterećeni NO-i „koji su se prije toga usled pomanjkanja tehničkog aparata morali baviti i tehničkim poslovima, te zbog toga zanemarivali izvršavanje svojih zadataka“.[1093]

Bio je to prilično zahtjevan posao s obzirom da je dobivenu pomoć trebalo raspodijeliti podjednako na čitavu Zonu B. Dobivena pomoć često nije bila ni približno dostatna za opskrbu cijele Zone B. Dodatne probleme u opskrbi stanovništva stvarao kronični nedostatak goriva i prijevoznih sredstava, nedostatni skladišni kapaciteti na terenu i nepostojanje distribucijske mreže tek osnovanih zadruga.[1094] Bez razvijene distribucijske mreže zadruge nisu mogle nabavljati nove količine robe što je dovodilo do zastoja u trgovini. Zbog toga vlasti nisu bile u mogućnosti prodati svu zaprimljenu robu, pa je roba koja je stanovništvu bila potrebna na dnevnoj bazi uglavnom ležala u skladištima.[1095] Navedene probleme „Centrala“ za čitavo vrijeme svojega djelovanja nije uspjela riješiti, tako da je trebalo u sva dopremna mjesta i luke slati posebne delegate i pratioce robe kako bi ona što prije stigla na odredišta.[1096] Nemogućnost rješavanja zadataka i problema može se pripisati tome što je „Centrala“ bila koordinacijsko središte sastavljeno od predstavnika civilnih vlasti i vojne uprave te zato nije imala aparat preko kojega bi mogla ostvariti svoje zadaće. Zbog toga je Vojna uprava, 10. studenoga 1945. Naredbom br. 30 osnovala Inspektorat opskrbe teritorija Vojne Uprave, koji je zamijenio „Centralu“ i preuzeo njezine dužnosti, tj. brigu o opskrbi

[1090] Isto.
[1091] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), kut. 1368.
[1092] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945), Zapisnik sastanka Odjela trgovine i opskrbe (7. srpnja 1945.), kut. 337.
[1093] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), kut. 1368.
[1094] Isto.
[1095] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat sa sjednice Privremenog zadružnog odbora za Istru (5. listopada 1945.), kut. 337.
[1096] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat otsjeka opskrbe Oblasnog N. O. O. za Istru, kut. 337.

cjelokupnog teritorija Zone B i sporazumno s civilnim vlastima vršio raspodjelu svih važnih proizvoda.[1097] Time se trebalo centralizirati prihvat i raspodjelu robe koja je ulazila u Zonu B.[1098] Inspektoratom opskrbe direktno je upravljao Odsjek trgovine i opskrbe VUJA-e te je kao takav uspio uspostaviti funkcionalni način opskrbe, ali problemi s opskrbom i dalje su postojali.[1099] U izvještajima Odsjeka trgovine i opskrbe kao glavni razlozi zbog kojih Inspektorat nije ostvarivao svoju svrhu navode se ograničene ovlasti i slaba povezanost s „izvorima i kanalima dopreme robe", tj. slabo poznavanje trgovinskih veza.[1100] Najteže je bilo tijekom zimskih mjeseci 1945., s obzirom na opću nestašicu hrane i goriva za kamione zbog čega je bilo gotovo nemoguće dostaviti hranu stanovništvu. Tome se treba pridodati „nečistoća prevoznih sredstava i mlinova".[1101] Zbog nedostatka mlinova ili njihove neupotrebljivosti zbog nečistoće, VUJA je sa SVU-om dogovorila da će platiti mljevenje pšenice u Puli.[1102] Jedan dio trebao je biti plaćen u drvu, a drugi u ugljenu, ali čini se kako je došlo do zastoja u isplati jer je pulski mlin početkom 1946. odbio isporučiti 22 vagona brašna, s obzirom da „jer njegovi računi nisu [bili] isplaćeni".[1103] Unatoč velikim poteškoćama, Odsjek trgovine i opskrbe VUJA u svojem „Historijatu" navodi kako niti „u najtežem periodu snabdijevanja tj. u 1945. godini, pučanstvo zone "B" nije ostalo nijedan dan bez kruha". [1104] Moguće je da su ti podaci ipak malo uljepšani, jer su u prosincu 1945. kotari Poreč i Labin ostali bez kruha zbog nesporazuma o preuzimanju pšenice u Trstu. „Pšenica je stigla u Trst, kao što je bilo predviđeno i dispozicije su dane ZAVODU na vrijeme. Međutim Zavod je zakasnio sa slanjem dispozicija u Trst, a kada ih je poslao već su vagoni sa pšenicom bili dirigirani na Rijeku."[1105]

[1097] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik sjednice održane u Inspektoratu Opskrbe teritorija Vojne Uprave J. A. (11. siječnja 1946.), kut. 393.; Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), kut. 1368.
[1098] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik sjednice održane u Inspektoratu Opskrbe teritorija Vojne Uprave J. A. (8. siječnja 1946.), kut. 393.
[1099] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), kut. 1368.
[1100] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945), Izvještaj Odsjeka opskrbe– Odjela trgovine i opskrbe, kut. 337.
[1101] DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Zapisnici i izvještaji (1945), Izvještaj o radu (16. prosinca 1945.), kut. 1.
[1102] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji po odjelima (1946), Odjel trgovine i opskrbe, Zapisnik sjednice održane u uredu Inspektorata opskrbe teritorija Vojne Uprave J.A. (4. siječnja 1946.), kut. 19 a.; Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), kut. 1368.
[1103] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik sjednice održane u uredu Inspektorata Opskrbe teritorija Vojne Uprave J. A. (7. ožujka 1946.), kut. 393.
[1104] VU 1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), kut. 1368.
[1105] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji po odjelima (1946), Odjel trgovine i opskrbe, Zapisnik sjednice održane u uredu Inspektorata opskrbe teritorija Vojne Uprave J.A. (4. siječnja 1946.), kut. 19 a.

Prema procjeni civilnih vlasti u Istri je 1945. živjelo oko 250.000 stanovnika (bez radništva gradova Rijeke i Pule). S druge strane, na popisu stanovništva s kraja 1945. i početka 1946., bez Pule i Rijeke, bilo je 302.365 stanovnika.[1106] Za prehranu tolikog broja stanovništva vlasti su trebale mjesečno osigurati 6286.5 tona osnovnih prehrambenih proizvoda. Iz toga proizlazi da su vlasti na godišnjoj razini morale osigurati 75.438 tona ili „ako to pretvorimo u vagone po 10 tona", 7544 vagona prehrambenih proizvoda.[1107] To je posebno bilo teško u razdoblju od završetka rata pa do druge polovice 1946., posebice u zimskim mjesecima.[1108] Tako je u studenom i prosincu 1945. došlo do nestašice masti, koje je kronično nedostajalo i u sljedećoj godini, kada je stanovništvo mjesečno primalo oko 100 g.[1109] U razdoblju od lipnja do studenog 1945. stanovništvu je podijeljeno samo 9430 tona hrane.[1110] Određeno poboljšanje, ali ne i dovoljno, nastupilo je tijekom 1946. kada je stanovništvu podijeljeno 34.827,403 tona raznih prehrambenih proizvoda. Te količine zasigurno su bile u određenoj mjeri povećane UNRRA-inom pomoći, ali ti se podaci ne navode u izvještajima.[1111] Iako su osigurali samo polovicu potrebne količine hrane, civilne su vlasti to prikazale kao značajan uspjeh i napredak u odnosu na 1945., ali i u odnosu na ostale europske zemlje opustošene ratom.[1112]

Zbog nedostatka prehrambenih proizvoda u cijeloj Zoni B na snazi je bila restrikcija namirnica, odnosno racionirana podjela hrane, što je dodatno otežavalo nabavku prehrambenih proizvoda.[1113] Tijekom 1946. i 1947. broj stanovnika u Zoni B se smanjivao, ali unatoč tome vlasti su se mučile s opskrbom stanovništva. Prema statističkim podacima iz 1946. u Zoni B živjelo je 164.226 stanovnika. Od toga čak 39.219 bili su seljaci, ali zbog

[1106] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat otsjeka opskrbe Oblasnog N. O. O. za Istru, kut. 337.; Roglić Josip (ur.), n. dj., 588-589.
[1107] U tu brojku ulazilo je 4166.4 tona kruha i brašna, 1629.8 tona variva, 163.9 tona masti, 163.9 tona šećera, 75 tona mlijeka, 37.5 tona kave i 50 tona kavinog surogata. U originalom zapisu vrijednosti su izražene u kvintalima. DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat otsjeka opskrbe Oblasnog N. O. O. za Istru, kut. 337.; usporedi s: DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945), Izvještaj Odsjeka opskrbe– Odjela trgovine i opskrbe, kut. 337.
[1108] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat otsjeka opskrbe Oblasnog N. O. O. za Istru, kut. 337.; Vojni arhiv Srbije, VU1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.
[1109] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaj otsjeka opskrebe, Izvještaj rada otsjeka opskrbe, Odjela trgovine i opskrbe Oblasnog N. O. za Istru od oslobođenja do današnjeg dana (24. studenoga 1945.), kut. 337.; DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1946), Izvještaj o radu otsjeka opskrbe Odjela trgovine i opskrbe Oblasnog N.O. za Istru od 1. siječnja 1946. do 28. prosinca 1946., kut. 338.
[1110] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1946), Zapisnik treće Oblasne skupštine (9. – 10. srpnja 1946.), Prilog 1, kut. 1.
[1111] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1946), Izvještaj o radu otsjeka opskrbe Odjela trgovine i opskrbe Oblasnog N.O. za Istru od 1. siječnja 1946. do 28. prosinca 1946., kut. 338.
[1112] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1946), Zapisnik treće Oblasne skupštine (9. – 10. srpnja 1946.), Prilog 1, kut. 1.
[1113] Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 179.

zaostalosti razvoja poljoprivrede i stočarstva nisu bili u mogućnosti proizvesti dovoljno hrane za cjelokupno stanovništvo, tako da je Zona B i dalje ovisila o vanjskoj pomoći.[1114]

Vojne su vlasti inzistirale da osnovni obrok bude jednak na cijelom području Zone B i da se ta količina nikako ne smije prelaziti. Razlog tome bile su ograničene količine prehrambenih namirnica kojima su raspolagali. Značajno je i da su količine bile promjenjive, ovisno o prilikama.[1115] U prosincu 1945., kao temelj za izračunavanje osnovnog obroka određeno je 9 kg žitarica ili brašna po osobi mjesečno, tj. 300 g brašna dnevno. Iako ovo zvuči prilično jednostavno, u praksi je bilo prilično komplicirano. Problem je nastao jer im je Zavod za vanredne nabavke slao žitarice u brašnu ili u zrnu. S obzirom da odnos žitarica u brašnu i zrnu nije bio jednak, javio se problem izjednačavanja obroka s obzirom na gubitak kod mljevenja. Usporedbe radi, od 9 kg brašna dobivalo se oko 11 kg kruha, dok se od 9 kg zrna dobivalo oko 10 kg kruha. S obzirom na razliku, vojne i civilne vlasti usuglasile su se da se obrok računat u brašnu „u postocima smanji razmjerno gubitku, koji se trpi kod obroka određenog u zrnu".[1116] Organi lokalnih vlasti koji su na terenu vršili raspodjelu morali su paziti da količina kruha kada primaju brašno ne prelazi 300 g, ali isto tako da ne bude manja od 300 g kada primaju žitarice u zrnu. „300 gr. kruha, odnosno brašna, odnosno zrna, to je osnovni obrok, koji pripada svakome bez obzira na ikakve okolnosti."[1117]

Krajem 1945. vlasti su razvrstale potrošače na sljedeće dobne i socijalno-zdravstvene skupine: djeca do dvije godine, djeca od dvije do šeste godine, „redoviti potrošači" od šeste do šezdesete godine, starci preko 60 godina, trudnice od šestog mjeseca trudnoće do poroda i bolesnici na kućnoj njezi. Njima su još pridruženi: teški i laki radnici, bolnice, dječji i đački domovi, Narodna milicija i njemački ratni zarobljenici. Svaka od tih skupina imala je uz osnovni obrok, pravo na dodatne količine prehrambenih namirnica. Zbog neujednačene raspodjele hrane od strane pojedinih KNO-a, odsjek opskrbe pri Odjelu trgovine i opskrbe ONOI-a, izradio je u svibnju 1946. posebne tablice za raspodjelu racioniranih prehrambenih proizvoda. Tablice su sadržavale obavijesti o količinama i vrstama prehrambenih proizvoda na koje određene kategorije potrošača imaju pravo u vidu osnovnog obroka i dodataka, ali nigdje nije obznanjeno jesu li te količine i dobivali. S obzirom na česte žalbe može se

[1114] Rogoznica, Deborah, n. dj., 127.; usporedi s: DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Poljoprivreda (1945-1946), Poljoprivreda u Zoni B, kut. 662.
[1115] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik sjednice održane u Inspektoratu Opskrbe (21. prosinca 1945.), kut. 393.
[1116] Isto.
[1117] Isto.

zaključiti kako potrošači nisu uvijek dobivali predviđene količine.[1118] Količine pripadajućih namirnica bile su promjenjive i ovisile su isključivo o ukupnim raspoloživim količinama, tako da su već krajem 1946. one bile izmijenjene uglavnom s povećanjima. S obzirom na ljetnu ribolovnu sezonu, mjesečnom sljedovanju pridodana je svježa riba. Povećanja su se odnosila na sve kategorije, osim na kategoriju potrošača od 6 do 60 godina starosti. Sagledaju li se ti podatci u kontekstu dnevnih porcija hrane, može se primijetiti kako su to jedva dostatne količine, a u nekim slučajevima i nedostatne, što potvrđuje činjenica da su vlasti te godine osigurale manje od polovice potrebnih količina hrane.[1119]

Izneseni podaci odnose se na razdoblje svibanj-kolovoz 1946. i samo su okvirni pokazatelj prehrambenih mogućnosti Istre, ali su vrlo dobar primjer turbulentnosti vremena u kojemu se situacija mijenjala iz mjeseca u mjesec, a ponekad iz dana u dan.[1120] U Odjelu trgovine i opskrbe ONOI-a bili su zadovoljni postignutim rezultatima i smatrali su da su obroci izdavani u dovoljnim količinama. Jedino nisu bili zadovoljni nedostatkom masti i sapuna.[1121] Svojevrsni problem s tablicama sljedovanja je što su to ustvari obrasci, a ne izvještaji. One samo pokazuju koje su količine bile predviđene, a ne koje su količine podijeljene. Česte žalbe koje se odnose na nedostatne količine ili nepotpuna sljedovanja to i potvrđuju.[1122]

Iz izvještaja Odjela trgovine i opskrbe ONOI vidi se da su mjesečna sljedovanja bila promjenjiva i u okviru trenutnih mogućnosti. Prehrana stanovništva ponajviše je ovisila o vanjskoj pomoći koja je ponekad stizala u više manjih tura umjesto odjednom.[1123] „Međutim

[1118] U mjesečnom sljedovanju za svibanj osnovni obrok iznosio je 9 kg brašna, 3 kg variva, 0,5 kg mesa, 250 g šećera, 0,5 kg soli, 150 g kave i 150 g sapuna. DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1946), Izvještaj o radu otsjeka opskrbe Odjela trgovine i opskrbe Oblasnog Narodnog Odbora za Istru kroz mjesec svibanj 1946. godine, (11. lipnja 1946.) formular za razdiobu racioniranih živežnih namirnica, kut. 338.

[1119] Osnovni obrok u kolovozu iznosio je 9 kg brašna, 12 kg kruha, 0,5 kg bijelog brašna ili tjestenine, 1,8 kg variva, 900 g svježeg mesa ili ribe, 450 g konzerviranog mesa ili ribe, 0,5 kg sira, 350 g masti, 150 g šećera, 0,5 kg soli i 250 g sapuna. DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvadak sjednice održane u Inspektoratu Opskrbe teritorija VUJA (23. kolovoza 1946.), Potrebe živežnih namirnica za civilno pučanstvo, kut. 653.

[1120] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvadak sjednice održane u Inspektoratu Opskrbe teritorija VUJA (23. kolovoza 1946.), Potrebe živežnih namirnica za civilno pučanstvo, kut. 653.; usporedi s: DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1946), Izvještaj o radu otsjeka opskrbe Odjela trgovine i opskrbe Oblasnog Narodnog Odbora za Istru kroz mjesec svibanj 1946. godine, (11. lipnja 1946.) formular za razdiobu racioniranih živežnih namirnica, kut. 338.

[1121] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1946), Izvještaj o radu otsjeka opskrbe Odjela trgovine i opskrbe Oblasnog N.O. za Istru od 1. siječnja 1946. do 28. prosinca 1946., kut. 338.

[1122] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnik konferencije svih pročelnika i referenata Gradskih i Kotarskih N.O.-a, odjela trgovine i opskrbe (11. siječnja 1946.), kut. 337.; DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnik konferencije svih pročelnika i referenata Gradskih i Kotarskih N.O.-a, odjela trgovine i opskrbe (11. siječnja 1946.), kut. 337.; vidi: Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 182.

[1123] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnik konferencije svih pročelnika i referenata Gradskih i Kotarskih N.O.-a, odjela trgovine i opskrbe (11. siječnja 1946.), kut. 337.; DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik sjednice održane u Inspektoratu Opskrbe (21. prosinca 1945.), kut. 393.;

ka[k]o se događa da plan raspodijele nije koji puta potpuno izvršen, nego stanoviti dijelovi robe dolaze naknadno, zbog toga pojedini N.O. primi u jednom kalendarskom mjesecu više, odnosno manje nego li u drugom mjesecu.“[1124]

Karakteristika opskrbe za cijelo vrijeme postojanja vojne uprave u Zone B bila je nepravilna raspodjela dnevnih i mjesečnih sljedovanja, nepoštivanje odredbi, neredovita opskrba i nedostatak prehrambenih namirnica, posebice masti.[1125] Jedan od primjera nepridržavanja odredbi o dnevnim sljedovanjima, je slučaj GNO Rovinja koji je potrošačima dnevno davao 400 g kruha, a propisano je bilo najviše 375 g dnevno. Bilo je i slučajeva da su pojedini KNO-i u mjesečnim sljedovanjima izdavali kilogram soli po osobi, a propisano je bilo pola kilograma.[1126] Prekomjerno izdavanje soli vlastima je bilo problematično jer su određene količine uvijek čuvali za izvanredne potrebe, kao što su nepredviđeno klanje stoke, proizvodnja sira itd.[1127]

Raspodjela i nabavka hrane vršila prema statistikama potrebe koje su Odsjeku opskrbe predavali KNO-i. Velik dio odgovornosti za nepravilnu raspodjelu hrane i pomoći snosili su pojedini KNO-i koji nisu uopće izradili popise potrošača ili su ti popisi često bili netočni, ali ih nitko s viših instanci vlasti nije provjeravao. Samo je manji broj KNO-a izradio točne popise te ih predao na vrijeme.[1128] Dio krivice snosio je i Odjel za trgovinu i opskrbu ONOI, koji do kraja 1945. još uvijek nije imao statističkog stručnjaka, a bez točnih statističkih podataka nisu bili u stanju organizirati pravilnu i ujednačenu raspodjelu, kao ni ustanoviti točne potrebe stanovništva na određenom području, kotaru.[1129] Posljedica toga bila je nepravilna raspodjela hrane i drugih potrepština stanovništvu. Bilo je slučajeva kada su pojedinci dobivali i do tri puta više hrane nego kotarski službenici što je bilo u suprotnosti

---

DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik sjednice održane na Inspektoratu Opskrbe teritorija Vojne Uprave J. A. (13. veljače 1946.), kut. 393.

[1124] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik sjednice održane u Inspektoratu Opskrbe (21. prosinca 1945.), kut. 393.

[1125] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnik konferencije svih pročelnika i referenata Gradskih i Kotarskih N.O.-a, odjela trgovine i opskrbe (11. siječnja 1946.), kut. 337.; DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik sjednice održane na Inspektoratu Opskrbe teritorija Vojne Uprave J. A. (13. veljače 1946.), kut. 393.

[1126] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnik konferencije svih pročelnika i referenata Gradskih i Kotarskih N.O.-a, odjela trgovine i opskrbe (11. siječnja 1946.), kut. 337.

[1127] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik sjednice održane na Inspektoratu Opskrbe teritorija Vojne Uprave J. A. (13. veljače 1946.), kut. 393.

[1128] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici IO, Zapisnik sjednice IO (1. veljače 1946.), br. 18/1946, kut. 1.; Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), kut. 1368.; vidi: DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945), Zapisnik sastanka Odjela trgovine i opskrbe (7. srpnja 1945.), kut. 337.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat otsjeka opskrbe Oblasnog N. O. O. za Istru, kut. 337.

[1129] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Izvještaj o radu (27. studenoga 1945.), kut. 337.; vidi: DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945), Zapisnik sastanka Odjela trgovine i opskrbe (7. srpnja 1945.), kut. 337.

svim pravilima i odredbama.[1130] Događalo se i da su ribari dobivali dodatak za teške radnike i u razdoblju kada zbog lošeg vremena nisu odlazili na more, što je izazivalo nezadovoljstvo ostalog stanovništva.[1131] Česte su bile i žalbe učitelja koji su imali pravo na obrok za teške radnike, a dobivali su manje. Žalbe su stizale i iz Ureda za ratne zarobljenike zbog nepravilne prehrane zarobljenika.[1132]

Neredovitost opskrbe također je predstavljala velik problem, kako za vlasti tako i za stanovništvo. Možda najveći problem u tome bio što su mjesta koja ne bi na vrijeme primila pomoć, morala čekati sljedeći datum isporuke, tj. sljedeći mjesec. Jednako tako zbog netočnih statistika potrebe neki su kotari dobivali više od potrebnoga, neki manje, a neki ponekad uopće ne bi dobili pomoć.[1133] Problem u isporuci nastajao je i zbog prilično složenog sustava isporuke pomoći. Zavod za vanrednu nabavu dostavljao je inspektoratu opskrbe dispoziciju za robu određenu za Zonu B. Na temelju toga, Inspektorat opskrbe je prema brojnosti stanovništva svakog KNO-a, određivao koliko čega ih pripada i to im javljao. Jednako tako Inspektorat opskrbe je informaciju o tome javljao i Zavodu za vanrednu nabavu koji je na temelju toga dostavljao robu. U tom se procesu ponekad događalo da plan raspodjele nije bio izvršen u potpunosti, nego su određene količine robe stizale naknadno. Zbog toga su pojedini KNO-i dobivali u jednom kalendarskom mjesecu dobivali više, odnosno manje negoli u prethodnom ili sljedećem mjesecu. Razlike u raspodjeli robe u pojedinim su se kotarima događale i zbog nedovoljnih količina robe.[1134] Poteškoće su se javljale i pri raspodjeli dobivene pomoći. Sadržaji primljenih paketa pomoći bili su različiti i zato nisu bili prikladni za raspodjelu stanovništvu prije sortiranja. Primjerice moglo se dogoditi da „dječji domovi s ostalim stvarima dobiju i cigarete“.[1135] Zbog toga je Odjel za trgovinu i opskrbu VUJA u siječnju 1946. odredio da će KNO-i preko zadruga sortirati pakete. Osim prilagođavanja

[1130] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnik konferencije svih pročelnika i referenata Gradskih i Kotarskih N.O.-a, odjela trgovine i opskrbe (11. siječnja 1946.), kut. 337.
[1131] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Reorganizacija Odjela trgovine i izvještaj o radu (4. veljače 1946.), kut. 337.; usporedi s: DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Zapisnici i izvještaji (1945-1947), dok. 1001/46 (30. siječnja 1946.), kut. 1.
[1132] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnik konferencije svih pročelnika i referenata Gradskih i Kotarskih N.O.-a, odjela trgovine i opskrbe (11. siječnja 1946.), kut. 337.
[1133] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici IO, Zapisnik sjednice IO (1. veljače 1946.), br. 18/1946, kut. 1.; Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), kut. 1368.; usporedi s: DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik sjednice održane u Inspektoratu Opskrbe (21. prosinca 1945.), kut. 393.
[1134] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik sjednice održane u Inspektoratu Opskrbe (21. prosinca 1945.), kut. 393.
[1135] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik sjednice održane u Inspektoratu Opskrbe teritorija Vojne Uprave J. A. (11. siječnja 1946.), kut. 393.

paketa potrošačima, sortiranjem se određene proizvode moglo izdvojiti i zasebno ih plasirati na tržište, s obzirom da ih je tako bilo lakše prodati.[1136]

Kako bi opskrba stanovništva bila što pravednija i pravilnija trebalo je utvrditi i maknuti s popisa sljedovanja one obitelji i pojedince koji su proizvodili dovoljne količine prehrambenih proizvoda za svoja svoju prehranu i one koji su bili u financijskoj mogućnosti kupiti hranu na slobodnom tržištu. Oni koji su imali svoje proizvode u dovoljnim količinama, npr. brašno, ulje ili mast, trebali su u sljedovanju dobivati samo proizvode koji su im nedostajali. Uz ove kategorije, trebalo je odrediti kojim će se obiteljima hrana davati besplatno i naravno „imajući u vidu one koji su najviše dali u borbi".[1137] Potpuni uvid i kontrola opskrbljenih i neopskrbljenih u pojedinim kotarima nije napravljena do kraja postojanja Zone B.[1138]

Kako bi zaštitili najpotrebitije, vlasti su problem nepravilne i nepravedne raspodjele racioniranih proizvoda pokušale riješiti uvođenjem doznaka (bonova) i potrošačkih karata. Smatrali su da će njihovom raspodjelom prikupiti statističke podatke „o stanju pučanstva po kategorijama" i to prema broju podijeljenih karata određenim kategorijama potrošača.[1139] Do kraja 1945. Inspektorat opskrbe VUJA podijelio je 254.372 potrošačke karte (iskaznice).[1140] Situacija se ni tada nije bitno promijenila s obzirom da je i sama raspodjela potrošačkih iskaznica često bila nepravilna i nepravedna. U više navrata događalo se da ih dobiju oni kojima nisu potrebne, a da potrebiti ostanu bez iskaznica.[1141] Osim za opskrbu stanovništva, bonovi su služili i za opskrbu svih socijalnih i zdravstvenih ustanova, ugostiteljskih radnji i privrednih poduzeća radnom odjećom, radnom obućom i ostalim potrebnim predmetima.[1142] U dokumentima je teško razlučiti o kojoj je vrsti doznaka riječ s obzirom da se u izvještajima i za bonove i za potrošačke karte (ili iskaznice) koristi zajednički naziv: „potrošačke karte", a kao takve se spominju još tijekom 1945.[1143] Sustav „potrošačkih karata" u Zoni B nije bio

[1136] Isto.
[1137] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji po odjelima (1945), Upravni odjel, Najvažniji zadaci odjela trgovine i opskrbe (4. svibnja 1945.), kut. 9.
[1138] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1947), Zapisnik sastanka šefova otsjeka (25. svibnja 1947.), kut. 338.
[1139] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Izvještaj o radu (27. studenoga 1945.), kut. 337.
[1140] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945), Izvještaj Odsjeka opskrbe– Odjela trgovine i opskrbe, kut. 337.
[1141] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnik konferencije svih pročelnika i referenata Gradskih i Kotarskih N.O.-a, odjela trgovine i opskrbe (11. siječnja 1946.), kut. 337.
[1142] Naredba o uvodjenju potrošačkih karata za racionirane industrijske proizvode i o načinu raspodjele tih proizvoda potrošačima, u: SL ONOI i GNOR, god. 1., (1. prosinca 1946.), br. 19., 365.
[1143] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnik konferencije svih pročelnika i referenata Gradskih i Kotarskih N.O.-a, odjela trgovine i opskrbe (11. siječnja 1946.), kut. 337.; DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik sjednice održane u Inspektoratu Opskrbe (21. prosinca 1945.), kut. 393.

jedinstven, tj. svaki je kotar izdavao „potrošačke karte“ za svoj teritorij. Time se onemogućilo da potrošači iz jednog kotara podižu namirnice u drugom kotaru. Zbog lakše kontrole NO-i su za pojedine vrste potrošača izdavali „potrošačke karte“ u raznim bojama. Na sistematizirani jugoslavenski model, kao ni na uvođenje jedinstvenih „potrošačkih karata“ za cijelu Zonu B, vlasti se nisu odlučile zbog različitih potreba i zahtjeva pojedinih kotara.[1144] U Hrvatskoj su primjerice, u lipnju 1945. uvedene tzv. „krušne karte“ i to u tri boje. Žute su bile za najteže radnike, plave za ostale radnike, namještenike i obrtnike, a narančaste za djecu djecu, umirovljenike i domaćice.[1145]

Od 1. prosinca 1946. uvedene su „potrošačke karte“ za racionirane industrijske proizvode na temelju kojih se dijelio tekstil, odjeća, obuća itd. Proizvodi kojih nije bilo u dovoljnim količinama i dalje su se izdavali na temelju doznaka. Putem doznaka racioniranim industrijskim proizvodima opskrbljivane su sve socijalne i zdravstvene ustanove, ugostiteljske radnje, privredna poduzeća radnom odjećom, radnom obućom i drugim potrebnim predmetima. U iznimnim slučajevima na taj su način opskrbljivani i pojedinci prilikom smrtnih slučajeva, osnivanja novih domaćinstava i sl. „Potrošačke karte“ za industrijske proizvode podijeljene su, prema potrebitosti, na tri kategorije. Prva je bila „za opću kategoriju potrošača“, u drugu kategoriju spadali su radnici, namještenici, službenici i osobe koje su u pogledu snabdijevanja bile s njima izjednačene, dok su u treću kategoriju spadala djeca do 14 godina. Industrijski proizvodi kojih nije bilo u dovoljnim količinama i dalje su izdavani preko „potrošačkih karata“ kako bi svi potrošači jednako dobili.[1146]

Gotovo istovremeno, u studenome 1946. donijete su konkretne mjere za pravilniju opskrbu stanovništva masnoćama. Određeno je da će se iz opskrbe mašću isključiti oni koji su tovili ili kupovali utovljene svinje. Potrošači koji su imali pravo na opskrbu racioniranih prehrambenih proizvoda preko potrošačkih karata, a tovili su svinju, isključivani su iz opskrbe mašću nakon što bi svinju zaklali. Za svakih 50 kg žive vage tovljenje svinje određeno je isključivanje iz opskrbe mašću od godine dana. Potrošače koji su imali pravo na opskrbu mašću, a kupili bi živu utovljenu svinju, isključivalo se iz opskrbe mašću na godinu dana za svakih 40 kg žive vage. Ukoliko su uzgajivači ili nakupci imali obitelji, iz opskrbe su isključivani i članovi obitelji. U tom slučaju ukupna težina svinje dijeljena je na sve članove obitelji. Primjerice, ako je uzgojena svinja imala 100 kg žive vage, a obitelj četiri člana, tada

[1144] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik sjednice održane u Inspektoratu Opskrbe (21. prosinca 1945.), kut. 393.
[1145] Maticka, Marijan, „Opskrba stanovništva u Hrvatskoj“, 391.
[1146] Naredba o uvodjenju potrošačkih karata za racionirane industrijske proizvode i o načinu raspodjele tih proizvoda potrošačima, u: SL ONOI i GNOR, god. 1., br. 19 (1. prosinca 1946.), 365.

se svaki član isključivao iz opskrbe mašću na šest mjeseci.[1147] Opskrba stanovništva uljem i mašću bila je velik problem za civilne vlasti. Kroz cijelo vrijeme postojanja Vojne uprave, s obzirom na nedostatak masti i ulja, vlasti su pokušavale pronaći način kako stanovništvu osigurati dovoljne količine ulja i masti te kako spriječiti njihovo iznošenje i prodaju izvan Zone B[1148] Znali su da se ta pitanja neće riješiti primanjem vanjske pomoći, nego se trebalo nešto poduzeti. Svi eventualni viškovi razdjeljivani su ugljenokopu „Raša“, gradovima i kotarima te onima kojima je nedostajalo. Jedno od ponuđenih rješenja bio je otkup masti od proizvođača kako bi se spriječile razne malverzacije.[1149] Zbog kroničnog nedostatka ulja proizvođačima je uvedena obveza davanja ulja na otkup. Određeno je da proizvođači, ali i svi ostali koji su posjedovali određene količine ulja, mogu godišnje zadržati 15 litara po članu obitelji, a ostatak su u određenom postotku morali predati nakupcima.[1150] Početkom 1946. postojala stvarna bojazan da proizvođači neće prodavati po isprva predloženoj otkupnoj cijeni od 88 lira, pa je zbog toga otkupna cijena ulja povišena je na 200 lira za litru.[1151]

Poteškoće u opskrbi stanovništva predstavljala je i demarkacijska crta koja u teoriji nije trebala značajnije utjecati na životni standard i poslovanje stanovništva obiju zona. U praksi je bilo znatno drukčije, s obzirom da je demarkacijska crta presijecala Julijsku krajinu tako da su glavni industrijski, trgovački i financijski centri (Trst, Gorica i Pula) ostali izvan Zone B, što je stvorilo velike poteškoće u opskrbi stanovništva te zone. Silom prilika u takvoj situaciji glavno trgovačko i industrijsko središte Zone B postala je Rijeka koja je kao i njezina industrija bila teško oštećena tijekom savezničkih bombardiranja i povlačenja njemačkih jedinica. Prilična udaljenost i izoliranost Rijeke od ostatka Zone B dodatno su otežale situaciju.[1152] Time se agrarno, ali i radničko stanovništvo Zone B, posebice ono koje je dnevno „gravitiralo u Pulu“ našlo u vrlo teškoj i nezavidnoj situaciji. Toga su bile svjesne i civilne vlasti, koje nisu propustile priliku naglasiti „neprirodnost“ ovakve podjele, tj. pripadnost Pule, ali i Julijske krajine Jugoslaviji. „Radnici koji rade u tom centru [u Puli] od kada pamte, seljaci koji imaju tijesne veze sa čitavim stanovništvom Pule za razmjenu svojih

[1147] Naredba o isključenju iz racioniranog snabdjevanja masnoća potrošača, koji tove svinje odnosno kupuju utovljene svinje, u: SL ONOI i GNOR, god. 1., br. 19 (1. prosinca 1946.), 366.
[1148] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1947), Zapisnik sastanka Odjela trgovine i opskrbe (22. prosinca 1946.), kut. 337.
[1149] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnik konferencije svih pročelnika i referenata Gradskih i Kotarskih N.O.-a, odjela trgovine i opskrbe (11. siječnja 1946.), kut. 337.
[1150] Proizvođači i oni koji su posjedovali ulje morali su dati sljedeće količine na otkup: do 100 litara ulja 40 %, od 100 do 200 litara 60 %, od 200 do 400 litara 80 %, od 400 do 600 litara 85 %, a od 600 i više litara čak 90 %.DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1947), Zapisnik konferencije Odjela trgovine i opskrbe Kotarskih i Gradskih N. O.-a (8. studenoga 1946.), kut. 337.
[1151] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Zapisnik sjednice na Inspektoratu opskrbe (31. siječnja 1946.), kut. 337.
[1152] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Izvještaj o radu Kontrolne komisije VUJA, fasc. 1., 1368.

proizvoda optužuju taj događaj [podjelu Julijske krajine] kao najveći prekršaj narodnih interesa.“[1153] Dodatne poteškoće za pogranično stanovništvo dogodile su se zatvaranjem demarkacijske crte za promet robom tijekom 1946.[1154] Opterećenje je stanovništvu stvarala i obveza opskrbe pripadnika VUJA-e, odnosno vojnih postrojbi Četvrte JA.[1155]

Fizičku kontrolu prelaska Demarkacijske crte SVU je uvela krajem veljače 1946., što je dodatno otežalo opskrbu Zone B. Uvođenje kontrole granice bila je posljedica nemogućnosti kontrole uvoza i izvoza robe, pogotovo hrane koje je u obje zone nedostajalo. Osim što je kontrola granice utjecala na protok prehrambenih i drugih proizvoda nužnih za kućanstva, utjecala je također na razmjenu i protok sirovina i materijala potrebnih za razvoj industrije.[1156] Jugoslavenski predstavnici negodovali su protiv takve odluke iako su i sami nekoliko mjeseci ranije uveli kontrolu granice, tj. uvoza i izvoza.[1157] U kasnijim mjesecima ipak su priznali da je SVU opravdano zatvorila granicu te da su protesti uslijedili zbog iznenadnog donošenja te odluke, bez prethodnih konzultacija i najave.[1158]

Civilne vlasti u Istri morale su zbog vrlo teških životnih prilika, ali i kako bi opravdali svoje geslo „narodne vlasti“, što prije pokazati učinkovitost svoje socijalne politike. Zbog toga je njihova socijalna politika uglavnom provođena bez plana. Efikasnije provođenje mjera uglavnom je onemogućavao nedostatak financijskih sredstava. Prema kategorizaciji ONOI-a ugrožene skupine stanovništva bili su: stradali u ratu, sirotinja, invalidi i nezbrinuta djeca (siročad i djeca iz siromašnih obitelji).[1159]

Prve mjere pomoći najugroženijima ili kako su vlasti nazivale „neopskrbljenima“, počele su se primjenjivati od 1. siječnja 1946. kada je na snagu stupila Uredba o davanju „Narodne pomoći“. Pravo na „Narodnu pomoć“ imale su trajno i privremeno “neopskrbljene“ obitelji.[1160] Na području Istre bilo je 2500 obitelji koje su primale trajnu narodnu pomoć i oko

[1153] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici IO, Zapisnik sjednice IO (1. veljače 1946.), br. 18/1946, kut. 1.; DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Zapisnici i izvještaji (1945), Izvještaj o radu (16. prosinca 1945.), kut: 1.
[1154] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1947), Zapisnik konferencije Odjela trgovine i opskrbe Kotarskih i Gradskih N. O.-a (8. studenoga 1946.), kut. 337.
[1155] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po datumu (1945), dok. (15. svibnja 1945.), kut. 346.; DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Zapisnici i izvještaji (1945), Izvještaj o radu (16. prosinca 1945.), kut: 1.
[1156] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Glavna sjednica (29. ožujka 1946.), dokument 3/6, fascikl 2, kut. 1339.; Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Izvještaj o radu Kontrolne komisije VUJA (1947), fasc. 1, kut. 1368.
[1157] Vojni arhiv Srbije, VU1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), fasc. 1, kut. 1368.
[1158] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1947), Zapisnik konferencije Odjela trgovine i opskrbe Kotarskih i Gradskih N. O.-a (8. studenoga 1946.), kut. 337.
[1159] Dukovski, Darko, *Istra i Rijeka*... n. dj., 136.
[1160] Uredba o davanju Narodne pomoći, u: SL ONOI i GNOR, god. 1., br. 2 (15. ožujka 1946.), 14, 15.; Uredba o socijalnoj pomoći, u: SL ONOI i GNOR, god. 1., br. 2 (15. ožujka 1946.), 226.

1500 obitelji koje su primale privremenu narodnu pomoć. Novčanu pomoć primalo je oko 2200 obitelji.[1161] Ukupni broj „neopskrbljenih porodica hranilaca živih boraca“, „porodica hranilaca palih, zarobljenih i nestalih“ te „porodica žrtava terora“, koje su primale novčanu pomoć, u iznosu od 800 do 2000 jugo lira, bilo je 2199.[1162] Prema podatcima iz rujna 1946. razne pripomoći primalo je više od polovice istarskih obitelji, njih 6300 ili oko 65 %.[1163]

„Trajno neopskrbljene“ bile su one obitelji koje nisu imale nijednog radno sposobnog člana i nisu bile socijalno osigurane. Od listopada 1946. „trajno neopskrbljene“ bile su obitelji koje su imale primanja nedostatna za kupnju hrane, plaćanje stanarine i rasvjete ili pak nisu imale niti jednog radno sposobnog člana. „Privremeno neopskrbljene“ bile su obitelji koje su imale radno sposobnog člana, ali koji je zbog bolesti bio privremeno nesposoban za rad i u tom periodu nije mogao raditi i privređivati za obitelj.[1164]

Racioniranu hranu „trajno neopskrbljenima“ izdavao je Odsjek trgovine i opskrbe. Socijalni odjel plaćao je članovima „trajno neopskrbljenih“ obitelji lijekove, bolničke troškove liječenja bolesnih i slaboumnih članova tih obitelji kao i troškove prijevoza do bolnice i od bolnice do prebivališta. Bolesni članovi tih obitelji imali su pravo na poboljšanu neracioniranu hranu po liječničkom receptu. U skladu sa svojim potrebama te su obitelji imale pravo na opskrbu kućanstava odjećom, obućom i ogrjevom. Oni koji zbog siromaštva nisu mogli sami uzdržavati djecu imali su pravo na smještaj djece u vrtiće (obdaništa). Socijalni odjel NO-a također je snosio troškove stanarine i rasvjete kao i pogrebne troškove. U slučaju sudskih postupaka „neopskrbljene“ obitelji imale su pravo na besplatno zastupanje kod narodnih sudova i civilnih vlasti, a sve na trošak Socijalnog odjela NO-a.[1165]

„Privremeno neopskrbljene“ obitelji i pojedinci mogli su za vrijeme trajanja radne nesposobnosti radno sposobnog člana dobiti samo predujam potrebnog iznosa za kupnju racionirane hrane koju im je izdavao Odsjek trgovine i opskrbe. Osoba čija je obitelj primala takvu vrstu pomoći bila je dužna u roku od 3 mjeseca nakon povratka na posao vratiti iznos predujma Socijalnom odjelu. U suprotnome su gubili svako pravo na bilo kakav oblik daljnje socijalne pomoći.[1166]

[1161] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1946), Zapisnik treće Oblasne skupštine (9. – 10. srpnja 1946.), Prilog 1, kut. 1.
[1162] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), dok. 2905/46 (25. travnja 1946.), Referat o radu, kut. 553.
[1163] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1946), Zapisnik četvrte sjednice Oblasne skupštine (18. rujna 1946.), Prilog 1, kut. 1.
[1164] Uredba o davanju Narodne pomoći, u: SL ONOI i GNOR, god. 1., br. 2 (15. ožujka 1946.), 14, 15.; Uredba o socijalnoj pomoći, u: SL ONOI i GNOR, god. 1., br. 2 (15. ožujka 1946.), 226.
[1165] Uredba o davanju Narodne pomoći, u: SL ONOI i GNOR, god. 1., br. 2 (15. ožujka 1946.), 14-15.
[1166] Isto.

O dodjeljivanju ove vrste pomoći odlučivali su NO-i i stanovnici na skupovima. Kako bi uspostavili što bolju kontrolu i onemogućili malverzacije, NO-i su javno objavljivali popise obitelji koje su primale trajnu i privremenu pomoć. Tako je stanovništvo moglo reagirati ako je za nekoga smatralo da ne spada u navedene kategorije.[1167] Unatoč tome, bilo je mnogo onih „koji primaju tu pomoć, iako bi oni zbog svog ekonomskog položaja mogli da budu i bez nje, dok se drugi zbog toga lišeni te pomoći koju stvarno trebaju.“[1168] Poteškoće i nepravilnosti javljale su se i zbog toga što pojedini KNO-i nisu shvaćali uvjete za dodjeljivanje pomoći, tako da se ona „dijelila kapom i šakom ne uzimajući u obzir stvarne potrebe s jedne strane, a naše mogućnosti s druge strane.“[1169]

Posebna briga vodila se o siromašnoj djeci. Kotarski NO-i su prema vlastitim mogućnostima otvarali dječje domove i vrtiće za djecu iz „trajno neopskrbljenih“ obitelji.[1170] Do studenoga 1945. otvoreni su dječji domovi u Lovranu, Opatiji, Rovinju i Labinu, a otprije su postojali i u Voloskom, Cresu, Lošinju, Pazinu, Puli i Balama.[1171] Ti su domovi primali djecu iz „neopskrbljenih“ obitelji, nezbrinutu djecu, djecu poginulih boraca i žrtava fašizma, djecu bez roditelja i djecu koju roditelji nisu bili u stanju sami odgajati zbog zaposlenosti, siromaštva, bolesti, velikog broja djece itd. Prednost su imala djeca bez oba. Troškove uzdržavanje djece u domovima u potpunosti je snosio socijalni odsjek. U obdaništima je troškove za djecu iz „trajno neopskrbljenih“ obitelji snosio Socijalni odjel, dok su za svu ostalu djecu troškove snosili njihovi roditelji. Djeca zaposlenih imala su prednost pred djecom nezaposlenih.[1172] Na području ONOI-a je krajem 1945. bilo više od 2000 djece kojoj je bio potreban jedan od oblika socijalne pomoći. Materijalnu pomoć („kumstvo“) nezbrinutoj djeci ponudili su pojedini američki i kanadski državljani, vjerojatno iseljenici iz Istre. Izvještaj o provedbi ove inicijative nisam pronašao.[1173] Usporedbe radi, na području Hrvatske je 1946. bilo 32.263 ratne siročadi.[1174]

Za starije osobe organizirani su tzv. Domovi staraca (Starački domovi) koji su primali starije i za rad nesposobne osobe iz obitelji koje su imale pravo na socijalno zaštitu. U

[1167] Isto.
[1168] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1946), Zapisnik treće Oblasne skupštine (9. – 10. srpnja 1946.), kut. 1.
[1169] Isto.
[1170] Uredba o primanju u Dječje domove i Obdaništa, u: SL ONOI i GNOR, god. 1., br. 2 (15. ožujka 1946.), 17.
[1171] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), dok. 1332 (26. studenoga 1945.), Izvještaj o radu Socijalnog odjela za 1945. godinu, kut. 553.
[1172] Uredba o primanju u Dječje domove i Obdaništa, u: SL ONOI i GNOR, god. 1., br. 2 (15. ožujka 1946.), 17-18.
[1173] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), dok. 1332 (26. studenoga 1945.), Izvještaj o radu Socijalnog odjela za 1945. godinu, kut. 553.
[1174] Goldstein, Ivo, n. dj., 430.

domove su primali i one koji nisu imali nikakvih izvora prihoda niti su imali nekoga da o njima skrbi. Iznimno su primali i „opskrbljene“ starce koji nisu imali nikoga tko bi se o njima skrbio. U tom slučaju uvjet je bio da svu svoju nepokretnu imovinu ili rentu daju Domu staraca.[1175] Potkraj 1945. otvoreno je bilo 14 staračkih domova u koje je bilo smješteno 335 staraca.[1176] Sredinom 1946. u staračkim domovima bilo je 256 staraca.[1177] Skrb za invalide NOB-a vodile su vojne vlasti, dok su civilne o njima brinule u smislu pronalaska adekvatnih poslova i organiziranja invalida i žrtava rata.[1178]

[1175] Uredba o primanju u Domove staraca, u: SL ONOI i GNOR, god. 1., br. 2 (15. ožujka 1946.), 18.
[1176] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Spisi po sadržaju (1945), dok. 1332 (26. studenoga 1945.), Izvještaj o radu Socijalnog odjela za 1945. godinu, kut. 553.
[1177] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1946), Zapisnik treće Oblasne skupštine (9. – 10. srpnja 1946.), Prilog 1, kut. 1.
[1178] Isto.

9. KRIJUMČARSKA DJELATNOST

Krijumčarenje je u Istri sastavni dio njezine svakodnevice i povijesti te se može pratiti još od mletačkog razdoblja, preko austrijske i talijanske uprave do poslijeratnog razdoblja.[1179] Razlika je jedino što se u mletačkom i austrijskom razdoblju krijumčarilo monopolskim proizvodima, kao što su drvena građa, sol, ulje, vino i duhan.[1180] U talijanskom razdoblju po prvi put u krijumčarenju počinju sudjelovati i seljaci. Osim preprodaje prehrambenih namirnica intenzivira se također krađa i prodaja ukradene stoke, koja je postojala i u ranijim razdobljima.[1181] Tijekom talijanske vlasti u Rijeci je bila bescarinska zona (*Zona franca*) u kojoj se pojedine proizvode moglo kupiti pet do sedam puta jeftinije nego u Istri. Zbog toga su uglavnom žene s Labinštine, Pazinštine i Buzeštine odlazile tamo kupovati namirnice. Uglavnom su kupovale za potrebe svojih obitelji, a ponekad i za preprodaju, ne bi li nešto zaradile. Kupnja nije prolazila bez posrednice koja je za njih uz malu naknadu obavljala kupnju u bescarinskoj zoni. Bio je to prilično mučan i dug put kojega su te žene morale svladati pješice, noseći pritom više od 10 kg namirnica. Povratak je bio tim teži jer su se morale vraćati kroz šumu, manje prohodnim stazama da ih ne uhvati financijska policija. Muškarci su se u vrijeme Italije manje bavili nabavkom kućnih potrepština, a ako i jesu, onda su to radili isključivo za preprodaju.[1182]

[1179] Što se tiče građe koja svjedoči o krijumčarskoj djelatnosti u vrijeme Mletačke Republike, ona se najvećim dijelom nalazi u državnom arhivu u Veneciji. Svjedočanstva o krijumčarskoj aktivnosti u Istri tijekom austrijske i talijanski vlasti mogu se pronaći u fondovima Državnog arhiva u Pazinu. Građa koja se odnosi na krijumčarenje u vrijeme austrijske uprave sadržana je u fondovima tadašnjih općina, dok se građa koja se odnosi na krijumčarenje u vrijeme talijanske vlasti najvećim dijelom nalazi u fondu HR-DAPA-55, Prefektura Istre u Puli, 1923-1943 [1943-1945].

[1180] Bertoša, Miroslav, „Neki podaci o krijumčarenju (i uzgoju) duhana u Istri u XVIII. stoljeću, u: *Problemi Sjevernog Jadrana*, svezak 6, Rijeka, JAZU Zavod za povijesne i društvene znanosti Rijeka, 1988., 83-108.; Darovec, Darko, „Olive Oil, Taxes and Smugglings in Venetian Istria in Modern Age, u: *Annales, Series Historia et Sociologia*, svezak 19, br. 1, Kopar, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko Koper, 2009, 1-20.; Milićević, Josip, Oblici tradicijske trgovine u Istri, u: *Susreti na dragom kamenu*, Zbornik radova, 1/82, 1982., 190.

[1181] Milićević, Josip, n. dj., 190.; DAPA, HR-DAPA-55, Prefektura Istre u Puli 1923-1943 [1943-1945], XXVII-18 - Zagovor kraljevske kuće i predsjednika Vlade (1933), kut. 186.; X-2/31-3 - Razno - kazne trgovcima radi prodaje namirnica po višim cijenama, kut. 271.; VI-2/1 - Razni zločini - popis švercera, kazne na koje su osuđeni (Br. 2959 od 5. III. 1937. Gab.), kut. 301.

[1182] Milićević, Josip, n. dj., 190.

9.1. Uzroci krijumčarenja i društvena baza

Glavni uzrok brzoga i značajnoga razvoja i širenja krijumčarenja bila je nemogućnost civilnih vlasti da uspostavi pravno stanje i stanovništvu osigura minimalnu gospodarsku sigurnost i uspostavi stabilnu opskrbu prehrambenim artiklima i robom široke potrošnje. Uza sav napor i velike teškoće, u tome su donekle uspjeli tek potkraj 1946. i tijekom 1947. godine. Krijumčarenje za vlastite potrebe imalo je određenu socijalnu notu. S druge, pak, strane pojedinci željni zarade to su iskorištavali.[1183] Civilnim vlastima bilo je jasno da „lukrativnost s jedne strane i nezaposlenost sa druge strane potiču rad švercera".[1184] Kontrolna komisija za Zonu B locirala je probleme koji su bili produkt nestručnosti kadrova. Oni navode kako je za rješavanje problema „špekulacije, crne burze i šverca" trebalo likvidirati višestruko posredništvo u trgovini, tj. skratiti put od proizvođača do potrošača, potaknuti cirkulaciju novca na način da se roba brže raspodijeli i da se ubiru prihodi. Također je trebalo ustanove i krupna poduzeća prilagoditi i uvesti u planski rad. Ukazivali su i na problem nesklada državnoga i privatnoga sektora privrede i trgovine koji se odrazio na loše poslovanje zadruga, ali i privatnih trgovaca. Zadruge su gomilale robu koju nisu mogle prodati, a privatni trgovci ili su bježali u Italiju ili su se bavili isključivo krijumčarenjem jer nisu mogli dobiti dispozicije za robu koja je bila u uskladištena i tako propadala. Konačno, Kontrolna je komisija upozoravala da se trgovina i privreda trebaju usmjeravati prema jugoslavenskom tržištu koje je istarski trgovcima bilo potpuno nepoznato.[1185] S druge strane, arhivska građa pokazuje da je razvoju krijumčarskih i špekulantskih aktivnosti, doprinosila nestručnost i nedostatak policijskih kadrova.[1186]

Jedan od uzroka krijumčarenja su i zanemarivo niske otkupne cijene poljoprivrednih proizvoda. Ova situacija usporediva je sa stanjem u Hrvatskoj, gdje su otkupne cijene bile između 10 i 20 % realne cijene koja se mogla postići u slobodnoj prodaji. Zbog toga su seljaci viškove čuvali za osobne potrebe ili za prodaju na crnom tržištu. Razlika u odnosu na Istru je obavezno davanje viškova na otkup, čega u Istri nije bilo tijekom postojanja Zone B.[1187]

[1183] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji po odjelima (1946), Odjel Trgovine i Opskrbe, dok. 92/46., Zapisnik konferencije svih sudaca Istre i Rijeke održane u Opatiji 19. i 20. ožujka 1946., kut. 19 a.

[1184] DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Povjerljivi spisi (1946), dok. 25/46 (15. lipnja 1946.), Petnaestodnevni izvještaj rada, kut. 1.

[1185] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Izvještaj o radu Kontrolne komisije VUJA za veljaču 1946. (6. ožujka 1946.), fasc. 1, kut. 1368.

[1186] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Opći spisi (1946), Izvještaj o radu Otsjeka za suzbijanje kriminaliteta, kut. 19.

[1187] Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 189.; Goldstein, Ivo, n. dj., 433.; Maticka, Marijan, „Opskrba stanovništva u Hrvatskoj", 390.

Problematika nestručnoga kadra dodatno je bila otežana nepoštenim i potkupljivim pojedincima iz lokalnih vlasti koji su u radu zadruga, ali i u zakonskim odredbama koje su se odnosile na „obično“ stanovništvo vidjeli mogućnost vlastite zarade i materijalnoga probitka. Primjerice, tajnik jednog mjesnog NO-a izdavao je propusnice za izvoz prehrambenih proizvoda svojoj ženi i kćeri u trenutku kada je zbog problema opće nestašice prehrambenih proizvoda „bilo zabranjeno nositi bilo koje živežne namirnice u zonu "A"“.[1188]

Postojao je i opće prisutan problem dvojakih mjerila pripadnika JA prema civilnim vlastima ili članovima obitelji civilnih dužnosnika i prema „običnom“ stanovništvu. To potvrđuje izvješće Upravnog odjela kotara Vodnjan, u kojem stoji kako je sestra nekadašnje tajnice KNO-a Vodnjan pokušala krijumčariti pakete UNRRA-e i cigarete u Zonu A u vinskoj bačvi. Vojnici na granici spriječili su njezin naum, ali je nisu kaznili niti joj oduzeli robu. Dapače, nakon što je ustanovljeno tko je ona, roba joj je vraćena. Suseljani su to shvatili kao postojanje dvostrukih mjerila, što je odmah izazvalo nevjericu kako prema civilnoj, tako i prema vojnoj upravi.[1189] Uz postojanje dvostrukih mjerila iz arhivske građe može se iščitati kako su predstavnici civilnih vlasti kao i članovi njihovih obitelji u određenoj mjeri bili uključeni u gospodarski kriminal. Zbog toga je stanovništvo tih mjesta gubilo povjerenje u stvarne namjere vlasti te se počelo brinuti samo za svoje interese, neovisno i često protivno željama vlasti.[1190]

Krijumčarske aktivnosti koje se javljaju na području Zone B uglavnom su rezultat puke borbe za preživljavanje uslijed nepostojanja ili vrlo siromašnog tržišta i nesposobnosti vlasti da ekonomski osigura stanovništvo. S obzirom na socijalni karakter, krijumčarenje je bilo masovno i podjednako rašireno u svim krajevima Zone B. Tek u nešto manjoj mjeri krijumčarenje je bilo rezultat puke želje pojedinaca ili skupina za bogaćenjem. Tako su avanturisti, pojedini trgovci i „profesionalni“ krijumčari pokušavali iskoristiti kaotičnu situaciju nakon svršetka rata i ostvariti brzu zaradu na račun osiromašenoga stanovništva i opće neimaštine te su i na „ono malo robe što je bilo na tržištu počeli nabijati cijene i pljačkati narod“.[1191]

Krijumčarenje nije bilo jedina vrsta gospodarskog kriminala, ali je bilo najučestalije i poprilično je ometalo vlasti u nastojanju da stvori i uredi tržište prema vlastitim shvaćanjima.

[1188] DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Povjerljivi spisi (1946), dok. 30/46 (2. kolovoza 1946.), Izvještaj rada izvršnog odbora, kut. 1.
[1189] DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Zapisnici i izvještaji (1945-1947), dok. 3024/46 (8. svibnja 1946.), Izvještaj sa sastanka održanog 6. svibnja 1946.), kut. 1.
[1190] Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 191-195.
[1191] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1946), Zapisnik četvrte sjednice Oblasne skupštine (18. rujna 1946.), kut. 1.

Prije svega zbog toga što se tu radilo i o svojevrsnom ideološkom sukobu, s obzirom da su vlasti krijumčarenje gledale kao želju za bogaćenjem i poistovjećivali ga s kapitalizmom.[1192] Krijumčarska aktivnost kod vlasti je izazivala posebnu neugodu i zbog toga što ih je neprestano podsjećala da nemaju potpunu kontrolu nad tržištem koje je tek nastajalo. Svoje su frustracije i nezadovoljstvo, a nadasve nesposobnost u suzbijanju nedozvoljenih oblika trgovine pravdali izgovorima sličnima ovome: „Trgovinom dirigiraju oni iz Trsta i Italije – trgovci, špekulanti i šverceri.“[1193]

U krijumčarskim aktivnostima sudjelovao je veliki broj stanovništva oba spola, raznih struka, obrazovanja i starosne dobi. Tako se na popisu prekršitelja našao i tadašnji porečki i pulski biskup Raffaele Radossi, kojemu je prilikom prelaska iz Zone B u Zonu A, u automobilu pronađeno 55 kilograma brašna, paketi UNRRA-e i 5000 komada cigareta.[1194] Pronađeni proizvodi najvjerojatnije nisu bili namijenjeni za prodaju nego za raspodjelu župljanima ili župnicima u Puli. Bez obzira na namjenu, količina brašna premašivala je dozvoljenih 5 kilograma, paketi UNRRA-e nisu se smjeli iznositi iz Zone B, a što se tiče količine cigareta koja je smjela biti unesena u Zonu A, vlasti su tolerirale do 10 kutija po osobi (oko 200 komada).[1195] Kako bilo, vlasti su ovaj događaj vrlo vješto iskoristile u propagandne svrhe prikazavši biskupa Radossija kao neprijatelja agrarne reforme, seljaka i radnika te u konačnici, doslovno kao „narodnoga neprijatelja“.[1196]

Zanimljivo je da su više od polovice procesuiranih „sitnih“ krijumčara bile žene.[1197] Zaostatak je to vjerojatno iz razdoblja talijanske vlasti kada su se uglavnom žene bavile nabavkom robe za potrebe obitelji na crnom tržištu, dok su se muškarci uglavnom bavili nabavkom većih količina robe koju su mogli preprodati.[1198] Također je moguće da su vjerovali kako ih vojnici i policajci na granici neće pregledavati ili zaustavljati. Jednako tako ne smije se zanemariti činjenica kako se velik broj muškaraca nije vratio iz rata, dio je poginuo, dio se još uvijek nalazio u zarobljeničkim logorima u Italiji i Njemačkoj ili u vojnih postrojbama JA. Među onima koji su se vratili nemali ih je broj ostao invalidima uslijed

[1192] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945), Zapisnik sastanka predstavnika Ministarstva Trgovine i Opskrbe, Oblasnog N. O. O. za Istru, Kotarskih i Gradskih N.O. O.-a (13. srpnja 1945.), kut. 337.
[1193] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik konferencije svih pročelnika i referenata Gradskih i Kotarskih N.O.-a, odjela trgovine i opskrbe (11. siječnja 1946.), kut. 337.
[1194] DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Povjerljivi spisi (1946), dok. Pov. 32/46 (16. kolovoza 1946.), Izvještaj rada izvršnog odbora, kut. 1.
[1195] DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Zapisnici i izvještaji (1945-1947), dok. 1936/46 (12. ožujka 1946.), Izvještaj rada, kut. 1.
[1196] Trogrlić, Stipan, *Represija jugoslavenskog komunističkog režima*,36.
[1197] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji po odjelima (1945), Upravni odjel, Komanda Narodne Milicije za Istru pri ONOI, kut. 9.
[1198] Milićević, Josip, n. dj., 190.

ranjavanja ili mučenja. Sukladno tome žene su morale preuzeti na sebe do tada mušku ulogu hranitelja obitelji. Komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača za Istru utvrdila ja kako u Istri ima 1630 „ratnih udova“, što znači da je isto toliko obitelji ostalo bez hranitelja. Kategorija „ratnih udova“ obuhvaćala je udovice boraca iz redova NOB-a, udovice žrtava fašističkog terora i udovice dužnosnika.[1199] Tom broju može se pridodati obitelji iz socijalnih kategorija „trajno ili privremeno neopskrbljenih“, ali i one obitelji koje su primale samo novčanu pomoć. U tom slučaju broj obitelji na rubu egzistencije i bez hranitelja je mnogo veći i prelazi polovicu ukupnog broja istarskih obitelji.[1200]

Osim stanovništva u krijumčarskim aktivnostima, ilegalnoj trgovini (kupovanje određenih proizvoda po nižim ili prodaja po višim cijenama), utajama i sl. sudjelovali su i namještenici civilnih i vojnih vlasti, savezнички vojnici i pripadnici crvenog križa. S obzirom na nedostatak arhivske građe, ne može se točno utvrditi u kojoj su mjeri vojnici JA sudjelovali u navedenim ilegalnim aktivnostima. Jednako tako ne može se utvrditi iz kojih redova vojske su dolazili. Pretpostavka je da se radilo o običnim vojnicima i moguće dočasnicima koji su bili zaduženi za nadzor prelaska demarkacijske crte te oni koji su bili češće u kontaktu s vojnicima SVU-a. U nekoliko izvještaja navodi se kako vojnici JA zaplijenjenu robu nisu uvijek predavali mjesnim odborima nego su je zadržavali za sebe. Zaplijenjenu robu vjerojatno su koristili za vlastite potrebe ili za razmjenu. Vojnici su sudjelovali i u ostalim oblicima ilegalnim trgovine, kao što je kupovina vina direktno od seljaka-proizvođača i to po većim cijenama, o čemu je već bilo riječi.[1201]

Savezнички vojnici također su aktivno sudjelovali u preprodaji i robnim razmjenama sa stanovništvom Zone B, što je bilo zabranjeno. Savezнички vojnici uglavnom su „djelovali“ na cestovnom pravcu Trst – Pula. Tako su ostali zabilježeni slučajevi zaustavljanja vozila britanskog Crvenog križa kao i vojnih vozila kako bi osoblje obavilo razmjenu ili trgovinu s lokalnim stanovništvom. Predmeti trgovine sa savezničkim osobljem najčešće su bili prehrambeni proizvodi, cigarete, vino, rakija, vojna roba (odjeća, obuća, deke, šatorska krila, rublje) i sl. Na temelju toga može se pretpostaviti da se sličan vid trgovine odvijao i na graničnim punktovima gdje su savezнички vojnici dolazili u kontakt s lokalnim stanovništvom

[1199] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Statistički prikazi komisije za ratnu štetu (1947), žrtve rata, kut. 631.
[1200] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1946), Zapisnik treće Oblasne skupštine (9. – 10. srpnja 1946.), Prilog 1, kut. 1.
[1201] DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Zapisnici i izvještaji (1945-1947), dok. 1936/46 (12. ožujka 1946.), Izvještaj rada, kut. 1.; DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Povjerljivi spisi, (1946.), dok. 59/46., Vino po nedopuštenim cijenama- kupovanje, kut: 1.

i razmjenjivali svoje porcije hrane za cigarete.[1202] Za pretpostaviti je da su sa stanovništvom mijenjali hranu za cigarete s obzirom na bolju opskrbljenost vojske hranom te na nedostatak duhana u Zoni A, posebice u Puli.[1203]

9.2. Krijumčarenje i odnos civilnih i vojnih vlasti prema krijumčarima: metode, zločin i kazna

Vojne i civilne vlasti kao krijumčarenje smatrali su svaku trgovačku aktivnost privatnih trgovca koja nije išla preko državnih poduzeća (Gospodarsko društvo, zadruge, Gospodarska banka za Istru, Rijeku i Slovensko primorje) ili preko poduzeća koje su od vlasti dobilo dozvolu za bavljenje trgovinom izvan Zone B. „Preko njih mogu nabavljati i privatnici, ali mimo njih ne može nitko i svaku robu, koja mimo njih uđe u zonu B treba smatrati švercom i prema tome postupiti.“[1204] Pojam „krijumčar“ ili „krijumčarenje“ obuhvaćao je i one koji su u pravom smislu te riječi krijumčarili zabranjene predmete i proizvode, ali i one koji su kao trgovci ili posrednici preprodavali razne proizvode po većim cijenama i sl.[1205] Pojam „špekulacija“ koristio se za sve radnje koje su pojedinci ili tvrtke poduzimali s ciljem ostvarenja osobne dobiti ili „bogaćenja na račun širokih narodnih masa“. „Špekulacijom“ se smatrala i nabavka većih količina nekog proizvoda od potrebnog. Kao primjer može se uzeti jedan trgovac koji je kupio „nekoliko stotina hiljada metla“, s obzirom da toliko broj metli nije bio potreban, vlasti su to okarakterizirale kao „špekulacija da se novac uloži“.[1206]

Iako su civilne vlasti navodile kako im je gospodarska obnova na drugome mjestu, tj. drugorazredno pitanje, problem krijumčarenja pokazao im se vrlo neugodnom realnosti. Ne samo da zbog toga nisu imale kontrolu nad svim resursima, nego i zbog toga što su trebale pokazati svoju sposobnost u održavanju i provođenju reda i zakona. U borbi s krijumčarima i špekulantima najvažnije im je bilo zaustaviti i procesuirati „krupne špekulacije“, uz stalno

[1202] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, dok. Z/49 (12. veljače 1947.), fasc. 5, kut. 1340.
[1203] DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Povjerljivi spisi (1946), dok. Pov. 32/46 (16. kolovoza 1946.), Izvještaj rada izvršnog odbora, kut. 1.; DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Opći spisi (1946), Mjesečni izvještaji Narodne milicije 19.
[1204] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik sjednice održane u Inspektoratu Opskrbe teritorija Vojne Uprave J. A. (11. siječnja 1946.), kut. 393.
[1205] Vidi: DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945-1946), Zapisnik sjednice održane u Inspektoratu Opskrbe teritorija Vojne Uprave J. A. (11. siječnja 1946.), kut. 393.
[1206] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945), Zapisnik sastanka predstavnika Ministarstva Trgovine i Opskrbe, Oblasnog N. O. O. za Istru, Kotarskih i Gradskih N.O. O.-a (13. srpnja 1945.), kut. 337.

isticanje kako se protiv „većih špekulanata treba boriti oštro i nemilosrdno“.[1207] Takav stav bio je motiviran njihovom bojazni da bi krijumčarenje („na veliko“) moglo utjecati na procese obnove gospodarstva Zone B.[1208] Suprotno tome, vlasti su na sitno krijumčarenje ipak gledale pomalo blagonaklono s obzirom da se na taj način stanovništvo opskrbljivalo neophodnim proizvodima (prije svega prehrambenim), koje nisu mogli legalno nabaviti u Zoni B. U konačnici, vlasti su problem sitnih krijumčara planirale riješiti „ekonomskim putem“, što je značilo osiguranjem ekonomske sigurnosti stanovnika. Ona se mogla postići jedino uspješnom opskrbom stanovnika živežnim namirnicama i drugim potrepštinama, tj. uspješnom obnovom trgovine i organizacijom redovite opskrbe stanovništva.[1209] Za borbu protiv „crne burze i švercera“ bio je zadužen sektor za suzbijanje nedopuštene špekulacije i privredne sabotaže, pri Odsjeku za suzbijanje kriminaliteta unutar Upravnog odjela ONOI-a. Borba protiv krijumčarenja vodila se u suradnji s Vojnom upravom i upravnim odjelima KNO-a. Zamisao je bila da se u sektoru za suzbijanje špekulacije zaposle stručni i sposobni ljudi koji bi mogli obavljati uredske i terenske poslove s obzirom da je to bio „jedan od najtežih poslova u okviru unutrašnje uprave“.[1210] Od kadrova u tom resoru tražila se „potpuna pismenost, okretnost, snalažljivost i velika samoinicijativa“. Realnost je ipak bila bitno drugačija s obzirom da su raspolagali s nedovoljnim brojem pismenih i iskusnih ljudi, tako da su se morali zadovoljiti i onim neiskusnim kadrovima kojima su raspolagali.[1211] U tom poslu posebno cijenjeni bili su oni policajci ili pripadnici OZNA-e koji su se u vrijeme Italije bavili krijumčarenjem i dobro su poznavali kopnene i morske krijumčarske rute.[1212]

Izvještaji NO-a ukazuju na prilično loš međusobni odnos vojske i civilnih vlasti, odnosno Narodne milicije. U pojedinim slučajevima nije bilo nikakve koordinacije niti komunikacije između njih što je često dovodilo do zbunjujućih i paradoksalnih situacija. Posebice zbog toga što su i jedni i drugi vrlo često djelovali instinktivno, miješajući se jedni drugima u ovlasti. Njihove su akcije bile nekoordinirane, a ponekad potpuno suprotne i neočekivane. Jednim je dijelom za to zaslužno i nepoznavanje najnovijih odredaba, kao i

[1207] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici izvršnog odbora (1945-1946), Zapisnik sjednice Izvršnog odbora (1. veljače 1946.), kut. 1.
[1208] Isto.
[1209] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Izvršnog odbora (1946-1947), dok. 18/1946 (5. veljače 1946.), Zapisnik sjednice Izvršnog odbora ONO-a, kut. 1.
[1210] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Opći spisi (1946), Izvještaj o radu Otsjeka za suzbijanje kriminaliteta, kut. 19.
[1211] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Opći spisi (1946), Izvještaj o radu Otsjeka za suzbijanje kriminaliteta, kut. 19.; DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Opći spisi (1946), dok. 171/46 (23. studenog 1946.), Mjesečni izvještaj Narodne milicije za studeni 1946., kut. 19.
[1212] Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 204.

slaba komunikacija između vojske i civilnih vlasti, odnosno vojske i policije.[1213] Ovakvo stanje ponajviše je utjecalo na stanovništvo, s obzirom da nije znalo hoće li biti kažnjeno prilikom prelaska granice, odnosno zbog čega su kažnjeni.[1214] Međusobna nesuradnja vlasti do izražaja je dolazila i na nižim razinama vlasti. Primjerice, KNO Buje izdavao je dozvole za izvoz vina u Trst premda za to nije imao ovlasti, zbog čega je PNO za Slovensko primorje zaplijenio vino.[1215]

Kao rezultat te nesuradnje primjećuje se povećan broj zapljena i sankcija zbog „krijumčarskih" aktivnosti, što je u konačnici izazivalo veliko nezadovoljstvo stanovništva. Nesklad i nesuradnja vojske i policije došla je do stanja da se među stanovništvom moglo čuti kako se „nezna koji zapovjeda".[1216] Kako bi ipak malo izašli u susret stanovništvu i olakšali mu situaciju, civilne vlasti dale se uputu da se napravi razlika „između profesionalnih švercera i siromašnog naroda koji u neznanju izvrši prekršaj".[1217]

Vojna Uprava i civilne vlasti usmjerile su većinu pažnje na borbu protiv „krupne spekulacije i krijumčarenja" jer su takve aktivnosti za gospodarstvo Zone B bile pogubnije od onog drugog, premda zastupljenijeg, sitnog krijumčarenja. To ne znači da se više nisu obazirali na sitne krijumčare ili one koji su u neznanju činili prekršaj.[1218] Podjela na velike i mele krijumčare vjerojatno je bio izraz dobre volje prema stanovništvu, ali na uglavnom je na tome i ostalo. Oni koji su krijumčarili za bogaćenje radili su uglavnom s velikim količinama duhana i vina, dok su ostali uglavnom baratali vlastitim viškovima.[1219] Glavni krijumčarski pravci bili su između Zone A i B, Zone A i Jugoslavije te Zone B i Jugoslavije i obrnuto.[1220]

Nakon rata krijumčarska je djelatnost bila vrlo razvijena ne samo u Zoni B nego i u cijeloj Jugoslaviji. Tome svjedoči i potreba za donošenjem Zakona o suzbijanju spekulacije i privredne sabotaže koji je u Jugoslaviji stupio na snagu i prije službenog svršetka rata, već 23. travnja 1945. godine. Zakon je protegnut i na Zonu B u obliku Odredbe o suzbijanju

[1213] DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Zapisnici i izvještaji (1945-1947), dok. 1289/46 (12. veljače 1946.), Izvještaj o radu, kut. 1.; DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Povjerljivi spisi (1946), dok. Pov. 32/46 (16. kolovoza 1946.), Izvještaj rada izvršnog odbora, kut. 1.
[1214] Isto.
[1215] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici odjela trgovine i opskrbe (1945), Izvještaj sa sastanka sa drugovima iz Pokrajinskog N. O.-a Slovenskog primorja (9. kolovoza 1945.), kut. 337.
[1216] DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Zapisnici i izvještaji (1945-1947), dok. 1289/46 (12. veljače 1946.), Izvještaj o radu, kut. 1.
[1217] DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Povjerljivi spisi (1946), 30 dnevni izvještaj općeg stanja upravnog odjela (2. svibnja 1946.), kut. 1.
[1218] Isto.
[1219] HDA, HR-HDA-499, Sud Vojne Uprave Jugoslavenske Armije za Julijsku krajinu, Istru, Rijeku i Slovensko primorje – Opatija,(1945-1947), Kazneni predmeti "I. Kž." (1945-1946), kut. 6.; DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Opći spisi (1946), Mjesečni izvještaji Narodne milicije 19.
[1220] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Izvještaj o radu Kontrolne komisije VUJA za veljaču 1946. (6. ožujka 1946.), fasc. 1, kut. 1368.

nedopuštene špekulacije i privredne sabotaže, dok je tekst ostao identičan. U Zoni B ova je odredba stupila na snagu 17. siječnja 1946.[1221] Prema toj odredbi u „nedopuštenu špekulaciju" spadale su sve radnje kojima se, iskorištavanjem izvanrednih prilika nastalih uslijed ratnog stanja i nacističke okupacije, mogla postići imovinska korist, a na štetu stanovništva. Time su obuhvaćeni svi segmenti nedopuštene trgovine, privredne sabotaže i privrednog kriminala.[1222]

U središtu sukoba privatnih trgovaca i civilnih i vojnih vlasti, ni krivo ni dužno, našlo se stanovništvo Istre, posebice seljaštvo. Zbog nepostojanja uređenog trgovačkog sustava stanovništvo Istre bilo je prisiljeno okrenuti se robnoj razmjeni viškova. Ovaj oblik naturalne trgovine, ili bolje rečeno razmjene, posebno je bio razvijen na selu koje ionako nije imalo povjerenja u papirnati novac. Zbog toga seljaci nisu htjeli svoje proizvode prodavati za novac koji je svakodnevno gubio na vrijednosti.[1223] Robna razmjena, popularno zvana „mira za miru" (mjera za mjeru), najstariji je oblik trgovine. Takav vid trgovine u Istri je prisutan i prije mletačkog razdoblja, a najčešće se javljao u vrijeme ratova, ekonomskih kriza, nerodnih godina itd.[1224] Viškovi su se mogli razmjenjivati unutar vlastite seoske zajednice, s drugim seoskim zajednicama ili pak s putujućim trgovcima. Nakon Drugoga svjetskog rata takva se trgovina, zbog nemogućnost kontrole odljeva proizvoda, smatrala ilegalnom, ali su je civilne i vojne vlasti u Zoni B zbog kroničnog nedostatka hrane i potrepština uglavnom tolerirale. Djelomice su seljake na robnu razmjenu prisilile i zadruge koje uglavnom nisu otkupljivale viškove niti su nabavljale potrebne prehrambene proizvode.[1225] Zadruge koje i jesu otkupljivale viškove, činile su to po puno nižim cijenama nego što je proizvođačima bilo isplativo.[1226] Glavna posljedica takve prakse bilo je iznošenje i prodaja viškova u Zoni A, čega su civilne su vlasti u Zoni B bile svjesne. Vlasti su vrlo dobro znale da pojedinci traže dozvole za prijenos prehrambenih namirnica u Zonu A, posebice Pulu, „s obrazloženjem da su im potrebna sredstva za život, a da nije moguće to negdje drugdje prodati".[1227] Manji proizvođači uglavnom nisu prodavali zadrugama, iako je na njih u tom pogledu vršen

[1221] Odredba o suzbijanju nedopuštene špekulacije i privredne sabotaže, u: SL ONOI i GNOR, god. 1., br. 1 (1. ožujka 1946.), 3- 7.; usporedi s: Zakon o suzbijanju nedopuštene spekulacije i privredne sabotaže, u: *Službeni list DF Jugoslavije*, god. 1, br. 26 (25. travnja 1945.), 213-215.
[1222] Odredba o suzbijanju nedopuštene špekulacije i privredne sabotaže, u: SL ONOI i GNOR, god. 1., br. 1. (1. ožujka 1946.), 3- 7.
[1223] DAPA, HR-DAPA-397, OOJNOFZAI, 1944-1947, Zapisnici sjednica izvršnog odbora i konferencija plenuma (1945-1946), Zapisnici izvršnog odbora JNOF (STAU) za Istru (1945-1946), Zapisnik druge redovne sjednice izvršnog odbora Oblasnog JNOF-a za Istru (2. srpnja 1945.), kut. 1.
[1224] Milićević, Josip, n. dj., 179, 181, 190.
[1225] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Izvještaj o radu Kontrolne komisije VUJA za veljaču 1946. (6. ožujka 1946.), fasc. 1, kut. 1368.; Milićević, Josip, n. dj., 181.
[1226] Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 189.
[1227] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945), Konferencija pročelnika Odjela trgovine i opskrbe (8. studenoga 1946.), kut. 337.

pritisak.[1228] Umjesto zadrugama, svoje su proizvode sami ili preko posrednika prodavali na tržnici ili, pak, „iz ruke“ (obilaskom klijenata ili na svom imanju) što je smetalo vlastima, s obzirom da su na taj način zaobilazili porezna davanja i rušili cijene proizvoda. Jedan takav primjer je prodaja vina vojnicima JA koji su tada bili stacionirani u Zoni B. Vojnici su vino kupovali kod seljaka za 4,60 jugo lira dok je redovna prodajna cijena bila 3,40 jugo lira po stupnju jakosti (cca 34 jugo lire po litri). Vlastima je ovakva trgovina smetala isključivo jer nisu imali kontrolnu nad prodajom i jer proizvođači nisu plaćali davanja koja bi plaćali da su to vino prodavali redovnim putem preko zadruga ili zakupaca. Ovakva praksa nije bila problematična samo zbog neplaćanja poreza, nego i zbog toga što su proizvođači čuvali vino za vojsku, pa su ga prestali prodavati zadrugama i lokalima.[1229]

Iz istih su razloga tijekom 1946. uzgajivači stoke prestali prodavati stoku na sajmovima. Krijumčarenjem stoke u Zonu A ili prodajom stoke krijumčarima postizali su puno veće cijene od onih koje je su određivale civilne vlasti. Iako su u ovome sudjelovali uzgajivači stoke iz cijele Istre. Ova je pojava bila posebno izražena u pograničnim mjestima.[1230] Osim uzgajivača, u Istri su postojale organizirane kriminalne skupine, ali i pojedinci koji su se bavili isključivo ovom aktivnosti.[1231] Oni su krali stoku i prebacivali je tajnim kanalima u Zonu A ili su pak meso ubijenih životinja prodavali lokalnim mesarima u Zoni B.[1232] Ovaj oblik krijumčarenja razlikuje se od običnog krijumčarenja jer se ovim činom nanosila značajna šteta vlasnicima, zbog čega su kazne bile drastično veće. Uglavnom se radilo o dugotrajnim zatvorskim kaznama s prisilnim radom, a zabilježen je i jedan slučaj smrtne kazne zbog višestrukog ponavljanja istog djela.[1233] Civilne vlasti navele su kako je ova presuda utjecala na smanjenje krađe stoke: „Jedan od krivaca kao najteži bio je kažnjen sa smrću, a ostali od 20 godina do 6 mjeseci lišenja slobode s prisilnim radom. Djelovanje ove presude pokazalo se u velikom smanjenju i skoro pretanku takovog kažnjivog djelovanja.“[1234]

[1228] Dukovski, Darko, *Rat i mir istarski*, 189-190.

[1229] DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Povjerljivi spisi, (1946.), dok. 59/46., Vino po nedopuštenim cijenama- kupovanje, kut: 1.

[1230] Isto.

[1231] DAPA, HR-DAPA-907, Okružni narodni sud za Istru (*Tribunale del popolo per l'Istria*), 1945/1949[1950], 2 kazneni odjel, 1945-1949, 2.1 Evidencije osuđenih osoba (1945-1949), 2.1.1 Evidencija osuđenih osoba (1945-1947), kut. 34.; HDA, HR-HDA-499, Sud Vojne Uprave Jugoslavenske Armije za Julijsku krajinu, Istru, Rijeku i Slovensko primorje – Opatija,(1945-1947), Kazneni predmeti "I. Kž." (1945-1946), dok. I. Kž. 13/46, kut. 6.

[1232] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945), Konferencija pročelnika Odjela trgovine i opskrbe (8. studenoga 1946.), kut. 337.

[1233] DAPA, HR-DAPA-907, Okružni narodni sud za Istru (*Tribunale del popolo per l'Istria*), 1945/1949[1950], 2 kazneni odjel, 1945-1949, 2.1 Evidencije osuđenih osoba (1945-1949), 2.1.1 Evidencija osuđenih osoba (1945-1947), kut. 34.; HDA, HR-HDA-499, Sud Vojne Uprave Jugoslavenske Armije za Julijsku krajinu, Istru, Rijeku i Slovensko primorje – Opatija,(1945-1947), Kazneni predmeti "I. Kž." (1945-1946), dok. I. Kž. 13/46, kut. 6.

[1234] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici Oblasne narodne skupštine (1946), Zapisnik treće Oblasne skupštine (9. – 10. srpnja 1946.), Prilog 5, kut. 1.

Duž zapadne obale Istre razvila se pomorska trgovina s Italijom i Zonom A. Trgovci iz Italije, najčešće s područja između Venecije i Ancone, i Zone A barkama su u gradove zapadne Istre dovozili prehrambene proizvode kao što su riža i tjestenina te su trgovali s lokalnim stanovništvom i trgovcima.[1235] Iznimno u ovom slučaju vlasti su dozvolile razmjenu drva i duhana za prehrambene proizvode. Nabavljena hrana morala se prijaviti Inspektoratu opskrbe koji ju je onda raspoređivao bolnicama, dječjim domovima i sl.[1236] Iako je takav oblik trgovine donekle bio uređen, nije bio u potpunosti pod kontrolom. Tako su se na zapadnoj obali Istre javljali razni oblici ilegalne trgovine između zona u oba smjera.[1237] S druge strane, u ribarske zadruge ulazili su vlasnici mreža i barki koji su ribu prodavali u Trstu umjesto u Zoni B što je jako smetalo vlastima.[1238] Jednim dijelom za to su bile odgovorne i podružnice Gospodarskog društva koje zbog svojeg slabog rada nisu uspijevale otkupiti proizvode nužne za opskrbu toga područja hranom.[1239] Kontrola trgovine na zapadnoj obali Istre uvedena je početkom 1946. kada su osnovane „stanice za izmjenu robe“ u Rovinju, Poreču, Bujama i Piranu. Na taj je način omogućena izmjena robe pod kontrolom i uz odobrenje tamošnjih KNO-a. Kotarske vlasti mogle su dati odobrenje za manje količine robe, dok su veće količine mogle odobriti samo više instance vlasti. Jednako tako nikakva izmjena ili prodaja nije se smjela vršiti mimo tih stanica.[1240]

Metode kojima su se krijumčari služili bile su vrlo maštovite i različite, a najraširenije je bilo krijumčarenje kopnom koje je bilo najjednostavnije, najjeftinije i najbrže. Krijumčari su vrlo dobro poznavali situaciju na terenu, razmještaj vojske, policije, tajne putove, skloništa i sl. Znali su da vojska i policija ne mogu pokriti cijelu demarkacijsku crtu pa su jednostavno čekali prolaz ophodnje ili su znali za mjesta gdje ophodnji nema te su tamo prebacivali robu. Vjerojatno zbog neprohodnosti terena, ali i poznavanja već uhodanih putova, najčešće su

[1235] DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat o Otsjeku trgovine (1946), Izvještaj otsjeka trgovine za Oblasnu skupštinu (9. prosinca 1945.), kut. 337.; DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Privredno vijeće za Istru i Rijeku, dok. 52/45 (20. prosinca 1945.), kut. 337.; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Opći spisi (1945), dok. 1769/III (30. studenoga 1945.), Izvadak dnevnih izvještaja za dan: 28. i 29. studenoga 1945., kut. 9.

[1236] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Historijat otsjeka trgovine i opskrbe Privrednog odjeljenja (19. srpnja 1947.), kut. 1368.; usporedi s: DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Referat o Otsjeku trgovine (1946), Izvještaj otsjeka trgovine za Oblasnu skupštinu (9. prosinca 1945.), kut. 337.

[1237] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Izvještaj o radu Kontrolne komisije VUJA za veljaču 1946. (6. ožujka 1946.), fasc. 1, kut. 1368.; DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Privredno vijeće za Istru i Rijeku, dok. 52/45 (20. prosinca 1945.), kut. 337.

[1238] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnik konferencije svih pročelnika i referenata Gradskih i Kotarskih N.O.-a, odjela trgovine i opskrbe (11. siječnja 1946.), kut. 337.

[1239] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Izvještaj sa konferencije Gospodarskog društva za Istru i Rijeku sa predstavnicima podružnica (13. siječnja 1946.), kut. 337.

[1240] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji i zaključci sastanaka trgovine i opskrbe (1945-1946), Privredno vijeće za Istru i Rijeku, dok. 52/45 (20. prosinca 1945.), kut. 337.

krijumčarske rute išle kroz šumu.[1241] Stanovnici su uglavnom sami, pojedinačno prenosili određene proizvode preko granice gdje su ih prodavali ili razmjenjivali. Bilo je i slučajeva da su pojedinci prenosili dopuštene količine prehrambenih proizvoda preko granice, a s druge strane su ih čekali suradnici koji su tu robu skupljali i u većim količinama prodavali u Zoni A. Vlasti su znale za te metode, ali nisu znale to riješiti, a da pritom ne oštete obično stanovništvo. Osim toga, nisu imale dovoljno ljudi, a često nisu ni znale mjesto okupljanja.[1242] Stoga su pokušale propagandnim metodama utjecati na stanovništvo da u tome ne sudjeluje. Navodile su kako se skrivanjem velikih količina namirnica, a time smanjenjem opticaja robe pokušava izazvati gospodarska i financijska kriza. Kao posljedicu toga navodili su smanjenje opskrbe stanovništva. Čak su ovu metodu krijumčarenja pokušale povezati „sa organizacijama 'uomo qualunque'" koje su optužili za političku i vojnu špijunažu. Ovim optužbama vlasti su pokušale pridobiti stanovništva da se okrene protiv krijumčara, ali i zastrašiti ga kako bi se smanjio broj potencijalnih pomagača i učesnika.[1243] Nedostatak policijskog osoblja duž granice posebno su iskoristili kradljivci i krijumčari stoke.[1244]

Upravni odjel KNO Vodnjan predlagao je ukidanje Uredbe Upravnog odjela ONOI-a kojom se dozvoljavalo iznošenje najviše 5 kg prehrambenih proizvoda u Zonu A, čime su željeli „smanjiti šverc". Jednom od efikasnih metoda borbe protiv krijumčara smatrali su oduzimanje dozvola za prelazak i trgovinu u Zoni A svima koje su prethodno evidentirali ili za koje su sumnjali da se bave krijumčarenjem.[1245] Suprotno mišljenju vlasti, ova metoda nije značajnije utjecala na intenzitet krijumčarskih aktivnosti. Oni kojima su dozvole oduzete ili im nisu niti izdane, mogli su si ih vrlo lako, kako su to vlasti nazvale, „samoizdavati", odnosno krivotvoriti. Vlasti su toga bile svjesne, ali za otkrivanje krivotvorenih isprava na granici su trebali biti stručni i školovani policajci i inspektori.[1246]

[1241] DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Povjerljivi spisi (1946), dok. Pov. 32/46 (16. kolovoza 1946.), Izvještaj rada izvršnog odbora, kut. 1.; Milićević, Josip, n. dj., 190.
[1242] DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Zapisnici i izvještaji (1945-1947), dok. 2678/46 (16. travnja 1946.), Izvještaj o radu, kut. 1.; DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Povjerljivi spisi, (1946.), 15 dnevni izvještaj o radu Upravnog odjela KNO Vodnjan (16. travnja 1946.), kut. 1.
[1243] Pojam „uomo qualunque" odnosi se na sve one koji nisu bili članovi fašističke stranke, ali su bili za Istru u Italiji. Vlasti u Istri pod tim su pojmom okupljale sve one koji su se okupljali pod idejom talijanske Istre, bez obzira što nisu bili pripadnici neke organizacije. DAPA, HR-DAPA-397, OOJNOFZAI, 1944-1947, Zapisnici sjednica izvršnog odbora i konferencija plenuma (1945-1946), Zapisnik izvanrednog zasjedanja Oblasne Narodne skupštine (25. studenoga 1946.), kut. 1.
[1244] DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Zapisnici i izvještaji (1945-1947), dok. 1001/46 (30. siječnja 1946.), kut. 1.
[1245] DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Zapisnici i izvještaji (1945-1947), dok. 2678/46 (16. travnja 1946.), Izvještaj o radu, kut. 1.
[1246] DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Povjerljivi spisi, (1946.), 15 dnevni izvještaj o radu Upravnog odjela KNO Vodnjan (16. travnja 1946.), kut. 1.

Policija je na svim važnijim prometnicama, raskrižjima i pristaništima kontrolirala vozila i plovila, pogotovo ona koja su se kretala prema Trstu ili Puli. Osim na prometnice i rive, policajci su bili postavljeni u autobuse i vlakove koji su išli prema Puli ili Trstu. Njihova zadaća bila je kontrola putnika i njihova prtljaga. S obzirom na kronični nedostatak kadrova, uspjeh je bio djelomičan. Mjesečni izvještaji popunjavali su statističke tablice, ali nisu značajnije utjecali na smanjenje krijumčarskih aktivnosti.[1247]

Krijumčarenje morskim putem također je bilo popularno. Ovaj način krijumčarenja uglavnom se vezuje uz zapadnu obalu Istre, otkuda se krijumčarilo prema Zoni A i Italiji, odnosno iz Italije prema Zoni B.[1248] Bio je to relativno siguran i brz put za prijevoz robe, prije svega jer Narodna milicija nije raspolagala nikakvim motornim čamcima, a do jeseni 1946. pomorska policija još uvijek nije bila ustrojena.[1249] Iz kasnijih izvještaja primjećuje se da je ustrojena pomorska policija koja je posjedovala nekoliko motornih čamaca smještenih u Fažani i Banjolama te je vršila kontrole brodova koji su plovili na rutama između Rijeke i Pule te Pule i Trsta.[1250] Pomorskim patrolama posao je olakšavala činjenica da krijumčarenje morskim putem nije bilo toliko intenzivno. Plovila s motornim pogonom posjedovao je mali broj ljudi od kojih nisu svi niti željeli u tome sudjelovati, a vladala je i kronična nestašica goriva. Tako su krijumčari uglavnom koristili plovila na jedra ili vesla, koja nisu bila pretjerano brza niti namijenjena prelasku velikih udaljenosti.[1251]

Na popisu krijumčarenih predmeta i proizvoda najzastupljeniji su prehrambeni i duhanski proizvodi te vino i rakija. Predmeti i proizvodi koje se krijumčarilo ili njima trgovalo bili su najraznovrsniji. Na popisu zaplijenjenih predmeta našle se su se tako lovačke puške, puščano streljivo, bicikli, kamioni, brodice, cigaretni papir, razni odjevni predmeti, šivaće igle, konac, radijski prijemnici, kreveti i mnogi drugi predmeti posebice njemački vojni odjevni predmeti zaostali iz rata.[1252]

[1247] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Opći spisi (1946), dok. 171/46 (23. studenog 1946.), Mjesečni izvještaj Narodne milicije za studeni 1946., kut. 19.

[1248] DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Povjerljivi spisi, (1946.), Mjesečni izvještaj Upravnog odjela (1. lipnja 1946.), kut. 1.; Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Izvještaj o radu Kontrolne komisije VUJA za veljaču 1946. (6. ožujka 1946.), fasc. 1, kut. 1368.

[1249] DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Zapisnici i izvještaji (1945-1947), dok. 4137/46 (26. lipnja 1946.), kut. 1.

[1250] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Opći spisi (1946), dok. 171/46 (23. studenog 1946.), Mjesečni izvještaj Narodne milicije za studeni 1946., kut. 19.

[1251] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji po odjelima (1946), Odjel trgovine i opskrbe, Zapisnik sjednice održane u uredu Inspektorata opskrbe teritorija Vojne Uprave J.A. (4. siječnja 1946.), kut. 19 a.; Krizman, Mate, n. dj., 374.

[1252] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Upravni odjel (1946), dok. 1971/46, Mjesečni izvještaj o zaplijenjenim artiklima na području Istre za vrijeme od 6. 1. 1946. do 31. 1. 1946. godine (31. siječnja 1946.), kut. 19 a.; DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji po odjelima (1945), Upravni odjel, Izvještaji komande Narodne Milicije za studeni i prosinac 1945., kut. 9.; HDA, HR-HDA-499, Sud Vojne Uprave

Seljaci proizvođači su uglavnom višak proizvoda prenosili u Pulu ili Trst gdje su ih prodavali ili mijenjali za njima potrebnu robu i proizvode. Uglavnom je bila riječ o sezonskim poljoprivrednim proizvodima. Primjerice, mijenjali su jaja za sumpor koji je bio potreban u vinogradarstvu ili protiv svraba koji je bio u Istri jako raširen (sumpor bi se miješao sa svinjskom masti i mazao po rukama i tijelu).[1253] Jednako tako na popisu „viškova" našli su se i neki racionirani i monopolski proizvodi kao što su brašno, ulje, vino, rakija, duhan, cigarete, domaći i strani novac i sl. To nisu bile znatnije količine, uglavnom koliko je jedna osoba mogla ponijeti. Problem je bio što se racionirani i monopolski proizvodi nisu smjeli stavljati u slobodnu prodaju.[1254] Ipak, vlasti su uglavnom imale dovoljno razumijevanja pa su dopuštale sitne nezakonitosti. Primjerice „one krute mjere u pogledu šverca – na 10 kutija cigareta i drugih manjih stvari bile su elasticirane." Između ostaloga i zbog toga što su bili svjesni da stanovništvo mora nekako doći do potrepština koje nije bilo moguće nabaviti u Zoni B.[1255] Bila je to „sitna špekulacija" koja nije zabrinjavala vlasti te su je prešutno i odobravale, pogotovo ako se radilo o robnoj razmjeni.[1256] Bez obzira na stav civilnih vlasti zapljene na prijelazima bile su svakodnevne, a krivci sankcionirani. Ipak, gotovo sve kazne bile su zbog prenošenja ne prehrambenih proizvoda ili znatno većih količina prehrambenih proizvoda od dozvoljenih.[1257]

Tijekom srpnja 1946., kada je postalo jasno da će Pula i Istra pripasti Jugoslaviji, zabilježena je pojava nešto veće krijumčarske aktivnosti i to privatnih predmeta kao što su rublje, srebrnina, zlatnina, novac, fotoaparati, dvogledi i namještaj. Ovdje se nije radilo o organiziranom krijumčarenju nego o pokušaju prijenosa osobnih predmeta i imovine ezula koji su napuštali Pulu i Istru. Ovakvi pokušaji odnošenja imovine okarakterizirani su kao krijumčarenje jer su pokušali odnijeti vlastitu imovinu bez odobrenja vlasti, ali i zbog

---

Jugoslavenske Armije za Julijsku krajinu, Istru, Rijeku i Slovensko primorje – Opatija,(1945-1947), Kazneni predmeti "I. Kž.", kut. 6.

[1253] DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Zapisnici i izvještaji (1945-1947), dok. 2347/46 (2. travnja 1946.), Izvještaj o radu, kut. 1.

[1254] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Opći spisi (1946), Mjesečni izvještaji Narodne milicije, kut. 19.; HDA, HR-HDA-499, Sud Vojne Uprave Jugoslavenske Armije za Julijsku krajinu, Istru, Rijeku i Slovensko primorje – Opatija,(1945-1947), Kazneni predmeti "I. Kž.", kut. 6.

DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Zapisnici i izvještaji (1945-1947), dok. 1936/46 (12. ožujka 1946.), Izvještaj rada, kut. 1.

[1256] DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Zapisnici i izvještaji (1945-1947), dok. 2347/46 (2. travnja 1946.), Izvještaj o radu, kut. 1.

[1257] HDA, HR-HDA-499, Sud Vojne Uprave Jugoslavenske Armije za Julijsku krajinu, Istru, Rijeku i Slovensko primorje – Opatija,(1945-1947), Sudsko poslovanje "I. Su." (1945-1946).; HDA, HR-HDA-499, Sud Vojne Uprave Jugoslavenske Armije za Julijsku krajinu, Istru, Rijeku i Slovensko primorje – Opatija,(1945-1947), Kazneni predmeti "I. Kž." (1945-1946).; DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Opći spisi (1946), Mjesečni izvještaji Narodne milicije, kut. 19.

političke potrebe da ih se takvima prikaže.[1258] U ove događaje bila je upućena i SVU, koja je dozvolila Talijanima da napuste Pulu ukoliko to žele, ali su im dozvolili da sa sobom ponesu isključivo osobnu imovinu i predmete.[1259]

Veći krijumčari uglavnom su radili s monopolskim proizvodima na kojima su mogli više zaraditi. Iz izvještaja Narodne milicije može se primijetiti da su najčešće radili s duhanom i duhanskim proizvodima.[1260] Krijumčari su se brzo prilagođavali situaciji i unaprjeđivali svoje metode. Premda bi u policijskim akcijama ostajali bez robe, rijetko su bili uhvaćeni na djelu. Veće količine duhana i duhanskih proizvoda pakirali su u putne torbe i stavljali na vlak ili autobus te ih je na određenim stanicama netko drugi preuzimao. Tome svjedoče i neki od izvještaja Narodne milicije u kojima se navodi kako je kontrola autobusa zaplijenila „2 kufera duhana oko 10 kilograma; 300.000 komada cigareta; 20 Kg. duvana; 10.000 kutija cigareta“ itd.[1261]

Vlastima je duhan bio veoma važan proizvod s obzirom da ga je u Zoni A nedostajalo. Štoviše, SVU je nekoliko puta službeno tražio da se omogući uvoz duhana iz Zone B u Zonu A.[1262] Stoga su za njega metodom kliringa iz Zone A mogli nabaviti najnužnije proizvode i sirovine za industriju, zanat i poljoprivredu u Zoni B.[1263] Krijumčari duhanom bili su vlastima direktna tržišna konkurencija što je u određenoj mjeri utjecalo na gospodarstvo Zone B. O važnosti raspolaganja duhanom svjedoči i ova izjava: „Umjesto da mi raspolažemo s tim količinama duhana, raspolažu špekulanti i šverceri.“[1264] Civilne vlasti su predlagale uvođenje „potrošačkih karti za duhan“, kako bi se osigurale dovoljne količine duhana za pušače, suzbilo

[1258] DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Povjerljivi spisi, (1946.), dok. 39/46 (15. srpnja 1946.), Petnaestodnevni izvještaj rada, kut. 1.; DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Povjerljivi spisi, (1946.), dok. 44/46 (1. kolovoza 1946.), Mjesečni izvještaj rada, kut. 1.; DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Povjerljivi spisi (1946), dok. Pov. 32/46 (16. kolovoza 1946.), Izvještaj rada izvršnog odbora, kut. 1.; vidi: National Archives Kew, London, WO (1568-2007), WO 204 (1941-1948), WO 204/11279, Evacuation from Pola (1. lipnja – 31. kolovoza 1946.), dok. FX-68001 (20. lipnja 1946.).; National Archives Kew, London, WO (1568-2007), WO 204 (1941-1948), WO 204/11279, Evacuation from Pola (1. lipnja – 31. kolovoza 1946.), Political Situation in Pola Enclave (14. lipnja 1946.).

[1259] Izvornik: „It is presumed that property removals in such instances will be limited to personal belongings.“ National Archives Kew, London, WO (1568-2007), WO 204 (1941-1948), WO 204/11279, Evacuation from Pola (1. lipnja – 31. kolovoza 1946.), Evacuation of Italians and their property from Pola (13. srpnja 1946.).

[1260] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Opći spisi (1946), Mjesečni izvještaji Narodne milicije 19.

[1261] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Opći spisi (1946), dok. 1571/IIII (19. studenoga 1945.), kut. 9.; DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Opći spisi (1946), dok. 1675/III, (4. prosinca 1945.), kut. 9.

[1262] Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Zapisnik pete sjednice Zajedničke ekonomske komisije- pododbor za industriju i trgovinu (dodatak "B"), (4. rujna 1945.), fasc. 1, kut. 1339.

[1263] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaj podneseni oblasnoj skupštini (1945), Referat odsjeka trgovine Oblasnog NOO za Istru (4. kolovoza 1945.), kut. 9.

[1264] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji po odjelima (1946), Izvještaj Odjela trgovine i opskrbe, dok. 92/46., Zapisnik konferencije svih sudaca Istre i Rijeke održane u Opatiji 19. i 20. ožujka 1946., kut. 19 a.; DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji (1945-1946), Zapisnik konferencije svih pročelnika i referenata Gradskih i Kotarskih N.O.-a, odjela trgovine i opskrbe (11. siječnja 1946.), kut. 337.

krijumčarenje i omogućila zamjena duhana za neke druge proizvode iz Zone A i Italije.[1265] Iako je pitanje potrošačkih karti za duhan na dnevni red došlo tek sredinom prosinca 1945., iz dokumenata se primjećuje kako su u nekim dijelovima Zone B kotarske vlasti samoinicijativno prije toga uvele svoje „bonove“ za duhan.[1266]

Od kraja rata pa do uvođenja potrošačkih karata za duhan, civilne su vlasti sastavile popise prijavljenih pušača. Svaki kotar imao je trgovca koji je mogao zakupiti određenu količinu duhana ovisno o broju prijavljenih pušača.[1267] Nedostatak ove metode bio je pomanjkanje nadzora i nemogućnost kontrole prodaje. Zbog toga se često događalo da su duhan u Zonu A krijumčarili i ovlašteni nakupci s dozvolama za kupnju i prodaju duhana u Zoni B. Mogućnost lake zarade uvidjeli su i neki nepušači koji su se počeli prijavljivati za dodjelu mjesečnih ili tjednih količina duhana te su svoja sljedovanja prodavali.[1268] Događalo se i to da su krijumčari otkupljivali sav duhan od nakupaca, što je dovodilo do nestašice duhana u Zoni B.[1269]

Uz monopol na duhan, država je imala i monopol nad alkoholom i alkoholnim pićima. Zbog nižih otkupnih cijena događalo se da su mali vinogradari radije prodavali grožđe u Puli (Zoni A) gdje su postizali i 100 % veće cijene otkupa, nego da su ga dali na otkup zadrugama.[1270] Uz više otkupne cijene grožđa, u Puli je i otkupna cijena vina bila viša za čak 70 %. To je značajno utjecalo na pojavu krijumčarenja vina koje je, između ostaloga bilo monopolski proizvod i kao takvo se nije smjelo naći u slobodnoj prodaji bez posebne dozvole. Kako bi pokušali povećati otkupnu cijenu vina mali proizvođači su spontano prestali prodavati vino zadrugama, točnije glavnoj trgovačkoj zadruzi „Istravino“.[1271] Bez obzira na zabranu slobodne prodaje i povećanu kontrolu, bilo je slučajeva da su proizvođači odbijali prodati vino predstavnicima „Istravina“, nego su ga prodavali direktno onima koji su se bavili prodajom vina i tako postizali znatno više cijene.[1272] U izvještajima Narodne milicije nailazimo na podatke o zapljenama manjih količina vina i rakije izuzev u jednom slučaju kada

[1265] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji po odjelima (1946), Odjel trgovine i opskrbe, Zapisnik sjednice održane u uredu Inspektorata opskrbe teritorija Vojne Uprave J.A. (4. siječnja 1946.), kut. 19 a.
[1266] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Opći spis (1945), dok 5373 (30. studenoga 1945.), kut. 10.
[1267] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaj podneseni oblasnoj skupštini (1945), Referat odsjeka trgovine Oblasnog NOO za Istru (4. kolovoza 1945.), kut. 9.
[1268] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji po odjelima (1946), Odjel trgovine i opskrbe, Zapisnik sjednice održane u uredu Inspektorata opskrbe teritorija Vojne Uprave J.A. (4. siječnja 1946.), kut. 19 a.
[1269] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji po odjelima (1946), Odjel Trgovine i Opskrbe, dok. 92/46., Zapisnik konferencije svih sudaca Istre i Rijeke održane u Opatiji 19. i 20. ožujka 1946., kut. 19 a.
[1270] DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Zapisnici i izvještaji (1945-1947), dok. 6057/46 (19. rujna 1946.), Izvještaj sa sastanka održanog 16. rujna 1946., kut. 1.
[1271] Isto.
[1272] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Zapisnici (1945), Konferencija pročelnika Odjela trgovine i opskrbe (8. studenoga 1946.), kut. 337.

je zaplijenjeno 2100 litara.[1273] To ne znači da se vino nije krijumčarilo u velikim količinama. Mogućnost dobre zarade i velika potražnja u Zoni A, prvenstveno u Puli, doveli su u drugoj polovici 1946. do nestašice vina u Zoni B. Nestašicu su vrlo vješto iskoristili krijumčari koji su to isto vino kupovali u Zoni A po veleprodajnim cijenama i prodavali ga po dvostruko većim cijenama u maloprodaji u Zoni B.[1274] Ovakav nekontrolirani uvoz i izvoz vina iz Zone A u zonu B predstavljao je „veliku opasnost stabilnosti naših lira".[1275] Trgovci i krijumčari mijenjali su jugo liru u Zoni A po tečaju 125-145 jugo lira za 100 savezničkih lira, kako bi mogli kupovati vino.[1276]

Osim vina i duhana, značajne gubitke istarskom gospodarstvu stvaralo je krijumčarenje ribe. Ribari su ulovljenu ribu brodovima prevozili u Italiju, gdje su je prodavali talijanskim tvornicama za preradu ribe po mnogo većim cijenama nego kod ribarskih zadruga u Zoni B.[1277] Bilo je i onih koji su ribu prodavali na tržnicama gdje su postizali veće cijene nego na otkupu.[1278] Određenu krivicu za izvoz u Italiju snose i organi vojnih vlasti. Primjerice, Inspektorat pomorstva ocijenio je da u Zoni B ima dovoljno ribe te je izdao dozvolu za izvoz u Italiju iako to nije bilo u njihovoj nadležnosti. To je još jedan primjer nestručnosti, slabe suradnje i nekoordinacije između vojne uprave i civilnih vlasti.[1279] Prodaja ribe iz Zone B u Zoni A se tijekom njihova postojanja s vremenom pretvorila u vrlo unosno crno tržište.[1280]

Predviđene kazne za one koji su na bilo koji način sudjelovali u nekom od oblika privrednog kriminala, ovisno o težini zločina, kretale su se od novčanih do smrtnih s time da se uvjetne kazne nisu mogle izricati. Novčana kazna za prekršitelje nije smjela premašivati stostruku vrijednost robe koja je bila predmet postupka, dok je smrtna kazna bila predviđena za teške slučajeve privrednog kriminala kada je „izvršilac djela postupio s naročitom

[1273] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji po odjelima (1945), Upravni odjel, Komanda Narodne Milicije za Istru pri ONOI, kut. 9.; DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji po odjelima (1946), Odjel unutrašnjih poslova- Upravni, dok. 1971/46 (31. siječnja 1946.), kut. 19 a.
[1274] DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Povjerljivi spisi, (1946.), dok. 23/46 (1. lipnja 1946.), Mjesečni izvještaj, kut. 1.
[1275] DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Povjerljivi spisi (1946), dok. 25/46 (15. lipnja 1946.), Petnaestodnevni izvještaj rada, kut. 1.
[1276] DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Povjerljivi spisi, (1946.), dok. 23/46 (1. lipnja 1946.), Mjesečni izvještaj, kut. 1.
[1277] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji po odjelima (1946), Odjel trgovine i opskrbe, Zapisnik sjednice održane u uredu Inspektorata opskrbe teritorija Vojne Uprave J.A. (4. siječnja 1946.), kut. 19 a.
[1278] Karge, Heike, n. dj., 134.
[1279] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji po odjelima (1946), Odjel trgovine i opskrbe, Zapisnik sjednice održane u uredu Inspektorata opskrbe teritorija Vojne Uprave J.A. (4. siječnja 1946.), kut. 19 a.
[1280] Karge, Heike, n. dj., 134.

bezobzirnošću protiv narodnih interesa ili im u zloj namjeri nanio veliku štetu".[1281] Za provođenje postupka nadležni su bili kotarski sudovi, osim u slučaju kada je presuda mogla biti smrtna kazna, a tada su slučaj preuzimali okružni sudovi.[1282] U Istri je u razdoblju 1945.–1947. zbog privrednog kriminala dosuđena samo jedna smrtna kazna.[1283] Problema i zastoja u postupku, barem što se tiče izvještaja, nije bilo, a to se može zaključiti iz statistike za 1945. godinu kada su kotarski sudovi zaprimili ukupno 900 krivičnih predmeta, a riješili 674 dok ih je 226 u trenutku izvještaja još uvijek bilo u postupku.[1284] Sve se odvijalo vrlo brzo s obzirom da je krajnji rok za rješavanje slučaja bio osam dana od primitka prijave.[1285] Najveći broj predmeta odnosio se na slučajeve krijumčarenja razne robe i nedopušteni izvoz valute.[1286] Problem se javljao kod naplate kazni, s obzirom da je velik broj optuženih živio izvan kotara u kojemu im se sudilo ili su jednostavno, ako bi se osjetili ugroženima od kaznenog progona, prebjegli u Zonu A.[1287] U slučaju ako netko nije mogao platiti kaznu, mogao ju je zamijeniti prisilnim radom. Zakon je predviđao jedan dan prisilnog rada za svakih 50 dinara, s time da kazna prisilnog rada koja je zamjenjivala novčanu nije smjela trajati duže od tri godine.[1288]

[1281] Odredba o suzbijanju nedopuštene špekulacije i privredne sabotaže, u: SL ONOI i GNOR, god. 1., br. 1. (1. ožujka 1946.), 5.
[1282] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji po odjelima (1946), Izvještaj Okružnog suda za Istru, Zapisnik konferencije sudaca Istre i Rijeke (19. - 20. ožujka 1946.), kut. 20.
[1283] DAPA, HR-DAPA-907, Okružni narodni sud za Istru (*Tribunale del popolo per l'Istria*), 1945/1949[1950], 2 kazneni odjel, 1945-1949, 2.1 Evidencije osuđenih osoba (1945-1949), 2.1.1 Evidencija osuđenih osoba (1945-1947), kut. 34.
[1284] DAPA HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, Izvještaji po odjelima (1946), Izvještaj Okružnog suda za Istru, Zapisnik konferencije sudaca Istre i Rijeke (19. - 20. ožujka 1946.), kut. 20.
[1285] Odredba o suzbijanju nedopuštene špekulacije i privredne sabotaže, u: SL ONOI i GNOR, god. 1., br. 1. (1. ožujka 1946.), 5.
[1286] DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Povjerljivi spisi (1946), dok. 39/46, (15. srpnja 1946.), Petnaestodnevni izvještaj rada, kut. 1.
[1287] DAPA, HR-DAPA-91, KNO Vodnjan, 1945-1947, Povjerljivi spisi (1946), dok. 39/46, (15. srpnja 1946.), Petnaestodnevni izvještaj rada, kut. 1.; Vojni arhiv Srbije, VU 1, 1945-1953, Izvještaj o radu Kontrolne komisije VUJA za veljaču 1946. (6. ožujka 1946.), fasc. 1, kut. 1368.
[1288] Odredba o suzbijanju nedopuštene špekulacije i privredne sabotaže, u: SL ONOI i GNOR, god. 1., br. 1. (1. ožujka 1946.), 5.

10. ZAKLJUČAK

Samo mjesec dana nakon kraja rata, zbog nemogućnosti dogovora između zapadnih saveznika i Jugoslavije, 9. lipnja 1945. potpisan je Beogradski sporazum kojim je Julijska krajina podijeljena na dvije okupacijske zone kojima su upravljale vojne uprave. Naknadno je Devinskim sporazumom od 20. lipnja 1945. dogovoreno kako će se tim zonama upravljati u korist stanovništva, ali i zaštite interesa zapadnih saveznika i Jugoslavije. Zonom A upravljala je Savezничка vojna uprava, a Zonom B Vojna uprava Jugoslavenske armije. Zoni A pripali su grad Pula s užom okolicom te gradovi Trst i Gorica s područjem koje ih je spajalo, dok su Istra, Slovensko primorje i grad Rijeka pripali Zoni B. Ovom podjelom u teškoj situaciji našla se Pula koja je odvajanjem od svojeg zaleđa postala ekonomski izolirana enklava na istarskom poluotoku. Demarkacijska crta prema sporazumu nije trebala sprječavati protok robe i ljudi između dvije zone, ali je s vremenom zbog političkih i gospodarskih razloga ipak postala granica dviju zona u pravom smislu te riječi. Bio je to čimbenik koji je značajno utjecao na svakodnevni život stanovništva s obzirom da je time ograničen protok robe.

Suradnja dviju vojnih uprava za cijelo vrijeme postojanja zona bila je na vrlo niskoj razini i često samo formalna. Tome, osim dokumenata u kojima su opisani konkretni nesporazumi, napadi i drugi oblici ometanja suradnje, svjedoče i zapisnici sjednica ZEK-a. Na tim sjednicama nije doneseno niti jedno konkretno rješenje nekog problema. Za cijelo vrijeme postojanja vojnih uprava nije postignut trgovački sporazum o kliringu između dvije zone. Uzrok tome bio je strah da SVU na taj način ostvari kontrolu nad cjelokupnim prometom robe. Obje vojne uprave štitile su isključivo vlastite interese i uglavnom nisu bile spremne na kompromise. Jasno je da su i jedna i druga uprava činile sve kako bi područja koja su nadzirale politički pripremile za posljednju etapu odluke o razgraničenju, koja će se dogoditi tijekom Mirovne konferencije u Parizu, sredinom rujna 1946. godine.

Za razliku od SVU-e, VUJA je dozvolila rad NO-ima, dapače dijelila je vlast s njima te su zajednički upravljali Zonom B. Prepuštanje uprave civilnim vlastima bila je priprema za pripojenje Hrvatskoj i Sloveniji u sastavu Jugoslavije. Osim što je osiguravala vojnu prisutnost i nadzirala provedbu Beogradskog i Devinskog sporazuma, VUJA se ponajviše bavila pitanjima unutarnje i vanjske trgovine, financijama i zaštitom jugoslavenskih interesa u Julijskoj krajini. Poslove unutarnjeg uređenja i vođenja Zone B VUJA je gotovo u potpunosti prepustila civilnim vlastima i uglavnom se nije miješala u njihov rad. Kao vrhovna vlast VUJA je nadzirala rad civilnih vlasti i uglavnom bezuspješno pokušavala koordinirati rad PNO-a, ONOI-a i GNOR-a. Neusklađenost rada posebno je do izražaja dolazila na relaciji

između ONOI-a i PNO-a, dok su ONOI i GNOR prilično dobro usklađivali zajedničke poslove. To je ponajviše dolazilo do izražaja prilikom raspodjele prehrambenih proizvoda, ali i drugih svakodnevnih potrepština koje su pristizale kao pomoć iz Jugoslavije ili od UNNRA-e. Neusklađenost hrvatskog i slovenskog dijela Zone B posljedica je orijentiranosti PNO-a prema Sloveniji te ONOI-a i GNOR-a prema Hrvatskoj. Tome treba pridodati slabu komunikaciju, bavljenje vlastitim problemima, ali i određeni stupanj nezainteresiranosti za područja koju su pripadala drugim federativnim državama unutar Jugoslavije.

Istarsko gospodarstvo je po završetku Drugoga svjetskog rata bilo potpuno uništeno. Njegovo propadanje, prije svega poljoprivrede, stočarstva i obrta, započelo je tijekom talijanske vlasti kao posljedica provođenja ubrzane industrijalizacije i agrarne reforme, poznate i kao „bitka za žito“. Ratna razaranja, kao i odvlačenje čitavih industrijskih postrojenja i kapitala iz Istre u Italiju, doprinijeli su uništenju njezine industrije. Ratne rekvizicije uzrokovale su nedostatak hrane, odjeće i obuće za stanovništvo, a veliki ljudski gubitci tijekom rata, kao i egzodus talijanskog stanovništva nakon rata, doveli su do nedostatka radne snage.

Velik problem radu civilnih vlasti, pa tako i obnovi gospodarstva, predstavljali su nestručni kadrovi. U Istri je vladao kronični nedostatak stručnjaka, prije svega onih koji su sudjelovali u NOP-u. Velik broj stručnjaka, uglavnom Talijana, napustio je Istru neposredno nakon kraja rata, uslijed lošeg odnosa prema njima, straha ili pak, nemogućnosti zaposlenja. Iako je unutar ONOI-a postojala inicijativa da se u obnovu uključe i oni koji nisu sudjelovali u NOP-u, pa čak i oni koji su surađivali s talijanskim i njemačkim vlastima, prevladao je stav da se poslovi daju isključivo borcima, makar oni bili nestručni. Ovaj problem nije riješen do kraja postojanja Zone B, unatoč tome što su ministarstva NRH upućivala svoje stručnjake na ispomoć. Stručnjaci poslani iz NRH bili su malobrojni i nisu imali sredstava kojima bi napravili značajniji promjene. Problematika nestručnih kadrova povezana je i sa socijalnom politikom ONOI-a. To je posebno bilo izraženo u industrijskim pogonima gdje su zapošljavani svi, bez obzira na radnu sposobnost ili stručnost, kako bi mogli dobivati dnevnice ili hranu na koju su imali pravo kao zaposlenici. Bio je to kompromis koji su vlasti morale napraviti kako bi stanovništvu omogućile da preživi. Osim nedostatka stručnjaka i školovanih radnika zaposlenih u industriji, puno veći problem predstavljali su nestručni kadrovi u redovima vlasti. Oni su bili ti koji su morali donositi pravovremene i konkretne odluke, ali zbog nepoznavanja materije nisu bili u stanju to učiniti, što je značajno utjecalo na razvoj i obnovu industrije i raspolaganje resursima.

Obnova gospodarstva isprva je bila spontana i kaotična, pokušavalo se individualnim i improviziranim pristupom što prije pokrenuti rad onih postrojenja koja su pretrpjela najmanje štete i koja su otprije imala sirovina za rad. Tek od listopada 1945. VUJA je počela odobravati i dodjeljivati kredite za obnovu, ali samo za važnije poslove i to za svaki posebno. Prvi planovi obnove napravljeni su krajem 1945. i početkom 1946. godine. Planovi su rađeni prema važnosti industrije pa su se na prvom mjestu našli ugljenokopi „Raša“, a tako onda i ostale industrijske grane. Značajniji napredak ugljenokopi su zabilježili krajem 1945., kada je prvi put postignuta dnevna norma od 1000 tona, dok su ostale industrije određeni napredak osjetile tijekom druge polovice 1946. godine. Upravo tada stvoreni su uvjeti za provedbu planova obnove i ostvarenje napretka u pojedinim industrijama, ali sve je zaustavljeno krajem 1946. i početkom 1947. godine. Uzrok tome bile su intenzivne pripreme za priključenje Jugoslaviji. Tijekom 1947. su se u potpunosti posvetili administrativnom i zakonodavnom usklađivanju s Jugoslavijom te su provođenje planova obnove odgodili za razdoblje nakon priključenja. Jednim dijelom za to je odgovorna netočna pretpostavka da će se istarsko gospodarstvo samo oporaviti nakon priključenja Jugoslaviji.

Na razvoj i obnovu gospodarstva također je u velikoj mjeri utjecalo i forsirano zadrugarstvo. Vlasti su, ponajviše zbog ideoloških ciljeva, ulagale velike napore kako bi organizirale stabilne zadruge koje su trebale voditi obnovu. Pokušaj da se putem zadruga riješe problemi opskrbe i obnove samo je produbio problem s obzirom da su zadrugama upravljali nestručni kadrovi često skloni zaštiti vlastitih interesa i malverzacijama.

Planovi za revitalizaciju istarske industrije i gospodarstva odgovarali su njezinim prirodnim značajkama i postojećim resursima. Vlasti su se usredotočile na obnovu i razvoj rudarske, pomorske i poljoprivredne djelatnosti s obzirom na veliki potencijal daljnjeg razvoja pojedinih grana industrije. Obnova istarske industrije bila je usko povezana s općim planom obnove i modernizacije industrije na čitavom području Jugoslavije, iako tada još uvijek nije bilo riješeno pitanje njezina državno-pravnog statusa. Sukladno industrijskom potencijalu određenih područja, područje Istre strateški je podijeljeno prema proizvodnim mogućnostima. Na prvom mjestu bili su Ugljenokopi „Raša“, koji su zbog svojeg značaja i zapošljavanja velikog broja radnika bili industrijsko središte Zone B. Drugo mjesto zauzimala je industrija za preradu i konzerviranje ribe te manja brodogradilišta u Rovinju i Umagu te na Cresu i Lošinju. Na trećem mjestu bile su tvornice cementa i kolarske radionice u Labinu, obrt koji je bio razvijen u Poreču i Vodnjanu, te tvornica cigle u Cerovlju kraj Pazina, kao važnoga materijala za obnovu infrastrukture. Na posljednjem, četvrtom mjestu bili su svi ostali kotari čija industrija i obrti nisu bili od većeg značaja za razvoj i obnovu. Do kraja postojanja Zone

B industrija je obnovljena do stupnja samoodrživosti, ali nije ostvarila svoj puni potencijal. Može se reći kako je to dijelom zato što su vlasti cjelokupnu politiku obnove temeljile, najvećim dijelom, na socijalnoj komponenti, a ne na stvarnom planu gospodarskog razvoja. Velika neimaština i glad također su diktirali pravce razvoja gospodarstva, zbog čega su gospodarstvo i opskrba stanovništva imali jaki socijalni značaj. Socijalni karakter gospodarske politike bio je posebno važan za zbrinjavanje ratnih stradalnika, ali i za smanjenje stope nezaposlenosti. Zapošljavanje invalida, staraca i žena u industrijskim postrojenjima omogućilo im je određenu zaradu i time podiglo njihov životni standard. U takvoj situaciji gdje su vlasti pokušale zaposliti što veći broj stanovnika, kako bi ovi mogli ostvariti određene prihode, bilo je onih koji su to iskorištavali. Siguran i stalan posao, kao i svijest da neće tako lako dobiti otkaz, pružali su priliku za razne malverzacije zbog čega je patila proizvodnja. U vrijeme poljoprivrednih radova, veliki broj radnika sa sela izostajao je s posla kako bi obrađivali zemlju. Ovaj fenomen „poluradnika“ ili „poluseljaka“ nastao je u vrijeme početaka industrijalizacije, a odnosio se na seljačko stanovništvo koje je odlazilo u gradove raditi u industriji, ali su nastavljali obrađivati zemlju kako bi si osigurali dodatne prihode. Prisutna je bila i krađa materijala, kojega su kasnije prodavali ili koristili za vlastite potrebe.

Iako nije tradicionalna industrijska grana, vlasti su turizam svrstavale pod industriju, isključivo i samo zbog ostvarivanja suficita u poslovanju i potencijalne zarade koja bi itekako bila značajna za obnovu. Iako su vlasti shvaćale veliki gospodarski potencijal turizma, do kraja postojanja Zone B, turistički objekti samo su djelomično bili obnovljeni. To je uglavnom zato što je obnova najvećim dijelom financirana zaradom od poslovanja, koje se najčešće svodilo na najam prostora vojnim jedinicama i državnim ustanovama koje su boravile u hotelima. Osim toga, složene poratne prilike, opća neimaština i neriješen državno-pravni status Istre i Zone B nisu omogućavali puni razvoj turizma. Čak je i gostima iz Jugoslavije bilo prilično komplicirano dobiti sve dozvole i doputovati u Istru.

Poljoprivreda od koje je živjela većina stanovnika Zone B, bila je na vrlo niskom stupnju razvoja. Iako su je vlasti nakon rata vješto koristile u propagandne svrhe o ekonomskoj samodostatnosti Istre, uslijed forsirane industrijalizacije ostala je zanemarena, a njezina obnova i razvoj bili su vrlo spori. Do kraja postojanja Zone B u poljoprivredi nije bilo značajnijega pomaka, posebice što se tiče mehanizacije koje nije provedena. Industrijalizacija je u gradove, kao radnu snagu, povukla velik dio seoske mladeži, ali i obrtnike i ratare. Kao i u vrijeme talijanske vlasti, tako su i poslijeratna industrijalizacija i odlazak seljaštva u gradove, doveli do porasta broja osoba izvan poljoprivredne grane, za koje je trebalo osigurati

hranu. Obnova poljoprivrede vršena je stihijski, uglavnom bez općega plana. Određene mjere za oporavak su donesene, ali zbog nedostatka stručnih kadrova uglavnom nisu provedene.

Nametanje ideoloških stavova i normi samo su usporili, u nekim slučajevima i unazadili poljoprivredu, ali i gospodarstvo općenito. Ukidanje privatnih poduzeća, trgovina i obrta te ustrojavanje zadružnoga sustava koji ih je trebao zamijeniti, umalo je doveo do kolapsa gospodarstva. U tom procesu agrarno stanovništvo trebalo je biti okupljeno oko seljačkih radnih zadruga, ali zbog nestručnog vodstva i neisplativosti poslovanja to uglavnom nije ostvareno. Seljačke radne zadruge u tom razdoblju nisu ostvarile svoju svrhu.

Opskrba stanovništva hranom također je bio veliki, gotovo nedokučivi problem za vlasti. Jedan od uzroka tome bile su dvije uzastopne sušne godine (1945. i 1946.), zbog čega je propala ljetina. S obzirom da Istra nije mogla sama proizvesti dovoljne količine hrane, ključnu ulogu u osiguravanju prehrane istarskog stanovništva imale su UNRRA, vlada NRH i savezna vlada FNRJ.

Posljedica nemogućnosti vlasti da stanovništvu osiguraju minimalne životne uvjete, prije svega dostatnu prehranu, bio je razvoj krijumčarskih aktivnosti i drugih oblika gospodarskog kriminala. Uslijed borbe za monopol nad trgovinom vlasti su zaboravile na stanovništvo koje je bilo prisiljeno spas tražiti u nelegalnim aktivnostima ili kupovati od raznih krijumčara željnih bogaćenja. Na razvoj krijumčarskih aktivnosti također je utjecao svojevrsni unutarnji sukob viših i nižih instanci civilnih vlasti kao i slaba suradnja civilnih i vojnih vlasti. Iako je brza i dobra zarada bila ono što je pojedince navelo da se bave krijumčarenjem i crnim tržištem, to nije bio glavnim motiv zbog čega su se ljudi upuštali u takve aktivnosti. Glavni motiv većine stanovništva koje se bavilo krijumčarenjem bilo je puko preživljavanje. Najveći broj osoba koje su se upuštale u takve aktivnosti nije imao drugoga izbora. Izuzevši krupne krijumčare, ova nezakonita djelatnost odvijala se među stanovništvom i bila je usmjerena uglavnom na robnu razmjenu viškova, unutar iste zone ili u drugoj zoni. Narodne vlasti bile su toga svjesne, te su uglavnom bile blage prema prekršiteljima.

Vlasti su se u svojoj borbi protiv krijumčara najvećim dijelom posvećivale hvatanju onih koji su prodavali za osobno bogaćenje. Krijumčari željni zarade uglavnom su radili s racioniranim i monopolskim artiklima kao što su duhan, alkohol i sol te sa stranim valutama, uglavnom talijanskim lirama. Vjerojatno je najunosniji bio „posao“ s duhanom, koji je u Zoni B bio prilično jeftin, a u Zoni A ga je nedostajalo i mogao se skuplje prodavati. Vrlo rašireno bilo je krijumčarenje i krađa stoke, kao jedan od tradicionalnih oblika kriminala u Istri.

Oživljavanje istarskoga gospodarstva teklo je sporo i netemeljito, sputavano ideološko-političkom tranzicijom, pomanjkanjem stručnih kadrova, nerazumijevanjem opće

političke situacije, nesposobnošću, birokratizacijom čitavog sustava, što se odrazilo i na društveni razvoj Istre. Vojna uprava i civilne vlasti u Zoni B najviše pažnje i energije posvetile su procesu priključenja Jugoslaviji. Uz dokazivanje „slavenstva“ Istre to se odnosi i na preuzimanje jugoslavenskog modela vlasti i upravljanja. U tom je slučaju zadovoljenje ideoloških normi stavljeno ispred mnogo važnijeg procesa obnove istarskog gospodarstva. Društveni i gospodarski procesi tako su dobili sporedni značaj i uglavnom su bili u službi političkih ciljeva priključenja Zone B Hrvatskoj i Sloveniji u Jugoslaviji. Do kraja 1945. nije postojao nikakav plan obnove, uglavnom se obnavljalo stihijski i prema važnosti. Uzroci tome bili su neposredni završetak rata, ali ponajviše nepripremljenost ONOI-a i netočne pretpostavke da će se politička situacija oko Julijske krajine riješiti za nekoliko mjeseci. Razvoj istarskog gospodarstva bio je znatno usporen zbog financijsko-monetarnih i kadrovskih problema Prvi planovi obnove industrije napravljeni su krajem 1945. i početkom 1946. U drugoj polovici 1946. uslijedili su i prvi rezultati obnove, ali sve je to bilo vrlo skromno. Proces obnove kočile su same vlasti koje su smatrale kako će se svi gospodarski problemi sami riješiti nakon priključenja Jugoslaviji. Smatrali su da do tada samo treba postići minimum održivosti, zbog čega su propustili donijeti pravovremene odluke koje bi pospješile razvoj i obnovu gospodarstva. Do kraja 1946. stvoreni su uvjeti i razrađeni planovi za značajniju obnovu i razvoj gospodarstva, ali oni nikada nisu provedeni. Razlozi tome su političke naravi i odnose se na završne pripreme za priključenje Jugoslaviji. Od kraja rujna 1946., kada je na mirovnoj konferenciji u Parizu odlučeno da će Istra (osim sjeverozapadnog dijela) i Pula pripasti Jugoslaviji, pa do rujna 1947., kada je to područje i službeno priključeno Jugoslaviji, vlasti u Zoni B bavile su se isključivo zakonodavnim usklađivanjem s NRH i SFRJ.

POPIS KRATICA

AVNOJ – Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije
CK KPH – Centralni komitet Komunističke partije Hrvatske
CK SKH – Centralni komitet Saveza komunista Hrvatske
DAPA – Državni arhiv u Pazinu
DFJ – Demokratske Federativna Jugoslavija
FNRJ – Federativna Narodna Republika Jugoslavija
GI – Glas Istre
GNO – gradski narodni odbor
GNOR – Gradski narodni odbor za Rijeku
HDA – Hrvatski državni arhiv
IO – izvršni odbor
JA – Jugoslavenska armija
JNOF – Jedinstveni narodnooslobodilački front
KNO – kotarski narodni odbor
KNOO – kotarski narodnooslobodilački odbor
KP – Komunistička partija
KPH – Komunistička partija Hrvatske
KPJ – Komunistička partija Jugoslavije
MNO – mjesni narodni odbor
NN – Narodne novine
NO – narodni odbor
NOB – Narodnooslobodilačka borba
NOO – narodnooslobodilački odbor
NOP – narodnooslobodilački pokret
NOR – Narodnooslobodilački rat
NOVJ – Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije
NR – narodna republika
NRH – Narodna Republika Hrvatska
NRS – Narodna Republika Slovenija
ONOI – Oblasni narodni odbor za Istru
PNO – pokrajinski narodni odbor
PNOO – pokrajinski narodnooslobodilački odbor

POJ – Partizanski odredi Jugoslavije

RPS – rajonska poljoprivredna stanica

SAD – Sjedinjene Američke Države

SSSR – Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika

SL – Službeni list

SRZ – seljačka radna zadruga

SVAG – Sovjetskaja Vojennaja Administracija v Germanii

SVU – Savezn̈ička vojna uprava

UAIS- STAU – Unione antifascista italo-slava – Slavensko-talijanska antifašistička unija

UIVOD – Uvozno izvozni zavod

UNRRA – United Nations Relief and Rehabilitation Administration (Uprava Ujedinjenih naroda za pomoć i obnovu)

VUJA – Vojna uprava jugoslavenske armije

YMA – Yugoslav Military Administration

ZAVNOH – Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske

ZEK – Zajednička ekonomska komisija

POPIS IZVORA I LITERATURE

Arhivski fondovi

Državni arhiv u Pazinu (DAPA)

HR-DAPA-55, Prefektura Istre u Puli, 1923-1943 [1943-1945]

HR-DAPA-79, Oblasni narodni odbor za Istru, 1945-1947.

HR-DAPA-86, Kotarski narodni odbor Motovun, 1945-1949.

HR-DAPA-91, Kotarski narodni odbor Vodnjan, 1945-1947.

HR-DAPA-385, Kotarski komitet saveza komunista Hrvatske Buzet, 1945-1955.

HR-DAPA-397, Oblasni odbor jedinstvene narodnooslobodilačke fronte za Istru, 1944-1947.

HR-DAPA-407, Udruženje partizana Julijske krajine podružnica Pula, 1945-1947.

HR-DAPA-907, Okružni sud za Istru (*Tribunale del popolo per l'Istria*), 1945/1949[1950].

Hrvatski državni arhiv (HDA)

HR-HDA-499, Sud Vojne Uprave Jugoslavenske Armije za Julijsku krajinu, Istru, Rijeku i Slovensko primorje – Opatija, 1945-1947.

National Archives Kew

CAB – Records of the Cabinet Office (1863-2020), CAB 65 – War Cabinet and Cabinet: Minutes (WM and CM Series) (1939-1945).

CAB – Records of the Cabinet Office (1863-2020), CAB 66 – War Cabinet and Cabinet: Memoranda (WP and CP Series) (1939-1945).

CAB – Records of the Cabinet Office (1863-2020), CAB 129 – Cabinet: Memoranda (CP and C series) (1945-1997).

CAB – Records of the Cabinet Office (1863-2020), CAB 195 – Cabinet Secretary's Notebooks (1942-1965).

War Office – Records created or inherited by the War Office, Armed Forces, Judge Advocate General, and related bodies (1568-2007), WO 204 – War Office: Allied Forces, Mediterranean Theatre: Military Headquarters Papers, Second World War (1941-1948).

Vojni arhiv Srbije

Vojna uprava JNA, VU 1, 1945 – 1953.

Objavljeni izvori

BUKVIĆ, Nenad (ur.), *Zapisnici Vlade Narodne Republike Hrvatske 1945. – 1953.*, Zagreb, Hrvatski državni arhiv, 2018.

DŽELEBDŽIĆ, Milovan (pr.), *Izvori za istoriju SKJ: Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija (1941. – 1945.)*, knjiga 21, Beograd, Izdavački centar komunist, 1987.

JOVANOVIĆ, Vojislav Mate (ur.), *Rapallski ugovor 12. novembra 1920.*, zbirka dokumenata, Zagreb, Jadranski institut JAZU, 1950.

Narodne Novine, *Službeni list Federalne Hrvatske*, 1945.

POPOVIĆ, Bogdan (ur.), *Dokumenti o spoljnoj politici Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije 1945*, Beograd, Jugoslavenski pregled, 1984.

Službeni list FNRJ, br. 43, Beograd, 1946.

Službeni list Oblasnog Narodnog Odbora za Istru i Gradskog Narodnog Odbora za Rijeku, 1946.

Službeni list Oblasnog Narodnog Odbora za Istru i Gradskog Narodnog Odbora za Rijeku, 1947.

The Allied Military Government Gazette, Trst, 1945.

VOJNOVIĆ, Branislava (pr.), *Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske 1945. – 1952.*, Zagreb, Hrvatski državni arhiv, 2005.

Tisak

Glas Istre, 1945.

Glas Istre, 1946.

Glas Istre, 1947.

Glas Pobede, s.a., br. 4.

Zadrugar, List Privremenog odbora za sređivanje zadrugarstva u Hrvatskoj, Zagreb, 1945.

Zadrugar, List Privremenog odbora za sređivanje zadrugarstva u Hrvatskoj, Zagreb, 1946.

Mrežne stranice

Bešker, Inoslav, Komisija, u: *Jutarnji list*, 13. prosinca 2009., https://www.jutarnji.hr/naslovnica/komisija-2259872, preuzeto: 27. 7. 2020.

Buršić, Herman, *Pokrajinski narodnooslobodilački odbor za Istru*, https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/727/pokrajinski-narodnooslobodilacki-odbor-za-istru, preuzeto: 26. 6. 2020.

The Crisis in Trieste and Venezia Giulia: Current intelligence study number 22, Office of Strategic Services, Research and Analysis Branch (1. lipnja 1945.), https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0000709793.pdf, preuzeto: 16. listopada 2017.

https://www.noviplamen.net/dosije-o-golom-otoku/, preuzeto: 18. veljače 2019.

https://www.nationalww2museum.org/students-teachers/student-resources/research-starters/research-starters-worldwide-deaths-world-war, preuzeto: 1. srpnja 2021.

https://www.in2013dollars.com/us/inflation/1945?amount=1, preuzeto: 15. lipnja 2021.

Literatura

BABIĆ, Manojlo, *Oklopne jedinice u NOR-u 1941. – 1945.*, Beograd, Vojnoizdavački zavod, 1968.

BARTULOVIĆ, Željko, LEKA, Monika, „Upravna povijest kotara Senj 1946.-1948.“, u: *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu*, svezak 41, br. 1, Senj, Gradski muzej Senj i Senjsko muzejsko društvo, 2014., 381-410.

BARTULOVIĆ, Željko, VUKAS, Budislav, „Državnopravni položaj Istre nakon Drugog svjetskog rata“, u: *Pazinski memorijal*, knjiga 26-27, Pazin, Katedra čakavskog sabora, 2009., 347-368.

BASIOLI, Josip, „Razvitak ribarstva na zapadnoj obali Istre“, u: *Problemi Sjevernog Jadrana*, Zbornik Sjevernojadranskog instituta, Rijeka, Sjevernojadranski institut jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1963., 75-151.

BERTOŠA, Miroslav, „Neki podaci o krijumčarenju (i uzgoju) duhana u Istri u XVIII. stoljeću, u: *Problemi Sjevernog Jadrana*, svezak 6, Rijeka, JAZU Zavod za povijesne i društvene znanosti Rijeka, 1988., 83-108.

BERTOŠA, Miroslav, *Kruh, mašta & mast: prizori i memorabilije o staroj puli 1947. – 1957.*, Zagreb, Durieux, 2007.

BILANDŽIĆ, Dušan, *Modrena hrvatska povijest*, Zagreb, Golden marketing, 1999.

BRATULIĆ, Josip, Šimunović, Petar, *Prezimena i naselja u Istri: narodnosna statistika u godini oslobođenja*, Prva knjiga, Pula, Rijeka, Rovinj, Opatija, Čakavski sabor, Istarska naklada, Otokar Keršovani, Centro di ricerche storiche, 1985.

BOWMAN, Alfred Connor, *Zones of strain: A Memoir of the Early Cold War*, Stanford, Hoover Institution Press, Stanford University, 1982.

BYKOWSKA, Sylvia, „The Impact of World War II on the Population of Gdańsk“, u: *History in Flux: Journal of the Department of History, Faculty of Humanities, Juraj Dobrila University of Pula*, svezak 1, br. 1., Pula, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2019., 135-149.

CHURCHILL, Winston S., *The Second World War: Triumph and Tragedy*, svezak 6, Boston, Hughton Mifflin Company, 1986.

ČERMELJ, Lavo, *Life-and-Death Struggle of a National minority: The Jugoslavs in Italy*, Ljubljana, Ljudske pravice, 2. izdanje, 1945.

ČULINOVIĆ, Ferdo, BRATULIĆ, Vjekoslav, ANTIĆ, Vinko, *Priključenje Istre Federalnoj Državi Hrvatskoj u Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji 1943-1968*, Rijeka, Tisak, 1968.

ČRNJA, Berto, *Zbogom drugovi*, Rijeka, 1992.

DAROVEC, Darko, „Olive Oil, Taxes and Smugglings in Venetian Istria in Modern Age, u: *Annales, Series Historia et Sociologia*, svezak 19, br. 1, Kopar, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko Koper, 2009, 1-20.

DEDIJER, Vladimir, *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita, 2*, Rijeka, Liburnija, 1981.

DIMINIĆ, Dušan, *Sjećanja. Život za ideju*, Labin, Pula, Rijeka, Adamić, 2005.

DIMITRIJEVIĆ, Bojan, Bogetić, Dragan, *Tršćanska kriza 1945-1954*, Beograd, Institut za savremenu istoriju, 2009.

DOŠEN, Ana, *Istarska učiteljica: uspomena iz Zone B*, Zagreb, Naklada Pavičić, 2014.

DRNDIĆ, Ljubo, *Oružje i sloboda* Istre, Zagreb, Školska knjiga, 1978.

DUDA, Igor, STANIĆ, Igor, „Iza vrata radničkih odmarališta. Službeni zapisi o nestašnima i gladnima 1947. – 1950.“, u: *Historijski zbornik*, svezak 64, br. 1, Zagreb, Društvo za hrvatsku povjesnicu, 2011., 99-119.

DUKOVSKI, Darko, *Fašizam u Istri 1918. – 1943.*, Pula, C.A.S.H., Histria Croatica, 1998.

DUKOVSKI, Darko, *Rat i mir istarski: model povijesne prijelomnice (1943. – 1945.)*, Pula, C.A.S.H., 2001.

DUKOVSKI, Darko, „Egzodus talijanskog stanovništva iz Istre 1945. – 1956.“, u: *Časopis za suvremenu povijest*, Zagreb, Hrvatski institut za povijest, br. 3, 2001., 633-667.

DUKOVSKI, Darko, *Istra: kratka povijest dugog trajanja*, Pula, Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika, 2004.

DUKOVSKI, Darko, „Politički atributi gospodarstva istarskoga poraća (1945-1950)“, u: Pirjevec, Jože, Bajc, Gorazd, Klabjan, Borut (ur.), *Vojna in mir na Primorskem: od kapitulacije Italije leta 1943 do londonskega memoranduma leta 1945*, Kopar, Univerza na

Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 2005., 183-199.

DUKOVSKI, Darko, „Istra XX. stoljeća (1900.-1950.): promjene identitetâ (socijalni i gospodarski uzroci)“, u: Manin, Marino, Dobrovšak, Ljiljana, Črpić, Gordan, Blagoni, Robert, *Identitet Istre – ishodišta i perspective,* knjiga 26., Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2006., 137-170.

DUKOVSKI, Darko, *Istra i Rijeka u prvoj polovici 20. stoljeća (1918. – 1947.)*, Zagreb, Lexkam international, 2011.

DUKOVSKI, Darko, *Povijest Pule: Deterministički kaos i jahači apokalipse,* Pula, Nova Istra, 2011.

DUKOVSKI, Darko, *Ozrcaljena povijest: uvod u suvremenu povijest Europe i europljana*, Zagreb, Leykam international, Filozofski fakultet u Rijeci, 2012.

DUKOVSKI, Darko, „Talijanska okupacija Istre 1918-1920“, u: Holjevac, Željko (ur.), *1918. u hrvatskoj povijesti*, Zagreb, Matica hrvatska, 2012., 117-138.

DUKOVSKI, Darko, *Istra 'spod ponjave. Povijesni erotikon istarski: od kraja 19. do početka 21. stoljeća*, Pula, Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika, 2016.

DŽELEBDŽIĆ, Milovan (pr.), *Izvori za istoriju SKJ: Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija (1941. – 1945.)*, knjiga 19, Beograd, Izdavački centar komunist, 1986.

EICHENGREEN, Barry, „Economy“, u: Fulbrook, Mary (ur.), *Europe since 1945*, The Short Oxford History of Europe, Oxford, New York, Oxford university Press, 2001., 95-145.

FULBROOK, Mary (ur.), *Europe since 1945*, The Short Oxford History of Europe, Oxford, New York, Oxford university Press, 2001.

GAŽI, Franjo, „Značaj i zadaci zadrugarstva u novoj narodnoj državi“, u: *Zadrugar*, List Privremenog odbora za sređivanje zadrugarstva u Hrvatskoj, Zagreb, br. 1, 9. studenoga 1945., 2-3.

GIRON, Antun, *Zapadna Hrvatska u Drugom svjetskom ratu*, Rijeka, Adamić, 2004.

GOLDSTEIN, Ivo, *Hrvatska 1918-2008.*, Zagreb, EPH Liber, 2008.

GOMBAČ, Metka, *Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor za Slovensko primorje in Trst 1944-1947. Organizacijska shema ljudske oblasti*, Ljubljana, Grafis Trade d. o. o., 2003.

HAMETZ, Maura Elise, *Making Trieste Italian, 1918–1954*, Woodridge, Boydell Press, 2005.

HAUSE, Stephen, MALTBY, William, *Western Civilization: A History of European Society*, Belmont, Wadsworth Publishing Company, 2004.

HERKOV, Zlatko, *Mjere Hrvatskog primorja: s osobitim osvrtom na solne mjere i solnu trgovinu*, Posebna izdanja historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu, svezak 4, Rijeka, Historijski arhiv u Rijeci i Pazinu, 1971.

HIMMELREICH, Bojan, *Pike, špekulanti in Trumanova jajca: preskrba prebivalstva Slovenije z blagom široke potrošnje v letih 1945-1953.*, Celje, Zgodovinski arhiv, 2008.

NORTH, John (ur.), *The Alexander Memoirs 1940 – 1945*, London, Cassell, 1962.Judt, Tony, *Postwar: A History of Europe Since 1945*, New York, Pneguin Press, 2005.

Julijska krajina, Beograd, 1946.

JURIŠA, Slavko, „Agrarna politika i problemi kolektivizacije u Jugoslaviji u vrijeme sukoba KPJ s Informbiroom“, u: *Časopis za suvremenu povijest*, svezak 15, br. 1, Zagreb, Hrvatski institut za povijest, 1983., 55-73.

KAELBLE, Hartmut, „Social history“, u: Fulbrook, Mary (ur.), *Europe since 1945*, The Short Oxford History of Europe, Oxford, New York, Oxford university Press, 2001., 53-94.

KARGE, Heike, „Industrija prerade ribe u Istri u vrijeme jugoslavenske vojne uprave (1945-1947)“, u: Kosmos, Iva, Petrović, Tanja, Pogačar, Martin (ur.), *Priče iz konzerve: povijest prerade i konzerviranja riba na sjevernoistočnom Jadranu*, Zagreb, Srednja Europa, 2020., 122-139.

KLJAKOVIĆ, Vojmir, „Diplomatska i vojna aktivnost Britanaca protiv ulaska JA u Istru i Slovensko primorje“, u: *Oslobođenje Hrvatske 1945.*, Zagreb, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, 1986.

KNEŽEVIĆ-PREDIĆ, Vesna, AVRAM, Saša, LEŽAJA, Željko (ur.), *Izvori humanitarnog prava*, drugo dopunjeno i prerađeno izdanje, Beograd, Publikum, 2007.

KOSMOS, Iva, PETROVIĆ, Tanja, POGAČAR, Martin (ur.), *Priče iz konzerve: povijest prerade i konzerviranja riba na sjevernoistočnom Jadranu*, Zagreb, Srednja Europa, 2020.

KOSTIĆ, Uroš, *Oslobođenje Istre, Slovenačkog primorja i Trsta 1945. Ofanziva jugoslavenska 4. armije*, Beograd, Vojnoistorijski institut, 1978.

KRIZMAN, Mate, „Nastanak, uloga i prestanak postojanja STT-a“, u: *Pazinski memorijal*, knjiga 26-27, Pazin, Katedra čakavskog sabora, 2009., 369-406.

KRIZMAN, Mate, *Istra od talijanske okupacije 1918. do londonskog memoranduma 1954.*, Pazin, Matica hrvatska Pazin, 2018.

LARRES, Klaus, „International and security relations whitin Europe”, u: Fulbrook, Mary (ur.), *Europe since 1945*, The Short Oxford History of Europe, Oxford, New York, Oxford university Press, 2001., 187-239.

LEES, Lorraine M., *Keeping Tito Afloat: The United States, Yugoslavia, and the Cold War, 1945-1960*, Pennsylvania, The Pennsylvania State University Press, 1997.

LEIDECK, Markus, „Izvještaj Ferdinanda Hauptmanna o stanju arhiva na području Istre i Rijeke Oblasnom narodnom odboru za Istru“, u: *Arhivski vjesnik*, 58/2015, Zagreb, Hrvatski državni arhiv, 2015., 279-317.

MACDONOGH, Giles, *After the Reich. The Brutal History of the Allied Occupation*, New York, Basick Books, 2007.

MARKULINČIĆ, Hrvoje, „Uljanik d. d. (Grupa Uljanik d. d.)“, u: Bertoša, Miroslav, Matijašić, Robert, (ur.), *Istarska enciklopedija*, Zagreb, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005., 835.

MATAGA, Željko, „Poljoprivredno zadrugarstvo u Hrvatskoj: razvoj i temeljni problemi“, u: *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*, svezak 43, br. 1 (167), Zagreb, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, 2005., 17-42.

MATICKA, Marijan, „Kolonizacija u Hrvatskoj 1945–1948. godine“, u: *Časopis za suvremenu povijest*, svezak 19, br. 2, 1987., 27-53.

MATICKA, Marijan, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj od 1945. do 1948.*, Zagreb, 1990.

MATICKA, Marijan, „Opskrba stanovništva u Hrvatskoj od 1945. do 1953. godine“, u: Goldstein, Ivo, Stančić, Nikša, Strecha Mario (ur.), *Zbornik Mirjane Gross: u povodu 75. rođendana*, Zagreb, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1999., 387-401.

MAZOWER, Mark, *Mračni kontinent. Europsko dvadeseto stoljeće*, Zagreb, Prometej, 2004.

MIKOLIĆ, Mario, *Istra 1941. – 1947. Godine velikih preokreta*, Zagreb, Barbat, 2003.

MILANOVIĆ, Božo, *Moje uspomene*, Pazin, Istarsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda u Pazinu, 1976.

MILANOVIĆ, Božo, *Istra u 20. stoljeću: Zabilješke i razmišljanja o proživljenom vremenu*, 2. knjiga, Pazin, “Josip Turčinović” d.o.o., 1996.

MILIĆEVIĆ, Josip, „Oblici tradicijske trgovine u Istri“, u: *Susreti na dragom kamenu*, Zbornik radova, 1/82, 1982., 179-192.

MILKIĆ, Miljan, *Tršćanska kriza u vojno-političkim odnosima Jugoslavije sa velikim silama 1943-1947.*, Beograd, Institut za noviju istorju Srbije, 2012.

MOSCARDA OBLAK, Orietta, *Il „potere popolare“ in Istra 1945-1953.*, Rovinj, Centro di Ricerche Storiche – Rovigno, 2016.

MÜNZ, Rainer, ULRICH, Ralf, „Promjenjivi modeli migracija: primjer Njemačke 1945-1995. etnička porijekla, demografska struktura, izgledi za budućnost“, u: *Migracijske i etničke teme*, svezak 12, br. 1-2, Zagreb, Institut za migracije i narodnosti, 1996., 27-79.

NEŠOVIĆ, Slobodan, *Diplomatska igra oko Jugoslavije 1944 – 1945*, Zagreb, Stvarnost, 1977.

PERICA, Vjekoslav, *Pax Americana na Jadranu i Balkanu: Mirovne misije SAD-a prema međunarodnoj historiografiji, popularnoj kulturi i kulturi sjećanja 1919.-2014.*, Zagreb, Mostar, Algoritam, 2014.

PERKOV, Alida, „Uvođenje jugo lire u Istri nakon Drugog svjetskog rata“, u: *Pazinski memorijal*, knjiga 26-27, Pazin, Katedra čakavskog sabora, 2009., 407-430.

PLOKHY, Sehii M., *Yalta: The Price of Peace*, New York, Viking Press, 2010.

PUPO, Raoul, *Il lungo esodo. Istria: le presecuzioni, le foibe, l'esilio*, Milano, Rizzoli, 2005.

RADALJAC, Ljiljana, *HR-DAPA-79, Oblasni narodni odbor za Istru, 1945-1947*, sumarni inventar 1.2., Pazin, Državni arhiv u Pazinu, 2000.

RAMET, Sabrina Petra, *Tri Jugoslavije: Izgradnja države i izazov legitimacije 1918. – 2005.*, Zagreb, Golden marketing – Tehnička knjiga, 2009.

RIBARIĆ, Danilo, *Borbeni put 43. istarske divizije*, Zagreb, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, 1969.

ROGLIĆ, Josip (ur.) *Cadastre National del' Istrie*, Zagreb, Nakladni zavod Hrvatske, 1946.

ROGOZNICA, Deborah, *Iz kapitalizma v socializem: Gospodarstvo cone B Svobodnega tržaškega ozemlja 1947–1954.*, Kopar, Pokrajinski arhiv Koper, 2011.

ROKNIĆ BEŽANIĆ, Andrea, *Rijeka od oslobođenja 1945. do pariškog mirovnog ugovora 1947. godine*, doktorski rad, Zagreb, 2012.

SLUGA, Glenda, *The problem of Trieste and the Italo-Yugoslav Border: Difference, Identity, and Sovereignty in Twentieth- Century Europe*, Albany, State University of New York Press, 2001.

SMOLJAN, Ivan, RUSAC, Nikolina, „Živio Tito!“ Parole povodom dolaska Međusavezničke komisije za razgraničenje u Istru 1946. godine“, u: Duda, Igor (ur.), *Komunisti i komunističke partije: politike, akcije, debate*, Zbornik odabranih radova s Trećeg međunarodnog znanstvenog skupa Socijalizam na klupi, Zagreb – Pula, 2019.,163-188.

SPEHNJAK, Katarina, *Britanski pogled na Hrvatsku 1945. – 1948.*, Zagreb, Gold marketing-Tehnička knjiga, 2006.

SPELLMAN, William M., *Uncertaiyn Identity: International Migration since 1945*, London, Reaktion Books, 2008.

ŠETIĆ, Nevio, „Prvi narodni zastupnici iz Istre u hrvatskom Saboru u Zagrebu 1947. godine“, u: *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, svezak 16, br. 6 (92), Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar“, Zagreb, 2007.

TENCA MONTINI, Federico, *...Trst ne damo“! Jugoslavija i tršćansko pitanje 1945. – 1954.*, Zagreb, Srednja Europa, 2021.

TROGRLIĆ, Stipan, *Represija jugoslavenskog komunističkog režima prema katoličkoj crkvi u Istri 1945.–1971.* Pazin, Državni arhiv u Pazinu, 2014.

TROGRLIĆ, Stipan, *Mons. Božo Milanović istarski svećenik (1890. -1980.). Crkveno- vjersko i javno- političko djelovanje*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, Državni arhiv u Pazinu, 2011.

TROHA, Nevenka, „Uprava v slovenskem primorju 1918. – 1954.“, u: *Arhivi – glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije*, god. XX, br. 1-2, Ljubljana, 1997., 88-102.

TUMPIĆ, Dušan, *Hrvatska Istra*, 2. izdanje, Zagreb, Alineja, 1995.

UJČIĆ, Tajana, „Dva otoka narodnih dobara. Podržavljenje imovine u Istri na primjerima otoka Sv. Andrija kraj Rovinja i Brionskog otočja (1945. – 1947./1948.)“, u: *Vjesnik istarskog arhiva*, svezak 25, Pazin, 2018., 159-181.

United States Army and Navy Manual of Civil Affairs Military Government, Departments of the Army and Navy, Washington D.C., U.S. Government Printing Office, 1943.

United States Army and Navy Manual of Military Government and Civil Affairs, Departments of the Army and Navy, Washington D.C., U.S. Government Printing Office, 1947.

VUKADINOVIĆ, Radovan, *Međunarodni odnosi od hladnog rata do globalnog poretka*, Zagreb, Agencija za komercijalnu djelatnost, 2001.

WEGS, J. Robert, Ladrech, Robert, *Europe Since 1945: A Concise History*, London, Macmillan Education, 1996.

WIŚNIEWSKA, Patrycja, „Njemačka Demokratska Republika - poljski susjed: Povijest prijateljstva i preobražaja“, u: *Anali Hrvatskog politološkog društva: časopis za politologiju*, svezak 4, br. 1, Zagreb, Hrvatsko politološko društvo, 2007., 189-201.

ŽERJAVIĆ, Vladimir, „Doseljavanja i iseljavanja s područja Istre, Rijeke i Zadra u razdoblju 1910. – 1971.“, u: *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena istraživanja*, svezak 2, br. 4-5 (6-7), Zagreb, Institut za primijenjena društvena pitanja, 1993., 631-656.

ŽUŽIĆ, Patricija, „Teritorijalno-administrativni ustroj na području današnje Istarske županije od 1945. do 1990.“, u: *Vjesnik istarskog arhiva*, svezak 14 – 16, Pazin, Državni arhiv u Pazinu, 2007 – 2009., 185-249.

ŽIVOTOPIS

Vedran Dukovski rođen je 25. kolovoza 1987. godine u Puli gdje je odrastao i školovao se. Jednopredmetni preddiplomski studij povijesti na Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli upisao je 2006. Na istom je sveučilištu 2009. upisao jednopredmetni diplomski studij povijesti koji je završio 2011. i time stekao stručnu titulu magistra povijesti (mag. hist.). Nakon završenog studija, 2011. upisao je poslijediplomski studij Moderne i suvremene hrvatske povijesti u europskom i svjetskom kontekstu na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Od 2016. zaposlen je u Državnom arhivu u Pazinu na radnom mjestu arhivista. Do danas je objavio nekoliko znanstvenih i stručnih radova. Objavio je i dvije knjige u suautorstvu s Darkom Dukovskim, odnosno Darkom Dukovskim i Darijom Matikom. Kao izlagač sudjelovao je na više međunarodnih i domaćih znanstvenih skupova.